3

АЗӘРБАЈЧАН ССР ЕЛМЛӘР АКАДЕМИЈАСЫ
НИЗАМИ АДЫНА ӘДӘБИЈЈАТ вә ДИЛ ИНСТИТУТУ

М. Ә. САБИР

С 1991
С 13

ҺОПҺОПНАМӘ

ҮЧҮНЧҮ ЧИЛД

М. Ф. Ахундов адына
Азәрбајҹан Республика
КИТАБХАНАСЫ

Азәрбајчан ССР Елмләр Академијасы Нәшријјаты
Бакы — 1965

Тәртиб едәни Мәммәд Мәммәдов

Редаксија һеј'әти:
Мир Чәлал, Ә. Мираһмәдов, К. Талыбзадә

Лүғәт Әкрәм Чәфәриндир

МҮХТӘЛИФ ШЕ'РЛӘР

[МӘН ХӘЛИЛҮЛЛАҺ-Е ӘСРӘМ, ПЕДӘРӘМ ЧОН АЗӘР]

Мән Хәлилүллаһ-е[1] әсрәм, педәрәм чон Азәр[2],
Сәфәр әз Бабил-е Ширван[3] конәм иншааллаһ.
Кәрче у дәфтәр-е әш'ар-е мәра паре немуд,
Васл ба тәб'е дорәфшан конәм иншааллаһ*.

Тәрчүмәси:

Хәлилүллаһи-әсрәм мән, атам јурдумда Азәрдир,
Чыхам Бабиллә Ширвандан кәрәк чүр'әтлә иншаллаһ.
Әкәрчи ше'рими јыртыб, гәзәблә одда јандырды,
Бу көвһәрләр сачан тәб'им тикәр гүдрәтлә иншаллаһ.

---

* Фарсчадан ше'рләри Әбүлфәз Һүсејни (Һәсрәт) тәрчүмә етмишдир.

[ХҮМСИ-ШӘРАБЫ СЕЈЈИДӘ САГИ ВЕРИБ ДЕДИ]

Хүмси-шәрабы Сејјидә саги вериб деди:
Сабир фәгирдир, јетәр анчаг зәкат она[1].

[ШЕ'Р БИР КӨВҺӘРИ-ЈЕКДАНЕЈИ-ЗИГИЈМӘТДИР]

Ше'р бир көвһәри-јекданеји-зигијмәтдир,
Салмарам вәсфи-друғ илә ону гијмәтдән.
Дејәрәм һәчв, сөзүм доғру, кәламим ширин,
Әһли-зөвгә верәрәм нәш'ә бу хош шәрбәтдән.

[СӘН ПИРИ-ҸӘҺАНДИДӘСӘН, ЕЈ СЕЈЈИДИ-СӘРҠАР]

Сән пири-ҹәһандидәсән, еј Сејјиди-сәркар,
Мәндән чәк әлин, ејләкилән пир илә рәфтар!
Олмаз сәнә гисмәт дәхи бу дөвләти-дидар,
Бундан сора һиҹримдә ҹијәрган олаҹагсан!

Ашиг мәнә бир мән кими зиба кәрәк олсун,
Маил күлә бир бүлбүли-шејда кәрәк олсун,
Сәндә бу ишә сәбрү шәкиба кәрәк олсун,
Амма, билирәм, сәбр еви виран олаҹагсан!

[САБИРИ-ШЕЈДА ҠИ, ТӘРҠИ-ШӘҺРИ-ШИРВАН ЕЈЛӘДИ]

Сабири-шејда ки, тәрки-шәһри-Ширван ејләди,
Бүлбүлә бәнзәрди ким, мејли-күлүстан ејләди;
Мин үч јүз бирдә һиҹрәтдән сора мејмун или[1],
Ахири-шәввалдә әзми-Хорасан ејләди...

[ҮЧ ЈҮЗ ОН ДОГГУЗ ИДИ БӘ'Д ҺӘЗАР]

Үч јүз он доггуз иди бә'д һәзар,
Сәнеји-һичрәти-рәсули-кубар;
Маһи-зигә'дәнин чәһариндә,
О күнүн нимеји-нәһариндә;
Бир күн иди ки, хосрови-хавәр
Бурчи-Дәлв ичрә тутмуш иди мәгәрр.
Кәрчи гыш фәсли иди, лејк һәва
Рөвшәнү саф иди фәрәһ әфза;
Нури-хуршиддән чәһан пүрнур,
Аләм олмушду рәшки-вадији-Тур[1].
Гыш чәфасын көрән көнүлләр шад,
Рәнчи-сәрмадән олдулар азад.
Хәлг ејмән гәми-бурудәтдән,
Гәлбләрдә фәрәһ бу һаләтдән.
Һадисати-зәманәдән накаһ,
Әсди бир шиддәт илә бади-сијаһ.
Дүшдү бир өзкә һалә бу аләм,
Һапәдид олду нәјјири-ә'зәм;
Бәһри-симаб тәк зәмину зәман
Чүнбүшә кәлди, гопду бир туфан;
Етди бир нөв' зәлзәлә дили-хак,
Аз галырды ки, синәләр ола чак;
Дәкктүл-әрз заһир олду һаман,
Тармар олду хиттеји-Ширван;
Белә фәрјад чәкди куреји-хак,
Санки торпаға дүшдү нөһ әфлак.
Һамы бу һалә валеһү мәфтун,
Накәһан һадис олду бир јанғын;
Тутду дүнјаны од шәрарәләри,
Јахды дүкканлары, имарәләри.
Нә'реји-түндбад, һиддәти-нар,
Ләрзиши-әрз, сәдмеји-әһчар.
Мачәра гәмли мачәра үстән,
Назил олду бәла бәла үстән.
Аллаһ, аллаһ, нәдир бу туфанлар?!
Аз галыр вәһмдән чыха чанлар.
Олду куја дәмидә нәфхеји-сур[2],
Мачәраји-гијамәт етди зүһур.
Әһли-Ширван һајиму һејран,
Әһли-мәһшәр тәк олду сәркәрдан;
Гәлбләр долду рө'бү вәһшәтдән,
Гајәти-шиддәти-мәһабәтдән;
Олмады кимсә кимсәдән мухбир,
Ашикар олду сирри-јөвми-јәфирр;
Һәр кәс өз нәфсини чәкирди кәнар,
Ата өвладдан едирди кәнар.
Галмады бәргәрар бир ханә,
Чүмлә мә'мур олду виранә;
Ани-ваһиддә хиттеји-Ширван
Олду, сәд һејф, хак илә јексан.
Ики миндән зијадә әһли-дијар
Топраг алтында чан вериб начар.
Јер чү арам тапды зәлзәләдән,
Иләлан... о мәрһәләдән[3],—
Аталар јадинә дүшүб өвлад,
Меһри-фәрзәнд илә чәкиб фәрјад;
Аталар фикринә галыб[4] фәрзәнд,
Олду өвчи-сәмајә налә бүләнд.
Хырда әтфал изтираб илә
Атасын ахтарыр шитаб илә;
Гарышыб бир-бирә сәғиру кәбир,
Һамы дилләрдә кәлмеји-тәкбир;
Пири-Кән'ан кими һамы кирјан,
Һәрә бир Јусиф ахтарыр һејран[5];
Тапмајыб гәлби-заринин сәмәрин,
Кимдән алсын чәванинин хәбәрин.
Мухтәсәр ин ки, олду ахири-руз,
Зүлмәти-шәб едиб зүһуру буруз;
О кечә бир гәрибә аләм иди:
Шәби-јә'с иди, лејлеји-гәм иди;
Кучәләрдә һамы; нә нару нә нур,
Гарышыб бир-бирә үнасү зүкур.
Һәр тәрәфдә гурулду бир матәм,

Һәр чәмәндә экилди нәхлеји-гәм.
Рәнчи-сәрмавү гүссеји-әмлак,
Һәр дәгигә тәзәлзүл ејләр хак.
Тифлләр шиддәти-бүрудәтдән
Ағлашыр зар-зар вәһшәтдән;
Һәр тәрәф «вај оғул» сәдасиндән,
Гәмли өврәтләрин нәвасиндән —
Ешидәнләр јаныб кәбаб олду,
Дили-сәнки сијаһ аб олду.
Әлгәрәз, сүбһә тәк һамы кирјан,
Та ки, рузи-чәдид олду әјан,
Тазәләнди дүбарә дәрдү әләм,
Долду дүнјаја шивеји-матәм;
Куһкән тәк һамы чәкиб фәрјад,
Санки Ширинин ахтарыр Фәрһад[6].
Алдылар чүмлә әлләрә тишә,
Јох көнүлләрдә өзкә эндишә:
Атадыр, ахтарыр оғул бәдәнин,
Анадыр, сејр едир бәла чәмәнин;
Бачылар нә'шин ахтарыр гардаш,
Еләјир сәнкү хак ичиндә тәлаш;
Ахтарыр һәр кәс өз өләнләрини,
Чыхарыр руһсиз бәдәнләрини;
Парә-парә о сәрви-зибаләр,
Әзилиб гамәти-диларәләр;
Күл кими чисмләр һамы бируһ,
Әзилиб баш, бәдән олуб мәчруһ.
Мүрдәләр чисми рәһкүзарләрә
Төкүлүб кушәву кәнарләрә;
Кими тәғсил едир оғул бәдәнин,
Кими һазыр едир ана кәфәнин.
Нимчан чисмләр нә һаләтдән,
Кәсрәти-шиддәти-чәраһәтдән,
Сәдмеји-сәнкдән батыбды сәси,
Гүдрәти јох вә лејк вар нәфәси.
Бир нечә нә'шләр олуб мәфгуд,
Һејф ким, һасил олмајыб мәгсуд.
Бипәдәр гызларын нәвасиндән,
«Ша Һүсејн, ва Һүсејн» сәдасиндән,—
Ган олурду көнүл о һаләтдән,
Санки бир ан иди гијамәтдән.
Дүшдү афагә наләву әфган,

Рәһм гыл, еј худаји-ковну мәкан!
Нә тәаму нә фәршү нә чамә,
Хәлгә дүшвар олуб бу һәнкамә.
Гәһти-нан олду бәдтәрин бәла,
Аллаһ, аллаһ, нәдир бу дәрдә дәва?!

* * *

Мәликов[7], о һәсән бәји-зишан,
О әмини-хәзанеји-еһсан,
Елму фәһму кәмалилән мүмтаз,
Синеји-сафи кәнзи-ло'лои-раз;
Һүнәри фәзлдир, әдәб кари,
Әгли пакизә, һүччәт играри.
Дәхи аличәнаб комитетләр,
О әдаләтмәаб комитетләр,
Һиммәтү мәрһәмәтләри шајан,
Рәһми-бимүнтәһаләри пајан.
Бәрәкаллаһ ки, саф синәләри,
Әлһәг елмү әдәб хәзинәләри;
Шамили-һал олуб ифадәләри,
Мәрһәми-дәрду дил ирадәләри;
Көрмүшүк лүтфи-бинәһајәләрин,
Еј худа, гыл бүләнд пајәләрин!
Хәлгә чох көрмә бу чәнабләри,
Һифз гыл сән бу мүстәтабләри!
Бизә чох кишвәрү вилајәтләр —
Етдиләр лүтфләр, инајәтләр.
Үмәнаји-әлијјеји-дөвләт,
Рүәсаји-мәзаһибү милләт,
Үләмаји-изами-динпәрвәр,
Фүгәраји-гәјури-һәр кишвәр,
Әһли-Гафгаз көстәриб гејрәт,
Әһли-Русијјә ејләди һиммәт.
Лејк бу Бадикубә әснафи,
Хаһ түччар, хаһ әллафи
Етдиләр мүбтәлаләрин дилшад,
Едә һәг бу бәләдләри абад!
Зөвчеји-хан, о бануји-е'заз,
Сакини-кишвәри-Владгафгаз,
Әбр тәк һиммәти төкүб баран,
Сејл тәк гејрәти едиб чәрәјан,

Каһ чадыр ејләјиб бәрат бизә,
Каһ пул етди илтифат бизә;
Мәрһәба, гејрәт етди мәрданә
Сакинани-дијари-Ширванә!
Еј худа, лүтфини инајәт гыл,
Хани-хүлдашијанә рәһмәт гыл!
Сабира, еј әсири-гејди-бәла!
Ше'рдир кәрчи шивеји-шүәра,
Лејк көфтардән дуади гәрәз,
Ше'рдән ејни мүддәади гәрәз...

[ШҮКР ЛИЛЛАҺ КИ, АФИТАБИ-СҮХӘН]

Шүкр лиллаһ ки, афитаби-сүхән
Шәрги-мә'надән олду чөһрәнүма;

Чыхды бир күн ки, тәл'әтиндән едә
Мәшригү мәғриб әһли кәсби-зија;

Олду бир нур сатеү ламе',
Ола рөвшән бу нур илә дүнја.

О ки, дәркаһи-һәггә илләр илә
Кечә-күндүз едәрдик истид'а, —

Әһсәнүлвәчһ илә мүјәссәр олуб,
Шүкр ким, шамил олду лүтфи-худа.

Истичабәт тапыб дуаләримиз,
Шәһри-Тифлисдә олуб бәрпа

Бир гәзетханә ким, ифадәләри
Һәр мүәммаја көстәрир мә'на.

Бир гәзетханә ким, мәталибинә
Һәр мәмаликдә мүштәри пејда,

«Шәрги-Рус»[1] илә интихаб тапыб,
Та верә күн кими чәһанә зија.

«Шәрги-Рус»ун јеканә мүмтази
Бәһри-елмү әдәб Мәһәммәд аға[2];

Мәтләби дилрүба, гәрибүлфәһм,
Сөзләри руһбәхшү зөвгәфза.

М. Ф. Ахундов адына
Азәрбајчан Республика

Кәлиматы мүфиду мүстәһсән,
Һәрәкаты һәмишә сидгү сәфа.

Биз кәрәкдир тәјәммүнән бу күнүн[3]
Мислини илдә ејд едәк ичра.

Вар үмидим ки, әхтәри-игбал
Өвчи-мәгсуддә тута мә'на;

Ола бидар талеи-мәс'уд,
Ача минбә'д дидеји-шәһла;

Ола кәсби-үлумә сә'ји-бәлиғ,
Гыла тәһсили-елм сүбһү мәса.

Инди бир әсрдир ки, елм кәрәк!
Долуб алати-елмлән дүнја.

Һансы бир елмдир ки, тәһсили
Бизә үсрү һәрәч олуб, аја?

Меһрибан падшаһи-адилимиз
Едә һәг сәлтәнәтдә ками-рәва;

Һәр мәмаликдә, һәр вилајәтдә
Гајәти-рәһмү лүтфдән һәгга;

Дөшәјиб кәсби-елмә бәсти-бәсит
Ушголалар ачыб, гојуб молла

Ки, бизим тәк дәни рәијјәтләр,
Һәрә бир елмдә олаг дана[4].

Аһ ким, хаби-гәфләт илә бизим
Өмри-пүрмајәмиз[5] кечибди фәна.

Долуб елм илә саһәти-аләм,
Бизә јох бәһрә елмдән әсла.

Рәмз һәл-јәстәви мүдәлләлдир,
Бир дејил шәхси-курлән бина.

Кәсби-елмә сәбәб фәраһәмдир,
Сабира, бир зәман ајыл, јатма!

Гыл дуаләр ки, «Шәрги-Рус»музун
Тәл'этиндән ола[6] чәһан бејза.

МУСӘЛМАН ВӘ ЕРМӘНИ ВӘТӘНДАШЛАРЫМЫЗА

Әсримиз хаһиш едәркән иттифагү иттиһад,
Чүмләмиз әмнијјәт ичрә алмаг[1] истәркән мурад,
Бејнимиздә јох икән бир кунә әсбаби-тәзад,
Бу вәтән өвладинә ариз олуб бүғзү инад,
Мүслиманла ермәниләр бејнинә дүшдү фәсад,
Јохму бир саһибһидајәт, јохму бир әһли-рәшад?!

Еј сүхәнданан, бу күнләр бир һидајәт вәгтидир!
Үлфәтү үнсијјәтә даир хитабәт вәгтидир!

Ики јолдаш, ики гоншу бир вәтәндә һәмдијар,
Әсрләрчә өмр едиб, сүлһ ичрә булмушкән гәрар,
Фитнеји-иблиси-мәл'ун[2] олду накәһ ашикар...
Көр чәһаләтдән нә шәклә дүшдү вәз'и-рузикар!
Гәтлү гарәт бишүмарү шәһрү гәрјә[3] таримар...
Әл'әман, бу фитнәјә чарә гыл, еј пәрвәрдикар!

Еј сүхәнданан, бу күнләр бир һидајәт вәгтидир!
Үлфәтү үнсијјәтә даир хитабәт вәгтидир!

Фитнәләр ким, фаш олур, билмәм нә һаләтдән төрәр,
Әгл бавәр ејләмәз ким, адәмијјәтдән төрәр,
Мүслимијјәтдән вә јахуд ермәнијјәтдән төрәр,
Шүбһә јохдур, чәһлдән, јаинки гәфләтдән төрәр,
Бу мүсибәтләр бүтүн бүғзү әдавәтдән төрәр,
Бу әдавәт мүтләга һали-зәлаләтдән төрәр;

Еј сүхәнданан, бу күнләр бир һидајәт вәгтидир!
Үлфәтү үнсијјәтә даир хитабәт вәгтидир!

Һәгги хәлгә билдириб дәф'и-зәлаләт етмәли,
Күн кими табан едиб, памали-зүлмәт етмәли,

Набәча бу ишләрин дәф'индә[4] гејрәт етмәли,
Хатири-мүғбәрրдән рәф'и-күдурәт етмәли,
Чарәсази-сүлһ олуб дәф'и-хусумәт етмәли,
Сабира, бејнәлмиләл тәдбири-үлфәт етмәли!

Еј сүхәнданан, бу күнләр бир һидајәт вәгтидир!
Үлфәтү үнсијјәтә даир хитабәт вәгтидир!

ШИМДИ ФҮРСӘТ ВАР ИКӘН БИР ИШ КӨР ИСТИГБАЛ ҮЧҮН!

Гылма, еј мүн'им, тәчаһүд кәсрәти-әмвал үчүн,
Етмә сәрф өвгатыны чәм'ијјәти-әсгал үчүн,
Дүшмә исте'чала нәфсин көстәрән амал үчүн,
Қәнди фикриндә чалышмаг анчаг истиглал үчүн!
Кетди әлдән милләтин, фикрин нәдир әмсал үчүн?
Шимди фүрсәт вар икән бир иш көр истигбал үчүн!

Накәһан бәр'әкс олур һалынча[2] тәгдири-гәза,
Һушјар ол, өвдәт етмәз сәркүзәшти-ма-мәза!

Бинәваләр кәрдәниндә фәгрдән зәнчирә бах,
Мүбтәлаләр аһи-чансузиндә мин тә'сирә бах,
Јатма раһәт, милләтиндәналеји-шәбкирә бах,
Дүнки дәрвиши бу күн мүн'им едән тәгдирә бах[3],
Дүнки мүн'им бир кәда олмуш, көз ач, тофирә бах,
Гыл чәһанә бир нәзәр, мәхруб олан тә'мирә бах,

Пәрнијан наимләри олмуш һәмағуши-түраб,
Ја бәни-адәм ләду лилмөвто вәбну лилхәраб*.

Билмәзәм[4] тәксири-микнәтдән нәләрдир нијјәтин?
Сирри тә'мини-тәәјјүш исә чохдур микнәтин,
Кәр јығыб, һәсрәт гојуб кетмәксә, бошдур зәһмәтин,
Бари, еј гафил, бу күн әлдә вар икән фүрсәтин,
Бир бинаји-хејрә бани ол, учалсын һиммәтин!
Та бу һиммәт сајәсиндә хејрә чатсын милләтин!

Вар икән бу милләти-исламдә мин еһтијач,
Һејф ким, һиммәт едән јохдур ки, гылсын бир илач...

---

* Тәрчүмәси: һәр бина виран олур, һәр кәс олур, ахыр өлүр.

Ејгизу, ја мә'шәрәл-ислам, гәфләт та бәкеј?
Ејшү ишрәт бәстәриндә истираһәт та бәкеј?
Нөвми-шәтва ичрә мүстәғрәг хударәт та бәкеј?
Аләми-исламдә бунча әталәт та бәкеј?[5]
Бу тәдәнни, бу тәнәззүл, бу кәсаләт та бәкеј?
Кетди иззәт[6], батды милләт[7], фәгрү зилләт та бәкеј?

Јетдиләр сәрмәнзилә әғјар, ја гөвм, әррәһил!
Ејгизу вәстә'чилу, ја әһлә-ислам, әддәхил!*

Фејзи-тәһсилә мәкәр габил дејил өвладымыз?!
Ја мәкәр јох иктисаби-елмә исте'дадымыз?!
Талиби-тәһсил икән күллијјәтән әфрадымыз —
Һанкы мәктәбдән нә дәрс[8] алсын бу күн әһфадымыз?
Јохму бир зиһиммәт олсун баиси-иршадымыз?
Әлмәдарис, әгнија, сиздәнди истимдадымыз!

Сиздән әлһәг гәлби-милләт, руһи-үммәт шад олур!
Бинәва Сабирләрин анчаг иши фәрјад олур...

* Тәрҹүмәси: Јатмајын, бир сә'ј един, еј әһли-ислам, әл'-әман!

СӨЗ

Еј сөз, нола дерсәм сәнә хуршиди-сәмават,
Сәндән алыјор нуру зијаји һәмә зәррат.

Бир нури-һәгигәтсән, едиб һәг сәни назил
Ким, бәхш едәсән күлшәни-насутә фүјузат.

Кәһ ловһдә мәстур, гәләмдән кәһи чари,
Кәһ әршдә мисбаһ, кәһи фәршдә мишкат.

Субһи-әзәлидән үзүн етдикдә тәчәлли,
Мәһв олду ҹәһаны бүрүјән дудеји-зүлмат.

Олмуш бүтүн әрбаби-нәзәр ашиги-һүснүн,
Тәнвири-үјун ејләјир әрбаби-кәмалат.

Бир мөһибеји-лүтфи-худасән ки, һәгигәт,
Инсанлар едир затын илә фәхрү мүбаһат.

Сәркәшләри һәп таәтә мәчбур едијорсан,
Тә'сири-нүфузунла әрир санки ҹәмадат.

Еј баригеји-фикр, әја ләм'еји-вичдан!
Еј шә'шәеји-гәлб, әја нури-хәјалат!

Нөв'и-бәшәрә тәрбијәбәхш олдуғун үчүн —
Кәр денсә сәзадыр сәнә үммүл-әдәбијјат.

Сәнсән фүсәһаји-әрәби ејләдин илзам
Изһар бәлағәтлә, әја нури-һидајат.

Мүмтаз еләдин нөв'и-бәни-адәми әлһәг,
Инсан сәнин илә едиб еһрази-мәгамат.

Вичдану дили-Сабирә нәшр ејлә фүјузин,
Та ким, битә көнлүндә рәјаһини-кәмалат.

[ГӘРИНИ-МӘҒФИРӘТ ГЫЛ, ЈА ИЛАҺИ]

Гәрини-мәғфирәт гыл, ја илаһи,
Мүзәффәрдин[1] вәфалы падшаһи!..

Бу һали-зари-мәһруманәмизлә,
Мәлали-нәфси-мәһмуманәмизлә,
Хүлуси-гәлби-мә'суманәмизлә,

Сана әрз ејләриз биз, ја илаһи,
Гәрини-мәғфирәт гыл, ја илаһи,
Мүзәффәрдин вәфалы падшаһи!..

Худавәнда, кәрима, кирдикара,
Онилә рәһмәтинлә гыл мүдара,
Олуркән фөвт, едиб ислами иһја,

Сәадәт рүтбәсин алды кәмаһи,
Гәрини-мәғфирәт гыл, ја илаһи,
Мүзәффәрдин вәфалы падшаһи!..

Мүгәддәс фикри, пак әгли, зәкаси,
Вәтән өвладынын олду бәгаси,
Вериб Иранә гануни-әсаси,

Бүтүн Иранын олду гибләкаһи;
Гәрини-мәғфирәт гыл, ја илаһи,
Мүзәффәрдин вәфалы падшаһи!..

Һүмаји-руһини хүлдашијан ет,
О зати-әгдәси чәннәтмәкан ет,
Мүбарәк гәбрини рәшки-чинан ет,

Ајырма рәһмәтиндән сән бу шаһи,
Гәрини-мәғфирәт гыл, ја илаһи,
Мүзәффәрдин вәфалы падшаһи!..

Онун гануни-пакин пајидар ет,
Вәлиәһдин мүсават ихтијар ет,
Рәијјәтдуст, һүррijјәтшүар ет,

Шәрәфләнсин бу јолда иззү чаһи,
Гәрини-мәғфирәт гыл, ја илаһи,
Мүзәффәрдин вәфалы падшаһи!..

Шәһи-Иран Мәһәммәд[2] шаһи-ә'зәм,
Узун өмр ејләсин ол зати-әкрәм,
Ола гануни-әдл илә мүнәззәм

Үмури-дөвләти, мүлки, сипаһи,
Гәрини-мәғфирәт гыл, ја илаһи,
Мүзәффәрдин вәфалы падшаһи!..

АБДУЛЛА ЧӨВДӘТИН ӘШ'АРЫНЫ ТӘХМИС

Әчәб, кәшфи-нигаб етмәзми јарым руји-зијбадән,
Зијаләндирмәз афагы фүруғи-аләмарадән?
Нә вәгт ол субhи-сафым ајрылыр бәс лејли-јәлдадән?
«Јолунда бин hәгигәт вердијим бир шанлы рө'јадән
Галан пишанији-өмрүмдә бир набуд көвкәбдир».

hума пәрваз олуб учмагда икән өвчи-ә'ладән,
Алыб сәјјад охун накәh јыхылдым хакә баладән,
Севинсин, сөјлә, сәјјадым ки, мән көз јумдум әшјадән...
«Тәнәффүрләр, тәрәhhүмләр, тәхәттүрләрлә дүнјадән
Күзарим зәхмдари-вәсл бир hичри-мүкөвкәбдир».

ТӘhӘССҮР

Истәнилир иттифаг,
Көстәрилир инфираг.

Олсајды сәфа зүмреји-ирфан арасында,
Галсајды вәфадән әсәр ә'јан арасында,
Дурсајды сәдагәт бәј илә хан арасында,
Галмазды кәдәр зәррәчә инсан арасында!

Да'и бә ухуввәт олур икән бизә Гур'ан,
Әмр ејләр икән бирлијә пејғәмбәри-зишан,
Тапмазсан ики мүттәфигүррә'ј мүсәлман
Гафгазда олан бир нечә милјан арасында!

Динмәз әчәба мә'нији-Гур'ани биләнләр,
Исламы белә тәфригәдә хар көрәнләр,
Аја, охумазлар нә үчүн дини бөләнләр,
(Қану шијәән) рәмзини Гур'ан арасында!

Ахыр бу нә тәфригү тәхәллүфдүр, еј үммәт?!
Әлдән кедијор, динләмәјирсизми бу милләт?!
Та кеј бу тәхәллүф, бу тәфәррүг, бу әдавәт
Бир дин, бир исламү бир иман арасында?!

Вабәстә мүсәлманларадыр гејрәти-ислам,
Етсин дә кәрәк муслүм олан хидмәти-ислам,
Әфсус ки, биhиммәт олуб милләти-ислам
Дүнјадә олан мүхтәлиф әдјан арасында!

Бир илдир олур зүлмлә тарач мүсәлман,
Әтраф бәләдләрдә галыр ач мүсәлман,
Аја, нә рәвадыр ола мөhтач мүсәлман
Күн ризгинә бир бојлә мүсәлман арасында?!

Исламымызы етмәлијиз бојләми иһја?!
Иманымызы гылмалыјыз бојләми ифа?!
Ислам о дејилми ки, чијәркушеји-Зәһра
Баш верди јолунда сусуз, ал ган арасында!

Биз милләтә лазыммы дејил бу тәбәијјәт?
Биз үммәтә вачибми дејил гејрәти-милләт?
Еј вај ки, гејрәт охујур бизләрә лә'нәт,
Миллијјәтә хидмәт едән инсан арасында!

ТӘРАНЕЈИ-ШАИРАНӘ

Сүлуки шаирин ејнән сәфа дејил дә, нәдир?
Вәтәнпәрәстә бу мәсләк рәва дејил дә, нәдир?

Насыл да әсрә көрә мәзһәр олмасын шаир?!
Фүады ловһеји-кијтинүма дејил дә, нәдир?

Хәјалы мәс'әдәтү е'тилаји-әһли-вәтән,
Шүары милләтә меһрү вәфа дејил дә, нәдир?

Сәрири-сәлтәнәти-шаиранә маликинин
Ливаји-һиммәти иззәткүша дејил дә, нәдир?

Вәлејк чаизәчулугла вәсфку шаир
Шу мәсләкиндә јавунчу кәда дејил дә, нәдир?

Пула ситајиш едән шаирин бу гәһбәлији,
Нәһајәт, әгбәһ олан бир әда дејил дә, нәдир?

Дүри-хәзинеји-әһли-кәмал икән әш'ар,
Хәзәф бәһасына сатмаг чәфа дејил дә, нәдир?

Мәдиһәкуләрин әш'ары абрулары тәк
Нисари-хаки-дәри-әғнија дејил дә, нәдир?

Тәмәллүгатә јағышмаз тәбиәти-шаир —
Бу шивә мәсләки-әһли-рија дејил дә, нәдир?

Ријаны тәрк едәлим заһиди-ријакарә,
Дүрәнклик бизә нисбәт хәта дејил дә, нәдир?

Тәбәсбүсатлә һасил олан беш-он күнлүк
Өмүрдән исә бир өлмәк сәза дејил дә, нәдир?

Гулами-һиммәт олан шаири-гәзәлханын[1]
Зәбаны, нитги һәгигәда дејил дә, нәдир?

Демәм ки, шаир олуб һәчви-насә ач дилини,
Әминә һәчв, кәмали-әза дејил дә, нәдир?

Гәрәзлә бир кәсә итһами-ләғвкаранә —
Зәһи гәбаһәти-әглү зәка дејил дә, нәдир?

Демәм ки, фасиди вәсф ет, сакын фәсадындан!
Јаманә јахшы демәк насәза дејил дә, нәдир?

Вәлејк чадеји-инсафдән кәнар олма
Ки, раһи-әдл сирати-һүда дејил дә, нәдир?

Ризаји-һәгги көзәт, кет рәһи-һәгигәтлә,
Бу јолда кәлсә бәла, һәг риза дејил дә, нәдир?

Әли, шикәнчеји-әһли-дијарә ол Сабир,
Бәлаји-һүбби-вәтән лилвәла дејил дә, нәдир?

ИЛТИҺАБИ-ТӘӘССҮРАТЫМДАН ЈЕНӘ БИР ШӨ'ЛЕЈИ-ЧӘҺАНСУЗУМ

Әл'аман, еј шаһи-Јәсриб мәдфәнү Мәкки вәтән,
Ја нәбијјүррәһмә, еј мәһбуби-рәбби-зүлминән,
Шәр'и-пакиндә һәрам олмагда икән суи-зәнн,
Үммәтин салим дејил бу хисләти-мәзмумәдән,
Тири-суи-зәннә салеһләр нишан олмагдадыр!
Күл көнүлләр гөнчәләр тәк бағры ган олмагдадыр!

Нәш'еји-сидгү сәфадән әһли-дил олмагда мәст,
Сағәри-ихлас олур сәнки-мәламәтдән шикәст,
Етмәдән тәһгиги-мәтләб хәлг олуб заһирпәрәст,
Чаһилү надан бүләндү агилү һушјар пәст,
Тири-суи-зәннә салеһләр нишан олмагдадыр!
Күл көнүлләр гөнчәләр тәк бағры ган олмагдадыр!

Истигамәт бирлә сәрв етдикдә мејли-е'тидал,
Тишеји-хәрратдән тәхлис үчүн булмаз[1] мәчал,
Бир фәрағәт булмуш икән гәлб олур чаји-мәлал,
Күндә мин тазә бәлајә уғрајыр әһли-кәмал,
Тири-суи-зәннә салеһләр нишан олмагдадыр!
Күл көнүлләр гөнчәләр тәк бағры ган олмагдадыр!

Еј бәса мүслим ки, итһам илә тәкфир ејләнир,
Еј бәса али, күмани-бәдлә тәһгир ејләнир,
Сидг — кизбә, меһр — бүғзү кинә тә'бир ејләнир,
Мүхтәсәр сидгү сәдагәт әһли тәкдир ејләнир,
Тири-суи-зәннә салеһләр нишан олмагдадыр!
Күл көнүлләр гөнчәләр тәк бағры ган олмагдадыр!

Дəсти-гəлб-ишкəн чəсуру паји-һиммəт кəмгəрар,
Кари-батил һөкмфəрма, чешми-һəгбин пурхумар,
Бəхт тирə, јар садə, чəрх кəч, ел һиҹлəкар,
Эср намəрд, əһл биелм, əмр мүшкил, елм хар.
Тири-суи-зəнпə салеһлəр нишан олмагдадыр!
Күл көнүллəр гөнчəлəр тəк багры ган
олмагдадыр!

Ја нəбијјəл-муслимин, еј һəг-тəала рəһмəти,
Чох фəнадыр əмримиз, дəрк ејлə һали-үммəти,
Кетди иззəт, батды шөвкəт, тутду зиллəт миллəти,
Əл'əман, суммəл'əман (ја мəн илејкə һачəти),
Тири-суи-зəнпə салеһлəр нишан олмагдадыр!
Күл көнүллəр гөнчəлəр тəк багры ган
олмагдадыр!

Аббас Сəһһəт.

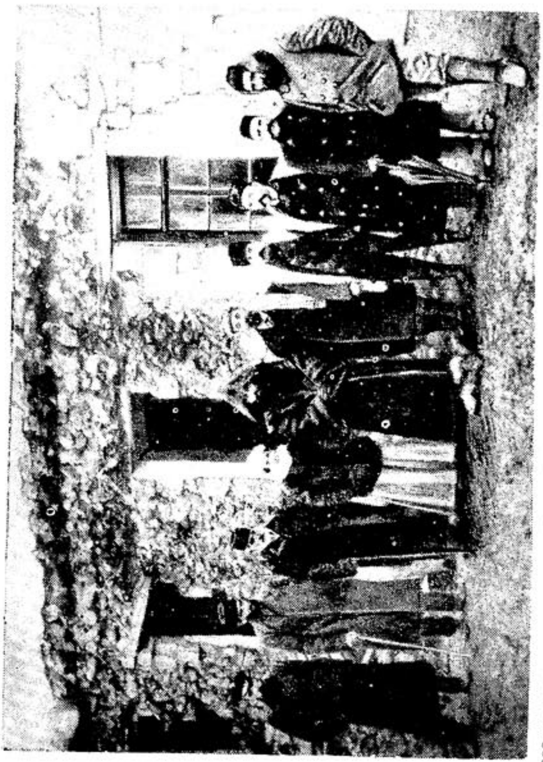

1902-чи илдә зәлзәлә мүнасибәтилә Шамахыја кәлмиш мүәллимләр һеј'әти (Һ. Зәрдаби вә б.)

ШӘКИБАИ

Јар кетдикчә тәһәссүр дили-шејдадә дурар,
Өмр вардыгча һәвәс ашиги-рисвадә дурар!

Сејли-тә'н ојлә тәмәввүчлә алыб дөврү бәрим —
Бәнзәрәм бир гочаман дағә ки, дәрјадә дурар!

Дөјсә дә чанымы минләрчә мәламәт ләпәси,
Зөврәги-һиммәтим әввәлки тәмәннадә дурар!

Бисүтун[1] синәсинә дәјсә дә мин тишә, јенә
Чөврә тәмкин едәрәк дурдуғу мә'вадә дурар!

Нәгди-чан исә бәһаји-тәләби-јар, иштә,
Чан бәкәф ашиги-садиг белә сөвдадә дурар!

Нә гәм, уғратса да бир күн мәни ифнајә заман,
Мән кедәрсәмсә мәрамым јенә дүнјадә дурар!

Дурмушам пишү пәси-тә'ндә, Сабир, нечә ким,
О әлифләр ки, пәсү пиши-әтә'нәдә дурар![2]

ӘНИН

Учдун, еј руhи-пүрфүтуhи-Һәсән!
Учушун изтирари-тәндәнми?
Гоча бүлбүл, нијә савулдун[1] сән?
Ја сәфа булмадын чәмәндәнми?

Еј һәгиги мүчаhиди-ислам!
Нәшри-ирфанда етдијинчә дәвам —
Сәни аламә јахды јохса әвам?
Кедишин кәсрәти-миhәндәнми?

Јохса әкдикчә тохми-сидгү сәфа
Сәни тәкдир едирмиш әһли-чәфа?
Көзләдикчә бу јолда шәрти-вәфа,
Көрмәдин јардым әһли-фәндәнми?

Еј Әкинчи[2], мәзариатында
Булмадынса сәмәр һәјатында,
Иштә һәнкамеји-мәматында
Бу тәнәббүт дејил Һәсәндәнми?

Лејк милләт фәгәт сифатын үчүн,
Мүтәзәккир нүути-затын үчүн,
Әсәфа, бир бина симатын үчүн
Јадикар олмасын да сәндәнми?

Һәсәним, шимди гыл беhиштә хурам,
Онда Сејјид Әзимә сөјлә сәлам:
Кеј мәhин шаири-бәди'кәлам
Бир хәбәр тутмасан вәтәндәнми?

Үрәфа мәскәни олан Ширван
Чүhәла хабкаhидир әл'ан[3];
Бизи иғфал едән бу нуктә һәман
Кәндимиздән дејил, зәмәндәнми?

НӨВҺӘ

Әрсеји-аләмин јенә вәз'и бәлали көрсәнир!
Јохса сәбати-аләмин һијни-зәвали көрсәнир!

Ајинеји-чәhанда бир сурәти-гәм нүмаләнир,
Вәг'еји-Нуhдур[1] мәкәр ким јенә ибтидаләнир?
Јохса синини-аләмин күнләри интиhаләнир,
Ја ки, мәhи-мәhәррәмин тазә hилали көрсәнир!

Еј үфүг, олма мүнчәли әрсеји-фачиат үчүн,
Етмә әјан hилалыны матәми-каинат үчүн,
Тиғи-чәфајә кәсмә бу тәшнәләри Фәрат[2] үчүн,
Нәhри-Фәратә бах, нечә ма'и-зүлали көрсәнир!

Ај ачылан сәбаhи-гәм, шам ол, ачылма бир зәман!
Јәсрибү Мәккә сәрвәрин салма бәлајә әл'әман!
Кәрчи Ирагә чәлб едир мири-hичази куфијан,
Лејк бу јолда онларын өзкә хәјали көрсәнир!

Кетмә, дур, еј гәтари-гәм! Көр учалан нәваләри,
Чәкмә дијари-гүрбәтә бу вәтән ашиналәри,
Дүз дејил әhли-куфәнин әhдләри, вәфаләри,
Әhд шикәндир агибәт, кәрчи вәфали көрсәнир!

Кирјеји-зарим етмәди аләми гәрги-әшки-тәр,
Чани-чәhаны тутмады атәшә, одланан чијәр,
Башла фәғанә бари, еј бүлбүли-тәб'и-нөвhәкәр,
Сәнлә бәлали Сабирин башы бәлали көрсәнир!

[ЧҮНКИ ВҮЧУДИ-АЛИМ БИР НЕ'МӘТИ-ХУДАДЫР]

Чүнки вүчуди-алим[1] бир не'мәти-худадыр,
Не'мәт ки, кетди әлдән, ган ағламаг рәвадыр!

Әһли-һәгин әвамә нисбәт дејил вәфаты,
Бил, алимин һәјатә тәбдил олур мәматы,
Батиндә һәм мүсибәт чулғар мүкәввәнаты,
Анчаг көрүр о көз ким, мәнзури ибтиладыр!

Тәрк ејләдикдә алим бу арнјәтсәрани,
Олдугда дидәләрдән гаиб дејил дә фани,
Мүлки-бәгадә ејләр бир сејри-чавидани,
Хасани-бәзми-һәглә һәмханеји-бәгадыр!

Анчаг биз ағларыг өз һали-фикарымызчын,
Заһир олан бәлајә әһли-дијарымызчын,
Үммидкаһ итирмиш ајтами-зарымызчын,
Не'мәт ки, кетди әлдән, фәрјадымыз сәзадыр!

Еј алими-һәгиги, галдыгча ад сәндән,
Олмазмы зикри-хејрин дилләрдә јад сәндән,
Чүн јадикар галды бир иттиһад сәндән,
Исмин Мәчид олуркән мәчдин дә бәрмәладыр!
Сабир мүсибәтиндә дилдадеји-бәладыр!

[ЕЈ МҮСИБӘТЗӘДӘ ДИНДАШЛАРЫМ, ЕТДИКЧӘ НӘЗӘР]

Еј мүсибәтзәдә диндашларым, етдикчә нәзәр,
Көрүрәм мән сизи бир башга мүсибәтдә бу күн!

Аман аллаһ, бу нә һаләт, бу нә туфани-бәла,
Тапырам сизләри бир вәртеји-һејрәтдә бу күн!

Әчәба, бир јени афәтми јетиб, ја нә үчүн
Булунурсуз белә бир һали-фәлакәтдә бу күн?!

Бахышырсыз нә сәбәбдән белә һејран-һејран,
Никәрансыз нијә бу бејти-ибадәтдә[1] бу күн?!

Нәзәри-һејрәтиниз мәсчидә kәh минбәрдир,
Ахтарырсыз кими меһраби-имамәтдә бу күн?!

Әсәфа, синеји-меһраб да чак етмәдими
Көрүбән бојлә јара синеји-үммәтдә бу күн?

Сиз дејилсиз фәгәт ол алими-паки арајан,
Ачыб ағушуну күрсијји-хитабәт дә бу күн!

Бах, насыл мәсчидә бир һүзн гонур, куја ким
Тапмајыр јарыны бир бојлә чәмаәт дә бу күн!

Чәкилиб көјләрә зикр етдији тәһлили дәхи,
Дөшәниб торпаға сәччадеји-таәт дә бу күн!

Һардасан, еј пәдәри-мә'нәвији-әһли-вәтән?
Вәтән өвлады јаныр атәши-фиргәтдә бу күн!

Әбәди һичринә табавәри-гәм булмаз идик,
Етмәсәјди хәләфин чилвә нијабәтдә бу күн!

Мустәфа һөрмәти-зишә'нинә ја рәбби-мәчид,
Руһуну ејлә дуаку бизә чәннәтдә бу күн!

Мүттәһид олмада төвфигини гыл үммәтә бәхш,
Һисси-миллијјәт ојандыр дили-милләтдә бу күн!

Јашат аләмдә мәһәббәтлә, үхүввәтлә бизи,
Нечә ким, өмр едириз ејни-үхүввәтдә бу күн!

Онун өвладына, ихванинә вер әчри-чәзил,
Сабир ет хијшү тәбарын бу мүсибәтдә бу күн!

РӘҺКУЗАРИ-МӘХЛУГАТДА БИР МӨҺТАЧИ-МӘСАРИФ

Еј дәрбәдәр кәзиб үрәји ган олан чочуг!
Бир ләгмә нан үчүн көзү кирјан олан чочуг!
Әшкилә абрусу да ризан олан чочуг!
Мәтлуби нан, газандығы һирман олан чочуг!

Инсан кими билинсә иди гәдрү гијмәтин,
Ачмыш олурду мәктәби-милли чәмаәтин,
Дәрк етмәк истәмир һәлә бу фејзи милләтин,
Галсын ниһан вәдиеји-фитри-мәһарәтин;
Еј еһтишами-милләти талан олан чочуг!
Еј дәрбәдәр кәзиб үрәји ган олан чочуг!

Еј көвһәри-фитадә-бәкил, гал ниһан һәнуз,
Сәррафи-гәдрдан дејил исламјан һәнуз,
Мәшғул хурдү хабдыр әрбаби-шан һәнуз,
Вар орталыгда сөһбәти-дә'ваји-нан һәнуз,
Јох көвһәри-сәадәтә хаһан олан чочуг!
Еј дәрбәдәр кәзиб үрәји ган олан чочуг!

Һәгли дејил о ким сәнә дер*: вар гәбаһәтин;
Мәнчә гәбаһәт исә олур һали милләтин...
Етсәјди тәрбијәт сәни әһли-вилајәтин,
Саиллијә галырмыды һәркиз дә рәғбәтин?!
Башсыз галыб ајаглара үфтан олан чочуг!
Еј дәрбәдәр кәзиб үрәји ган олан чочуг!

Еј нәхлеји-вәтән, әсәф олсун бу һалына
Ким, бәхши-тәрбијәт едәнин јох ниһалына!

---

* Дејир.

Билмәм нәләр кәлир шу гараңлыг хәјалына...
Бахдыгча јалҹ балына јандым мәлалына!
Еј вадији-сәфаләти пујан олан чочуг!
Еј дәрбәдәр кәзиб урәји ган олан чочуг!

Олсун әсәф о милләтә ким, бихәјалдыр,
Јахуд хәјалы кәндинә тәксири-малдыр;
Јаврум, гузум, јатанлар ајылмаз, мәһалдыр,
Анчаг мәнимки налә, сәнинки суалдыр...
Еј мән кими тәнәффүрә шајан олан чочуг!
Еј дәрбәдәр кәзиб урәји ган олан чочуг!

НӘ ЈАЗЫМ?

Шаирәм, чүнки вәзифәм будур әш'ар јазым,
Көрдүјүм никү бәди ејләјим изһар, јазым,
Күнү парлаг, күнүзү ағ, кечәни тар јазым,
Писи пис[1], әјрини әјри, дүзү һәмвар јазым,
Нијә бәс бојлә бәрәлдирсән, а гаре, көзүнү?
Јохса бу ајинәдә әјри көрүрсән өзүнү?!

Ше'рә мәшғул едәрәк хатири-гәммајилими,
Гојурам гәншәримә кағызими, чернилими,
Кәлирәм јазмаға бир кәлмә, — тутурсан әлими,
Горхурам, ја нә үчүн, — чүнки кәсирсән дилими!
Еј әчәб, мән ки, сәдагәт јолуну азмајырам,
Һәлә көрдүкләримин дөрддә бирин
јазмајырам!

Һәлә мән дөрддә бирин јазмајырам, карына бах,
Үстүмә[2] күндә сөјүрсән бу гәдәр, арына бах,
Өзүн инсаф елә, әфкарына, әтварына бах,
Истәмирсән[3] јазам? Өз ејбли кирдарына бах!
Киши, сән ејбини ган, мәнлә әбәс чәнк еләмә!
Өзүнү, һәм мәни бу барәдә дилтәнк еләмә!

Көрүр әрбаби-гәләм гајеји-амалынызы,
Мәндән артыг јаза билмәкдә икән һалынызы, —
Јазмыр онлар дәхи он дөрддә бир әф'алынызы,
Өзүнүзсүз олара јаздыран әһвалынызы...
Јохса бу ејбдән аләмдә мүбәррадыр олар,
Бојлә алчаг јазыдан мин кәрә ә'ладыр олар!

Нечә мән дөрддә бирин јазмаға ејмән[4] дејиләм[5],
Горхур он дөрддә бирин јазмаға һәм әһли-гәләм;

Сән әкәр сөз верәсән: «Горхма, гыл әһвали рәгәм»,
Вәз'и-һалын јазыларса зили-зилү бәми бәм,
Елә бир һалә дүшәрсән ки, түкүн биз-биз олар,
Әјнинә кејмәјә шеј тапмасан, астар үз олар!..

СӘТТАРХАНА

Һали-мәчзубим көрүб, гаре, демә диванәдир,
Нә'рејн-шуридәми зәнн етмә бир әфсанәдир,
Шаирәм, тәб'им дәниз, ше'ри-тәрим дүрданәдир,
Бәһчәтим, ејшим, сүрурим, вәчдим әһраранәдир,
Инчизабим чүр'әти-мәрданејн-мәрданәдир,
Афәриним һиммәти-валаји-Сәттарханәдир[1].

Та ки, милләт мәчмәин Теһранда виран етдиләр,
Түркләр Сәттархан илә әһдү пејман етдиләр,
Зүлмү истибдадә гаршы нифрәт е'лан етдиләр,
Милләтә, миллијјәтә чан нәгди гурбан етдиләр,
Ајеји-«зибһи-әзим» итлагы ол гурбанәдир,
Афәриним һиммәти-валаји-Сәттарханәдир.

Һәг мәдәдкар олду Азәрбајчан әтракына,
Али-Гачарын[2] протест етдиләр Зәһһакына[3],
Ол шәһиданын сәлам олсун рәвани-пакына
Ким, төкүлмүш ганлары Тәбризү Теһран хакына,
Онларын чәннәт дејилдир мәнзили, аја, нәдир?
Афәриним һиммәти-валаји-Сәттарханәдир.

Иштә Сәттархан, бахыз, бир нөв' игдамат едиб,
Бир вәзирү шаһы јох, дүнјаны јексәр мат едиб,
Ирзи-исламы, вәтән намусуну јүз гат едиб,
Һөрмәти-һејсијјәти-миллијјәтин исбат едиб,
Инди дүнјанын тәвәччөһ нөгтәси Иранәдир,
Афәриним һиммәти-валаји-Сәттарханәдир.

Иштә Сәттархан, бахыз[4], Ираны иһја ејләди,
Түрклүк, иранлылыг тәклифин ифа ејләди,

Бир рәшадәт, бир һүнәр көстәрди, дә'ва ејләди,
Дөвләтин бир ејнини[5] дүнјадә рисва ејләди,
Гачмајыб пәрванә тәк оддан, демә
пәрванәдир,
Афәриним һиммәти-валаји-Сәттарханәдир.

Афәрин тәбризијан, етдиз әчәб әһдә вәфа!
Дустү дүшмән әл чалыб ејләр сизә сәд мәрһәба!
Чох јаша, дөвләтли Сәттархан, әфәндим, чох јаша
Чәннәти-ә'ладә пејғәмбәр сизә ејләр дуа,
Чүн бу хидмәтләр бүтүн исламәдир,
инсанәдир,
Афәриним һиммәти-валаји-Сәттарханәдир.

[ЈАШАДЫГЧА ХӘРАБӘ ШИРВАНДА]

Јашадыгча хәрабә Ширванда
Бир сәфа көрмәдим о виранда.

Јашадыгча әзабә дүшдү тәним,
Мәнә зиндан кәсилди өз вәтәним.

Әбәдән олмадым о бүг'әдә шад,
Һасили-өмрүм олду һәп бәрбад.

Булмадым онда бир мүвафиг јар,
Јар сандыгларым бүтүн әғјар...

Дуст зәнн етдијим бүтүн дүшмән,
Бунча дүшмән, фәгәт јазыг бир мән.

Бир бәдән мин чәфајә таб едәмәз,
Хәстәләндикчә шәхс јол кедәмәз.

Залим етдикчә бинәваләрә зур,
Бинәва гачмаға олур мәчбур.

Агибәт игтидарымыз кетди,
Сабир икән, тәһәммүлүм битди.

Күвәниб әһлә олмадан фахир,
Бакыја ејләдим сәфәр ахир.

Шаир икән вәтәндән[1] ајрылдым,
Бүлбүл икән чәмәндән ајрылдым.

Шимди гүрбәт јолун алыб нәзәрә,
Олдум амадә, башладым сәфәрә.

Һәг мәдәд гылды, гејдими ачдым,
Башымы ичз илә алыб гачдым.

Та булундум Бакы дијарында,
Бир бөлүк әһли-дил чиварында.

Һәмдулиллаһ ки, нej шәкәр верди,
Аризу нәхлимиз сәмәр верди.

Әһсәнәллаһ көзәл-көзәл инсан,
Ләвһәшәллаһ бүтүн-бүтүн ирфан.

Чүмләси бир хәјал илә мәрбут,
Чүмләси иттифаг илә мәзбут.

Гамусу әһли-зөвгү әһли-сәфа,
Һәписи әһли-һалу әһли-вәфа.

Хассә бу мәчмәин диларами —
Зати али, Әлигулу нами.

Бәхти мәс'уд, синни-сали чәван,
Рә'ји пиранә, һej'эти зишан.

Һүсни-сијрәтлә сурәтә малик,
Пак[2] нијјәтлә иззәтә малик.

Фикри парлаг, хәјалы мүстәһсән,
Бојлә али чәнабә мин әһсән!

Дустдур әмнлә, әманәт илә,
Нечә ким, зиддидир хәјанәт илә.

Јарашыр наминә әмин десәләр,
Һәр ишиндә мин афәрин десәләр.

Ким әмин олмаса әманәтдә,
Оламаз бу мәгами-иззәтдә.

Сафи-дил олмајынча бир инсан,
Она инсан десәк олур бөһтан.

Мәнчә инсан әмин олан кишидир,
Гуру инсанлыг һәр кәсин ишидир.

Еј мәним пак үрәкли һәмвәтәним,
Сәнлә көнлүм сүрурә чатды мәним!

Шаирәм, чүнки һәр кәси танырам,
Лүтф едирсән мана, буну ганырам.

Јох икән сәнлә бир рәфагәтимиз,
Нәрәдәндир бу рүтбә һөрмәтимиз?!

Бу фәгәт һүсни-нијјәтиндәндир,
Бу сәнин өз нәчабәтиндәндир.

Күн чыхарса, ишыг сачар һәр јан,
Булут афагә јағдырар баран.

Һәнзәлин бәһри зәһр олур амма,
Бид бибәһрә, нәхлдә хурма.

Мүхтәсәр, јахшыдан јаман кәлмәз,
Јахшыдан бир кәсә зијан кәлмәз.

Јахшылыг етсә һәр насыл инсан,
Гәдрини анлајан едәр шүкран.

Мәндә јох лүтфүнә әвәз бир кар,
Һүнәри шаирин олур әш'ар.

Шаирә лүтф олурса, ја азар,
Писи пис, јахшыны да јахшы јазар.

Сәни јахшы көрүнчә пис јазамам,
Мән әдәб мәсләкимдә јол азамам.

Дејирәм, һәг сәни севиндирсин!
Хәл'әти-лүтф илә кејиндирсин!

Та ки, вар өмрү меһрлә маһын,
Сәнә чатсын нә исә дилхаһын.

Өмр едиб бәхт илә, сәадәт илә,
Јаша минләрчә ејшү ишрәт илә!

Һәмдәмин — хатирин севән бир јар,
Һәмгәмин — бир ај үзлү садә никар.

Мәчлисин еjшү зөвг илә долсун,
Дүшмәнин, һасидин зәлил олсун!

Сабирин ше'рдә дуасы будур,
Һәзрәти-һәгдән илтимасы будур:

Өмр едиб даима сәфа буласан,
Һәр заман, һәр дәгигә шад оласан!

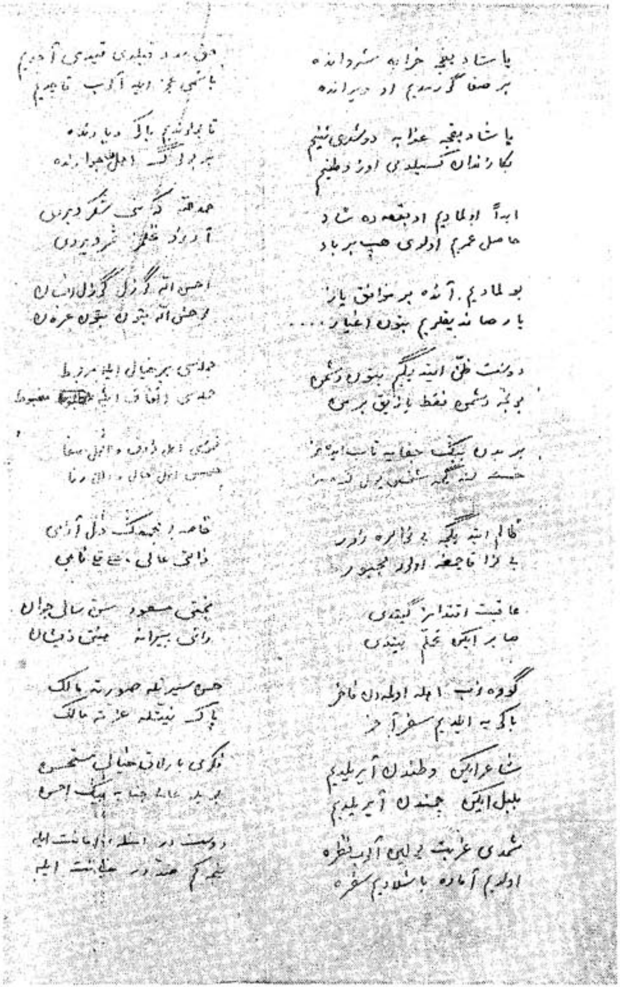

«Јашадыгча хәрабә Ширванда» ше'ринин автографы (әввәли)

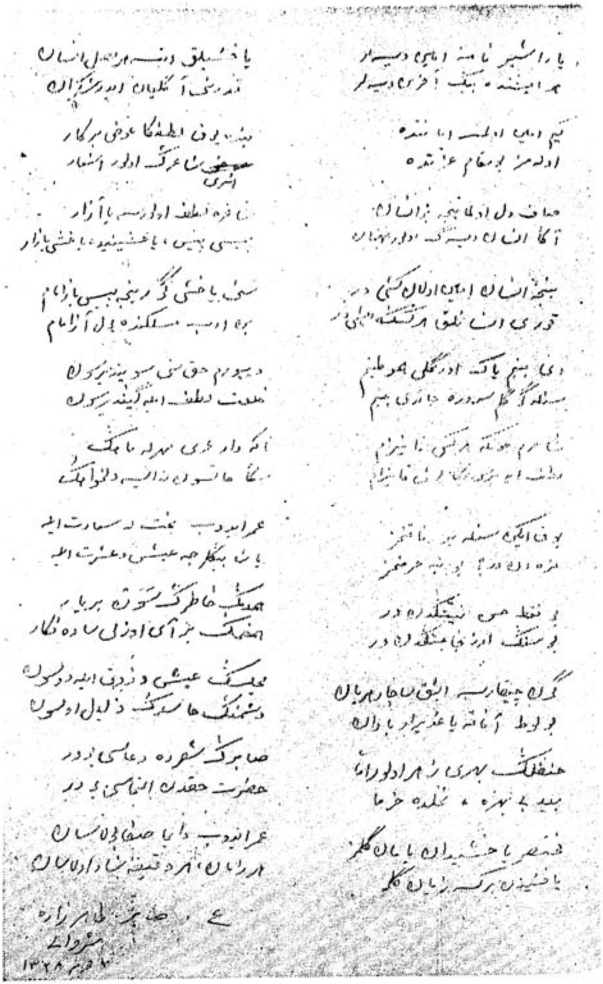

«Јашадыгча хәрабә Ширванда» ше'ринин автографы (сону).

ӘГВАЛИ-ҺИКӘМИЈЈӘДӘН МҮГТӘБИС БИР МӘНЗУМ

Көнүл, ол талиби-һикмәт, — о һикмәт ким, һәгигәтдир,
Һәгиги һикмәт анчаг һүсни-сијрәтдән ибарәтдир.

Һәкими-камил олмагчын дејилдир чох билик лазым,
Фәгәт игнаи-нәфсә мүгтәдир олмаг кифајәтдир.

Зәлаләт әһли һәр шеј'и кәч анлар, кәч[1] дә һөкм ејләр,
О кәс ким, доғру јолу фәһм едәр — әһли-фәзиләтдир.

Олур аләмдә шәхсин һиммәти мигдари-фикринчә,
Нә һиммәт көзләнир ондан ки, әфкары гәбаһәтдир?

Пәдәрлә мадәрин нәсһиндән әсла тәлхкам олма,
Сәни тәкдирү тә'зир[2] етсә дә, бир дадлы шәрбәтдир.

Доғушда ајрылыркән мүхтәлиф сурәтләрә инсан,
Мәматында ону јексан гылан хаки-нәдамәтдир.

Ҹәнаби-һәг о бәһри-бикирани-мәрһәмәтдир ким,
Она мүлһәг олан инсан шәрәфјаби-сәадәтдир.

ТӘБАӘТ

— Сәрмајеји-ирфаны насыл кәсб едәр инсан?
— Тәһсили-үлум илә олур рүтбеји-ирфан!

— Елм исә олур һанкы мәкандан бизә васил?
— Мәктәбдә китаб илә олур сә'јлә һасил!

— Әнва'и-күтүб булду нә мәркәздә тәзајид?
— Ол мәтбәәдән аләмә бәхш етди фәвајид!

— Кәшф олду кимин сајеји-сә'јиндә бу сән'әт?
— Көстәрди Һутенберг[1] бу сән'әтдә мәһарәт!

— Кафи олуб ичрасы үчүн сәрвәти-бари?
— Мәфлук олуб ичрајә варынча бу шиари!

— Јетди нечә бәс мөвгеи-икмалә бу сән'әт?
— Етди ики сәрвәтли зәват илә шәракәт!

— Ширкәтлә мәкәр бојләчә мүшкүл олур асан?
— Ширкәтдәдир ичраји-әмәл, нәф'и-фираван!

— Етсәк нә олур биз дә белә ширкәтә игдам?
— Сус, сөјлә бизә тәфригәји, та едәк әнчам!..

[ИДРАКДИР МҮСИБӘТӘ МИЈЗАН, ӘВӘТ, ӘВӘТ]

Идракдир мүсибәтә мијзан, әвәт, әвәт,
Идраксизләрин ола билмәз мүсибәти;
Идракинин мәратибинә бағлыдыр фәгәт
Һәр бир кәсин тутулдуғу әндуһү мөһнәти.

[ДӘРДИМ ОЛДУР КИ, МӘНӘ АРИЗ ОЛАН ДӘРДЛӘРИН]

Дәрдим олдур ки, мәнә ариз олан дәрдләрин
Етмәјир бир кечә-күндүздә бири мәндә сәбат;
Мәнә ол мәртәбәдә дәрд һүчум ејләр ки,
Бир дәгигә белә галмаз бири сабит, һејһат!..

[БИР ӘЗМДӘ СӘБАТ ЕДӘМӘЗ ӘҺЛИ-ЕҺТИЈАЧ]

Бир әзмдә сәбат едәмәз әһли-еһтијач,
Пул гаршысында ачиз олур фәгрү мәскәнәт;
Лакин шу еһтијачы јыхарса јыхар о ким,
Сәрмајеји-һәјати ола елмү мә'рифәт.

[ЕЈ ДИЛБӘРИ-ҺҮРРИЈЈӘТ, ОЛАНДАН БӘРИ АШИГ]

Еј дилбәри-һүрријјәт, оландан бәри ашиг
Көнлүм сәнә, чарпышмададыр рузү шәб илә!
Дерләрсә әкәр ишбу сәбәбдән мәнә фасиг,
Пәк мүфтәхирәм мән дә бу али ләгәб илә!

БӘНЗӘТМӘ

Севдаји-мәвәддәтдән
Хали көрүнүр башлар;

Биканә билир јексәр
Гардашлары гардашлар.

Көзләр дәхи ган сачсын,
Битсин сачылан јашлар;

Ағлар бизә торпаглар,
Дағлар, дәрәләр, дашлар...

Зинһар, едәлим хидмәт
Инсанлыға, јолдашлар!

Гејрәт, а вәтәндашлар!
Һиммәт, а вәтәндашлар!..

РУҺУМ!..

Руһум, еј шаһбази-үлвијјәт,
Һиммәтим тәк фәзадә пәрваз ет!
Уч! Уч! Өвчи-сәмадә пәрваз ет!
Тәнкнаји-бәдәндә вар хиффәт.

Ашијани-бәдәндә етмә[1] гәрар,
Јанма сән дә мәним кими нарә!
Буламазсан мәлалимә чарә!
Сыхылырсан, ләтифсән, зинһар!

Бошла бу чисми, чисм мән дејиләм;
Сана мүшкүл олурса һичраным —
Мән сәнин, сән мәним дилү чаным,
Мән сәнин кәндинәм, бәдән дејиләм!

Һара кетсән сәнинлә мән дә варам,
Шу бәдәндә фәгәт әсириз, зар,
Өлмәјимлә севинмәсин әғјар, —
Аләм олдугча мән дәхи дурарам!

Бир сәфа булмадыг бу аләмдә,
Башга бир аләмә варыб кедәлим;
Бир овуч хаки хакә тәрк едәлим
Мәдфәни-шуми-али адәмдә!

Мән кедәрсәм, вар олсун амалым!
Јашасын шәһријари-һүррријјәт![2]
Јашасын шәһријари-һүррријјәт!
Мән кедәрсәм, вар олсун амалым!..

ТӘРБИЈӘ

Үммәтин рәһнүмасы тәрбијәдир,
Милләтин пишвасы тәрбијәдир.

Тәрбијәтлә кечир үмури-чәһан,
Һәр ишин ибтидасы тәрбијәдир.

Валидејнин, тәбии, өвлада
Нәзәри-е'тинасы тәрбијәдир;

Чүнки өвлад не'мәти-һәгдир,
Шүкри-һәггин әдасы тәрбијәдир.

Нечә ким, бир әдиби-мүмтазын
Дәрси-һикмәт'әдасы тәрбијәдир.

Чаһилин дә заваллы өвлада
Шивеји-нарәвасы тәрбијәдир;

Өјрәдир тифлә су'и-әхлагы,
Галиба, мүддәасы тәрбијәдир.

Тәрбијәт елмсиз дејил мәгбул
Ки, онун мүгтәзасы тәрбијәдир.

[ДӘҺР БИР МҮДДӘТ ОЛДУ МӘНЗИЛИМИЗ]

Дәһр бир мүддәт олду мәнзилимиз,
Онда һәлл олмаз олду мүшкилимиз;
Јашадыгча чохалды дүшмәнимиз,
Нә едәк, доғру сөјләди дилимиз!..

АНАЛАР БӘЗӘЈИ

Кәр олса нисадә елму ирфан,
Өвладә едәр о јолда[1] им'ан.

Әкси олараг бу мүддәанын,
Олмаз исә елми бир ананын —

Өвладә чатар һаман чәһаләт,
Нә әгл олур онда, нә фәрасәт.

Битәрбијәликлә тифли-мә'сум
Ахырда олур сәфилү мәш'ум;

Саридир чүнки ишбу һаләт,
Һәмчинсинә ејләјәр сирајәт.

Көзләнсә кәрәк һүгуги-нисван,
Та камил ола вүсуги-нисван.

Елм илә олур һүсули-иззәт,
Елм илә олур нүфузи-милләт.

Елмә чағырыр бүтүн әвамы
«Әл-елмү фәризәтүн» кәламы.

АНАЛАР БӘЗӘЈИ

Бәзәк, бәзәк ки, дејирләр, ҹәваһират дејил,
Ҹәваһират бу күн зинәти-һәјат дејил.

Нәдән ҹәваһирә фәхр ејләсин кәрәк нисван?
Ҹәмадә фәхр исә шајани-үммәһат дејил.

Һәгиги валидәнин ән шәрәфли бир бәзәји
Әдәбли, услу чочугдур, тәҹәммүлат дејил.

О мадәрин ки, јох өвладә һүсни-тәрбијәси[1],
Сәзаји-мәкрәмәти-нами-валидат дејил.

Һәјата лајиг олан зинәт — елм көвһәридир
Ки, бојлә бир дирилик габили-мәмат дејил.

НИТГӘ ХИТАБ

Еј натигеји-бәдиәпәрдаз!
Веј сөһбәти-дилфирибин е'ҹаз!

Еј мәһбити-фејзи-асимани,
Мифтаһи-хәзинеји-мәани!

Сән мәхзәни-һикмәт идин ахир,
Сән мәншәи-һиммәт идин ахир!

Бир тутиј-хошбәјан идин сән,
Бир дүрчи-дүрәрфәшан идин сән;

Әфлаки-сүхән ситарәсидин,
Күлзари-вәтән һәзарәсидин;

Дүшдүн нијә бәс бу һалә әлһал?
Билмәм нә сәбәбдән олмусан лал?

Еј бүлбүлүм, ол тәранәпәрдаз,
Гыл бағи-бәдәндә нәғмә ағаз!

Фәрјад елә бир дәм ашиганә,
Сөјлә дили-зарү натәванә:

Кеј гөнчә, ачыл ки, шимди дүнја
Күлзари-тәмәддүн олду јекча!

Кәл дишрә бу пәрдеји-хәфадән,
Ат пәрдәни мәзһәри-худадән;

Сән аләми-әкбәри-худасән,
Сән ајинеји-ҹаһаннүмасән;

Маһијјәтини һәгир санма,
Азадәләри әсир санма;

Сәндә јарадыб бәди'и-әфлак
Әглү һүнәрү шүурү идрак;

Аләмдә нә вар — вар сәндә,
Сәрмајеји-е'тибар сәндә;

Дур, дур ки, түкәнди лејли-зүлмәт,
Әһрарә ачылды сүбһи-дөвләт!

Ашигләри иштијаға дүшдү,
Һәр кәс ајылыб габаға дүшдү.

Онлар ки, сәниләдир мүасир —
Һәр елмү фүнунә олду маһир.

ҺӘВӘС

Һәвәс сөвг ејләр инсаны һәјатә,
Әталәт чәлб едәр шәхси мәматә;

Һәвәс исал едәр заты сәфајә,
Әталәт мүбтәла ејләр бәлајә;

Һәвәс пирајеји-әглү һүнәрдир,
Әталәт мајеји-ичзү кәдәрдир;

Һәвәсдән нәш'әт ејләр һәп фәхарәт,
Әталәтдән төрәр мин-мин хәчаләт;

Һәвәс сәһрасы әмнијјәтфәзадыр,
Әталәт тәнкнасы бир хәтадыр;

Һәвәс бирлә тәрәггијјат дәркар,
Әталәтдән әмәл мәнкусү идбар.

[ТӘРҜ ЕДӘР ҜИМ ҜИ, ШҮКРИ-НЕ'МӘТИ-НАС]

Тәрк едәр ким ки, шүкри-не'мәти-нас,
Етмәјир вагеән худаја сипас;

Шакирани-вәсаили-не'мәт
Олур әлбәттә наили-не'мәт.

Артыг етдикчә шүкр ифасын,
Һасил ејләр көнүл тәмәннасын.

Шәкәри-шүкрдә һәлавәт вар,
Шүкрдә издијади-не'мәт вар.

Не'мәти-насә шүкр едән әлһәг,
Һәзрәти-һәггә шүкр едиб мүтләг.

Инд һәгдәндир, чүнки күлли-әсас,
Һәггә раҹе'дир шүкри-не'мәти-нас.

Шүкр сәрмајеји-ибадәтдир,
Шүкр пәрванеји-итаәтдир.

Еј худа, фәзлинә рича едәрәм,
Мән насыл шүкрини әда едәрәм

Ҝи, дәгигә-дәгигә, анбәан,
Сабирә не'мәтин олур шајан.

[НОЛА ӘРБАБИ-КӘМАЛ ЕЈЛӘЈӘ ТӘҺСИН МӘНӘ ҜИМ]

Нола әрбаби-кәмал ејләјә тәһсин мәнә ким,
Фәләки-нәзмдә бир әхтәри-рәхшанәм мән.

...Дәвр едәр башимә һәр күндә һүмаји-дәвләт
Ҝи, әза күлшәнинә бүлбүли-наланәм мән.

Мүддәиләр көзүнә хари-мүғијланәм әкәр,
Нәзәри-паки-әһиббадә күлүстанәм мән.

Кәрчи пүр әһгәри-насәм бу һәгарәтлә, вәли
Закири-али-әбајәм, шәһи-дәвранәм мән.

Сабирәм, сәбр шиарымды, гәнаәт тачим,
Нәфсимә падшәһәм, саһиби-фәрманәм мән.

Тапмышам фәгрдә бир хатәми-истиғна ким,
Дејәрәм тәхти-гәнаәтдә Сүлејманәм[1] мән.

[НӘКӘРДӘД КӘЗ ӘЧӘЛ ПОШТӘМ ХӘМИДЕ]

Нәкәрдәд кәз әчәл поштәм хәмиде,
Кешәм дәр душ-е худ рәнч-е Һәмиде[1].

Тәрчүмәси:

Әкәр әчәл әлиндә әјилмәсәјди гәддим,
Һәмидәнин зәһмәтин чијнимдә мән чәкәрдим.

[ИСТӘРӘМ ӨЛМӘЈИ МӘН, ЛЕЈК ГАЧЫР МӘНДӘН ӘЧӘЛ]

Истәрәм[1] өлмәји мән, лејк гачыр мәндән әчәл,
Көр нә бәдбәхтәм, әчәлдән дә кәрәк наз чәкәм.

[АРИЗИ-ГӘМЛӘР ӘЛИНДӘН ҮРӘЈИМ ШИШМИШ ИДИ]

Аризи-гәмләр[1] әлиндән үрәјим шишмиш иди,
Зәнн едәрдим едәчәкдир она[2] чарә чијәрим[3];
Бәхти-мәнһусимә бах[4], мән бу тәмәннадә икән
Башлады шишмәјә инди үзү гарә чијәрим.

[МӘНӘ БӘД КЕЧДИ ШӘҺРИ-ШИРВАНДА]

Мәнә бәд кечди шәһри-Ширванда,
Мәрәзим шиддәт етди һәр јанда;
Бир тәрәфдән тәвәррүми-чијәрим,
Бир тәрәфдән үрәкдәки кәдәрим.

[РАҺӘМ БЕДӘҺИД, РУ БЕРАҺ АМӘДӘӘМ]

Раһәм бедәһид, ру бераһ амәдәәм,
Бәр дәркәһ-е һәзрәт-е илаһ амәдәәм;
Битөһфе нәјамәдәм, нә дәстәм халист,
Ба дәст-е пүр әз һәме гонаһ амәдәәм...

Тәрчүмәси:

Јол верин, тапмышам јолу, кәлмишәм,
Олуб бу дәркаһын гулу, кәлмишәм.
Төһфәсиз кәлмәдим, әлим бош дејил,
Әлләрим күнаһла долу кәлмишәм.

ГӘЗӘЛЛӘР

[ГОЈМА КӘЛӘ, САГИЈА, ЗАҺИДИ МЕЈХАНӘЈӘ]

Гојма кәлә, сагија, заһиди мејханәјә,
Дөнмәјә мејханәмиз мәсчиди-виранәјә.

Урма киреһ зүлфүнә, ејлә һәзәр, еј сәнәм!
Охшамасын шәклдә сәбһеји-сәдданәјә.

Һирз илә, әфсун илә олмаз илачи-чүнун,
Ешг сөзүндән сәва сөз демә диванәјә.

Бадеји-тәлх ичрә бу нәш'еји-ширин нәдир?
Јохса гојуб[1] дилбәрим ләб ләби-пејманәјә?[2]

Шимди ки, уздун әлин зүлфи-пәришандән,
Бари кәл изһар гыл дәрди-дилин шанәјә.

Шәм'и дә јахмагдадыр атәши-севдаји-ешг,
Шө'леји-пәртөвфүруз хасмы пәрванәјә?[3]

Сабир о чәннәтрухун кәндүми-халын көрүб,
Аз галыб Адәм[4] кими алдана бир данәјә.

[ҺӘР СӘРИ-МУЈДӘ МИН АШИГИ-НАЛАНЫН ВАР]

Һәр сәри-мујдә мин ашиги-наланын вар,
Мәкәр, еј шух-ки, бир чисмдә мин чанын вар?

Лејлијә Гејс[1] олур ашиг, сәнә мин-мин Лејли,
Ахтарырсан јенә бир ашиг, әчәб ганын вар!

Хаһишин тәрки-дилү чан иди, мән һәм етдим,
Сөјлә, еј јар, көрүм шимди нә фәрманын вар?

Ејд-әзһадә гојун кәсмә, бојун гурбаны,
Ашиги-зар кими кәсмәјә гурбанын вар.

Сузи-биналеји-пәрванәни көр, еј бүлбүл,
Сәһни-күлзардә анчаг сәнин әфғанын вар.

Һәр мәрәз чарәсини ејләмәк асанды, тәбиб,
Мәрәзи-ешгә нә тәдбир, нә дәрманын вар?

Сабира, гәрг едәр ахир сәни бу сејли-бәла,
Олма гафил белә ким, дидеји-кирјанын вар.

[ВИРАНӘ ШӘМАХИДӘ МӘНӘ КӘНЧ ТАПЫЛМАЗ]

Виранә Шәмахидә мәнә кәнч тапылмаз,
Бир кәнч бу виранәдә бирәнч тапылмаз.

Пистани-сәнәм тәк ики лиму әлә кечмәз,
Бир ғәбғәби-дилбәр кими паринч тапылмаз.

Рух тутмаға дәркаһына бир шаһ булунмаз,
Фәрзини-хирәд сејринә шәтрәнч тапылмаз.

Бу бағдә бир нөвкүли-бихар көрүнмәз,
Бу бәздә бир дилбәри-бигүнч тапылмаз.

Бу ханеји-шәшдәрдә ики кә'б атылмаз,
Бу тәхтеји-һејрәтдә шешү пәнч тапылмаз.

Тәрсадә пәрируј көзәл чохду вә лакин
Сән[1] тәк көзәл, еј дилбәри-Күркәнч, тапылмаз.

Ширин сөз илә салды о аһуни кәмәндә,
Сабир кими бир ринди-сүхәнсәнч тапылмаз.

[МӘФТУНИ-СӘРИ-ЗҮЛФҮНӘ ГҮЛЛАБ КӘРӘКМӘЗ]

Мәфтуни-сәри-зүлфүнә гүллаб кәрәкмәз,
Рәнчури-ләби-лә'линә иннаб кәрәкмәз.

Меһрабә сүчуд етмәрәм, еј гиблеји-мәгсуд,
Гашын көрәнә сәчдеји-меһраб кәрәкмәз.

Ач зүлфүнү, диванәләри бир јерә јығма,
Бу фиргәјә чәм'ијјәти-әсбаб кәрәкмәз.

Јатма хәми-зүлфүндә никарын белә раһәт,
Ашигләрә, еј хәстә көнүл, хаб кәрәкмәз.

Мән нәш'еји-лә'ли-ләби-чанан илә мәстәм,
Саги, мәнә минбә'д меји-наб кәрәкмәз.

Һичриндә рәвадыр чијәрим ганы төкүлсүн,
Чешминдән ахан гәтреји-хунаб кәрәкмәз.

Сираб еләјиб лә'ли-ләбин Сабири, еј шух,
Тәбдари-гәми-ешгинә гәндаб кәрәкмәз.

[ҚУЈИНИ ХУНАБЕЈИ-ЧЕШМИМЛӘ НӘМНАҚ ЕЈЛӘРӘМ]

Кујини хунабеји-чешмимлә нәмнак ејләрәм,
Қипријимлә аситанын кәрдини пак ејләрәм.

Та ки, көрдүм сағәри-сәһбадә экси-сурәтин,
Өмрләрдир ким, чәһанда[1] хидмәти-так ејләрәм.

Ешгини асан билирдим, чәкди иш рисвалыға,
Шимди рисваји-чәһан олдум, нәдән бак ејләрәм?

Бојнума салдым о зијба тәл'әтин зүлфи-кәчин,
Түрфә чадујәм, фүсуни-мари-Зәһһак ејләрәм.

Вәслә үммид олса, һичриндә бу чари[2] үнсүрү.
Әшки-чешмим сејлинин мөвчүндә хашак ејләрәм.

Урма шанә зүлфүнә, нараһәт етмә көнлүмү,
Зүлфүнә дәјдикчә шанә көнлүмү чак ејләрәм.

Сабира, торпаға салды сајә рә'на дилбәрим,
Кәр мәләк олсам да, лабүд сәчдеји-хак ејләрәм.

[КӘР ИСТӘСӘН КИ, ФИТНЕЈИ-АЛӘМ ОЈАНМАСЫН]

Кәр истәсән ки, фитнеји-аләм ојанмасын,
Дөври-гәмәрдә әгрәби-зүлфүн доланмасын[1],

Көстәр чәмәндә нәркисә һәр шам көзләрин,
Та сүбһ олунча хаби-әдәмдән ојанмасын.

Јох мәндә таб васлинә, көстәрмә рујини,
Пәрванә шәм'и көрсә, нә мүмкүндү јанмасын.

Кујин рәгибә мәскән олуб, кәлмәрәм дәхи,
Нә көрмәсин көзүм вә нә көнлүм буланмасын.

Сирри-дәһанини демә наәһл заһидә,
Гој бихәбәр галыб белә әсрари ганмасын.

Чаным чыхар чыханда хәтин күлүзардә,
Ејлә хәтин тәраш, гој өмрүм узанмасын.

Дерләр, нәвиди-васл вериб јар Сабирә,
Хам олмасын, бу мәтләбә һәркиз инанмасын.

[ИСТӘСӘН КӨНЛҮМ КИМИ ЗҮЛФҮН ПӘРИШАН ОЛМАСЫН]

Истәсән көнлүм кими зүлфүн пәришан олмасын, —
Ол гәдәр чөвр ет мәнә аһ етмәк имкан олмасын!

Дәрди-ешгин гәсди-чан етдисә, мән һәм шакирәм,
Истәрәм чисмимдә дәрд олсун, дәхи чан олмасын!

Гојма әғјар ејләсин кујиндә чөвлан, еј пәри!
Әһримәнләр[1] малики-мүлки-Сүлејман олмасын!

Атәшин рујиндә әф'и тәк јатыб кејсуләрин,
Түрфә чадудур ки, мар атәшдә сузан олмасын!

Дерләр, ашигкүш никарым гәтлимә амадәдир,
Аллаһ, аллаһ, бир сәбәб гыл ким, пешиман олмасын!

Мүбтәлаји-дәрди-ешгәм, әл көтүр мәндән, тәбиб!
Ејлә бир тәдбир ким, бу дәрдә дәрман олмасын!

Сабира, үммиди-васл илә гәми-һичранә дөз,
Һансы бир мүшкүлди ким, сәбр илә асан олмасын?!

[ЕЈ ДИЛ, АМАНДЫ, СИРРИНИ БИКАНӘ БИЛМӘСИН!]

Еј дил, аманды, сиррини биканә билмәсин!
Аһәстә зүлфи-јардә јат, шанә билмәсин!

Душдун хәјали-данеји-хал иштијагинә,
Еј мурғи-рәф', тизпәр ол, данә билмәсин!

Еј јар, чан фәдаји-гүдуми-мүбарәкин,
Аһәстә гыл хүрам ки, һәмханә билмәсин!

Гејрәт һәлак едәр мәни, ачма чәмалини,
Көстәрмә шәм'ә рујини, пәрванә билмәсин!

Бир ләһзә бәзми-јардә дилшадәм, еј көнүл,
Арам тут, бу мәтләби биканә билмәсин!

Еј аһи-сәрд, урма нәфәс зүлфи-јарә сән,
Бир дәм гәрар тут, дили-диванә билмәсин!

Заһид едәрсә ешгдә тәкфир Сабири,
Заһир көзилә Кә'бәни бүтханә билмәсин!

[ЕЈ ШУХ, ЈЕНӘ ҺӘМДӘМ ОЛУБ ҚАКИЛӘ ЗҮЛФҮН]

Еј шух, јенә һәмдәм олуб какилә зүлфүн,
Тәһрис едир ол кафири сејди-дилә зүлфүн!

Динү дилими гарәт едиб, ејләмәз инсаф,
Шимди нә тәмәнна илә ејләр килә зүлфүн?

Һәр ләһзә урур синәмә мин навүки-дилдуз,
Мүжканын илә јохса дәјиб дил-дилә зүлфүн?

Һејрәтдәјәм, аја ки, нәдир фитнеји-Һарут[1],
Еј шух, мәкәр сеһр охујуб Бабилә зүлфүн?

Тәнһа сәфәр етмә, кәл апар чанымы, әмма
Бу сирри ниһан сахла, мәбада билә зүлфүн.

Алдатды көнүл мурғуну ол данеји-халын,
Дами-рәһи-әгл олду о пурсилсилә зүлфүн.

Сабир кими гәрг олду көзүм јашинә чисмим,
Тутмуб әлими чәкмәди бир саһилә зүлфүн.

32—6

[ХОСРОВИ-ҺҮСНҮН, ӘЗИЗИМ, СӘН ИМИШСӘН ТАЧИ]

Хосрови-һүснүн, әзизим, сән имишсән тачи,
Хубләр чүмлә сәнин дәркәһинин мөһтачи.

Габи-гөвсејн гашын, лејләтүл-исра зүлфүн,
Тапмысан мәртәбеји-һүсндә сән ме'рачи.

Төкүлүб зүлфи-сијәһ аризи-алын үзрә,
Кә'бәјә чөл әрәби мане' олур һүччачи.

Заири-кујинәм, еј мәһ, гој өпүм халиндән,
Һәчәри өпмәјәнә хәлг демәзләр һачи.

Кәч никаһ илә[1] дәләр бағрымызы мүжканын,
Бу ох атмағы ким өјрәтди сәнә гыјғачи?

Кечә-күндүз сәри-кујиндә сызылдар Сабир,
Нејләсин, говма гапындан, кәсилиб иллачи.

[ГӘМИНДӘ ЧӘРХИ-ЧАРҮМДӘН КЕЧӘН ФӘРЈАДҮ АҺИМ ВАР]

Гәминдә чәрхи-чарүмдән кечән фәрјадү аһим вар,
Инанмырсан әкәр Иса[1] кими адил күваһим вар.

Кедим мән һансы кә'бә, кә'беји-кујиндән әфзәлдир,
Тутум јүз һансы меһрабә, гашын тәк гибләкаһим вар.

Бахыб әбруји-чананә, едирсән сәчдә меһрабә,
Кет, еј заһид, сәнин ихласына чох иштибаһим вар.

Әлимдә чами-бадә тутмушам мејханәләр күнчин,
Күнәһдән зәррә баким јох, ләбин тәк үзрхаһим вар.

Башымда тачи-мөһнәт, падшаһи-кишвәри-ешгәм,
Габағымда чәкиб сәф дәрдү гәмләрдән сипаһим вар.

Бәлакеш Сабирәм, сәбрим түкәнмиш һичри-рујиндән,
Көзүм јашинә рәһм ејлә, туталым чох күнаһим вар.

УШАГЛАРА ҺӘДИЈЈӘ

МӘКТӘБ ШӘРГИСИ

Мәктәб, мәктәб, нә дилкүшасән,
Ҹәннәт, ҹәннәт десәм сәзасән.
Шадәм, шадәм тәфәррүҹүндән[1],
Әлһәг, әлһәг, көзәл бинасән!

Әтрин, әтрин күли-чинандыр,
Фејзин, фејзин һәјати-ҹандыр,
Гүнчән, гүнчән сәфаји-виҹдан,
Нурун, нурун зијафәшандыр!

Таһир, заһир һүнәрләрин вар,
Баһир, заһир сәмәрләрин вар,
Дәрја-дәрја тәмәввүҹүндә
Парлаг-парлаг күһәрләрин вар!

Дәфтәр-дәфтәр хәбәрләрин вар,
Рәһбәр-рәһбәр әсәрләрин вар,
Мишкин-мишкин гәләмләриндә
Аһу-аһу нәзәрләрин вар!

Һиммәт, һиммәт сәнинлә али,
Хаки-вәтән сәнинлә һали,
Сәнсән, сәнсән үмум насын
Нитги, фикри, дили, мәгали!

Күлшән-күлшән ләтафәтин вар,
Рөвшән-рөвшән сәадәтин вар,
Вазеһ-вазеһ бәјанларында
Ширин-ширин һекајәтин вар!

Олсун, олсун сәнинлә хошһал,
Јетсин, јетсин кәмалә әтфал,
Көрсүн, көрсүн пәсәрләриндә
Сабир-Сабир пәдәрләр игбал!

МӘКТӘБӘ ТӘРҒИБ

Мәним бағым, баһарым!
Фикри зијалы оғлум!
Мәктәб заманы кәлди,
Дур, еј вәфалы оғлум!
Еј көзүм, еј чаным!
Кет мәктәбә, чаваным!

Күн чыхды, сүбһ ачылды,
Гаранлыглар гачылды,
Пәнчәрәдән күн дүшдү,
Отаглара сачылды.
Еј көзүм, еј чаным!
Кет мәктәбә, чаваным!

Оғул, оғул, амандыр,
Чох јухламаг јамандыр.
Чох јухламаг — шејтандан,
Тез дурмаг — аллаһдандыр.
Еј көзүм, еј чаным!
Кет мәктәбә, чаваным!

Нәсиһәт ал, нәсиһәт,
Гыл кәсби-елмә гејрәт!
Елмсизлик бәласы
Мүшкүл олур, һәгигәт.
Еј көзүм, еј чаным!
Кет мәктәбә, чаваным!

Мәктәбдә вар шәрафәт,
Дәфтәрдә вар ләтафәт.

Чари олур гәләмдән
Ширин-ширин һекајәт.
Еј көзүм, еј чаным!
Кет мәктәбә, чаваным!

Аллаһ олсун сәдигин,
Мәктәб сәнин шәфигин;
Дур мәктәбә кет, оғлум,
Дәфтәр сәнин рәфигин.
Еј көзүм, еј чаным!
Кет мәктәбә, чаваным!

Муәллимин кәламын
Ал, сахла еһтирамын;
Һәгдән едәр тәмәнна
Мәктәбинин дәвамын.
Еј көзүм, еј чаным!
Кет мәктәбә, чаваным!

Елм өјрән, имтәһан вер,
Өз фәзлини нишан вер;
Гәдрин бил елмү фәзлин,
Елмин јолунда чан вер.
Еј көзүм, еј чаным!
Кет мәктәбә, чаваным!

Доғру бир иттиһад етмәсәк биз,
Бирлијә е'тигад етмәсәк биз, —
Биздә шәрти-үхүввәт олурму?
Дини-исламә хидмәт олурму?

ЕЛМӘ ТӘРҒИБ

Елмин иззәти пајидар олур,
Чәһлин никбәти чаншикар олур;
Һәр кәс елм охур, бәхтијар олур,
Милләт елм илә бәргәрар олур.
Охујун, әзизләр, охумаг заманыдыр!
Охумаг һәр адәмин әдәби нишаныдыр!

Елм илә сәрфәраз олмасаг биз,
Чүмләдән бинијаз олмасаг биз, —
Биздә фәхру мүбаһат олурму?
Гејриләрлә мүсават олурму?

Һәр бир таифә бир сәјаг илә
Чатды иззәтә иттифаг илә,
Дүшдүк зилләтә биз нифаг илә,
Мәктәб ачмалы иштијаг илә.
Охујун, әзизләр, охумаг заманыдыр!
Охумаг һәр адәмин әдәби нишаныдыр!

Сидг илә әл-әлә чатмасаг биз,
Гәфләти бир тәрәф атмасаг биз, —
Биздә һәркиз сәадәт олурму?
Сәбгәт етмәкдә гүдрәт олурму?

Исламијјәтә ифтихарымыз —
Сүнни-шиәлик олду карымыз,
Кетди шә'нимиз, е'тибарымыз,
Вармы рүтбәмиз, игтидарымыз?
Охујун, әзизләр, охумаг заманыдыр!
Охумаг һәр адәмин әдәби нишаныдыр!

УШАГ ВƏ БУЗ

Дәрсә кедән бир ушаг
Чыхды буз үстә гочаг;

Сүрүшдү бирдән-бирә,
Дүшдү үз үстә јерә.

Дурду ушаг, нејләди?
Буза белә сөјләди:

«Сән нә јамансан, а буз!
Адам јыхансан, а буз!

Аз галыб өмрүн сәнин,
Јаз кәләр, артар гәмин:

Әријиб суја дөнәрсән,
Ахыб чаја кедәрсән!»

ЈАЗ КҮНЛӘРИ

Кәл, кәл, а јаз күнләри!
Илин әзиз күнләри!

Дағда әрит гарлары,
Бағда әрит гарлары:

Чајлар дашыб сел олсун,
Тахыллар тел-тел олсун.

Ағачлар ачсын чичәк,
Јарпағы ләчәк-ләчәк.

АҒАЧЛАРЫН БӘҺСИ

Алма, палыд, шам ағачы һал илә
Ејләдиләр бәһс бу минвал илә:

Башлады тә'рифә палыд гамәтин,
Өјдү өзүн, зорбалығын, һаләтин;

«Јетмәз олур, — сөјләди, — дағлар мәнә,
Лајиг олур фәхр едә бағлар мәнә;

Аз гала башым јетишир[1] көјләрә,
Шах будағым көлкә салыб һәр јерә;

Әссә күләк, гопса да туфан, јенә
Әјмәјә әсла күчү чатмаз мәнә;

Чанлычадыр, зорбачадыр балдырым,
Сындыра билмәз мәни һеч илдырым!»

Алма ағачы она верди чәваб:
«Ејләмә тә'риф өзүнү, еј чәнаб!

Зорбады һәрчәнд ки, гәддин сәнин,
Јох мәнә тај олмаға һәддин сәнин;

Сәндә битәр бир нечә вечсиз гоза,
Анчаг о да гисмәт олур донгуза.

Мәндә, вәли, јахшы, көзәл алма вар,
Рәнкини һәр ким көрә һејран галар!

Дадлы,ләтафәтли, мәлаһәтлидир,
Саплағы инчә, өзү ләззәтлидир!»

Шам ағачы билди бу кејфијјәти,
Сөјләди: «Бәсдир, бурахын сөһбәти!

Бош данышығдан нә чыхар, ај балам?
Гыш күнү сиз чылпаг олурсуз тамам;

Лејк мәним гышда дәхи јаз кими,
Јашыл олур палтарым атлас кими;

Лазимәм ев тикдирән инсанлара,
Һәм дирәјәм, һәм гапы ејванлара;

Гыш собада хәлг мәни јандырар,
Мәнфәәтим хәлгә мәним чох дәјәр».

ЧҮТЧҮ

Чыхды күнәш, долду чәһан нур илә,
Чүтчү сүрүр тарлада чүт шур илә.

Атлар, өкүзләр котана күч верир,
Каһ јүрүјүр, каһ јыхылыр, каһ дурур.

Чүтчү батыб ган-тәрә, јер шумлајыр,
Шумладығы тарласыны[1] тумлајыр.

Олса да артыг нә гәдәр зәһмәти —
Ишләмәјә вар о гәдәр гејрәти.

Чүнки билир раһәт әзијјәтдәдир,
Шад јашамаг сә'јдә, гејрәтдәдир.

Инди әкәрчи она зәһмәт олар,
Гышда әјали, өзү раһәт булар:

Чәм едәчәк тарласынын һасилин,
Бәсләјәчәк аиләсин, һәм елин.

ГАРҒА ВӘ ТҮЛКҮ

Пендир ағзында бир гара гарға
Учараг гонду бир уча будаға.

Түлкү көрчәк јаваш-јаваш кәлди,
Ендириб баш әдәблә, чөмбәлди.

Бир заман һәсрәт илә гарға сары
Алтдан-алтдан марытды баш јухары;

Деди: «Әһсән сәнә, а гарға аға!
Нә нәзакәтлә гонмусан будаға!

Бәзәдин сән бу күн бизим чәмәни,
Шад гылдын бу кәлмәјинлә мәни.

Нә көзәлсән, нә хошлигасән сән,
Јери вар сөјләсәм — һүмасән сән.

Түкләриндир ипәк кими парлаг,
Бәднәзәрдән вүчудун олсун ираг!

Бу јәгиндир ки, вар севимли сәсин,
Оху, версин мәнә сәфа нәфәсин!»

Бојлә сөздән фәрәһләниб гарға
Ағзыны ачды та ки, етсин — ға.

«Ға» едәркән һәнуз бирчә кәрә
Пендири димдијиндән енди јерә.

Түлкү фөврән һавада гапды, једи,
Гарғаја тә'нә илә бојлә деди:

«Олмасајды чәһанда сарсаглар,
Ач галарды, јәгин ки, јалтаглар»[1].

МӘКТӘБ УШАГЛАРЫНА ТӨҺФӘ

Доғар инсаң ата очағында[1],
Бәсләнәр валидә гучағында.

Ата һәр күн кедәр ишә, чалышар,
Нә гәдәр зәһмәт олса да, алышар.

Севәмәз кәнди истираһәтини,
Арар өвладынын сәадәтини.

Ишләјәр, чисми ган-тәрә бојанар,
Һәр насыл олса да, чөрәк газанар.

Ана өвлада вәгф едәр өзүнү —
Јумамаз, јуммаса ушаг көзүнү;

Сүбһә тәк бинәва чәкәр зәһмәт,
Қәнди өвладына верәр раһәт;

«Лајла-лајла» дејә чәкәр кешијин,
Мин мәһәббәтлә јелләјәр бешијин.

Аһ, бизләр чочуг икән нә гәдәр
Вермишик валидејнә рәнчү кәдәр.

Шимди биз онлары әвәз едәлим,
Онларын хаһишинчә јол кедәлим.

Соралым[2] һәр заман ризаләрини,
Алалым хејрли дуаләрини.

«Паји алтындадыр беһишт ананын» —
Бу һәдиси-шәрифдир, инанын!

Бизә лазымса һәггә гул олалым,
Валидејнә мүти' оғул олалым.

Атаја һөрмәт етмәјән чочуғун,
Анаја хидмәт етмәјән чочуғун

Нә олур кәнди нәфсинә хејри,
Нә дә ондан вәфа көрәр гејри!

Шүбһәсиз, хүсрдән кәнар оламаз,
Ики дүнјадә бәхтијар оламаз.

МӘКТӘБ ШАКИРДЛӘРИНӘ ТӨҺФӘ

Еј ушаглар, ушаглыг әјјами, —
Кәлән әјјамын ондадырками.

Ким ки, гејрәтлә зәһмәтә алышар,
Кәсби-ирфанә рузү шәб чалышар, —

Зәһмәти малеји-сәадәт олар,
Јашадыгча һәмишә раһәт олар.

Ким ки, тәнбәллијә мәһәббәт едәр,
Даим әјләнчәләрлә үлфәт едәр,

Кечирир вәгтини чәһаләт илә,
Бүтүн өмрү кечәр сәфаләт илә.

Иштә, өвлад, сиз бу һалы көрүн,
Бу ики вазеһ еһтималы көрүн;

Вәгтдән даим истифадә един,
Елм тәһсилини ирадә един;

Чалышын, бинијаз олун, чалышын!
Елм илә сәрфәраз[1] олун, чалышын!

Кәләчәк күнләрин сәадәтини —
Газанын фәзлү фәхрү иззәтини.

Сиздәдир милләтин үмид көзү, —
Һал илә сөјләјир сизә бу сөзү.

Динләјин јанғылы сәдаләрини!..
Ешидин атәшин нәваләрини!..

Охујун, милләтин ничаты олун!
Та әбәд баиси-һәјаты олун!

ТӘБИБ ИЛӘ ХӘСТӘ

Бир тәбибә кедиб дә бир бимар
Деди: «Мә'дәмдә ағры бир шеј вар;

Бир дәва вер, мана әлач ејлә,
Өлүрәм, чарәји-мизач ејлә».

Тутду нәбзин тәбиб онун дәрһал:
«Нә јемишсән?» — дејә единчә суал,

Деди: «Јанмыш чөрәк једим, доктур,
Једијим бир әлавә шеј јохдур».

Баха галды тәбиб онун сөзүнә,
Истәди бир дәва төкә көзүнә.

Хәстә: «Мә'дәмдир ағрыјан, а көзүм,
Јохса мәфһумунуз дејилми сөзүм?»

Деди доктор она ки: «Еј әһмәг,
Ејбли олмаса көзүн мүтләг,

Јанмыш этмәк јемәз идин әсла,
Бу сәбәблә јарар төкүлсә дәва».

ГОЧА БАҒБАН

Бир тагым кәнч јол кәнарындан
Кечәрәк бир бағын чиварындан,

Көрдүләр јүз јашында бир бағбан
Ишләјир бағда сә'ј илә һәр ан;

Титрәјә-титрәјә әли, бир дә
Алма чәрдәкләри әкәр јердә.

Күләрәк етдиләр суал: «А гоча,
Јүз јашында нәдир бу һал, а гоча?»

Деди: «Јер шумлајыб чәфа чәкәрәм,
Торпаға алма чәрдәји әкәрәм».

Дедиләр: «Бунда бир сәлаһын јох,
Сән бу күн вар исән, сәбаһын јох.

Инди әкдикләрин нә вәгт чыхар?
Бу чыхынча сәни зәманә јыхар...

Раһәт ол, чәкмә бош јерә зәһмәт,
Оламаз мејвәси сәнә гисмәт!»

Деди: «Әкмишләр, алмышыз, јемишиз,
Хејрлә јад едиб дуа демишиз;

Әкәриз биз даһа јејәнләр үчүн,
Әһли-хејрә дуа дејәнләр үчүн».

ГАРЫНЧА

Көрдүләр бир гарынча бир мәләхи
Дашыјыр гаршысында сүр'әт илә;

Дедиләр: «Мурә бах ки, бунча јүкү
Галдырыр бир зәиф гүввәт илә».

Деди: «Сус, гүввәти-бәдәнлә дејил,
Чәкәрәм гүввәти-һәмијјәт илә».

Еј оғул, мурдән көтүр ибрәт,
Кет ағыр ишдә ишлә гејрәт илә!

Уфачыг ишләри һүнәр санма,
Бојлә ишләр кечәр сүһуләт илә.

Һүнәр олдур ки, бир бөјүк әмәли
Едәсән һәлл мин сүубәт илә.

Кишиләр һиммәти дағы гопарыр,
Киши ол, дағ гопар һәмијјәт илә!

Хассә, ичраји-әмри-милләтдә
Пишкам ол кәмали-чүр'әт илә!

Вәтән уғрунда, милләт ешгиндә
Бәзли-чан ет хүлуси-нијјәт илә!

Иш апар, баш кедәрсә гој кетсин...
Ад галыр, бәс дејилми, милләт илә?!

МОЛЛА НӘСРӘДДИНИН ЈОРҒАНЫ

Кечә јатмаг заманы чатмыш иди,
Молла Нәсрәддин евдә јатмыш иди.

Накәһан кучәдән учалды сәда,
Вурһарај дүшдү, гопду бир говға.

Молла, чијниндә јорғаны, дәрһал
Кучәјә чыхды мүзтәриб-әһвал.

Көрдү бир јанда бир ағыр дәстә,
Санки минмиш адамлар үст-үстә.

Истәди дәстәјә тәрәф кетсин,
Бу јығынчаг нәдир, — суал етсин.

Ишбу әснадә бир нәфәр тәррар
Јорғаны гапды накәһ, етди фәрар.

Молла бу гиссәдән пәришанһал
Евинә дөнчәк өврәт етди суал:

«Де көрүм, кучәдә нә вар, а киши?
Бу нә дә'вадыр, анладынмы иши?»

Деди: «Јорған үчүн имиш бу тәлаш,
Алдылар јорғаны[1], кәсилди сәваш».

УШАГ ВӘ ПУЛ

Кучәдән бир чочуг јүјүрдү евә,
Бир бумажник булуб деди бу нәвә:

«Ана, кәл, кәл ки, дөвләтә чатдыг,
Пуллу олдуг, сәадәтә чатдыг!»

Деди хатун ки: «Сөјлә, еј фәрзәнд,
Нолду ким, олдуг инди дөвләтмәнд?

Көрәјим, вер, нәдир, нәдир бу, оғул?»
Деди: «Булдум буну ичи долу пул;

Јол кедән бир гоча киши накәһ
Дүшүрүб кечди, олмады акаһ.

Көрмәдән кимсә мән гошуб алдым,
Тез гачыб кәндими евә салдым».

Анасы оғлунун чинајәтини
Көрәрәк[1] заһир етди нифрәтини;

Деди: «Оғлум, нә сәрд имиш ганын
Ки, буна разы олду вичданын?

Тифли-мә'сум икән күнаһ етдин,
Кәнди вичданыны тәбаһ етдин.

Нијә вердин фәнајә доғрулуғу,
Иртикаб ејләдин бу оғрулуғу?

Һич зәнн етмәм, өзкәнин мали
Бизи зәнкин гылыб, едә али.

Јох, јох, оғлум, инан ки, хар олуруз!
Әрзәли-әһли-рузикар олуруз!

Хаин олсаг әкәр бу дүнјадә,
Ирзү намусумуз кедәр бадә;

Көзүмүз мүнтәһаји-зилләтдән
Бахамаз кимсәјә хәчаләтдән;

Кәрчи пул чох фәрәһфәзадыр, оғул,
Лејк намус пәк бәһадыр, оғул!»

ИСКӘНДӘР ВӘ ФӘГИР

Күн өнүндә бир ачизү мүзтәр
Јол кәнарында тутмуш иди мәгәр.

Она бир чох мичәк дарашмыш иди,
Јазығын һаләти гарышмыш иди.

Әзәмәтлә кечәркән Искәндәр[1],
Ону көрчәк тәрәһһүм етди мәкәр:

«Еј фәгир, еһтијачыны көстәр,
Истә мәндән нә хатирин истәр!

Дәрдини сөјлә та дәва едәјим,
Нә исә һачәтин рәва едәјим!»

«— Падшаһим, сәнә рича едәрим:
Бу мичәкләрдән иштика едәрим;

Һөкм гыл, та учуб да кетсинләр,
Мәни бир ләһзә раһәт етсинләр».

«— Паһ, адам, һачәт истә дә бари
Ки, она һөкмүмүз ола чари.

Әбәда јох бу ишдә имканым,
Дејил онлар мүт'ији-фәрманым».

«— Падшаһим, бу әчзин илә әчәб
Мәнә дерсән ки, һачәт ејлә тәләб?

Һалбуки чох нәһифдир бунлар,
Һәр синифдән зәифдир бунлар.

Јох икән сәндә бир уфаг гүдрәт,
Мән насыл сәндән истәјим һачәт?»

Еј оғул, һачәти худаја дилә,
Дәрдини зати-кибријаја дилә.

Чүмләнин дәрдинин дәвасы одур,
Ачизин, гадирин худасы одур.

АЗАРЛЫ КӘНДЧИ

Хәстә олмушду бир нәфәр деһган,
Кечә-күндүз едирди аһү фәған.

Кәлди һәмсајәси әјадәтинә,
Гоншулуг һәггинин рәајәтинә;

Деди: «Һәмсајә, вар нәјә мејлин,
Нә јејәрсән, нә истәјир көнлин?»

Деди: «Әзбәс ки, һаләтим јохдур,
Јемәјә һич рәғбәтим јохдур».

Деди: «Мејлин олурму алујә,
Тәм'и мејхош, гызыл кәвалујә?»

Деди деһган: «Әчәб, әчәб, јејәрәм,
Сәнә мин дәф'ә «чох сағ ол» дејәрәм».

Деди: «Гышдыр, һәнуз, һәмсајә,
Мејвә фәсли дејил, дајан јајә».

Деди деһган: «Нәинки јајә гәдәр,
Бәлкә сағ галмарам бир ајә гәдәр.

Мәни тездән әҹәл тәри бүрүјәр,
Јај олунча сүмүкләрим чүрүјәр».

Ишбу тәмсилә мәзһәриз биз дә,
Хәстә деһганә бәнзәриз биз дә;

Әғнија көрчәк еһтијачымызы
Көстәрир бизләрә илачымызы;

Сөјләјирләр ки, вар һәмиҹҹәтимиз,
Гојмарыз пуч ола ҹәмаәтимиз.

Һәр кәс өз рә'јини дејир мә'гул,
Та ки, сөһбәт олур, јығылсын пул,

Дәрмијан ејләдикдә пул сөзүнү
Һәр кәс ишдән кәнар едир өзүнү.

Сөјләјир, вәгт јох бу тәшкилә,
Бу иши сахлајаг кәлән илә...

ҸАМУШЧУ ВӘ СЕЛ

Бир киши сахлајырды бир ҹамуш,
Су гатырды сүдә, едирди фүруш.

Јағды шиддәтлә бир јағыш накаһ,
Кишинин вәз'и-һали олду тәбаһ.

Тутду дүнјаны селләрин ҹуши,
Дәр-зәман алды, кетди ҹамуши.

Киши ағлар көз илә гылды фәған;
Сөјләди оғлу: «Ағлама, баба ҹан!

Чүнки су сүдләрә туфејл олду,
Гатдығын су јығылды сејл олду.

Инди ҹамушуну апарды исә,
Башына мәһшәри гопарды исә,

Сөјләмә ким, фәләк гәзасыдыр ол,
Тутдуғун ишләрин ҹәзасыдыр ол».

МОЛЛА НӘСРӘДДИН ВӘ ОҒРУ

Молланын бөркүнү чалыб оғру,
Јүјүрүб гачды бир баға доғру.

Бахмады оғрусу кедәр нәрәјә, —
Өзү анчаг јүјүрдү мәгбәрәјә.

Молланы көрдүләр дурур орада,
Дедиләр: «Дурмусан нечин бурада?»

Деди: «Бир оғру бөркүмү чалды,
Гачды кетди, башым ачыг галды».

Дедиләр: «Оғру гачды, кетди баға,
Бурада бош отурма, дур ајаға,

Баға доғру кет, ејләмә еһмал,
Оғруну тап о јердә, бөркүнү ал».

«Нәмә лазым, — деди ки, — бағ һарадыр,
Оғрунун агибәт јери бурадыр».

ӨРҮМЧӘК ВӘ ИПӘК ГУРДУ

Бир өрүмчәк өзүн өјүб[1] дурду,
Деди фәхр илә: «Еј ипәк гурду,

Нә кәсаләтлә иш көрүрсән сән?
Нијә бунча ағыр һөрүрсән сән?

Кәл мәним сән'әтимдә сүр'әтими
Көрүб, играр гыл мәһарәтими...

Ишә кирчәк тамамыны һөрүрәм,
Аз заманда нечә чох иш көрүрәм».

Бахды, күлдү она ипәк гурду,
Сәрзәниш етди, тә'нәләр вурду;

Деди: «Бәрфәрз олса һәр јердә
Тохујурсан бөјүк, кичик пәрдә.

Де көрәк[2], онларын нәдир сәмәри?
Бәлкә дә һәр кәсә чатыр зәрәри!..

Лејк мәндә јох исә дә сүр'әт,
Јапдығым ишдә вар ағыр гијмәт.

Аләмә фаидә верир карым,
Һәр кәс истәр ола хоридарым!»

АРТЫГ АЛЫБ, ӘСКИК САТАН ТАЧИР

Бир нәфәр тачир өз дуканында
Оғлуну сахлајырды јанында.

Еләјирди гәрибә даду стад:
Сатдығында — кәм, алдығында — зијад.

Мәкрү тәзвир иди онун һәр иши,
Дүз дејилди бүтүн алыш-вериши.

Атанын шүғлүнә олуб ади,
Көрдүјүн өјрәнирди өвлади.

Бир күн өз дәрдинин илачы үчүн,
Кетди тачир бир еһтијачы үчүн.

Оғлу көрдү ки, вәгти-фүрсәтдир:
«Дәхли сојсам, — деди, — гәниматдир».

Әли дәхл ичрә, көзләри никәран,
Атасы бир тәрәфдән олду әјан.

Даралыб бүсбүтүн чәһан көзүнә,
Вурду бир силли оғлунун үзүнә.

Көрду бир пир, хејли тәчрүбәкар,
Деди: «Етмә әбәс буна азар.

Әкдијин данәнин будур сәмәри,
Сәндән әхз ејләјиб һәмин һүнәри.

Лөвһи-сафында тифли-мә'сумун,
Мүн'әксдирсә батини-шумун;

Чәкдијин нәгшдир бу нәгши-хәта,
Вермә иснадын оғлуна әбәда[1].

Тәрбијәт мүстәһәггдир, өвлад
Пәдәриндән нә көрсә, ејләр јад.

Хаһ әмри-гәбиһ, хаһ чәмил, —
Едәр өвлад чүмләсин тәһсил.

Салеһ ол, салеһ олсун өвладын!
Талеһ ол, талеһ олсун өвладын!»

ЈАЛАНЧЫ ЧОБАН

Бир чобан бир күн етди дағда һарај:
«Чанавар вар,—деди,—кәлин, еј вај!»

Әһли-гәрјә јүјүрдү дағ тәрәфә,
Кетмәсин та гојун, гузу тәләфә.

Бунлары мүзтәриб көрүнчә чобан
Күлмәјә башлајыб деди: «Јаран,

Сиз буну саңмајын һәгигәтдир,
Дамағым кәлди, бир зәрафәтдир!»

Бинәваләр гајытды; лејк чобан
Јенә бир күн дағ үзрә гылды фәған:

«Чанавар вар!» — дејә бағырды јенә,
Гәрјә әһлин көмәк чағырды јенә.

Кәндчиләр етдиләр дүбарә һүчум,
Јенә олду јаланлығы мә'лум.

Доғрудан бир заман бәәзми-шикар
Гојуна кәлди бир нечә чанавар.

Һәрчи дад ејләди чобан, јаһу!
Ешидәнләр деди: јаландыр бу!

Бу сәбәбдән һәрајә кетмәдиләр,
Она һеч е'тина да етмәдиләр.

Чанаварлар једи бүтүн гојуну,
Иштә, оғлум, јаланчылыг ојуну!

Бах, јаланчы танынды чүнки чобан,
Доғру деркән сөзү көрүндү јалан.

Һәркиз, оғлум, јалан демә ки, худа
Дуст тутмаз јаланчыны әбәда!

Һәм дә хәлг ичрә һөрмәтин олмаз,
Иззәтин, гәдрү гијмәтин олмаз.

«Еви јанды јаланчынын, — дерләр, —
Она бир кимсә етмәди бавәр».

ТӘРҸҮМӘЛӘР

[КӨРДҮМ НЕЧӘ ДӘСТӘ ТАЗӘ КҮЛЛӘР]

Көрдүм нечә дәстә тазә күлләр, —
Бағланмыш иди кијаһ илән тәр;
Дедим: «Нә олур кијаһи-начиз
Та әјләшә күл сәфиндә әзиз».
От ағлајараг деди: «Отур сән,
Сөһбәт еләјим, гәмим көтүр сән.
Алиләр едәрми тәрки-сөһбәт,
Һалонки оларда вар сәхавәт».

«ШАҺНАМӘ»ДӘН ТӘРЧҮМӘ

Тус вә Кив пәһләванларын овлагдан бир көзәл гыз кәтирмәләри[1] вә Кејкавусун о гызы хатунлуға көтүрмәји

Белә нәгл едир мөбиди-һушјар
Ки, Тус етди бир сүбһ әзми-шикар;
Олуб Кив Кудәрз она һәм'инан
Дәхи бир нечә ширдил пәһләван,
Әл үстүндә шәһбази-шаһиншикар,
Шикар итләри сејд үчүн бигәрар.
Сүрүб ат Деғуј дәштинә јетдиләр,
О јердә фираван шикар етдиләр.
О сәһра иди түрклә һәмчивар,
Гурулмушду хәркаһләр бишүмар.
Баханда кәлирди көзә бәрмәла,
Узагда әчәб чәнкәли-басәфа.
Габагча рәван Тусү Киви-чәван,
Кәлир далда һәм бир нечә пәһләван.
Сүрүб ат, олуб вариди-мүрғзар,
Тәфәррүч едирди ики намдар;
Бәрабәрдә чилвә едиб накәһан,
Мәләк чөһрәли бир гыз олду әјан;
Көзәл гыз, вәли, мисли аләмдә јох,
Бу гаш, көз бәни-нөв'и-адәмдә јох.
Она сөјләди Тус: «Кеј күл'үзар,
Нәдән бишә ичрә тутубсан гәрар?»
Чәвабән деди назәнин: «Кеј сүвар,
Атамдан чәфа көрмүшәм бишүмар.
Кечән шәб олуб мәсти-чами-шәраб,
Кәлиркән мәни көрчәк етди шитаб,
Чәкиб гәтлимә тиғи-зәһр-абкун

Ки, етсин мәни гәрги-дәрјаји-хун;
Мәбада мәни өлдүрә бикүнаһ —
Кәтирдим[2] бу хәлвәт мәканә пәнаһ».
Нижадын суал ејләди пәһләван,
Она Хубчөһр етди бир-бир бәјан:
«Ки, вар нисбәтү шә'нилә рүф'әтим,
Фиридунә[3] мәнсубдир нисбәтим».
Деди Тус: «Кеј рәшки-табәндә маһ,
Пијадә нечә ејләдин гәт'и-раһ?»
«Пијадә дејилдим, — деди, — еј чәван,
Јорулду атым, бошладым мән, инан.
Вар иди мәним биәдәд[4] көвһәрим,
Күлүбәнди-мина вә тачи-зәрим.
Мәни јолда бир горхуја салдылар,
Әлимдән нәјим вар исә алдылар.
Ајылса атам мәстликдән һәман,
Мәни тапмаға һөкм едәр бикүман.
Едәр ајрылыгдан фәған мадәрим,
Дајанмаз, кәләр меһрибан мадәрим».
Данышдыгча ол ләʼбәти-нуш-хәнд
Ики пәһләван олдулар пајбәнд;
Деди Тус Кивә: «Мән ат чапмышам,
Бу назлы никары әчәб тапмышам!»
Деди Тусә Кив: «Еј сипәһдари-шаһ,
Мәкәр мүттәфиг етмәдик гәт'и-раһ?
Әкәр пәһләванлыгда сән фәрдсән,
Һәгигәт сөлә, кәр чәванмәрдсән?»
Дүшүб көфткујә ики сәрфәраз,
Тәәррүзләри чәкди тулү дираз;
О һәддә јетишди ишин сурәти
Ки, гәтл ејләсинләр о мәһтәл'әти.
Бу һалы көрүб намвәрләр әјан
Мијанчы олуб кәлди бир пәһләван,
Деди: «Вермәјин рә'ј шурү шәрә,
Тәрәһһүм един бу мәләкмәнзәрә;
Бу зијба никарә мүлазим олун,
Варын, хидмәти-шаһә азим олун;
Нә фәрман едәрсә шаһи-һөкмдар,
О фәрманә мәһкум олун зинһар!»
Көрүб чәнкчүләр бу рә'ји сәваб,
Һәман етдиләр барикаһә шитаб.
Чү Кавус көрду о маһин үзүн,

Дүшүб иштијагә, итирди өзүн;
Сипәһбудләрә сөјләди падшаһ:
«Көзәл фаидә верди бу рәнчи-раһ;
Марал исә, аһу исә бу шикар,
Белә сејд олур лајиги-шәһријар».
Дөнүб ејләди Хубчөһрә хитаб:
«Ки, еј ариззиндән хәчил афитаб!
Көзәлдир үзүн, сафдыр тәл'әтин,
Нә бир дудманә јетәр нисбәтин?»
Дели назәнин: «Һисси-дилшадијәм,
Фиридунү Кәршивәз өвладијәм;
Һәм Әфрасијабә јетәр нисбәтим,
Вар өвлади-Тур илә чинсијјәтим».
Дели падшаһ: «Еј мәһи-асиман,
Сәнә мәрһәба, бәхтин имиш чəван!
Јәгин тапмасајдын һүзурумда ча
Нижадын, чәмалын олурду фәна;
Сәнин лајигин гәсри-шәһдир мүдам,
Кәнизин ола маһрулар тәмам.
Тәфахүрләр ет тачлә, тәхтлә,
Сәни бәсләрәм мән көзәл бәхтлә».
Деди Хубчөһр: «Еј шәһи-тачдар,
Һүзурунда олсам кәрәк бәхтијар!»
Киранмајә он ат дәхи тачкаһ
Һәр ики сүпәһдарә көндәрди шаһ.
Һәман дәм едиб Хубчөһри рәван
Һәрәмханеји-ејшә шаһ, дәрзәман
Јарашдырды мәшшатәләр зивәри,
Бәзәндирдиләр ол мәләкмәнзәри;
Кејиндирдиләр әјнинә фәрд-фәрд
Чи зәрбәфтү әтләс, чи дибаји-зәрд;
Олуб зәрнишан тачлә сәрфәраз,
Шәбистанә гојду гәдәм јари-наз;
Кечиб тәхти-ач[5] үзрә тутду гәрар,
Чәваһир олунду бу ејшә нисар...

Сијавушун анадан олмағы вә Рүстәмин
она Забилистанда тәрбијә вермәји

Бир ол гәдр дөвр етмәди рузикар
Ки, күлзары шад етди хүррәм бәһар.
Јетиб ахирә доггуз ај шад она,

Худа верди бир тифли-нөвзад она.
Хәбәр вердиләр шаһә мөвлуддән
Ки, шад ол бу мөвлуди-мәс'уддән.
Әчәб сафтәл'әт, әчәб никру,
Мәкәр көз көрүбдүр белә рујү му?
Олуб шаһ Кавус мәсрурү шад,
Сијавуш гојду о мөвлудә ад.
Едиб һәзрәти-һәггә шүкрү сипас,
Тәләб гылды бир маһир әнчүмшинас.
Мүнәччим өз елминдә һушјар иди,
Рүмузи-нүчумә хәбәрдар иди.
Бахыб талеин көрдү ашүфтәдир,
Бу мөвлудун игбалы чох хүфтәдир.
Һүзури-шәһә әрзи-һал ејләди,
Шәһи бу хәбәр пүрмәлал ејләди.
Зијадә мүкәддәр олуб шәһријар,
Бу һал илә та кечди бир рузикар.
Вәли, бир күн етди Тәһәмтән вүруд,
Һүзури-шәһәншәһдә гылды дуруд:
«Ки, еј әфсәрин әрши-пирајәси,
Бу тифлин мән олсам кәрәк дајәси,
Көзүм нуру тәк хатирин истәрәм,
Кәрәк мән она тәрбијәт көстәрәм».
Шәһ исә тәфәккүр едиб бир зәман,
Бу әмрә риза верди гәлби һәман.
Гошуб Рүстәми-Залә шәһзадәсин,
Рәван етди ол сәрви-азадәсин.
Тәһәмтән бәрабәр Сијавәхшлә
Вүруд етдиләр Забилә Рәхшлә[6].
Көзәл бир күлүстанда лајиг бешаһ
Сијавәхшә бәхш етди арамкаһ.
Мүһәјја гылыб Рүстәми-намдар,
О шәһзадә мәшгиндә ағази-кар.
Әзәл өјрәдиб шивеји-кирү бәнд,
Сүварију тиру кәману кәмәнд;
Вериб сонра тә'лим бәзми-нишат,
Мејү мәчлису шивеји-инбисат;
Нәбәрд ичрә маһир ат ојнатмағы,
Шикариндә аһујә ох атмағы,
Мәһабәтлә күрзи-киран вурмағы,
Мәтанәтлә галхан чәкиб дурмағы.
Бәзәнди Сијавуш һәр адаблә,

Бәли, күл тәравәтләнир аблә.
Белә ширдил олду ол намвәр, —
Бәрабәр она галмады бир нәфәр.
Кечиб бир зәман олду бир пәһләван,
Шикариндә вермәзди ширә аман.
Деди Рүстәмә бир күн: «Еј пилтән,
Варымдыр тәманнаји-әзми-вәтән!
Мәни дәһрдә бинијаз ејләдин,
Вериб тәрбијәт сәрфәраз ејләдин;
Һүзурунда кәсб ејләдим чох һүнәр,
Мәни чәлб едир инди шөвги-пәдәр.
Нолур көрсә шәһ, әрчүмәнд олдуғум,
Сәнин тәрбијәнлә бүләнд олдуғум!»
Мүнасиб көрүб бу сөзү пәһләван,
Фиристадәләр етди һәр су дәван
Ки, олсун мүһәјја әсаси-сәфәр,
Сијавәхшә лајиг либаси-сәфәр,
Дәхи әсбү тиғү сәнанү сипәр,
Зәрү симү тәхтү кулаһү кәмәр.
Хәбәр бирлә[7] алдырды әтрафдән
Мүлуканә хәл'әтләр әшрафдән,
Сијавәхши тәшрифү ән'амлә,
Бәзәндирди е'зазү икрамлә[8];
Јәминү јәсариндә сәф-сәф сипаһ
Едирди бу чаһү чәлалә никаһ.
Кедирди онунла Тәһәмтән бәһәм
Ки, шәһзадәјә јетмәсин бир әләм.
Чәһан әһли бу ејшә дилшад олуб,
Гәмү гүссәдән чүмлә азад олуб,
Һамы ејшү ишрәт шиар етдиләр,
Зәрү симү әнбәр нисар етдиләр.
Сијавәхшү Рүстәм фираван сипаһ,
Мәназил сүрүб, етдиләр тејји-раһ.

Рүстәмин Сијавушу
Ирана кәтирмәји

Олуб та ки, Кавус-Кеј бахәбәр,
Бујурду, ачылды ливаји-зәфәр.
Көтүрдү сипаһи-киран Кивү Тус,
Чалынды нејү најү шејпурү кус.
Бүсати-тәрәб чүмлә саз етдиләр,

Рәван олдулар, пишваз етдиләр.
Ики фөвч едиб бир-бирин диду бус,
Дөјүлдү ики сәмтдән тәблү кус.
Бу дидар илә шадман олдулар.
Дәри-гәсри шаһә рәван олдулар.
Пәрәстарләр мәчмәри-удлә[9],
Нәвазәндәләр чәнклә, удлә.
Сәрәфразләр мүнтәзәм сәфбәсәф,
Сипәһдарләр мүнтәзир һәр тәрәф;
О шәһзадәјә шаһраһ ачдылар,
Хүрам ејләдикчә күһәр сачдылар.
Көрүб тәхтин үстүндә Кави-сәри,
Дирәхшәндә хуршид тәк әфсәри
Дүшүб сәчдәјә гылды әввәл нәмаз,
О, мә'будинә етди разү нијаз.
Сора мәһзәри-шаһә етди сәлам,
Сипәһбуд олуб шад, фәрхәндәкам,
Алыб бағрына басды шәһзадәсин,
Бүләнд етди шәһ сәрви-үфтадәсин.
Суал ејләди чүмлә һалатыны,
Бәјан етди Рүстәм кәмалатыны.
Нишимән она верди фирузә тәхт,
Мүрәссә' нишанү мүлуканә рәхт;
Көрүб оғлуну чүмләдән сәрфәраз,
Дүшүб сәчдәјә етди шүкрү нијаз:
«Ки, еј санеи-нурү нар, афәрин,
Ола сүн'үнә сәд һәзар афәрин!
Мәни сәрбүләнди-чәһан ејләдин,
Мүәјјәд гылыб һөкмран ејләдин;
Сәадәт-гәрин етдин е'зазлә,
Хүсусән бу фәрзәнди-мүмтазлә».
Бу һалы көрүб мәчлис ә'јанлары,
Гошун бәјләри, дөвләт әрканлары
Дејиб мәрһәбаләр о мәһмәнзәрә,
Сипас етдиләр һәзрәти-давәрә.
Бу чәшнә бахыб ифтихар етдиләр,
Зәрү симү көвһәр нисар етдиләр.
Пәс ол дәм бујурду шәһи-никпеј,
Хидиви-чәһандар, Кавуси-Кеј:
«Кәрәк лешкәр етсин сүрурү нишат,
Сүрурү нишатә ачылсын бүсат!»
Бүзүркани-Иран гуруб дәсткаһ,

Бәзәнди тилаләтлә гәсри-шаһ.
Нә бир гәсри-шаһ олду арастә,
Нә тәнһа сипаһ олду арастә.
Бәзәнди бүтүн шәһрү базарү бағ,
Ағачлар олуб һәр бири чилчыраг;
Әјан олду һәр сәмтдән мин сүрур,
Һәр ев олду бир мәчлиси-ејшү сур.
Бу минвал һәр һәфтә, һәр сүбһү шам
Сүруру нишат ејләди хасү ам.
Тамам олду бир һәфтә, әмр етди шаһ,
Сәфаралыг етди дүбарә сипаһ.
Ачылды дәри-кәнчү баби-кәрәм,
Күһәр сачды ејзән сәһаби-кәрәм:
Зәрү симү мөһрү күлаһү кәмәр,
Әмуду синану хәдәнкү сипәр;
Тила кисә-кисә, күһәр овч-овч,
Хәдәм дәстә-дәстә, һәшәм фовч-фовч,
Дүрү лә'лү јагуту зәр кејл-кејл,
Сутурани-тазинәсәб хејл-хејл,
Либасү гумаши-зәри дәст-дәст,
Хәзү тирмеји-пүрбәһа бәст-бәст
Едиб бәхш, верди рәвач оғлуна,
Мәкәр вермәди тәхтү тач оғлуна;
Дејилди сәзавәри-әфсәр һәнуз,
Чәван иди ол маһмәнзәр һәнуз.

Издиіад

Вәли, етди шәфгәтлә бир дәм никаһ,
Белә сөјләди оғлуна падшаһ:
«Ки, еј нәјибим, јадикарым, оғул!
Күлүм, күлшәним, нөбәһарым, оғул!
Демә сәрбүләндәм ки, шәһзадәјәм,
Әсарәт нәдир, мән ки, азадәјәм;
Мүһәјјадүрүр тәхтү тачым мәним,
Нәдир кимсәдән еһтијачым мәним?!
Сәнә, галиба, елм олур еһтијач,
Тапар елмлә мүлкү дөвләт рәвач.
Демә ирси-әбдир мәнә тачи-зәр,
Сәнә ирсдир бәлкә елми-пәдәр.
Зәриӊ тачына ејләмә ифтихар,
Һүнәр бирлә ол тачә миннәткүзар.

Әдәб иктисабында чох шаиг ол,
Вүчудунла тәхти-зәрә лајиг ол;
Рәијјәтнәваз ол, әдаләтшиар,
Рәијјәтлә дөвләт олур бәргәрар.
Демә, ејләрәм тачы сәндән дириғ,
Вәли, гыл тәкамүлдә сә'ји-бәлиғ.
Сәнинчин бу тачи-шәһи бәсләрәм,
Һәман сәрбүләнд олмағын истәрәм!»[10]

Тәрчүмә

Бу минвал илә једди ил һәр заман
Едирди Сијавәхши шаһ имтәһан.
Һәр ишдә ону көрдү һушјардыр,
Дәхи тачә, тәхтә сәзавардыр.
Гуруб бәзми-ишрәт шәһи-әрчүмәнд,
Сијавәхши тач илә гылды бүләнд.
Мәрамә чатыб көрдү мәнзурини,
Јазыб пәрнијан үзрә мәншурини.
Куһистаны бәхш етди лүтфән она
Ки, олсун о мә'вајә фәрманрәва.

Судабәнин Сијавуша ашиг олмағы

Бу әһвалдән кечди бир рузикар
Ки, шад иди һәр һалдә шәһријар.
Отурмушду бир күн Сијавәхшү шаһ
Ки, Судабә варид олуб набәкаһ
Сијавәхши көрчәк, олуб маили,
Јаныб нари-ешгә, алышды дили,
Вүчуду дөнүб бир тирази-нәхә,
Әсәр етди куја ки, атәш јәхә.
Ниһани она көндәриб хадимин:
«Сијавәхшә кет сөјлә, кеј мәһчәбин,
Тәәччүб ки, бир ләһзә, аја, нәјә
Хүрам ејләмәзсән һәрәмханәјә?»
Кәлиб елчи пејғамин етди бәјан,
Бу сөздән бәрашүфтә олду чәван,
Деди: «Мәрд олур мәрдлә һәмкәлам,
Һәрәмханә нисван ичиндир мәгам».
Фиристадәдән јетмәди кари-ешг,
Киран олду Судабәјә бари-ешг;

Өзү етди шәбкир гәсди-мәрам,
Бәри-шаһи-Иранә гылды хүрам;
Һүзуриндә әрз етди: «Кеј шәһријар,
Сәнин мислини көрмәјиб рузикар,
Чаһан фәхр едәр әһдү пејвәндинә,
Хүсусән бу фәрзәнди-дилбәндинә;
Нолур сәрфәраз етсә хаһәрләрин,
Һәрәмханәдә көрсә мадәрләрин;
Шәбистанә көндәр о мәһтәл'әти
Ки, вар биздә дидарынын һәсрәти;
Фәрагиндә тәр-чешмү хуниндилиз
Ки, дидарына чүмләмиз маилиз;
Пәрәстиш гылыб зәрнисар ејләриз,
Вүрудилә биз ифтихар ејләриз».
Деди шаһ: «Варымдыр сәнә е'тимад,
Севирсән ону јүз анадан зијад».
Сијавәхши шаһ дәрһүзур ејләди,
Она меһрибан-меһрибан сөјләди:
«Севәр һәр көрән әһли-вичдан сәни,
Көзәл хәлг едиб пак јәздан сәни;
Хүсусән гоһумлуг ганы чуш едәр,
Сәни көрсә һәр кәс дәрағуш едәр;
Әбәс санмаг олмаз рәки-нисбәти,
Рәки-нисбәт ичаб едәр үлфәти;
Һәрими-һәрәм ичрә вар хаһәрин —
Мәһәббәтли Судабә тәк мадәрин.
Шәбистанә кет, бир дәм ол һәмнишин,
Көрүб ејләсинләр сәнә афәрин!»
Сијавуш бу сөздән едиб иштибаһ,
Ону хирәләндирди кәфтари-шаһ, —
Мәбад инки шаһ бир күман ејләјир,
Бу сөзлә мәни имтәһан ејләјир—
Ки назик хәјал иди чирә зәбан,
Гәви'әглү бијнадилү бәдкүман.
Нәзәрдән кечирди дили-разини,
Бу әмрин сәрәнчаму ағазини:
«Әкәр худ кедәрсәм шәбистанә мән,
Әмин олмарам мәкри-Судабәдән».
Бу мәтләбдә сејри-хәјал ејләди,
Шаһә бојлә бир әрзи-һал ејләди:
«Ки, еј мөһтәшәм шаһи-аләмхәрач,
Мәнә лүтф едиб вермисән тәхтү тач.

О күндән ки, бу афтаби-бүләнд
Сачыб торпаға нур, едиб әрчүмәнд —
Һәлә көрмәјиб дидеји-рузикар
Сәнин тәк гәви әгл бир тачдар.
Нә мислин вар әндазәвү чаһлә,
Нә манәндин ајин илә, раһлә;
Мәни көндәр агилләр ичласына,
Чәһанбинләрин бәзму шурасына;
Мәнә низәву тирдән сөјлә кәл,
Кәмәнди-әдукирдән сөјлә кәл;
Сөлә сөһбәти-тәхтү адаби-бар,
Дәхи бәзми-руду мејү мејкүсар;
Нә фәзлә мәни сөвг едәр гәсри-шаһ, —
Зәнан сөһбәти әглэдир сәдди-раһ».
Деди шаһ Сијавәхшә: «Шад ол, оғул!
Кәмалынча дүнјадә јад ол, оғул!
Пәсәндидәдир чүмлә һаләтләрин,
Мәни валеһ етди бу сөһбәтләрин.
Нә фәрман едәрсәм, дүри-куш гыл,
Нә эндишә олса, фәрамуш гыл.
Шәбистанда вардыр сәнин хаһәрин —
Чү Судабә бир меһрибан мадәрин».
Сијавуш деди: «Чүн олур бамдад,
Кәлиб ејләрәм әмринә ингијад.
Нә фәрмајишин олса, мән самеәм,
Мәнә һәр нә һөкм ејләсән табеәм».
Вар иди вәфа јоллу бир мәрди-пир,
Ады Һијрбүд, шәхси-рөвшәнзәмир.
Үмурати-аләмдән акаһ иди,
Әмини-һәрәмханеји-шаһ иди.
Она сөјләди шаһ ки: «Еј һушјар,
Олур та ки, күн гејбдән ашкар.
Һәримә Сијавәхшлә ол рәван,
Итаәт гыл етсә нә һөкм ол чәван.
Сөлә сакинани-һәрәмханәјә
Ки, е'заз олунсун о фәрзанәјә;
Де Судабәјә ејләсин зәр нисар,
Күлабү күлү мишкү әнбәр нисар.
Мүбарәк гүдумунда хаһәрләри
Нисар ејләсинләр чәваһирләри».
Чү күн чыхды, мәһв олду зүлмати-шәб,
Сијавуш кәлиб хидмәтә баәдәб,

Едиб шаһә күрниш о кәрдәнфираз,
Дүшүб торпаға өпдү хаки-нијаз.
Она падишаһ илтифат ејләди,
Сәмиманә чох нүктәләр сөјләди.
Вә бә'д истәдиб һиј̌рбүдү мәһзәрә,
Нечә сөз деди ол вәфапәрвәрә.
Бәрабәр Сијавәхшлә дәрзәман
Ону гылды дөвләтсәрајә рәван.
Вә лакин о шәһзадеји-никбин
Дејилди бу кетмәкдә гәлбән әмин.
Фәраз олду чүн пәрдеји-иззү наз —
Һәрим әһли етди бүтүн пишваз;
Шәбистан долуб әтрлә, бан илә,
Әбирү күлү мишкү рејһан илә;
Хүрам ејләдикчә гәдәм-бәр-гәдәм
Сачыларды јагуту лә'лү дирәм.
Салынмышды бәзм ичрә дибачи-Чин,
Төкүлмүшдү һәр јанда дүрри-сәмин;
Чалынмагда најү нејү сазләр,
Тәрәннүмдә јексәр хошавазләр;
Көнүлләрдә дидардән мин сүрур,
Ајагда меј, әлдә гәдәһ, башда шур.
Шәбистан демә — бир беһишти-бәрин,
Көзәлләр — нүмајәндеји-һури-ејн.
Сијавуш олуб дахили-бәзми-наз,
Нә көрдү ки, бир тәхти-зәррин тираз
Олуб лә'лү фирузә илә никар,
Бәзәкләнмиш әлмас илә шаһвар;
О тәхт үзрә Судабеји-мәһчәбин
Отурмуш чү һури-беһишти-бәрин;
Башында онун әфсәри-сәрвәри,
Ајағын өпәр түрфә кејсуләри.
Өтәркән сәрапәрдәдән ол чәван
Ону көрдү Судабә накәһ ајан;
Дүшүб изтирабә, итирди өзүн,
Ениб тәхтдән, хакә гојду үзүн;
Дуруб басды ағушуна чан кими,
Гучуб ијләди дәстә рејһан кими;
Үзүндән, көзүндән өпүб шөвгдән,
Доја билмәјирди белә зөвгдән;
Едиб һәзрәти-һаггә шүкрү сәна,
Дејирди ки: «Бу сән'әтә мәрһәба!

Сәнин тәк о шаһын ки, фәрзәнди јох,
Рәвадыр десәм һич пејвәнди јох».
Сијавуш билиб, ганды бу үлфәти
Ки, Судабәнин худ нәдир нијјәти.
Дајанмагсызын өтдү ол нөвчәван,
Көрүб етди хаһәрләрин шадман;
Она етди хаһәрләри афәрин,
Нишимәнкәһи олду тәхти-зәрин.
Олуб онлара бир заман дилнәваз,
Јенә ејләди өвдәт ол сәрфираз.
Һәримиләр олду бүтүн вәсфку:
«Ки, әһсән Сијавәхши-фәрһәнкчу!
Нә рә'на көзәлдир, нә зиба чәван!
Сөзү чани-руһу өзү руһи-чан».
Һәрәмханәдән чыхды ол нөвчәван,
Һүзури-шәһә кәлди, гылды бәјан:
«Ки, көрдүм һәрәмханеји-дөвләтин,
Сәзавари-тәгдир олан шөвкәтин,
Ҹәлалын шәһани-әчәмдән зијад,
Фиридуну һушәнкү Ҹәмдән зијад;
Ола пајдар иззәтин бәхтлә,
Хәзајинлә, өврәнк илә, тәхтлә!»
Бу көфтардән шад олуб шәһријар,
Бәзәндирди ејваны чүн нөвбәһар;
Мејү сағәру бәрбәту сазлә,
О күн ејшү нуш етдиләр назлә.
Бүләнд олду чүн лејлеји-нилфам,
Шәбистанә Кеј-Кавус етди хүрам.
Едиб рә'ји-Судабәдән фәһси-һал,
Кәмали-Сијавушдән етди суал.
Бәјан етди Судабә: «Кеј шәһријар,
Һәлә көрмәјиб дидеји-рузикар
Сијавуш тәк бир көзәл нөвчәван,
Кәмалү әдәблә фәриди-чәһан!»
Деди падишаһ: «Етсә тале' мәдәд,
Әкәр јетсә рүшдә бу зиба вәләд,
Кәрәкмәз ки, јетсин она бәд нәзәр,
Едилсин кәрәк бәднәзәрдән һәзәр!»
Ҹәвабында Судабә әрзү бәјан
Едиб сөјләди: «Еј шәһи-камран!
Бахылса әкәр рә'ји-азадимә
Ону ејләрәм васл өз өвладимә;

Она веррәм өз гызларымдан бирин —
Вәчаһәтдә чүн һури-хүлди-бәрин,
Верәр түрфә фәрзәнди-дилбәнд она
Ки, олсун вәчаһәтдә манәнд она;
Дејил аз һәрәм ичрә дүхтәрләрим,
Фәләк тәк фүрузандыр әхтәрләрим,
Мәләксүрәтү күлрүхү мәһчәбин,
Дүри-бәһри-Кеј-Аришү Кеј-Пәшин».
Деди шаһ: «Бу мәтләб мәрамымчадыр,
Мәрамымчадыр, чүнки камымчадыр».
Сијавуш кәлиб мәһзәрә ними-шәб,
Ситајиш едиб өпдү хаки-әдәб.
О бәзм ичрә биканәләрдән нәһан,
Она етди шаһ мәһрәманә әјан:
«Вар оғлум, сәмиманә бир нијјәтим,
Бу нијјәт олуб мајеји-беһчәтим;
Адын аләм ичрә ола пајдар
Ки, сәндән гала бир көзәл јадикар;
Нечә сән мәни етмисән шадкам,
Сәни һәм едә најибин зиндәнам.
Белә тапмышам әхтәриндән нишан,
Нечә ким дејиб мө'биди-никдан
Ки, олсун вәчаһәтдә манәнд она,
Верәр түрфә фәрзәнди-дилбәнд она,
Вә ја ханн-Кеј-Аришә гыл никаһ,
Бәјән бир пәрирујү һуријјәчаһ;
Сәрапәрдеји-Кеј-Пешинә нәзәр
Едиб дә гәбул ејлә бир симбәр
Ки, сәндән галыр түрфә бир јадикар,
Чаһан ичрә ол һәм олур шәһријар».
Сијавуш деди шаһә: «Бир бәндәјәм,
Нә фәрман едәрсән сәр әфкәндәјәм;
Рәвадыр кими рә'јин етсә пәсәнд
Ки, шаһанә рә'јиндүрүр судмәнд.
Вәли, билсә Судабә вермәз риза,
Бу әмрә ону еіләмә ашина.
Мән исәм ону бахәбәр етмәзәм,
Шәбистанинә бир дәхи кетмәзәм!»
Бу күфтардән хәндәнак олду шаһ,
Деди: «Етмә Судабәдән иштибаһ
Ки, Судабә чох меһрибандыр сәнә,
О бир мадәри-чанфәшандыр сәнә,
Сәзадыр ола әмрдән бахәбәр...»[11]

ТӘРЧҮМЕЈИ-ГӨВЛӘЛ-МҮФТИ

Гәм етмәзәм, денилсә, Мәһәммәд сағалдымы,
Јохса јығылды нә'шинә матәм гуранлары?

Лакин сәлаһи-дини-мүбинкән ирадәмиз,
Горхмагдајам ки, јетсин әманм зијанлары.

Чох аризу ки, хәлг арајыр наилијјәтин,
Һејфа ки, мүзмәһилл едәчәк мөвтим онлары.

Ја рәб, мүгәддәр аләми-әрваһә рич'әтим
Етдинсә, ахирисә һәјатын бу анлары,

Бир мүршиди-рәшид илә исламә хејр вер,
Тәнвири-раһ едә шәби-мүзлим зәманлары.

ШЕ'Р ТӘРЧҮМӘСИ

Тапшырма сиррини мәкәр әһли-кәрәмләрә,
Әһли-кәрәм јанында галыр сирр дәрхәфа.
Мәнчә, јанымда[1] сирр мүгәффәл бир евдә ким,
Заје олуб анахтары, ев бағлы мүтләга.

ЛӘФФАЗЛЫГ

«Мәчлис» гәзетәсиндән тәрчүмә

Биз иранлыларын дамарларымызда ришә атыб, бејинләримизин пәрдәсини бүрүјән ләффазлыг хәстәлији сәбәбинчә, бу күн һаман ләффазлыгдан башга бир шеји дәрк вә анлајамыјоруз.

Һәр бир ишин игтибасында анчаг ләфзә гане олуб да, онун мә'насына әбәдән бир из апарамыјоруз.

Ләгләг лисан етмиш олдуғумуз ләффазлыг лаггыртыларыны һәр күн бир шәклә гојуб, һәр мәчлисдә бир рәнк илә курулдујоруз.

Бу киби сөзләри данышмагла өзүмүзү хошһал да едијоруз. Вә ојлә әдд едијоруз ки, даһа тәрәгги јолуна үз тутуб[1] габаға доғру дөрд ајаға[2] чапараглыјоруз.

Һејһат[3], анчаг әввәлки мәнзилдә, бәлкә дә керијә дөнүјоруз.

Бир вәгт көрүјоруз ки, мәмләкәтимизин, милләтимизин истиглалыны биздән алыјорлар, бизләр үчүн гәјјумлар мејдана чыхыјор.

Бу аралыг биз бир аз ајылмаг истијоруз. Һәггимизи танымаг истијоруз. Мәшрутә јапыјоруз; бүтүн ишләрин мә'налары мәнзури олдуғундан һәпимиз бирәр мүстәбид олујоруз. Бүтүн һәвасымызы чәм, бүтүн гүввәләримизи мејдана чыхарыјоруз ки, бүтүн бизимлә мүһавирә едәчәк бир шәхсин бир кәлмә сөзүмүзү рәдд етмәјә игтидары ола билмәз[4]. Һәр кәсин бизә ситајиш етмәсини арзу едијоруз. Ону истијоруз ки, һәр кәс вүчудумузу мүгәддәс, фүјузати-рәббанијә мәзһәр, үлум вә фүнуни-ләдүннијә мәнша' билсинләр.

Мүстәбидләри иш башына алмајалым — дејә чалышдығымызда, онлары падшаһ дәрбарынын каркүзарлары

едиjоруз. Миллэтин вэ мэмлэкэтин һэр дүрлү ишлэрини онлара тэслим едиjоруз.

Отуз јашындан эскик вэкил олмасын кэрэк — деjэ ганун вэз' етдиjимиздэ, 22—23 јашында вэкиллэр интихаб едиjоруз. Нэ үчүн, эчэба?

Зира вэкил өзү — отуз јашындаjам, — диjор. Бу һалда бир шэхс онун хилафыны исбат етмэк истэр исэ дэ, гэбул олунмаз. Мэним бу ирадым бир шэхсин јашына деjил вэ јашын азлығына деjил! 22—23 јашында оланларда элли јашлылардан даһа агил вэ алимраг шэхс ола билэр. Фэгэт, мэним мэгсудим ганунун еһтирамыны һифз етмэкдир. Ишэ ја эввэлдэн игдам етмэмэли, јахуд игдам олунан иши чанфэшанлыг илэ баша кэтирмэли. Лэффазлыг исэ анчаг миллэт вэ мэмлэкэтин виранлығына сэбэб олмуш олуjор.

Кабинэ тэшкил етдиjимиз сурэтдэ рэисул-вүзэраjи эксэриjјэт ара илэ интихаб вэ гэбул, саир вэзирлэри онун тэһти-сэдарэт вэ ихтиjарына вериб, кабинэjи чисми-ваһид һөкмүндэ көрмэк үчүн онун мэ'насына эмэл едэчэjимиз јердэ, кабинэ эфрадынын һэр фэрдинэ мэхсус мүэjјэн бир партиjасыны, једди нэфэр э'задан ики нэфэринин арасында бојлэ иттифагын олмадығыны көрүjоруз. Иштэ буна көрэдир ки, дөвлэт вэ мэмлэкэтимизин зэ'фи күндэн-күнэ артыjор вэ харичилэр дэ она мүдахилэ етмэjэ чэри вэ чэсур олуjор.

Дөвлэтин пула еһтиjачы олдугда вилаjэтлэрдэн мэчлисэ вэ «Иран-е ноу» гэзетэсинэ, даһа билмэм нэрэлэрэ узун, уча хитабат вэ элгабат илэ көндэрилэн телеграмларда: филанкэс аға э'јани-мэмлэкэтдэн мэшһур бир мэчлиси-али тэртиб едиб шэггүлгэмэрлэр көстэрэрэк ианэ үнваны илэ јүз мин түмэн[5] пара топламыш вэ бир күрур пара дэхи ианэ дэфтэринэ гејд етдирмишдир. Саир вилаjэтлэрдэн, өтэкиндэн дэхи рэнк-рөвнэгли олуб кэлмэкдэ олан телеграмларда: Иранын мүһjиси олан филан зати-али һэзрэт Мэсиһин мө'чүзатыны јад едиб, вилаjэтин бүтүн э'јан вэ эшраф вэ мэхадими-изам вэ кэсэбеjикирами (?) чэм едэрэк истигрази-миллиниин мүһэссэнат вэ лүзумуну иш'ара, истигрази-харичэнин нэ паjэдэ вэхим олмасы һэггиндэ Сөһбан Ваили[6] һеjрэтдэ бурахачаг вэ өлүлэрин галиби-бируһларына чан верэчэк дэрэчэдэ ирад етдиjи одлу нитги илэ бүтүн һүззарын киприклэриндэн ахан үрэклэринин одлу, ганлы јашларыны төкмэклэ һаман гыздырдығы тэнурэдэ Иран үчүн бир этмэк јапды.

Ишбу чидэ етдиjи эсас илэ филмэчлис бир күрура гэдэр пара топланмыш, этрафа чэкдиjи тэшвиг телеграмларына дэхи мэтлуб чаваблар алмаға наил олду (иши көрэндэ бөјүклэр лазымынча көрэрлэр). Гэзетэлэр дэхи һэр күн филани чэнабларынын һэсэб вэ нэсэбини тэ'рифлэ бэрабэр кечмиш вэ кэлэчэкдэки гуллугларыны да рапортлара элавэ едиjорлар. Бир вэгт һесаб едиб көрүjоруз ки, гэрз вэ ианэ үнваны илэ Иран үчүн отуз-гырх күрур пара топланмышдыр. Амма биз буну тэһгиг етдикдэ ортада бир динар да олсун белэ көрмэjиб, анчаг буну көрүjоруз ки, Рөјтерин телеграм хэбэрлэри Аврупа гэзетэлэриндэ Иран дөвлэтинин пара тэһсили хүсусунда һэр васитэдэн мэ'јус олараг јенэ рус вэ инкилисэ мүтэвэссил олдуғуну иш'ар едиjор. Мэмлэкэтимиз үчүн бир гүввэ тэшкили мэгамына кэлдиjимиздэ бүсбүтүн Иран миллэтини тэһти-тэ'лимэ алыб, һэтта үлэма вэ түччарын дэхи чиjинлэринэ түфэнк вериб меjданларда онлара дэ'ва мэшги тэ'лим едиjоруз; мүсэлсэл топлар, мэ'дуд түфэнклэр ихтира едиjоруз, мэктэблэр ачыjоруз, сэрбазларымыза мэхсус милли эламэтлэр вэ рэнклэр илэ либаслар тэртиб етмэк үчүн дэрин-дэрин мүлаһизатда булунуjоруз. Истэдиjимиз кими һэр шеjи тэ'јин едиjоруз. Һалбуки рус вэ османлы гошуну һанки сэрһэддэн истэjор исэ Ирана дахил олуб рэһли-игамэт дөшэjор, гүттаүт-тэриглэр јоллара саһиб олуб бэндэрлэр үмуратына вэ һинд сэрбазларына рэсидэлик едиjорлар. Дараб Мирзэ нечэ нэфэр бисэрүпаларын башында Зэнчаны мүһасирэ едиjор. Бојлэ бисэрүпалары тутмаг үчүн өзүмүздэ о гэдэр һэмиjјэт олмуjор ки, онлары тутуб да һэбс едэк, та ки тэхлислэри барэсиндэ рус биздэн илтимас етсин; бэр'экс, онлары тутмаға рус газағы кедиjор. Һүгугумуза нисбэт бир тэчавүз мүшаһидэ етдиjимиз һалда, затэн јалтаглыг илэ тэрбиjэ олундуғумуз үчүн, киши олуб вэ кишилэр кими һүгугумузу һифз етмэк эвэзинэ саир миллэтлэрэ истиғасэ едэрэк элғијас-элғијас сэдаларымызла алэм эһлинин гулагларыны дэнк едиjоруз, өз элимиз илэ өзүмүзэ гэјјумлар тикиjоруз. Һэггимиздэ олан тэчавүзлэрин дэф'инэ галхышдығымызда, лэффазлыгда мэһарэти-таммэмиз олдуғу вэчһлэ һэчвкулугдан, бир дэ истиғасэдэн

башга бир иш бачармыјоруз. Чүнки өјрәндијимиз дә анчаг бунлардан ибарәтдир.

Мәмләкәтимиздә бир гүввеји-низамијјә тә'сиси үчүн милләт вә дөвләти чиддән тәргиб вә тәһрис едәчәк јердә ағызларымызы бағлыјоруз. Сонра Јәғма[7] вә Әнвәриләр[8] әш'арынын мәзмунларыны мәгаләләримизә јерләшдириб һәчвә, сөјүшә давам едијоруз. Бир тәрәфдән ачизлијимизи е'тираф едәрәк өзүмүзә гәјјумлар тикдијимиз һалда, о бири тәрәфдән дә мүтәчавизләрин гәзәбләрини[9] мөвчиб олачаг бол-бол фөһшләр веријоруз.

Харичдәки гәзетәләр ејбчулуғумуза галхышараг хәтә вә нөгсанларымызы мејдана чыхардығы бир заманда, бундан мүтәнәббеһ олуб нөгсанларымызы дүзәлтмәк фикринә дүшмәк əвəзиндә, гүввеји-гәзәбијјәмизи мүштәил едиб онлара тәрәф дүрүшт фәрјадлар етмәјә башлајоруз ки, хајыр, биздә әбәдән ејб вә нөгсан булунмаз! Бүтүн нөгсандан ари, бүтүн гүсурдан мүбәррајыз. Сиз јаланчысыныз, сиз јалан дијорсунуз! Әвәт, ләфздән мүтәэссир олуб, ләфзлә дә тәлафи едијоруз. Өз јанымызда јағлы, јумшаг сөзләр сөјләмәклә ирадәт вә мәһәббәтдән дәм вуруб бүтүн биканәләри дост, бүтүн милләтләри өзүмүзә ашина әдд едијоруз.

Өзүмүздән тохудуғумуз бу сөзләрә мүнтәзир дә олујоруз ки, онлар вәгти-ичабында биздән өтрү һәр дүрлү фәдакарлыгдан чәкинмәјәчәкләр. Биз һәр даим бојлә бикр фикирләр илә мәгсәдләримизә наил олујоруз!

Зира, бу ләффазлыг бизләрә өтәкиләрдән јадикар галмыш бир һүнәрдир ки, сабиг һүкәма вә фүзәламыз онилә, јә'ни илдә бир-ики дәнә иншад етдикләри[10] гәсидәләри илә бә'з зәватдан силә алараг тамам илдә өзләрини, евләрини идарә едирләр иди. Бир шәхс вә ја бир дөвләт мәһз ришхәнд үнваны илә бизи тәмчид едәрәк бир ниш урдуғу һалда ондан дилхош вә шад олуб Хаганинин тәмам гәсаидини онун тә'рифиндә охујоруз.

Биз һеч вәгтдә ләффазлыг даирәсиндән кәнара чыхмыјоруз; ләфздән башга бир шеј дә билмијоруз[11].

Гәзетәләрдә зиддимизә јазылан бирчә сөздән мүтәэссир олдуғумуз һалда, фе'лән һәггимиздә ичра олунан мин дүрлү[12] иһанәт вә хиффәт һалымыза бојлә тә'сир етмијор.

Иштә һаман ләффазлыг сәмәрәсидир ки, о әзәмәтдә олан Ираны бу күнкү виранлыг һалына гојуб, өвлади-Кәјан кәрдәнкәшанларыны бојлә зәлил вә хар едијоруз.

ФЕЛЈЕТОНЛАР

##ҺАМЫСЫН ТАПА БИЛИРӘМ, БИРИН ТАПА БИЛМИРӘМ

Бир белә мәсәл вардыр ки, «доғру данышанын папағынын гулағы јыртыг олур».

Мән бу барәдә чох фикирләширәм ки, әҹәба, доғру данышанын папағынын гулағы нијә кәрәк[1] јыртыг олсун?

Фикирләширәм, фикирләширәм... ахырда јәгин едирәм ки, һелә кәрәк белә дә олсун.

Мәсәлән, көтүрәк ки, Мәһәммәд Ҹәфәр аға вәфат едир, бир гәдәр пулу, мүлкү, малы вә неча нәфәр ушаглары да галыр.

Тәшбиһән, Һачы Молла Фејзи әми, бу иманын аллаһ камил еләмиш киши, һәр нөв олур исә ушаглара гәјјум олуб вә һәр ихтијары да јәди-тәсәррүфүнә кечирир. Сөз кәлиши, ушагларын анасына намәһрәм олмасын дејә, никаһ да охудур. Бәли, мүсәлман олан адам кәрәк белә дә олсун... Вә сәғирләрин пулундан чох хәрҹ олмамагдан өтрү нөкәрләри-задлары да азад едир. Анҹаг ушаглар нөкәрләрин хидмәтләрин дәрәһдә едә билирләр, еләмәсәләр дә јарамаз; чүнки Һачы әми шапалаглыјар. Галды ки, мүлк, мал вә пул — онлары да ичарәјә вә мүамиләјә вериб ишләдир.

Бәли, вәгт о вәгт олур ки, ушаглар бөјүјүрләр, инди кәрәк Һачы әми ушаглара һесаб версин.

Һесаб исә бармаг һесабындан башланыр, јанында јатыр, палчыға батыр, елә габил бир шеј галмајыр ки, Һачы әми ушаглара версин. Бурасыны истәјирәм әрәбчә дејим ки, баша дүшән олмасын: демәли ки, Һачы әми «бәлләʼтү» едиб «һәзми-рабе»дән өтүрмүш олур.

Һә, имди дејәҹәксән ки, бу сөзләринин јухарыда дедијин[2] мисал илә нә мүнасибәти вар?

Јох, әзизим, бир дајан, гој сөзүмү ајаға кими дејим, көр мүнасибәти вар, јаинки јохдур.

Вәгта ки, иш бу мәгамә јетишир, чәмаәт арасында бу сөз данышылыр, мәсәлән, бир гәзетә мүхбири дә бу сөзләри ешидир, көтүрүб гәзетәјә јаздырыр.

Һәрчәнд Һачы әми ојлә исрафчы адам дејил ки, илдә беш-он манат вериб бир гәзетәјә абунә олсун вә јаинки күндә бир шаһы вериб бир нөмрә алыб охусун. Анчаг гоншудан алыб охудуғу мүфтә гәзетәдә накаһ көрүр ки, бу әһвалат јазылыб, һелә онда кишинин ачығы тутуб, ики әлли бир гапаз мүхбирин башына ојлә илишдирир ки, јазығын папағынын гулағы нәдир ки, өз гулағы да јыртыг олур. Одур ки, дејирәм, һелә белә дә кәрәк олсун...

Амма бурада јенә бир аз фикирләширәм; фикирләширәм ки, Һачы әми мүхбирин башына гапазы нечүн илишдирди?

Тапырам ки, Һачы әминин еләдији әмәлин јаздығына көрә... Фикирләширәм ки, мүхбир бу сөзләри јаландан јазыб имиш, јохса доғрудан?

Тапырам ки, доғрудан јазыб имиш.

Фикирләширәм ки, бу әмәл јахшы әмәл [дејил] имиш, һәтта Һачы әминин хүшкә мө'минлијинә дә јарашан әмәл дејил имиш.

Фикирләширәм ки, пәс Һачы әми гапазы өз башына илишдирмәјиб мүхбирин башына нечүн илишдирди вә һалонки бу әмәли ишләјән Һачы әми өзү имиш, мүхбирин тәгсири нә имиш? Әчәба, бураларыны һәрчи фикирләширәм, тапа билмирәм ки, тапа билмәјәчәјәм. Дејирәм, көрәсән диггәт едим, буну тапа биләчәјәмми?

Тапа билсәм[3] дә Һачы әмини баша сала биләчәјәмми? Амма, һејһат!.. Инди һәр кәс буну тапа билсә вә Һачы әмини дә баша сала билсә, бујурсун, бу иш мәним ишим дејил!..

ШИРВАНДА МҮҺҮМ ҺӘВАДИС

Ширвандан акентә телеграфынын вердији сәһиһ хәбәрләрә көрә (инаныныз һа!..) Шамахынын јүздән дохсан доггузу (о бир данәсиндә дә шүбһәм вар!..) ашағыда јазылан фикрә дүшүбләр: «Бу ахыр вәгтләрдә «Молла Нәсрәддин» шејхимизә, пишваларымызын «лап зорбаларына» саташмаға башламышдыр. Даһа доғрусу, лап-лап лап һәгигәт сөзләри бипәрва сөјләмәјә чәсарәт етмишдир. Бу чәкиләчәк дәрд, әфв олуначаг хәтамыдыр а?.. Киши лап мәзһәбә, динә әл апарды... Шејх галмады[1], мәшајих галмады, молла галмады, алим галмады, хан галмады, бәј галмады, совча галмады, сәһәнк галмады, нә билим, дибәнк галмады,—һамыны әлә салды. Киши лап ипләмә олуб, чијнин-задын гапыр. Фарс демишкән: «Әлач-е вагеә пиш әз вүгу бајәд кәрд»*.

Буна бир әлач етмәк һәр бир мүсәлманын борчудур».

Хүласә, мөһтәрәм Молла әмимизин һаггында бәд һәрәкәтә дүшүбләр.

Ширванын «електрик компанија»сынын телефонла вердији ахырки хәбәрләр артыг дәрәчәдә тәәссүфлүдүр.

Компанијанын вердији хәбәр будур:

«Моллапәрәстләр, шејхчиләр, бизим зәнки демишкән «...пәрәстләр» һамылыгла Петербурга вәкил көндәрмәк истәјирләр. Өзү дә бу вәкил өзкә милләтдән олачаг — Ивандан, Гуршувандан бири... Бу адам лап кетсин һөкумәт даирәләринә шикајәтә...

Бурдан бир һашијә чыхалым. Петербург сөзү кәләндә, анд олсун чөрәк јарадан аллаһа, лап бизим киши кәлир дурур көзүмүн габағында. Бизим киши дејирәм еј!..

---

* Һадисә баш вермәздән әввәл гаршысы алынмалыдыр.

Анладынмы, адә?.. Гаһ-гаһ-гаһ!.. Јенә билмәдин? А евин тикилсин, сөзү ача билмирәм, горхурам лап доғру данышсам «Бурһани-тәрәгги»[2] кими «Бәһлул»[3] әмини дә шамахылылар бајкот едәләр. Јенә дурухмусан, адә? Па атоннан, јеримијәсән!

«Сөјләмәмиш мән ләби
Сән баша дүш — ләбләби,
Сүр иләри мәркәби».

Һә, мән дејирәм ки: «Аб дәр кузеји-ма, тешнәләбан микәрдим»*.

Аллаһа шүкүр, мәкәр өзүмүздә белә вәкилләр аздыр? Инди ки, пајтахта депутат, вәкил[4] көндәрмәк лазымдыр, киши дә, сән аллаһ, бәри бах а, хејрин өзкәләрә верәрми?..

Мөһтәрәм охучуларымыз, әфв един! Бир һашијә дә чыхмаг истәјирәм. Һә, нә дејәчәкдим көрүм? Һә, «депутат» дедим, Шамахы депутаты (...) дүшдү јадыма. Сән өләсән, бармағыны салыб ермәнинин (бир сөз охунмады —*тәртибчи*) лап көзүн чыхардасан. Вурасан башына, көзү буб едә төкүлә јерә, дејәсән, а чаным, дејирсиниз ки, сиз мүсәлманларда дипломат алмыш депутат јохдур. Хејр, хејр, бөјүк сәһв едирсиниз! Һә, кәрәк бахајдын «Иршад»а[5], охујајдын бизим депутатын мүдафиәсини! Онда:

«Онда кет сәһвинә гыл истиғфар,
Күндә мин дәф'ә денән: ја гәффар».

Сән өләсән, сәнә елә депутатлар көстәрәрәм ки, һәлә хоруз сәси ешитмәјиб, лоту-лотујана, һеч харратбазардан кечмәјиб... Һә, сөзүмүз һарда галды.

Һә, ону[6] дејирдим: инди ки, а гардашлар, пири-мөһтәрәм Молла Нәсрәддин әмидән (јашасын!..) шикајәтә Петербурга депутат көндәрирсиниз, бу депутат өзүмүздә ола-ола ады, саны, шаны өзкәләр нијә газансын? Һалбуки моллалар да дејир ки, силеји-рәһм лазымдыр. Әввәл евин ичи, сонра бајыры. Вә бир дә Петербург кими јердә вә бүтүн дүнјада демәсинләр ки, белә мүһүм мәсәләни дә киши өзкәләрә усбурд олармы?...

* Су сәһәнкимиздә, биз сусуз кәзирик.

Гәзетәдән шикајәт етмәјә мүһүм мәсәлә дедим. Бу сөзүмә күлүрсән, еј гаре? Һәгигәти билсән — ағларсан. Сәнә бир нүмунә көстәрим, бах.

«Гаракүруһ»ларын әләмдары, шејтан фикирлиләрин сипәһсалары олан Оренбургда чыхан «Дүнја вә мәишәт», даһа доғрусу «Дәни вә вәһшәт» чәридеји-хәбисә вә гәбиһәси дејир: хәлги гудурдан — гәзетәләрдир; үләма вә шејхләри сөјән — гәзетәләрдир; арвадлары инсан чәркәсинә салмаг истәјән — гәзетәләрдир; арвадлара һүгуг көстәрән — гәзетәләрдир; мүсәлманлары динсиз едән — гәзетәләрдир; һамы бәрабәр олсун дејән — јенә гәзетәләрдир. Әлһасил, бүтүн фитнә вә фәсадын мәнбәји гәзетәләрдир. Бу бәдбәхт чәридә — гәзетәләрин, әдибләрин мәһв олмағын истәјир.

Инди, еј мөһтәрәм гаре, гара үзлүләрин гәзетәләрдән шикајәт етмәси мүһүм мәсәлә дејил дә нәдир?.. Инди билирәм дајы күлмүрсән. Үмидсиз бир һалда, бојнун чијниндә дурмусан, дәрин-дәрин фикирләрә, гаранлыг хәјалата гәрг олмусан. Әсл мәгсудумуза кечәк. Төкүлдү галды, јер јох[7].

Аһ, Ширван әһлинин вичданы тәк виранәзар олмуш вәтән!
Руһсуз ширванијана сан мәзар олмуш вәтән!..[8]

ЈАДИКАР

Мөhтәрәм Молла Нәсрәддин әфәнди! Ачизанә хаhиш едирәм ки, бу нечә кәлмәјә журналынызда јер верәсиниз.

Мәрhум hәсәнбәјин вәфаты мүнасибәтинчә лазым иди ки, бүтүн Гафгазда олан шәhәрләрдән биз шамахылыларын үстүмүзә[1] сәр-сәламәти телеграмлары чәкиләјди... Чүнки о мәрhум бизим өз шамахылымыз иди, о бизим өз адамымыз иди; даhа доғрусу, о бизим мә'нәви атамыз иди.

Амма Гафгаз әhли бу барәдә сәhв етдиләр, көтүрүб Бакыја телеграм еләдиләр, нә билим «Иршад»а јаздылар...

Баинhәмә биз јенә өз вәзифәмизи ифа етмәкдә гүсурлуг етмәдик, о мәрhуму јадымыздан чыхармадыг, демәк онун биздә олан hәггини әда етдик.

Гәрар гојдуг ки, онун анчаг мөhтәрәмә әјалына бирчә телеграм едиб сәр-сәламәти верәк. hәтта бу хүсусда чох данышдыг да, hәлә дә данышырыг, јенә дә данышачајыг; чүнки о мәрhуму јадымыздан чыхарда билмәрик! Шәрт телеграм вурмагда дејил: hәр мәтләбин үстүндә кәрәк данышыг олсун, данышылар, данышылар[2], ахырда иш бир јердә гәрар тутар; нечә ки, елә белә дә олду, јә'ни телеграмы мөвгуф едиб, мәрhумун јадикарына шәhәримиздә олан[3] ушголаларын бириндә тәк бирчә нәфәр[4] јетим ушаг охутмаг фикринә дүшдүк; демәк ки, мүсадимеји-әфкардан баригеји-hәгигәт парлатдыг! Афәрин бизә! Мәрhәба бизә!

О иди ки, бу хүсусда көтүр-гој еләдик, көтүрдүк гојдуг, гојдуг көтүрдүк, гојдуг көтүрдүк, көтүрдүк гојдуг, бирчә хырда ғалмышды ки, иш лап дүзәлсин, накаh вәгт сиз хоруз кими бир шоғәриб тәк сәбир бу јандан баннады, сәбрин сәсинә дискиниб јухудан ајылдым, бир бу тәрәфә, бир о тәрәфә нәзәр салдым, кәрдүм ки, hамы хорhахорнан јатыб. Тез кағыз-гәләми көтүрүб, бу нечә кәлмәни сизә јазыб, дүбарә башымы атдым јасдыға вә кетдим јухуја. hәрчәнд ев исти, јорған-дөшәк галын, јуху ширин, hеч бир дә ојанмаға үмидим јохдур; амма јенә вәсијјәт јүнкүллүкдүр, будур сәнә дејирәм, ашна: әhјана, ојандым, мабәдини дә јазарам, јох, әкәр ојана билмәдим, нә бир ејби вармыш: јар баги, сөhбәт баги, о дүнјада көрүшүб зәбани-әрз едәрәм[5].

МӘГАЛӘЛӘР

ВӘФАТ ХӘБӘРИ

Алими-амил вә заһиди-фазилимиз чәнаб Шејхәли ағаји-Ширвани Шамахыда зилһиччәтүл-һәрам ајынын 28-дә пәнчшәнбә күнү дарүл-үгбаjә риһләт етди. Дәфн күнүндә тамам мүсәлман вә ермәни вә чүһудлар да еһтирам үчүн дуканларыны бағламышдылар. Ағалар, әфәндиләр, ахундлар, тәмамән үләмаји-мүсәлман вә ә'јан-әшраф вә түччар мәрһумун табути-шәрифини чијинләриндә апармагла саирләринә мачал вермијордулар. Саһиби-мәнсәбләрдән бир чох зәвати-кирам, началник, приставлар вә Шамахыда сакин олан ермәниләр өз кешишләрилән мүттәфиг тәшји'и-чәназәјә һазыр олмушдулар. Мәсчидин сәһниндә мүсәлманлар бир јердә намаз гылдылар. Гәбристанда мәрасими-дәфндән фариғ олдугда ермәни Григорјан таифәсинин кешиши бу мәзмун илә чамаата хитабән бујурду:

— Чамаат, сиз ағлајырсыныз ки, чәнаб Шејх аға вәфат едиб вә бизләри јетим гојубдур. Һалбуки бу мәрһум заһирдә чисмән вәфат етмишсә дә, руһән бећиштдә олуб, аллаһ-тәала һүзурунда диридир. Сиз ағламајын, гојун ағласын о јетим ушаглар ки, бу мәрһум онлара ата олуб; гојун ағласын о дул өврәтләр ки, бу мәрһум онлара кәфил олубдур. Биз һәмишә аллаһдан истәјирик ки, онун руһуну өз рәһмәтинә гәрг етсин, амин!

Ондан сонра ермәни Лүтерјан таифәсинин кешиши бу мәзмунда бир нитг сөјләдиләр:

— Чамаат, бир белә алимин вәфаты бизим үчүн бир бөјүк мүсибәтдир; ондан өтрү ки, бу кими не'мәти аллаһтәала бу күн әлимиздән алыб; биз кәрәк ағлыјаг өз әһвалымыза, һансы ки, бизим мүсибәтләримизин чәһәтинчә ки, бу нөв не'мәтләр бизим әлимиздән алыныр. Аллаһ-

тәала һәзрәтләри бојлә-бојлә мүсибәтләрилә бизләри мүтәнәббеһ едијор, ајылтмаг истијор ки, та өз мә'сијјәтләримиздән төвбә едиб, онун тәрәфинә гајыдаг. Мәсәла, зәлзәлә, јаинки бир илдән бәри Гафгазда бу гәдәр наһәг төкүлән ганлар вә бунун кими һадисәләр һамысы өз нәфсимизин бәласыдыр ки, биз чәкирик. Лазымдыр ки, һамылыг илә өз күнаһларымыздан төвбә едиб, аллаһ-тәала тәрәфинә гајыдаг; та аллаһ-тәала бизә мәрһәмәт бујурдуғу не'мәтләри әлимиздән алмасын вә дуаку олаг ки, бу мәрһумун руһуну беһишти-ә'ладә өз мүгәррәбләрилән һәммәчлис еләсин, амин!

Бу чамаат о мәрһумун әзасында лазымынча тә'зијәдарлыг мәрасимини бәрпа едиб, өз вәзифеји-мүхлисанәләрини кәмали-һиммәт илә ифа етдиләр. Аллаһ-тәала һәзрәтләри бу мәрһумә рәһмәт вә саир үләмамызын өмрләринә бәрәкәт версин, амин!

[БИР ИЛДӘН ЗИЈАДӘ ВӘГТДӘН БӘРИ...]

Бир илдән зијадә вәгтдән бәри Гафгазда ермәни-мүсәлман давасындан нашы бу гәдәр ганлы һадисәләрин әсли мәбдәи-нәш'әтинә нәзәри-им'ан илә бахылдыгда вүгууна бојлә бир мадди сәбәб вә бир милли мүвәччид олмадығы кими, нәтичеји-мәш'умәсиндән илләрдән бәри гардаш кими мүаширәт едән ики гоншу нөвбәнөв хәсарәтләрә вә кунәбәкунә мүсибәтләрә дүчар олмагларындан маәда чәһаләт гурбанлары олмагла бәрабәр бәшәријјәт аләминә нүфус чәһәтинчә бөјүк бир нөгсан јетирмәкләри дәхи мүшаһидә олмагдадыр. Мәәттәәссүф, әзиз вәтәнимизин севкили өвладлары бир-биринә рәва көрдүкләри бирәһманә суи-гәсддән долајы дарүлмүсалимәт олан Гафгазын һәр кушәси бир мејдани-мүһарибәјә дөнмәсиндән гәлбләримиз јаныб, үрәкләримиз парчаланды исә дә, һәмд олсун, бу анә кими Шамахы шәһәри вә әтраф дәһаты бојлә-бојлә һадисәләрин һүдусундан ејмән галды.

Анчаг бу кунә иттифагларын әдәми-вүгуунун сәбәби бизим үләмаларын исламијјәт вә инсанијјәтпәрвәранә мәса'иji-чәмиләләри иди ки, әһалини бир һәјәчанлы һадисә ешитмәклә пәришанһал көрдүкләриндә дурбинлик вә мәаләндишлик едиб, мәваизи-мүслиһанә вә нәсајеһи-мүшфиганәләри сајәсиндә һәр ики тәрәфи гәдим меһрибанлыг мәгамында сахламаға мүвәффәг олдулар. Вә һәмин асајиш вә мүсалимәт үзрә јек-дикәримиз илә күзәран етмәјимиз сәбәбинәдир ки, бу ахыр күнләрдә тә'миринә шүру' етдијимиз Чами'и-шәриф үчүн ермәни Мејсәри кәндинин даш мә'дәнләриндән алдығымыз дашлардан јүз алтмыш әррадә бикирајә Чами'и-шәрифә кәтирмәјә Мәдрәсәкәнд ермәниләри гәзавәтпәнаһымыз Һачы Әб-

дүлмәчид әфәндидән дәфәат илә илһаһ вә исрар илә тәвәгге етдикләриндән мә'зун олуб, бу күнләрдә дашы кәтирмәкдәдирләр. Һәр һалда үмум Гафгазда сүкунәт едән вәтәндашларымыз зәрәрдән вә гејри бир нәтичәси олмујан бу бәрадәркүшлик әдавәтин унудуб, кәләчәкдә хошбәхтлик сајәсиндә јашамагдан өтрү сүлһ вә мүсалимәт үзрә доланмагларын дәркаһи-худадан ән сәмимүл-гәлб истид'а едириз.

[БУ КҮН ГАФГАЗИЈА МӘМЛӘКӘТИНДӘ...]

Бу күн Гафгазија мәмләкәтиндә виранәзар бир вилајәт вә фәлакәтмәдар бир чамаат вар исә, о да Шамахы шәһәри вә Шамахы әһлидир десәм, һәгигәт үзрә демиш олурам, зәнн едирәм.

Бешинчи илдир ки, бизим шәһәримиз зәлзәләдән виран олубдур. Бу исә үмум Русија әһлинә, бәлкә дә тамам дүнјаја мә'лум олса кәрәкдир. Әкәрчи ахырынчы олараг 92-чи илдә һадис олан зәлзәлә чәһәтиндән Шамахыда бир дәфә виранчылыг төрәнди исә дә, амма, хејр, дејә биләриз ки, бу һалә кими һәр күндә виранчылыг имтидад етмәкдәдир. Бојлә ки, зәлзәләдән сонра Шамахы хүсусунда мүгәррәр олунмуш сәрәнчама көрә дахили-шәһәри кенишләндирмәкдән өтрү ичәрисиндән шәһәрин харичләринә, јә'ни ашаға вә јухары тәрәфләринә бир нечә јүз ев көчүрүлмүш иди.

Гафгаздан вә тамам Русијадан шәһәримизә көндәрилмиш иanә пулларындан көчүрүлән евләрин һәр бирисинә ики јүз әлли манат верилмиш иди.

Зәлзәлә кими бөјүк бир сәдәмә сәбәбдән мән чәм'-үлчиһат вары јох олан бир шәхси бојлә аз мәбләғ илә нечә бир мүнасиб ев тә'мир едә биләчәји бәдиһидир.

О иди ки, һәр кәс бир мүһәггәр еви тикиб тамам етмәмиш, пул тамам олдугдан, гәрз етмәјә мәчбур олуб, алдығы гәрзи дә мәсрәф етдикдән сонра фәгәт һасарсыз бир ев тикә билмишдиләр.

Шәһәрин ашаға тәрәфиндә бина олунан евләрин јери вә сују гајәтдә намүнасиб олдуғундан әһли гышда сојуғун мәшәггәтиндән, јајда чәһәннәм кими зәбанә чәкән истинин сәбәбиндән нахошлајыб, аз вагтда бир чохлары тәләф олдугдан сонра багиләри чанлары боғазларына јы-

ғылмыш һалда евләрин учуруб шәһәрә көчмәјә мәчбур олдулар.

Јухары тәрәф исә јерләри мүнасиб олмаға көрә бир гәдәр дајандылар исә дә, шәһәрдән-базардан, алыш-веришдән кәнар олдуглары үчүн, һансы ки, бир тај көмүрә, ики батман уна бир аббасы һаммаллыг вермәјә гүдрәтләри чатмадыгларындан вә күндүзләр шәһәрә кәлиб дадистад едиб, ахшамлар евләринә гајытдыгларында гардан, јағышдан, палчыгдан тәнкә кәлдикләри үчүн онлар дәхи лабүд олуб шәһәрә көчмәли олдулар. Көчүб дә һәр вәз' илә олур-олсун дејә бир евчијәз бина етдикләриндә бир јандан диванын мәманиәти горхусундан ки, кәрәк тез тикиб баша версин, бир јандан дәхи кисәбошлуг сәбәбдән мөһкәм бир бинакүзарлыға мүгтәдир олмадыглары үчүн бичарәләрин тамам чиддиләри вә сә'јләри анчаг ади бир ев олсун кәрәк һәмин бир намө'тәбәр ев дүзәлдә билирләр.

Бојлә олдуғу үчүндүр ки, кечән күн, јә'ни маһи-һазирин 17-чи күнү Падар нәвәси Аға Кәрим адлы бир нәфәр Гәл'әбазар мәһәлләсиндә тазә тикдирдији ев ки, һәнуз тамам дејил, накаһ јыхылыб өз өврәти вә сүдәмәр бир ушағы вә һәмсајәси олан Һәмид Мәшәди Әһмәд оғлунун өврәти евин ичәрисиндә галыб тәләф олдулар.

Иштә бинәваларын һаләтләри нечә мүәссир вә нечә мүәлләм имиш; беш илдән бәри нараһат евләрдә, һасарсыз һәјәтләрдә зәһмәт, әзијјәт чәкән исмәтли һәмширәләримиз инди гоһум-әгрәбасы арасында шәһәр ичәрисиндә олмагла севинчәк олуб, ағуши-шәфгәтиндә бәсләдији нури-дидәсини кәндиси илә бәрабәр накаһ бојлә бир горхулу, ваһимәли өлүм һалында кәрдүкдә етдикләри гысганч вә һәјалы фәрјадлары ешидәнин вә көрәнин үрәјини парчаламагда имиш.

Фөврән көмәјә кәлән јүзләрчә мүсәлман гардашлар бинәвалары хилас етмәји бачармадыгларындан нечә тәәссүф илә ағламагда имишләр!

Бинәва һәмширәләримиз! Сиз бу нечә дәгигә зәһмәтдән сонра шәһидә олдуғунуз үчүн өзүнүзү, нури-дидәнизи әбәди раһәтлијә јетирдиниз исә, сизин бу фәлакәтли һаләтиниз диндашларыныза, әгрәбаларыныза, әләлхүсус аиләнизә бөјүк нискил олду.

Вәтәндашлар! Бахыныз, бојләдир бизим күзәраныныз! Шамахыја ианә олунан нәгдијјә пулларын мигдары алты јүз мин манатдан зијадә имиш. Оф, билмәм нәләр... Һәр һалда үмидварыз ки, тазә варид олмуш началникимиз капитан Фјодоров чәнаблары бизим дәрдләримизә галачагдыр.

[ГАРАБАҒ ДАВАСЫ ГӘТ'И ХҮСУСУНДА...]

Гарабағ давасы гәт'и хүсусунда Шамахы үләмасы вә әһли тәрәфләриндән сәрдар Воронсов-Дашков[1] чәнабларынын һүзури-шәрифләринә едилән телеграфлара чаваб олараг Бадкубә губернатору тәрәфиндән кәлмиш телеграмы Чүм'ә мәсчиддә вә Һачы Мәһәммәд Рза мәсчидиндә чәм олмуш чамаат арасында үләма һүзурунда начальник Фјодоров чәнаблары охудулар: Гарабағда дава гәт' вә сүлһ ичра олунубдур. Һәр һалда Шамахы үләмаларынын чамааты мүсалимәтә дә'вәт етмәләрин тәмәнна едирәм.

Шамахы түччари-мө'тәбәранындан нечә нәфәр затикирам Гарабағда мәчруһ вә хәсарәтдидә олан мүсәлман гардашларымызын хејирләринә ианә дәфтәри ачыблар, бәгәдр беш јүз манат һәләликдә чәм олуб вә јенә олмагдадыр.

Вә јенә һәмин хүсусда шәһәримизин гејрәтли вә рәһмдил чаванлары Вәзировун «Јағышдан чыхдыг, јағмура дүшдүк» комедијасын һөкумәт изни илә август ајынын үчүндә Саламовларын евиндә ојнајачаглар. Милләт пишрәфти үчүн чешмдаштымыз олан зијалы чаванларымызын әмсалын дәхи зијадәси илә көрмәкдә көзләримизин ишыгланмасын дәркаһи-әһәдијјәтдән ән сәмимүл-гәлб рича вә тәмәнна едириз.

Бәли, Шамахы әһли өз милләти-нәчибеји-исламијјәләринә гаршы үрәкләриндә бәсләдикләри мәһәббәти-гејрәтмәнданәләри тәһәјјүчүндән Гарабағ фачиеји-мүәссифәсиндән хәсарәтләрә дүчар олан севкили гардашларыны дүшмәнләрин залиманә вә бирәһманә суи-гәсдләриндән мүдафиәјә мүгтәдир олмадыгларындан јараланмыш үрәкләринә мәрһәм олараг бир јанда ианә дәфтәри ачмагла вә бир тәрәфдә театр мәчлиси бәрпа етмәклә бәрки-сәбз мәнзәләсиндә олан һәдијјеји-мүһәггәранәләр чәм етмәкдә олмагла тәсәллијаб ола билирләр исә дә, амма галашчаповларын[2] мәхсусән мүсәлманлара етдији јаддан чыхмаз олан бирәһманә вә ханимансузанә һәрәкәтиндән анчаг дәркаһи-әһәдијјәтә шаки олуб, дөвләтин әдаләт ганунуна она чәза верилмәсинә үмидвар олмагла тәсәллијаб ола билирләр.

[АВГУСТУН 3-дә САЛАМОВЛАРЫН ЕВИНДӘ...]

Августун 3-дә Саламовларын евиндә Гарабағда ахыр вәгтдә ермәни-мүсәлман гырғынында јараланмыш мүсәлманларын мәнфәәтинә мүдири-мәс'ул учител Әличаббар Оручәлијев чәнаблары саир зијалы чаванлар илә мүттәфиг Вәзировун дөрд пәрдәли «Јағышдан чыхдыг, јағмура дүшдүк» комедијасын сәһнеји-тамашаја гојдулар. Спектакл чыхарылачаг отаг вәси' вә кениш залдан ибарәт идисә дә, издиһам вә гәләбәликдән инсан адәтән јериндән һәрәкәт едә билмәјирди. Тамашачыларын бојлә чәм олдугларында анчаг ианә етмәк ән үмдә мәгсәдләри вә саф-садиг нијјәтләри олдуғу һәр кәсин насијеји-әһвалындан мүшаһидә олунурду. Ианә мәтлуб вәчһилә олмуш идисә дә, спектакл дәхи мүнтәзәм бир сурәтдә тәртиб олунмуш вәз' илә һүзурә чыхарылыб, кәмали-ләјагәт илә ојнанылды.

Чәбрајылбәјов чәнаблары (Һачы Гәнбәр) һансы ки, өз дөвләти[ни] ә'ла дәрәчәдә дәрк етдијиндән һәрәкатисәкәнатында вә әдаји-кәлимат вә бәјанатында зијадә мәһарәт көстәриб, чәмаәти гаһ-гаһ илә күлдүрүрдү. Чәнаб Мәһәммәдов (Ашыг Вәли) ашыглар тәрзиндә көзәлчә саз чалыб, хош аваз илә охумағында вә мәлаһәтли ојнамағында чәмаәти валеһ едијорду. Ағаларбәј Һүсејнбәјов (Әшрәф) өзүнү сәһнеји-тамашада асудә сахламагла мүәссир дедији ибрәтамиз сөзләри тамашачылары мәбһут етмишди. Мустафајев (Чәби) өз ролуну нәһајәт дәрәчәдә әзбәрләмишди. Данышығында, һәрәкәтиндә бир һијләкар нөкәри мүчәссәм едијорду.

Өврәтләр ролларыны чәнаб Сәфәрәлијев (Дилбәр ханым), Казым Абдуллајев (Јетәр), Исмајылов (Чаваһир ханым) гајәтдә көзәл ојнадылар. Мәхсусән Исмајылов өз сәсини вә шивеји-һәрәкатыны өврәтләр шивәсинә артыг дәрәчәдә бәнзәдирди.

Һүсејнбәј Һүсејнбәјов (Һачы Сәлман), Гулам Абдуллајев (мајор Худаверди бәј), Мәшәди Нәчәф Садыгов (Молла Сәфи), Ширәлибәјов (Маһмуд), Әлибәј Назир Һүсејнбәјов (башмагчы Имамгулу) һәр бири өз ролунда беһәгги мүнасиби-мәгам идиләр. Чаббар Һүсејнов (Гыды кирвә) ермәни ләһчәсилә данышмагла бәрабәр мәстлик һаләти сәр вә симасындан төкүлүрдү. Һәмчинин сүфлијорун сәси о гәдәр ешидилмијорду. Антракт вәгтиндә музик вә зурначылар чалырдылар.

Мәчлисин нәһајәт дәрәчәдә тәбии бир һаләт көстәрмәјиндән тамашачылар зијадә мәһзуз олуб, алгышлар илә тәһсин етмәкдә идиләр. Көрүнүрдү ки, мүнтәзим вә мүрәттиб чәнаблары өз вәзифәләриндә лазымынча сә'ј едиб, гејрәт көстәрмишләр.

Вүсул олан мәбләғин вәз'и-мәхаричиндән сонра тәмизәлбаги 318 манат 68 гәпик пулу Оручәлијев вә Ширәлибәј чәнаб Шишә шәһринә почта васитәсилә доктор Кәримбәј Меһмандаровун үстүнә көндәрибләр.

* *
*

Бу вәгтә кими Гафгаз мәктәбләриндә мүнтәзәм бир програм олмадығындан шакирданә тә'лим едилән елмиһал вә елми-тарихдән бир фајда һасил олмадығы үчүн һәмин әмри-мүһүмму низам вә интизам даирәсинә салмаг мүнасибәти илә Бакы мәкатибинин комиссијасы тәрәфиндән ишбу август ајынын он бешиндән ахырына гәдәр үмуми бир мәчлиси-мәшвәрәт гәрар олундуғу кими, бу барәдә һәр бир шәһәрә хүсуси бир мәчлисдән өтрү дәхи мүрачиәт олунубмуш. Әзон чүмлә әл'ан өз вәтәни Шамахыда сакин олан, Горидә дарүлмүәллимин мүсәлман шө'бәсинин инспектору Султан Мәчид Гәнизадә[1] чәнабларына да рүчу олунуб, бу хүсусда бир мәрамнамә тәртиби хаһиш етмишдиләр. Буна көрә мүшарилејһ дәхи Шамахыда олан мүәллимләри бир нечә күн мүтәагибән өз мәнзилинә дә'вәт едиб, тәртиб етдикләри мәрамнамәни вә ифадеји-мәрамнамәни Бакы мәкатиб комиссијасына көндәрдиләр.

[ШАМАХЫ ТҮЧЧАРИ-МӨ'ТӘБӘРАНИНДӘН...]

Шамахы түччари-мө'тәбәраниндән Мәшәди Әбдүләли Абдуллајев, Мәшәди Сәфдәр Гурбанов, Аға Нәчәф Јәһјајев, Кәрбәлајы Казым Күләһмәдов чәнаблары Гарабағда ахырынчы гырғында јараланан мүсәлманлар үчүн мәсаији-милләтпәрәстанәләри сајәсиндә зејлдә мәргум олан тәфсил үзрә топладыглары мин јетмиш (1070) манат мәбләғи һәмин август ајынын сәккизинчи күнүндә хәзинеји-дөвләтә төвдиән Гарабағ шәһәриндә доктор Кәримбәј Меһмандаров чәнабларынын тәрәфи-алиләринә 262351—1048 нөмрәли гәбз илә бәрабәр көндәрдиләр.

Һәмин хүсусда фәзаилмәаб Мир Меһди аға һәзрәтләри чүм'ә моизәсиндә мәфадди-шәрифеји-ајеји-вафи-һидајеји (иннәмәл-мө'минунә ихвәтун)* илах. мәзмунуна мүтабиг ифадати-рәшигә вә бәјанати-дәгигә әда едәрәк, үммәти-мәрһумәни бир-биринә ианә вә һимајә етмәкликдә дәхи дә тәрғиб вә тәһрис едиб, бу әмәли-хејрин вә бу мүбарәк ишин әнчамы сәбәбинә чәмаәтә гаршы ризамәндлик вә мәмнунијјәтин изһар етмәклә бәрабәр Гарабағ ситәмдидәләринә ианә верән мүсәлман гардашлара дуаји-хејир вериб, моизәсин хитамә јетирди.

---

* Тәрчүмәси: Мө'минләр бир-бирилә гардашдырлар.

[ҺӘМД ОЛСУН, О КҮНДӘН КИ...]

Һәмд олсун, о күндән ки, началник Фјодоров чәнаблары Шамахыја варид олубдур, шәһәрин абаданлығына чану дил илә шаје' олмагдадыр. Бојлә ки, вилајәтимизин тә'мираты әксәријјәтән тәхтә-шалмандан јапылмыш олдуғуна нәзәрән пиш әз вәгт јанғы мүдафиәсинә тәдбирләр иттихаз етмәкдәдир ки, әкәр мүмкүн олурса, растабазарын ичиндән архы (ганавы) сәрәнчам етдирсин ки, һәмә өвгат ахар су чари олсун, таинки јанғы иттифагында кара кәлсин. Бу мүмкүн олмаса, шәһәрин үч һиссәсиндә, јә'ни јухары тәрәфиндә, орта мејданда, бир дә ашағы мејданда су анбарлары тикдирсин. Һәмчинин шәһәрин гиблә тәрәфи харичиндә шикәст олмуш Һачы аға Рәһим бәј көрпүсү, — мәшһур беш көзлү көрпү ки, тамам елатын вә көчәриләрин ән әһәмијјәтли јолудур, — һаман көрпүнү тә'мир етдирсин. Бәдәстур зәлзәләдән бәри күчәләрдә рәһкүзарларда төкүлүб галмыш олан даш-торпагларын чәһәтинә ки, фајтон, әррадә ишләјә билмәјир вә бә'зи күчәләрдән јағынлыг вәгтиндә һәтта инсан да адәтән үбур етмәјә ачиздир, она бинаән гәти сурәтдә е'лан едибдир ки, гүввәсиндән кәлән мүлкәдарлар өз һиссәсиндә олан даш-торпаглары атдырсынлар вә күчәнин дөшәмәсин дөшдүрсүнләр. Гүввәси јетмәјән мүлкәдарлара шәһәрә мәхсус олан он ики мин маната гәдәр пулдан, јаинки Шамахыја зәлзәлә вәгтиндә олунмуш ианәдән галан ијирми мин маната гәдәр пулдан көмәклик олунсун.

Чәнаб Фјодоров өз вәзифәсин лазымынча ифа етмәкдә олдуғундан кечәләр саат икидә, үчдә вә күнүзләр чох тездән вә асудәлијә мәхсус олан вәгтләрдә пијада вә тәк тәфтиш етмәкдә олуб, шәһәрин һәр тәрәфиндә көрүнүр.

һәмчинин полиса амилләри кечәләр сүбһә кими күчә вә базарлары низам илә мүһафизә едирләр. Үмидвар олә биләриз ки, бу чәнабын тәһти-идарәсиндә әһлимиз исә шад вә шәһәримиз исә абад олачагдыр.

* *
*

Шамахы миравој судјасы Г. М. Шнејдер чәнаблары Тифлис шәһәринин үчүнчү атделинә тә'јин олуб, бу күнләрдә Шамахыдан кедәсидир. Бу чәнабын һәгигәтдә тутдуғу битәрәфанәлијиндән вә әдаләткаранә фөврән етдији гәт'и-тејјләриндән әһлимиз һәр һалда разы галдыглары үчүн мүсәлман мүтәшәххисләри өз евләриндә мүтәәддид зијафәтләр вердикләриндән маәда һәмин август ајынын он биринчи күнүндә мүсәлман түччары вә чиновникләри тәрәфләриндән шәһәр клубунун бағында дәхи бир бөјүк зијафәти-вида верилди. Ермәни нүчәбаларындан зијафәтдә көзләнмәкдә олан әшхасдан мәкәр нечә нәфәр кәлмиш идиләр. О күнү һазирун ејшү иширәтә мәшғул олуб ахшам саат алтыда музика илә бәрабәр мәргуми сакин олдуғу евинә көтүрүб, гапыда бир гәдәр музика чалынандан сонра өпүшүб-көрүшүб гајытдылар.

Шәһәримиздә бу чәнабын әвәзинә дахили-Русијадан Чернышов чәнабларынын тә'јин олунмасы сөјләнир.

* *
*

Сенати-али диванханасынын гәт'и-тејјинә көрә памешчик Султан бәј Тәрланбәјовун Шамахынын шәргишималында ваге олан өз мовруси торпаг мүлкүн өлчүб ихтијарына вермәјә тә'јин олан инчинерә Чајбанокәнд малаганлары мане олуб, мухалифәт көстәрибләр. Инчинерин шикајәтинә көрә началник малаганлара гаршы әдаләт ганунуна даир етдији нәсиһәтләри сајәсиндә мәргумлары бир нөв илә сакит едиб. Бу хүсусда чанишини-Гафгаза телеграф олунубдур. Нә сәрәнчам олачағын көстәрәчәкдир.

[ҺӘМД ОЛСУН, ШАМАХЫДА БУКҮНКҮ...]

Һәмд олсун, Шамахыда букүнкү маарифдуст бабалар кәләчәкдә вәтәнин вә өвлади-вәтәнин тәрәгги вә тәалисин анчаг охумагда мүшаһидә етдикләриндән Шамахынын 2-чи частында ваге Дәрәмәһәллә ады илә мәшһур олан бир гит'ә хараба јери өз хәрчләри илә руси вә мүсәлмани мәдрәсә бинакүзарлығындан өтрү губернатордан эризә васитәсилә тәвәгге етмишдиләр. Бу ахыр күнләрдә изнинә мүвәффәг олдуглары үчүн һаман јерин нәгшеји-мүсвәддәсин губернатор диванханасына көндәрибләр. Вә бу хүсусда ианә дәфтәри ачылыб. Әл'анлыгда үч мин (3000) маната гәдәр чәм олунан пул Аға Нәчәф Јәһјајевин тәһти-мүһафизәсиндәдир. Иншааллаһ, мәдрәсәнин тәсдиг хәбәри јетишдикдә тә'миринә шуру' олунмагла бәрабәр кафи гәдәринчә пара ианәсинә мәтлуби-вәчһ илә гејрәт көстәрилмәсинә үмидвар олуруз.

* *
*

Шамахы түччари-мө'тәбәраниндән Һачы Ағаәли Искәндәров чәнаблары Гарабағ јаралылары хејринә Шамахыда ачылмыш ианә дәфтәринә саир тачирләр илә бәрабәр вердији ијирми беш манатдан маәда һәмин август ајынын онунчу күнүндә өз кисеји-футүввәтиндән јүз әлли (150) манат Гарабағда јараланмыш мүсәлманлардан етрү доктор Кәримбәј Меһмандаров тәрәфи-алиләринә көндәрибдир. Аллаһ-тәала һәзрәтләри миллә тдуст вә ислампәрәстләримизин әмсалын зијад етмәклә бәрабәр өмрләринә бәрәкәт версин, амин.

[КҮРДӘМИР МАҺАЛЫНДА ГАРАСАГГАЛЛЫ КӘНДИНДӘН...]

Күрдәмир маһалында Гарасаггаллы кәндиндән бир нәфәр шәхс Күрдәмир әһлиндән үч нәфәри тәһрик едиб өз гоншусунун евинә оғурлуға кедирләр. Ханә саһиби хәбәрдар олуб исә кәндчи оғру дәхи өз евинә гачыб, чәпәрдән өзүнү баға атаркән бағда санчылмыш пајаларын биринә кечиб, һәман һаләт илә өлүб галар. Сүбһ мә'лум олур ки, һәјалы оғру тутдуғу әмәлин гәбаһәти-хәчаләтинә көрә өзүн хилас етдирмәјә сәсин чыхара билмәјибмиш.

* * *

Пирһәсәнли обасы тәрәфләриндә отлачаг алыб гојун сахламагла тәәјјүш едән Көјләр гојунчуларына оғурлуға кедән пирһәсәнли Сәлман сүрүдән бир рә'с гојун көтүрүб апармаға башладыгда гојун саһиби тәрәфиндән түфәнк күлләси илә өлдүрүлүр. Ешитдијимизә көрә, мәгтул бир рәшид чаван имиш. Һејф олсун ки, рәшадәтин бојлә чинајәтләрә[1] сәрф етмәклә бәрабәр чанын дәхи үч манатлыг бир гојуна гурбан едибдир. Худаја, нә вәгтә кими кәндчи гардашларымыз үч манатлара, беш манатлара кирами чанларыны гурбан едәчәкләр?

[27 АВГУСТ, БАКЫ...]

27 август, Бакы. Губернаторун тәшрифинә дарүлзијафә бәрабәриндә һазыр олан ә'јан, әшраф вә саирин мүнтәзир дурмушдулар ки, губернатор варид олду. Депутат Абдуллајевдән дуз-чөрәк гәбул етди вә һазируна тәвазө' едиб бујурдулар: — Өтәдән бәри сүлһ үзрә доланмагда олан сыра ики гоншу, јә'ни ермәни вә мүсәлманлар илә көрүшмәкдә чох шад олурам.

Абдуллајев деди ки, сиз мүсалимәдост вә сүлһпәрвәр чәнаблары зијарәт етмәклә мүшәррәф олдуғумуз кими, тәрәгги етмәклә бәрабәр хошбәхтлик үзрә јашамағымыза әмин олуруг.

Губернатор чамаата хитабән: — Шәһәриниздә реални ушгол тәшкили изни үчүн попечителә јаздығым тәсәввүри-сәваб дедијим чәһәтинә сизләри тәбшир еләјирәм.

Бу барәдә һазырлашырсыныз тәклифи ејләди.

Бу мәтләбә сабиг дөвләт думасы үзвү Мирзә Мәһәммәдтәги Әлијев бојлә хәтм верди: — Бу хүсусда сиз чәнаблара зијадәсинчә тәшәккүри-ачизанә едириз вә бу мүгәддәс вәзифәнин ичрасында дәхи күманча һазыр олмушуг.

Ә'дади реални мәктәби мәсәләсини гуртардыгда, губернатор: — Семинарија барәсиндә дәхи әризә верибсиниз, онун хәрчи чохдур, өһдәсиндән кәлә биләрмисиниз? — дејиб сорду.

Әлијев бу хүсусда: — Өз арамызда даһа бир мәсләһәт едәчәјик, — дејиб, хәтми-кәлам ејләди. Сонра губернатор һазирунә худаһафиз едиб, дарүлзијафәјә дахил олдулар.

28 август. Чәнаб губернатор саат доггуздан әризәчиләри гәбул етди. Бә'д шәһәр клубунун бағында шәһәр тә-

рәфиндән кәшидә олунмуш али бир мәчлиси-зијафәтә тәшриффәрма олдулар.

Һәман күн саат дөрддә фајтона әјләшиб, шәһәри тәфтиш едәрәк мәнзилинә гајытдылар.

* *
*

Августун 27-чи кечәси шәһәр хүсусунда олан заседанијадан—мәчлис ин'игадындән:

Зәлзәлә вәгтиндә Шамахыја олунмуш ианә пулларындан кечән феврал ајына гәдәр ијирми мин манаты мүтәчавиз пул комитетдә галыр имиш. О вәгтдән һал-һазырәчән лалам олан бә'з азархана (балнитса) кими јерләрә хәрч вә комитет әчзаләринә донлуг верилмәкдә олуб. Әл'анлыгда һазырда галан пулдан кәлән феврал ајына гәдәр (балнитса) азархана хәрчи ки, — һәр ајда јүз маната гәдәр олмуш ола, — һәмин пулдан дәф' едилир ки, февралдан сонра азархана да хәзинә хәрчи илә долансын. Вә һәмчинин мин манат да шәһәрин ашағы һиссәсиндә су олмамағына көрә азархананын сујундан бир һиссә апарылыб, мәзкур јердә бир булаг дүзәлтмәкдән өтрү вәз' олунур ки, әкәр мин манатдан зијадә хәрч олур исә, чәмаәт өзләри сәрф етсинләр.

Инди тәмизәлбаги пул ки, једди мин ики јүз манат галыр, һаман пулдан Һачыаға Рәһим көрпүсү тә'мир олунмаға гәрар гојулур. Вә нә гәдәр һаман пулдан артыг галыр исә, мәктәби-ә'дади (реални) ушголун хејринә галсын. Вә комитет дәхи мовгуф олунур.

* *
*

29 августда Бакы губернатору Русијадан кәлмиш мүһачирләрин јерләринә даир мәсәләләр хүсусунда Гызмејдан адлы малаган кәндинә тәшриффәрма олдулар. Сабаһ Мәдрәсә адлы ермәни кәндинә тәшриф апарачаглар.

МӘТБУАТ

Әгвами-мухтәлифәнин тәрәгги вә тәдәннисинин мәтбуатлән нисбәти-мүстәгими вардыр. Бојлә ки, бу күн әгсаји-аләмдә олан милләли-мухтәлифәнин әһвалы тәдгиг олундугда мәтбуатда тәрәггиси чох олан бир милләтин мәдәнијјәтдә дәхи тәрәггиси о нисбәтләндир вә бил'әкс, мәтбуатда тәрәггиси олмајан милләтин тәмәддүн аләминдән кери галмағы нагабили-инкар бир һәгигәтдир. Бәс бу сурәтдә «әл-әһәммү фә-ләһәмм» бабындан мәтбуата әһәмијјәт вериб, әввәлү билаәввәл онун пишрәфтинә чалышмалыјыз, әфкар вә һиссијјати-миллијјәмизи ојатмагда вәсаили-мүтәәддидәләр иттихаз етмәлијиз. Амма чи фаидә:

> «Кәриман-ра бе дәст әндәр дирәм нист,
> Дирәмдаран-е аләм-ра кәрәм нист»*.

Аләми-мәтбуатын низам вә бәгасына, сәбат вә давамына јардымчы үч фиргәдән әлавә дејил: әввәлинчи, руһани; 2-чи, үрәфа; 3-чү, сәрмајәдаран.

1-чи исә бир дәфә дә олур исә бу тәрәфә кушеји-чешмилә бојлә бир нәзәри-е'тина етмијорлар вә етмәк дә истәмијорлар.

2-чи исә анчаг әчнәби мәтбуатына алудә олдугларындан ислам мәтбуатына хидмәт дејил, мүсәлман нәшријјатына гејрәт дејил, һәтта илдә алты-једди манат вериб абунә гејд олмаг үнванилә бир-икичә мүсәлман гәзетәсинин јашамасына көмәк етмијорлар. Бундан гәт'и-нәзәр

* Тәрчүмәси: Кәрамәт саһиби олмуш дирәмсиз,
Дирәм саһибләри олмуш кәрәмсиз.

һәтта ислам дилиндә данышмағы вә јазмағы өзләринә кәсри-шә'н һесаб едирләр.

3-чү исә кисәдуст олдугларындан, «Милләт нечә тарач олур-олсун, нә ишим вар?!»—дејиб дә, анчаг кәнди хејирләри нерәдә олур исә үмдә нәзәрләри ораладыр.

Она көрәдир ки, бу күн гүваји-миллијјәмизи зә'ф вә кәсаләт истила едиб, калбуди-руһанијјәмизи тәрк етмәјә мәчбур олан руһи-мә'нәви «Һәјат» кими бир чәридејијовмијјәмизин «әлвида, әлвида!» налеји-чанкудазын ешидән күнләрә галдыг[1], ешидиб дә рәки-миллијјә, хүни-исламијјә, гејрәти-инсанијјәмизә әсла бир әсәр дә етмәди; бир чүз'и һадисә мәсабәсиндә охунуб бир әһәмијјәт верилмәмиш ваз кечилилди.

Һәмана һәлә биз әталәт, бәталәт, кәсаләтләрдә новмишита мүбтәлаләри кими бир һаләти-чүмуд вә хүмудда мүстәгрәг галмышлар имишиз.

Әсәфа, гафгазлы мүсәлманларынын ики көрән көзүнүн бири гапанды, ики ешидән гулагларынын бири тутулду.

Бу ар бизә јетмәзми ки, бир милјондан әскик гоншумуз сәккиз-он гәзетә, журнал сахламағы бачара билсинләр, једди милјона гәдәр биз һиммәтсиз Гафгаз мүсәлманлары билдир ики рузнамәјә[2] малик олдуғумузда, бу ил үч едә билмәдијимиз бәс дејил, бирин дә итириб отурдуг. Кuja бу дүрри-шадаб вә бу көвһәри-кәмјаб бизим хәзинеји-үммијјәмиздән мәфгуд олмујубмуш. Һала «Һәјат»ын әрсеји-вүчудә гәдәм гојдуғу ики ил тамам дејил иди, бу гәдәр азча өмр етдији кифајә едәрдими? Тәрәггинин нәһајәтинә чатдыгмы әчәба? Јохса, тәрәггији-мә'кусә адәт етмәк истәјирик?

Еј гејрәтдән дәм вуран мүсәлманлар! Бир тәсәввүр единиз, көрүнүз гоншуларымыз бизә зәбани-һал илә бу мисрајы хитаб едәрләр:

Хакәт бесәр тәрәггији-мә'кус кәрдеи*.

Гејрәт, мүсәлманлар, гејрәт! Бу нәнк вә арә мүтәһәммил олмаг олармы? Бәһәр һал бунча мүсамиһә едиб «Һәјат»ы әлимиздән чыхартдыг исә дә, бу күн аләми-исламијјәтдә мејдани-рәгабәтдә тәк вә јалгыз галыб синәсипәр олан «Иршад»а гәдршүнас олуб, һәр бир нәфәримиз бәгәдрүлвүс' көмәклик етмәлијик ки, худанәкәрдә, һәркаһ «Иршад»а бир сәдәмә тохунур исә, биз Гафгаз мүсәлманлары бир бојлә мүвәффәгијјәтә әбәда бир даһа наил ола билмәјәчәјимиз бәдиһидир.

Морад-е ма нәсиһәт буд кофтим,
Һәвалә бәр хода кәрдим-о рәфтим*.

---

* Тәрчүмәси: Инкишаф ејләмисән, ај јазыг, анчаг керијә.

* Тәрчүмәси: Нәсиһәтди мурадым халга, етдим,
Һәвалә ејләдим аллаһа, кетдим.

[ШӘҺӘРИМИЗДӘ РЕАЛНИ УШГОЛА ТӘШКИЛИНДӘН...]

Шәһәримиздә реални ушгола тәшкилиндән өтрү попечител чәнаблары телеграфән бојлә иттила' јазмышдыр: «Јүз ијирми нәфәр мүтәәллимләр үчүн һәләликдә ев кирајә едилмәклә бәрабәр, ушголаја лазым олан мајәһтач һазыр едилсин ки, октјабрын әввәлиндән инспектор Леонтијевин тәһти-нәзарәтиндә дәрсә шүру' олунсун».

Бу хүсусда маһи-һазирин 22-синдә Шамахы ә'јанлары мәчлиси-интихабдә һазыр олуб, ушголадан өтрү ев кирајә етмәјә вә мајәһтач һазырламаға атијәззикр нечә зәвати-кирами интихаб етмишләрдир.

Мүнтәхәбләр: Абдуллајев, Јәһјајев, Вејисов, Долјов, Тер-Аванесов чәнабларыдыр.

Өтәдән бәри арзусунда олдуғумуз реални ушголанын изнинә вә шүруинә мүвәффәгијјәтимиздән маәда әнгәриб заманда руси вә мүсәлмани ушгола тәшкилинә дәхи наилијјәтимизә мүтмәин олдуғумуз үчүн чәмаәтимизин, әләлхүсус мәарифмәнданларымызын фөвгәл'адә мәсәрәтләриндән наши нечә бир әһәмијјәтли әмрин ичрасына һиммәт едилиб, гејрәт көстәрилмәкдәдир. Чүмләсиндән олараг мүсәлманлар иттифагы намында бир китабхана вә басмахана ширкәти фикри-алисинә дүшмүшләрдир. Ишбу китабхананын бинакүзарлары инчинер Зивәр бәј Һәмидбәјов вә Мәшәди Султан Мустафајев чәнабларыдыр. Чәмаәтимиз бу ширкәтә зијадәсинчә рәғбәт көстәрирләр.

Әмин олуруз ки, бу зијалы фикрин нәтичеји-мәһсулу олан иттифаг ширкәтинин гүввәдән фе'лә кәлмәјинә бир ан даһа әввәл мүбашир олуб истеһсалына лазымынча чалышачаглар. Нечә ки, бу хүсусда губернатора әризә вериб ичазә дә истәмишләрдир. Әкәрчи шимдики һалда бојлә бинакүзарлыглар шајани-тәгдир исә дә, лакин үмидвар олуруз ки, милләт пишрәфтинә василәји-нәчат олан руһаниләримиз, үрәфаларымыз, сәрмајәдарларымыз анчаг бунлара гәнаәт етмәјиб, һәр чәһәтлә ән керидә галмыш чәмаәтимизи вә мәарифсизликдән харабәзарә дөнән вәтәнимизи чиддән шәрәфләндирәчәк олан мәртәбеји-әгсәлкәмалә дәхи исал етдириб, истигбалымыз[1] үчүн даһа парлаг василәләр иттихаз[2] етмәклә бәрабәр һәм өвлад вә әһфадларымызын бәхтијаранә јашамагларына сәбәб вә һәм өзләринин дүнјада шөһрәт вә үгбада иззәт газанмагларына саи олачаглар.

ГЕЈРӘТ

Бу күн аләми-мәтбуати-исламдә нәшр олунан гәзетәләрин һансы бир нөмрәсидир ки, онда исламиjjәтин тәдәннисиндән бәһс едилиб тәрәгги вә тәалисинә милләти-ислам тәрғиб вә тәһрис олунмасын?

Зәнни-ачизанәмә көрә бунча тәрғиб вә тәһрисдән мурад исламын анчаг исламиjjәт илә бәрабәр едәчәк олдуғу тәрәггисидир ки, онун саjәсиндә һәр чәһәтлә гејрәти-ислам вә намуси-милләт мүлаһизә олунсун; нәинки даиреји-исламдан харич тәрәггидир ки, онилә нә ирзи-ислам мүһафизә вә нә гејрәти-милләт мүлаһизә олуна биләр.

Һәр һалда адыны тәрәггиjи-ислам гојдуғумуз шу вәзифеји-мүгәддәсәни мәтлуб бир сурәтдә әнчамә иришдирмәкдән өтрү шүари-исламиjjәмизин интишарына гејрәт вә гејрәти-миллиjjәмизин издијадына һиммәт етмәлиjиз, таинки исми илә мүсәммасы дүз олуб һәгигәтдә тәрәггиjи-ислам олмуш олсун вә илла әкси сурәтдә едилән тәрәггиjә ислам тәрәггиси денилмәкдән маада, тәдәнни дә дејил, һәтта исламиjjәтин вә гејрәти-исламиjjәтин нистү набуд олмағына ашкар бир сәбәб олдуғу һәгигәтдән кәнар дејил, зәнн едиjорум.

Пәс бојлә олан сурәтдә шәриәти-ғәррајиМәһәммәди көстәрдиjи әвамири әхз вә нәваһини тәрк едиб һәдиси-шәриф «иза ләм јәғуррүл-рәчул фәһувә мәнкусәл-гәлб»* мәзмунунча гејрәтсизликдән мәнкусәгәлб олмаға тәнәззүл етмәjиб, ирзи-ислами мүһафизә етмәклә бәрабәр елми-ислами тәһсил едиб, зәмининдә дәхи үлуми-дүнjәвиjjә вә әлсинәjи-әчнәбиjjәни әхз етмәлиjиз ки, һәм дүнjа чәһәтинчә вә һәм ахирәт чәһәтинчә тәрәгги едиб, мәс'уд вә бәхтиjар олаг.

* Тәрчүмәси: Киши ки, гүрурланмады, демәк, гәлби сыныгдыр.

[ШАМАХЫНЫН ГӘРБИНДӘ ВАГЕ'...]

Шамахынын гәрбиндә ваге' Чиjанлу кәнд малаганлары шамахылы Султан бәј Тәрланбәјовун ики јүз десатинә гәдәр чарәкдар адлы јерин гәсб вә зәбт етдикләрин вә әмлаки-диванханәсинин гәт'и-теjjинә көрә мәзкур јери көмүртәпә едиб, Султан бәјин ихтиjарына вермәjә мә'мур олуб кәлән инчинерә тәәррүз едиб һәдәләдикләрин вә началник Фјодоров чәнабларынын мүслиһанә нәсиһәтин гәбул етмәдикләрин сабигдә «Һәjат» нөмрәләринин бириндә[1] иттила' вермишдик.

Икимчи дәфә олараг сенат диванханәсинин гәт'и-теjjинә көрә сентјабрын 27-синдә началник, акент, инчинер һәман јери Султан бәјин ихтиjарына вермәкдән өтрү орада кетдикләриндә јенә малаганлар е'тираз едиб мүхалифәт көстәрирләр. Началник чәнаблары: — Падишаһын ганунуна мүхалифәт етмәjин! — дејә етдиjи нәсиһәтләринә чәвабән өзүмүзү, өврәтләримизи өлүмә верәчәjиз, јердән әл чәкмәjәчәjиз кими сөзләр дејирләр.

Она көрә сентјабрын 29-нда началник местни команда нәфәратындан јүз нәфәр салдат, ики нәфәр афитсер, әлли нәфәр казак көтүрүб инчинер илә бәрабәр һәман јерә азим олурлар.

Малаганлар өвзаи бојлә көрдүкләриндә бир нәфәр дә олур исә бојлә јерин үстүнә кәлмир. Инчинер јери асанлыг илә көмүртәпә едиб Султан бәјин ихтиjарына вериб шәһәрә гајыдырлар.

* *
*

Гарасу гышлағында Падар елиндән Нуру вә Идрис јер үстүндә сөзә кәлирләр. Идрис түфәнк илә вуруб Нуруну өлдүрүбдүр.

[ШАМАХЫ РЕАЛНИ УШГОЛАСЫНА ИНСПЕКТОР...]

Шамахы реални ушголасына инспектор тә'јин олуб кәлән Леонтијев чәнаблары октјабрын алтысында Шамахыја варид олду.

Шәһәр ушголасында охујан мүтәәллимләрин аталарыны вә саирини ајын сәккизиндә дә'вәт едиб, атијәззикр фәгәраты бәјан етдикдән сонра чүмлә шәһәр әһлинә дәхи билдирмәкдән өтрү нәшр етдирдији һәмин е'ламнамәни ејни сурәтдә јазырыг:

1) Октјабрын онундан он бешинә кими башланыр реални ушголаја гәбул олмагдан өтрү имтаһанлар јарымынчы, биринчи вә икинчи класлара;

2) Имтаһан олуначаг шәһәр ушголасында һәр күн саат икидән сонра;

3) Әризәләри көндәрмәк олар октјабрын он бешинә кими шәһәр ушголасына почт илә вә ја вермәк олар инспекторун өзүнә;

4) Тә'јин олунмуш вәгтдә кәлмәјән ушаглар дәхи имтаһан олунар дәрсә шүру' олунандан сонра;

5) Дәрсә кәлән ушаглар өзләри илә бәрабәр кәтирмәлидирләр: гәләм, кағыз вә чернил;

6) Ушагларын бөјүкләри илә данышмагдан өтрү вәгт тә'јин олунуб һәр күн сүбһ саат ондан он икијә гәдәр октјабрын он бешинәдәк шәһәр ушголасында, ондан сонра реални ушголада Мустафабәјовун евиндә (инспектор Леонтијев).

Октјабрын 15-чи күнүндә реални ушголанын рәсм-күшады олачагдыр. Бу күнә кими јетмиш нәфәр мүтәәллимләр әризә верибләр.

Лакин Шамахыда сакин олан мүсәлманлар һәр милләтдән бирә он, бәлкә дә зијадә олдуглары һалда ушголаја әризә верән мүсәлман мүтәәллимләринин әдәдләри саириндән чох әскик олду вә һалонки шәһәрин борчудур ки, һәр илдә дөрд мин манат реални ушголаја пул версин. Һәмин пул тәгсим олундугда үч мин манатдан зијадәсини мүсәлманлар верәсидирләр. Буна көрә вә һәм мүсәлман нүфусунун зијадәтинә көрә лазым иди ки, мүсәлман мүтәәллимләри үч дәфә саириндән даһа зијадә олајды. Амма, хејр, зијадә дејил, һәтта мүсави дә дејил, пәк аздыр.

Һәр һалда арзу едириз ки, бу күнкү бабалар бојлә гијмәтли заманлары гафиланә фөвт етмәјиб, өвлади-вәтәнин тә'лим вә тәрбијәсини мәнзурда тутмагла кәләчәкдә бәхтијаранә јашамаларына индики һалдан сә'ј вә тәлашда олуб бәзли-һиммәт едәјдиләр.

[ОКТЈАБРЫН ОНУНДА ГОШУНЛУ МАҺАЛЫНДА...]

Октјабрын онунда Гошунлу маһалында Пирһәсәнли чәмаәтинин Донгара адлы отлачағында олан гојунларына Күрживан кәнд ермәниләриндән[1] Тертет оғлу дејилән бир нәфәр оғурлуға кедир.

Итләр дујухуб һүрдүкләриндән гојунда олан чобан Һәсәнәли Бәдир оғлу ајылараг гаралты тәрәфә һүчум едир. Ермәни Тертет оғлу исә мачал вермәјиб һәман дәгигә түфәнк илә вуруб биңәва чобан Һәсәнәлини өлдүрүр.

* *
*

«Иршад»ын 246-чы нөмрәсиндә хәбәр вердијимиз Пирһәсәнли Һәсәнәли Бәдир оғлун күрживанлы ермәни Тертет оғлу өлдүрдүјүндән наши октјабрын 24-дә Күрживан јүзбашысындан началникә бојлә бир рапорт кәлмишдир: «Күрдәмирә чахыр апаран күрживанлы әррадәчи ермәниләр[2] Пирһәсәнли габағындан кечәркән пирһәсәнлиләр төкүлүб әррадәчиләри дөјүб, чахырларыны ахыдыб вә бир нәфәри дә хәнчәр илә мәчруһ едибдиләр»

Буна көрә началник өз бөјүк көмәкчиси олан Афанасјевскини вә Гошунлу маһалынын приставы олан Јусиф бәј Султанову о тәрәфә көндәрди.

[НОЈАБРЫН ДӨРДҮНДӘ КҮРДӘМИР ИЛӘ АҒСУ...]

Нојабрын дөрдүндә Күрдәмир илә Ағсу арасында олан Назыр чајындан фајтон илә кечмәкдә олан Шамахы сакинләри Мәшһәди Ағаһүсејн Мәшһәди Гәдир оғлун, Кәрбәлајы Нуру Кәрбәлајы Зејнал оғлун вә ики гардаш Һачы Микајыл оғланларын сел апарыбдыр. Кәрбәлајы Нурунун јанында мин манат пулу вар имиш. Зәлзәлә һадисәсиндән варлары јох олуб Шамахыда өзләринә бир кәсб јолу тапа билмәдикләри үчүн гүрбәт вилајәтләрдә кәмали-мәшәггәт вә мәрарәт илә беш гәпик гара пул чәмавәрлик едән вә әзиз бајрам күнләриндә севкили өвладларын севиндирмәјә кәлән заваллы мүсафирләримиз!

Әмин олунуз, сиз нечә дәгигә зәһмәтдән сонра әбәди раһәтлијә јетиб бир даһа дүнја зәһмәти көрмәзсиниз. Амма ил узуну јолларынызы көзләјән әгвам вә әширәнизә вә өвладыныза сизин бу мүсибәтиниз чох ағыр олачагдыр! Аллаһ олара сәбр версин!

Иштә, саир шәһәрләр кими, бизим вагон јолумуз олмадығындан гәт'и-нәзәр Шамахыдан һәр бир вилајәтә кетмәк истәдијимиздә анчаг тәк һәман шоса јолуна мөһтач олдуғумуз һалда Шамахыдан Күрдәмирә, Күрдәмирдән Шамахыја әзимәт едән мүсафирләримиз бу чајдан кечинчәјә гәдәр чанларындан наумид олурлар. О күндән ки, бу чајын көрпүсү дағылыб, һәр илдә бизләрдән јүзләрчә чан вә минләрчә мал тәләф етмәкдәдир. Әчәба, нә үчүн һөкумәт мүсамиһә едәрәк көрпүнү тә'мир етмәсин? Мәкәр биз Русија рәијјәти дејилик вә јахуд өзләримиз бу хүсусда лазым олан јеринә әризәләр көндәриб дәрдимизи сөјләмирик? Мәкәр биз шамахылылар әһд етмишик ки, һеч вәгт өз дәрдимизи арајыб дәрманымызы тапмыјаг? Һәр һалда истид'а едирик ки, баш биләнләримиз бу

барәдә бир бинакүзарлыг едиб, лазым олан јеринә әризә вермәклә көрпүнү иадә етдирсинләр.

* *
*

Нојабрын бириндә, кечә әввәл ахшамдан[1] Новруз Кәрбәлајы Әзиз оғлунун евинә оғру кәлиб әввәл-ахыр малик олдуғу бир газан вә бир дәст јорған-дөшәјин апарыбдыр[2]. Инсаф да динин јарысыдыр. Оғру ол, инсафыны әлдән вермә демишләр, оғру гардаш!

* *
*

Нечә күн бундан әгдәм урадник Кәрим бәј Мәһәммәдов Шамахы началники Фјодоров тәрәфиндән тә'јин олунуб бир дәстә казак илә Габыстан маһалын тәфтиш етмәјә кетдикләриндә әз гәза Сибиријадан чохдан гачыб кәлмиш вә гачаглығында пәк бимүрүввәт вә биинсаф олан ләнкәбизли мәшһур гачаг Мамаја раст кәлдикләриндә бир гәдәр атышмадан сонра мәргуму ачиз едиб, тутуб шәһәрә кәтирдиләр. Нојабрын үчүндә һәбсә алынды.

[БУ ИЛ ШАМАХЫ ӘҺЛИ...]

Бу ил Шамахы әһли реални ушголаја верәчәк олдуғу дөрд мин манат пул хүсусунда нојабрын једдисиндә гираәтханада олан ермәни-мүсәлман ичтимаиндә чох-чох мүзакирәдән сонра бојлә гәрардад олунду ки, үч мин үч јүз манат мүсәлманлар вә једди јүз манат ермәниләр версинләр. Һәр ики тәрәф буна разы галдылар.

Һәмин ичтима'да Назыр чајынын көрпүсүзлүјүндән мүзакирә едилиб дәфәат илә мал вә чан тәләф етдији нәзәрә алыныб, бу хүсусда сәрдари-әкрәм Воронсов-Дашков чәнабларына телеграфән әризә вериб, көрпүнү тә'мир етдирмәк истид'асын етдиләр.

[ГАБЫСТАН МАҺАЛЫНДА ӘРӘБШАҺВЕРДИЛИ...]

Габыстан маһалында Әрәбшаһвердили обасында камил ихтијар едиб сакин олан Иран әһли Гуламһүсејн малакан Мәрәзәси кәндиндә дүканчылыг едән шамахылы Исмајыл Һачы Султан оғлунун мәнзилиндә һәмин нојабрын он бешиндә гонаг варид олуб галыр.

Хаин гонаг кечәнин бир вәгтиндә мәзкур Исмајыл рәхтхабда јатдығы һалда бејбуд илә он бир јердән зәхмдар едиб өлдүрүр. Јанында олан алты јүз маната гәдәр пулу, бир гәдәр әтләс шал вә ики күмүш кәмәри көтүрүб кедир.

Бу күн дөрд күндүр ки, Габыстан приставы тәрәфиндән гатил ахтарылыр исә дә, тапылмыјыбдыр.

Иштә заваллы Исмајылын дәфәат илә мәнзилиндә гонаг галыб, чајын ичиб, чөрәјин јејиб, раһат јатан залым гонаг нә дәрәчәдә нәмәкбәһәрам вә нә пајәдә сәнкдил имиш.

[НОЈАБРЫН 18-дә ШАМАХЫЛЫ МАЛАКАН...]

Нојабрын 18-дә шамахылы малакан Гуришинговун дүканынын бәрабәриндә сатдыг машын котанына бағланмыш нәгараханалы бир нәфәр зәнкин малаканын аты насыл исә һүркәрәк котаны көтүрүб гачдығында накаһ Шамахы нүчәбазадәләриндән милләтдуст Әләкбәр бәј Ашуров чәнабларына тохунуб, бичарәни башы үстә јерә чалыр. Мәргуму биһуш бир һаләтдә евинә апарырлар. Һаман кечә вәфат едир. Рәһмәтүллаһ илејһ.

ЛӘББЕЈҠ ИЧАБӘТ

Севкили, јеканә «Иршад»ымызын 272-чи нөмрәсиндә «Үмум мүсәлманлара!» сәрлөвһәли мәгаләји[1] охудугда шаири-һәчвку Әшрәфин[2] шу гит'әси хатиримә кәлди:

Еј вәтән, вер әлини бир сыхајым,
Әлимиздән кедијорсун, адијо!
Чешми-шәфгәтлә бахылдыгча сана
Мәни мәһзун[3] едијорсун, адијо!

Гајәти-тәһәссүрүмдән нә јапачағымы шашырыб сәрасимә һәмвәтәнләрим олан Шамахы әһлинә тәвәччөһүмдә нә көрдүм? Бүтүн шәһәр әһли мүтәәссир олуб, үмумән бир пәришанһаллыг илә рәфигим Сәһһәтин[4] шу бејтләри илә мүтәрәннүм олмаг истәјирләр:

Еј вәтән, кетмә ки, әлдән кедәриз!
Биләриз фәрз сәнин хидмәтини!
Нәгди-чан ешгинә исар едәриз,
Истәриз вәз'и-фәлаһ һеј'әтини!

Иштә «Иршад»а дадрәслик мәгамында әл узатмаға мајил олан һәмвәтәнләримдән тазә ил үчүн абунә олмаға ики јүзә гәдәр зәвати-кирам кәмали-рәғбәт илә амадәдирләр. Анчаг «Иршад» идарәсиндә абунә дәфтәринин һәләликдә ачылмыјыб вә ачылмасы әдиби-мүчаһидимиз Ағајев чәнабларынын Гафгаза мусафирәтиндән сонраја галдығына[5] көрә һал-һазырда абунә ола билмәјирләр. Үмидварыз ки, иншааллаһ, тамам Гафгаз мүсәлманлары вә саирин һиммәт едиб, әл-әлә вериб «Иршад»ын дәвам вә бәгасына ифаји-һиммәт едәчәкләр вә бу мәнбәи-фејзин гапанмасына милләт наминә разы олмајачаглар.

Иштә, һамыја мә'лум олдуғу кими, биз Шамахы әһли әксәр билади-Гафгаздан фәгир вә кәмтәвана олдуғумуз һалда, аз да олур исә бу гәдәрчик «Иршад»а хидмәт[6] едәчәјик. Бизә нисбәтән һәр вилајәт көмәк едәр исә «Иршад» гапанмаз күман едирәм.

Миллијјәти јад ејләјин, еј үммәти-начи!
Пәк тәһлүкәли хәстәдир ислам мәзачи!

[НЕЧӘ КҮН БУНДАН ӘГДӘМ БАКЫДАН...]

Нечә күн бундан әгдәм Бакыдан Шамахы сакини Сетрак Јеғанов депутат Абдуллајевә бојлә бир кағыз јазмышды ки, Шамахыја дәмир јол чәкилмәк хүсусунда бурада бир нәфәр мәнә тәклиф едир ки, Шамахы әһли он дөрд мин манат вермәјә мүтәәһһид олсалар, бу бабда онлар үчүн вәсатәт едәрәм; бојлә ки, мәбләғи-мәзкурун нисфин дәмир јол алаты јерин үзәринә төкүлдүкдә вә нисфин гатар һәрәкәт едәндә версинләр.

Дәфәат илә бу кими кағызлар Шамахыја кәлмәкдә олуб ахырда бинәтичә олдуғуна көрә, бу кағыза е'тина едилмәјиб, чаваб вермәји лазым билмәмишдиләр.

Иштә нојабрын ијирмисиндә һәмин хүсусда Шамахы началники Фјодоров чәнаблары Бакыдан Надожин тәрәфиндән көндәрилмиш вә зејлдә ејнән тәрчүмәси дәрч олунмуш һәмин телеграмы алды.

Тәрчүмә: «Дәмир јол хүсусунда Јеғанов депутат Абдуллајевә јаздығы кағыза һәнуз чаваб јохдур. Петербургдан сәрмајәдарлар тәрәфиндән суал олунуб вә мән дә Јеғановун кағызында көстәрилән пулу дашкөмүр ишиндә өз өһдәмә көтүрүрәм. Шамахыдан хаһиш етдијим анчаг бир вәкаләтнамәдир ки, онилә ихтијар алам.

Сакинәм Бакыда Метропол меһманханасында.

Надожин».

Буна көрә Фјодоров чәнаблары Шамахы рәисләри илә мәшвәрәт етдикдән сонра бојлә чаваб вердиләр: Шамахы әһли вәкаләт вермәјә һазырдырлар. Анчаг өзүн кәләсән ки, бу хүсусда бир мүзакирә олунсун.

Ихтар:

Һәмин Надожин Шамахыда Әнкәхаран кәндиндә јавуг вәгтләрдә тапылмыш олан дашкөмүр мә'дәнини ичарә едән шәхс олса кәрәк.

ТӘШӘККҮР

Бу ил тамам Гафгазијада ғәлләчат баһалығы иглимкир олдуғу кими, Шамахыда дәхи сон дәрәчәдә һөкмфәрмадыр. Бојлә ки, Шамахымыз затән бир касыб вилајәт олуб, әһли әксәријјәтлә фәгир-фүгәра вә битәвана олдугларындан нәһајәт үсрәт илә күзәран етмәкдәдирләр.

Иштә өз диндашларын бу фәлакәтдә көрә билмәјән рәуф, меһрибан тачирләримиздән он беш нәфәр зати-кирам бу хүсусда мәчлиси-мүшавирәдә булунуб, гәрардад етдикләри үзрә филмәчлис беш мин манат топлајыб, Әбдүлләһәд Искәндәрову кассир тә'јин етмишләр.

Һәләликдә беш вагон буғда Бакыдан вә үч вагон ун Русијадан алыныб; мәрамлары исә ғәлләчат Шамахыја варид олан гијмәтә, бәлкә дә путда бир шаһы, ики шаһы әксијинә сатдырыб, фәгир вә фүгәралара көмәк етмәкдир.

Тачирләримизин бу һиммәтләринә изһари-тәшәккүр едиб, әмсалынын зијадә олмасын дәркаһи-һәгдән ән сәмимүлгәлб истирча едириз.

[ДЕКАБРЫН 31-чи КҮНҮ...]

Декабрын 31-чи күнү «Иршад» васитәси илә ризванчајкаһ Мүзәффәрәддин шаһ һәзрәтләринин вәфаты хәбәри шәһәримиздә мүнтәшир олду.

Үләмаји-ә'зәм вә ә'јани-вилајәт шәһәрин мәркәзиндә ваге' Һачы Мәһәммәд Рза чами'и-шәрифиндә бинаји-әзадарлыг бәрпа етдириб, гәрар вердикләри үзрә чавуш вә натиг гара әләмләр илә сүварә күчә вә мәһәллаты доланыб бу гәмәфза хәбәри әһли-шәһәрә јетирдиләр.

Сабаһы күнү, јә'ни јанварын бириндә Шамахы мүсәлманлары мүттәфигән дуканларын ачмајыб, ән сәмимүлгәлб мәчлиси-әзајә һазыр олдулар. Чами'и-шәриф ағыр гијмәтли халылар илә мәфруш олунуб, бир тәрәфдә дәхи мүтәаддид сәндәлиләр гојулмушдур.

Банијани-мәчлиси-әза, силсилеји-чәлилеји-үләма гапы тәрәфиндә кәмали-инкисари-нәфс илә әјләшмишдиләр. Әһли-мәчлисә күлаб вә чај верилирди. Гареләр фәрдән бә'д фәрд көзәл ләһнләр илә әшрханлыға мәшғул идиләр.

Әчнәбиләрдән сәрсәламәтијә кәләнләр шәһәр началники Фјодоров чәнаблары саир полисија әмәләчаты илә, шәһәр һәкими Меликов, ермәни кешишләри бир чох чәмаәти илә һакәза, рус кешиши вә саир саһиби-мәнсәбләр дәстә-дәстә кәлиб, һәр кәс бир нитг сөјләјиб, сәрсәламәти верир идиләр.

Чәвабән гәзавәтпәнаһымыз Һачы Әбдүлмәчид әфәнди һәзрәтләри вә фәзаилмәаб Аға Мир Меһди аға чәнаблары һәр бири өз нөвбәсиндә мүнасиб бир нитг сөјләјир идиләр.

Имамлы мәсчид мәктәбинин мүтәаллимләри өз мүәллимләри Мир Бағыр илә бәрабәр мәсчидә дахил олуб,

Ә. Сабир Таһирзадәнин мәғфур Мүзәффәрәддин шаһ вәфаты мүнасибәтинчә инша етдији:

«Гәрини-мәғфирәт гыл, ја илаһи,
Мүзәффәрдин вәфалы падшаһи!» —

— сүрудини бир сәс илә ахыра кими охудулар. Бу әтфали-мә'сумләрин ләһни-мәһзунанәләри һазыруни бәғајәт мүтәессир етди.

Сүруд тамам олдугда Ә. Сабир Таһирзадә үләмадән мә'зун олуб, минбәр үзәриндә мәктубән шаһ һәзрәтләринин вәфаты мүнасибәтинчә һүрријјәтә аид бир нитг охуду.

Бә'дән рөвзәхан Һачы Молла Әбдүлсәлам хәтми-гур'ан едиб, фатиһәханлыгдан сонра минбәрә чыхыб, шаһимәрһумун вәфатына мүнасиб зикри-мүсибәт едиб, мәчлисә хитам верилди.

Һәмин мәчлисдә атијәззикр телеграм Теһрана сәдриә'зәм һүзурларына Шамахы мүсәлманлары тәрәфиндән көндәрилди.

Телеграмын тәрчүмәси:

«Теһран, сәдри-ә'зәм!

Биз, Шамахы мүсәлманлары бөјүк мәсчидә чәм олуб, мәрһум шаһын руһуна дуалар едиб, сизин чәнабыныздан кәмали-еһтирам илә тәвәгге едирик ки, ә'лаһәзрәти-шаһәншаһи-ә'зәмин гүдуминә бизим артыг дәрәчәдә олан әфсусларымызы јетирәсиниз. Мүзәффәрәддин шаһын вәфаты хүсусунда, һансы ки, өз мәмләкәтинә конститусија идарәләрин ә'зәм олан рәһмәтләрини мәрһәмәт етмәклә өзүнә әбәди зиндәлик кәсб етди.

Шамахы мүсәлманлары».

* * *

Декабрын 31-чи кечәсиндә шәһәр клубунда тазә ил бајрамынын истигбалы үчүн тәртиб олунмуш музикалы мүсамирәни Иран шаһынын вәфат хәбәринә көрә началник Фјодоров чәнаблары мөвгуф етдирди.

[ЈАНВАРЫН 24-дә КЕЧӘ САӘТ...]

Јанварын 24-дә кечә саәт он ики радәләриндә Әһмәд Солтан Әсәд оғлу өз отагларында әһли-мәһәлләдән нечә нәфәр илә китабханлыға мәшғул олдуғу һалда, күчә тәрәфиндә олан акушкадан ачылан тапанча илә сол чинағынын алтындан күлләләниб дал тәрәфдән чыхыб; һәтта күллә дивара да кирибдир. Полис мә'мурлары бәдәфкарын изини бир гәдәр апара билибсә дә, күчә бәрк палчыглыг олдуғуна көрә бир јана чыхара билмәјибдирләр.

Бу кими мәтләбләрә дүрүст диггәт едиләндә мә'лум олур ки, хәлгин чәһаләтиндән вә әһәмијјәтсиз ишләрдән наши вәһшикаранә бир шејдир. Лазым иди ки, бу кунә ишләрин пишбәндлијинә һәр мәһәлләнин рәисләри вә ағсаггаллары бир әлач едәјдиләр.

Нечә ки, бакылылар нә дәрәчәдә зәһмәтләр чәкиб вә нә гәдәр фәдаләр вериб судлар вә акружнојлар бәрабәриндә, вәкилләр гапыларында бојунлары чијинләриндә хар вә зәлиланә дуруб, пулларын мәсрәф едиб, тәнкәләндән сонра арајыб тапдыглары ән фајдалы чарә һәмән һидајәт мәчлисинин тәшкилинә мүвәффәг олублар вә Бакынын ган дәрјасына дөнән күчә вә базарларын дарул'әман дәрәчәсинә јетирибләр.

Әфсус ки, бизим чәмаәт бојлә бир әһәмијјәтли ишә кәме'тиналыг етдиләр вә едирләр дә. Чох көзәл оларды ки, чәмаәтимиз вә рүәсаларымыз һидајәт мәчлисинин бөјүк фајдаларын нәзәрдә тутуб мүнадијани-милләтин «гуму, гуму, ја әјјүһәл-гафилун»* сәдаләриндә әһали сәми'-е'тибар едәјдиләр.

Ја рәб, ин арзу мәра че хошәст,
То бә ин арзу мәра берәсан**.

* Тәрчүмәси: Дурун, дурун, еј гафилләр!

** Ја рәб, бу арзу мәним үчүн нә хошдур, сән мәни бу арзуја чатдыр.

[ШӘҺӘРИМИЗДӘ ШИРКӘТЛӘР, ЗАВОДЛАР...]

Шәһәримиздә ширкәтләр, заводлар, бөјүк-бөјүк фабрикләр олмајыб, һәтта дәмир јолларындан да узагда галдығы һалда јенә тичарәт гисминдән халы, палас, ипәк, ғәлләчат вә һәр дүрлү мүтәәддид мағазалар, сәнаје гисминдән дәхи шәрбафханәләр, рәнксазханәләр, дәббағханәләр вә саирләрин мөвчудијјәтләрини нәзәрә алыб мүлаһизә едилир исә, өзүнә көрә бөјүк бир тичарәт мәркәзи әдд олуна билир, зәнн едирәм.

Һејфа ки, тичарәт мәркәзи денилмәјә шајан олан шәһәримизин индики үмури-мүамилаты зә'фи-гүввеји-игтисадијјәсиндән долајы бир һејкәли-мүгәвва, бир бәдәни-бируһ мәсабәсиндә һәрәкәтсиз дурујор.

Әчәба, руһсуз бәдәндән нә фајда һасил ола билир? Ојлә исә һәр бәдәнин мајеји-зиндәканлығы руһ олдуғу кими, һәр тичарәтин дә баиси-пишрәфти вә сәбәби-тәрәггиси, зәнни-ачизанәмә көрә, әгәллән (общественны кредит) истигрази-үмуми олараг бир банкдыр; әвәт, чүмләјә мә'лум олдуғу үзрә банкдыр; нечә ки, әксәр мәмләкәтләрдә олан бүтүн тичарәтләр бу күн банклар мүавинәти илә кәсби-е'тила едијорлар.

Шимди бахалым фөвгәззикр банклар кимләрин тәһти-һимајәләриндә тәшкил олунур?

Әлбәттә, бу кими әмрләр әғнија һиммәтләри сајәсиндә вүчудә кәлмәси бәдиһидир.

Она көрә мүшарилејһим һәзәратынын нәзәри-диггәтләрини үмум әһли-вәтәнә вә хүсусән өзләринә дәхи мәнфәәтбәхша олан белә мүһүм бир әмрин лүзумијјәтинә чәлб едиб вә тә'авәну бил-бәрри ајеји-шәрифәсинә итаәтән өз вәтәндашларына мүавинәтдә булунмагларын тәмәнна едириз.

ЗӘМАН НӘ ИСТӘЈИР? АММА БИЗ...

Јәгин ки, сәрлөвһәнин бу ахыркы ики кәлмәләри замана әдәми-мүтабигәтимизи ејһам едијор. Әчәба, бојләми? Бәли! Мүгтәзаји-зәманә, мүгтәзаји-һалә әдәми-мүвафигәтимиз әзһәрү минәш-шәмсдир. Белә исә бу мүддәаны исбата, изаһа чалышмаг лүзумсуз галыјор; даһа бу мүддәадан данышмаға, јазмаға еһтијач галмыјор. Белә дејилми? Амма бизим милләтимиз керидә галдығындан бу хүсусда нә гәдәр данышылыр исә, нә гәдәр јазылыр исә јенә аздыр.

Бинаән-әлејһ мән дә бу барәдә өз биләчәјими, анлајачағымы милләтимә хидмәт билиб дә јазмагдан кери дурмујорум вә һәр кәси дә бу јола чағырырам. Чүн сөзү, иши милләт дејиб ишләмәз, бәлкә милләти тәшкил едән әфради-милләт дејиб ишләдәр. Одур ки, мән дә бир фәрд олдуғум үчүн бәгәдри-гүввә өз билдијими јазырам.

Мә'лумдур ки, әфради-инсан башлыча үч синфә тәгсим олунур. Биринчи синфи ушаглар, икинчи синфи чәванлар, үчүнчү синфи гочалардыр.

Мүлаһизә бујурулсун, бу үч синиф инсанларын һансы бириси милләтә, миллијјәтә көмәк едә билир? Һансы бириси тәрәггијә, сәадәтә сәбәб ола билир? Әлбәттә, ашкардыр ки, биринчи синиф инсанларын дүнјавү мафиһадан һәлә хәбәрләри јохдур. Ојлә исә даһа көмәк гејриманзурдур. Бил'әкс онлара көмәк.

Үчүнчү синиф инсанлар исә өмрләринин ахыр вәгтләри олдуғујчүн, һәвәсләри кетдикчә әксилдијичин, һәр бир ишдә јорулдуглары үчүн онлардан да көмәк хаһиш етмәк олмаз.

Анлашылды ки, милләтин пишрәфтинә, сәадәтинә баис олан икинчи синиф — чәванлардыр.

Амма һансы чәванлар? Бурасы бөјүк суалдыр. Чавабына ичзими е'тираф илә буну дејә биләрәм ки, о чәванлар раһи-ничата, тәриги-сәадәтә дәлил, һади ола билир ки, охумуш олалар, али мәдрәсәләрдә тәһсили-елм, тәһсили-кәмалат етмиш олалар. Ана дилләриндән, дини әмрләриндән зијадәсинчә дә олмаса, кафи гәдәр хәбәрдар олмуш олалар[1]. Һејф ки, мәәттәәссүф буну сөјләјә биләрәм ки, милләтимизин авам чәванлары чох-чохдур. Милләтдән, миллијјәтдән бихәбәр оланлары даһа чохдур. Нә тәәссүфлү бир һал! Бундан даһа бөјүк тәәссүф олуначаг бурасыдыр ки, охумуш чәванларымыз дәхи әксәријјәт илә ана дилиндән, әгаиди-динијјәләриндән лазымынча хәбәрдар ола билмәјибләр. Әчәба, бу тәгсир кимдәдир, охумушларымыздамы? Хејр! Хејр! Тәгсир бизим мәктәбсизлијимиздәдир. Зира, үсули-чәдид үзрә тәшкил олунмуш мүнтәзәм мәктәбләримиз олмуш олсејди, мәкатиби-әтигин өмр зајеедичи үсулундан горхуб, һәлә ана дили билмәјән, әгаиди-динијјәсиндән хәбәрдар олмајан өвладларымыз, үмиди-истиглалымыз олан өвладларымыз харичи мәктәбләрә верилиб[2], илминскиләр тә'лиф едән рисаләләрә мө'тәгид олмаз идиләр. Еј ваһ, нә гәмли һаләт, нә јаман рәзаләт, аман аллаһ, бу кирдаблар бизи боғур, биз һәлә гафил дурурург. Бу чәһаләт бизи одлара јандырыр, биз һәлә бихәбәр галырыг.

Һалбуки даһа о зәманлар кечди, мәдәнијјәт, һүррijјәт зәманы кәлди.

Һәр бир дәрдин, илләтин чарәсинә бахмаг зәманы јетишди. Әчәба, бизим дәрдимизин чарәси вармы? Бәли! Бәли! Әфәндим, «ликүлли ғәмин фәрәчүн вә ликүлли даин дәваүн»*. Билирмисән чарәмиз нәдир? Бәли, чарәмиз, ән бөјүк чарәмиз мәктәбдир. Мәктәб, јенә мәктәб! Һелә исә һәр шәһәрдә, бачардыгча һәр кәнддә иштијаг илә, иттифаг илә мәктәб ачмалы, мәктәби-исламијјә ачмалы; исламын о мә'сум балаларын саф гәлбләрини исламијјәт нури илә тәнвир етдикдән сонра әчнәби дилләрини дә нә гәдәр охунур-охунсун, охутмалы; өвлади-вәтәни тәрәггијә, мәдәнијјәтә исал етмәли, исламијјәт илә бәрабәр тәрәггијә исал етмәли; әчнәби тәрәггисинә исламијјә тәрәг-

---

* Тәрчүмәси: Һәр бир гәмин сону вә һәр бир дәрдин дәрманы вардыр.

киси демәк олмаз; ислам өзү тәрәгги етмәли[3], бунунчүн дә чалышмалы!

Амма кимләр чалышмалы? Зијалы чәванлар! Чүнки ислам милләтиндә мәктәби пул ачмаз, пуллулар да ачмаз, нә төвр олса да охумуш, зијалы чәванлар ачарлар. Зира, пуллуларымыз әксәријјәтлә авам олдуглары үчүн мәктәбин фаидәсини, мәнфәәтини, хејрини[4] кәмалынча дүшүнмәзләр. Дүшүнмәдикләри үчүндүр ки, бу јолда сәрфи-һиммәт едиб пул да хәрчләмәзләр. Амма охумуш, гејрәтли чәванлар о авам әғнијаны мәариф јолуна тәшвиг, тәрғиб едиб дә мәктәб ачдыра биләрләр.

Пәһ, пәһ, нә бөјүк вәзифә, нә али мәгсәд! Еј милләтимизин зијалы чәванлары, билсәниз ки, сиз дүнјалар гәдәри олан бир вәзифә алтында јашајырсыныз! Будур, вәтәни-әзизимизин күл, рәјаһин битирән торпаглары гардашларымызын мә'сум ганлары илә, елмсиз, тәрбијәсиз чәванларымызын вәһшикаранә, залиманә һәрәкәтләриндән ағүштә олдуғун көрүрсүнүз! Бу һәрәкәтләр елмсизликдән, чәһаләтдән наши дејилмидир? Әфради-милләти-ислам чәмиән рифаһи-һаллары үчүн, истигбалда сәадәтләри үчүн сиз аличәнаблара көз тикмәјибләрми? Һәркаһ сиз бу шанлы вәзифәнизи лајигинчә јеринә јетирсәниз, јәгин ки, јәгин единиз ки[5], зәнчири-әсарәтдә, гејди-чәһаләтдә боғулуб галмыш милләтдашларынызы гәрг олдуглары вәртеји-һәлакәтдән саһили-ничата чыхарда биләрсиниз. Мәктәб ачдырын, мәктәбләр ачдырын, та ки, нәтичәсиндә о биз дејән охумуш, бөјүк охумуш, ана дилиндә әгаиди-динијјәсиндән хәбәрдар олан чәванлар саһәараји-мејдани-тәрәгги олсунлар.

Бир дә тәгазаји-заманы мүлаһизә едиб дә иш көрмәли! Билирмисиниз заман нә истәјир? Амма биз...

[МӘРҺУМУЛ-МӘҒФУР ҺАЧЫ МӘЧИД ӘФӘНДИ...]

Мәрһумул-мәғфур Һачы Мәчид әфәнди һәзрәтләринин вәфатындан сонра Шамахыда ваге олан мәрасими-тә'зијәдарлыглар хүсусунда бә'зи мә'лумат:

Тә'зијәдарлығын 2-чи күнүндә ки, тамам дүкан-базарлар бағлы вә хәлг тамамән һәрә бир һаләти-јә'с вә кәдәрдә Һачы әфәнди һәзрәтләринин имарәти олан күчәдә дурмушдулар вә имарәтин тамам отаглары әзадарлар илә маламал иди. Әшрханлар, гарeләр, тамам әлһани-һичаз илән ајати-кәримәләр тәлавәт етдиләр.

Саат 10 радәләриндә Шамахы реални мәктәбинин јухары синиф шакирдләриндән бир-бир һеј'әти-хасә мүәллимләри Мирзә Аббасгулу Меһдизадә чәнабларынын тәһти-нәзарәтиндә кәлдиләр. Мүәллим әфәндинин габагча јазыб әтфали-мәктәбә тә'лим етдији хитабә нөвһәләр охунур. Әввәл охујан Аға Һәсән Күләһмәдов чәнаблары-дыр:

— Аман аллаһ, нә фәлакәт! Фәләк бизи нә вахтсыз, көзләнилмәјән мүсибәтә дүчар етди! Нә чарә ки, ирадәти-илаһијјә лајәтәғәјјәрдир. Биз даима әвамири-илаһијјәјә ингијад етмәјә мә'мур олдуғумуз кими, шәдаид вә мәсаиби-рузикар гаршысында ачиз галыб, тәһәммүл етмәјә мәчбуруз.

Дүнјада раһәт вә сәадәтин фүгданинә инанмалыјыз. Буну да билмәлијиз ки, ибтилаләримизә сәбәб һәјатымыза иртикаб етдијимиз хәталарын олмасыдыр. Бојлә олдуғунда кәлиниз күнаһларымыздан төвбә едәлим вә тәләби-мәғфирәт едиб бу мүсибәтдә бәрабәр ағлыјалым. (Бурада Аға Һүсејн Нәзәров чәнаблары бир мәрсијә охујур).

Чыхмасынмы нөһ сәмаје налеји-әфғанымыз?
Кетди әлдән не'мәти-һәгдадеји-руһанимиз.

Јетди дөври-чәрхдән бир накәһан матәм бизә,
Јүз верибдир, еј чәмаәт, бир түкәнмәз гәм бизә.
Ағламаг лазым олуб һәр саәтү һәр дәм бизә,
Чүн батыбдыр кәштији-миллэт, гопуб туфанымыз.

Кетди ол кәс ким, олурду даима гәмхарымыз,
Бәс кимә олсун дәхи мин бә'д истизһарымыз.
Јанмасынмы атәши-аһ илә гәлби-зарымыз,
Јагмасынмы көјләри аһи-дили-сузанымыз.

Бурада 2-чи натиг Гәзәнфәр Мәһәррәмов чәнаблары хитабә охујур:

— Ағалар, әфәндиләр! Кәдәрләринизә һәр тәрәфдән едилән иштирак сизә мөвчиби-тәслијәт ола биләр. Гәдәрин гәлбимизә ачдығы бу дәрин јараја тәвәккүл илә мүгабилә етмәк үчүн тәәссүфати-үмумијјәдән һиссәдар олалрыг.

Мәрһум Һачы әфәнди һәзрәтләринин фәзаил вә кәмалати-биинтиһасыны дүшүнәркән вә онун гојдуғу асарихејријјәләри нәзәрә алыркән көз јашларымыз јараларымыза бир мәрһәм кими тә'сир едәчәк. Мә'лумдур ки, үмум Гафгаз мүсәлманлары бу мүсибәтдә биз илә шәрикдир вә бизим илә бәрабәр матәм тутачаглар. (Бурада јенә мәрсијә охујан мүдавимәт едијор).

Ол мүгәддәс вә'зи ким, ја ол мүбарәк сөзләри
Хатирә дүшдүкчә, һәр дәм ағладырса сизләри,
Дағидар етмәклијилә шан дејилми бизләри,
Гәлби-мә'суманәмизлә дидеји-кирјанымыз.

Тәслијәт вермәклијә јохдурса исте'дадымыз,
Тә'зијәт тутмагда бары гој дејилсин адымыз;
Һәзрәти-Һачы әфәнди мә'нәви устадымыз,
Мүстәфиз ејләр сизи, әлбәттә, еј ә'јанымыз.

Бурада 3-чү натиг данышыр. Ағабаба Садыгов чәнабларыдыр:

— Биз, мәктәб шакирдләри аталарымыз илә бир мүсибәтдә шәрик олдуғумузу зәбани-һал илә дејил, бәлкә зәбани-мәгал бәјан етмәјә чәсарәт едирдик. Фәгәт бурада бир дејәчәјим вар, будур ки, бу чәнабын үлвијјәти-рүтбәсинә сәбәб нә имиш? Мә'лум ки, алим олмағыдыр; јә'ни онун елмидир ки, ону бу гәдәр әзиз вә мөһтәрәм етмиш иди.

Пәс лазым будур ки, елмин нә олдуғуну дүшүнмәли вә онун үчүн асан јоллар арамалы вә онун мүһәссилләринә мүмкүн олан гәдәр јардым етмәли, та чәмаәтимизин көзү ишыглансын вә бу гијлү галымызын мәсәлләри милләтимизин арасында зијад олсун. (Јенә мәрсијә охујан мүдавимәт едир).

Тапмышыг һазырда әлһәмд ол вүчуди-гаиби,
Исмү рәсми Мустафа олдугда вардыр наиби,
Ишләрә сејгәл верәр әлбәттә фикри-саиби,
Дәрдимиз чохдурса, вардыр шүкр ким,
дәрманымыз.

Лүтф гылсын һәзрәти-халиг сизә әчри-чәзил,
Мәрһәмәт гылсын бүтүн өвладына өмри-тәвил,
Ханәдани-пакә версин ол худа сәбри-чәмил,
Көрмәсин артыг мүсибәт бир даһа Ширванымыз.

4-чү натиг Хәлилуллаһ Әһмәдов чәнаблары хитабә охујур:

— Бизим о һәгиги мә'нәви атамыз диндаранә вә мүстәғфиранә вә мәһәббәти-илаһијјә илә хәбәрдар олдуғу һалда көзләрини гапады. О чәнабын һәјати-диндаранәси наили-ғуфран олдуғуна бүрһандыр. Бинаән-әлејһ дәркаһи-һәзрәти-әһадијјәтдән мәс'әләт едирдик ки, о чәнабын дәрәчати-алијәләрин мүтәали едиб чүмләмизә сәбри-чәмил вә әчри-чәзил әта бујурсун. Вә сәмим гәлбдән һамымыз үчүн тофиг истәрәм вә бир сурәји-фатиһә илә кәламымы хәтм едәрәм.

Бурада һамы әфәнди чәнаблары шакирдани бир нитг илә алгышлады. Бә'дә шакирдан мүрачиәт етдиләр.

[ШАМАХЫ УЈЕЗДИ БАКЫ ГУБЕРНИЈАСЫНЫН...]

Шамахы ујезди Бакы губернијасынын саир наһијәләринә нисбәтән аб-һәва вә мүлкијјәт чәһәтинә мүстәид вә мәһсулавәр бир јер олдуғундан мәһсулатынын фираванлыг үзрә јетишдији шајани-тәгдирдир. Бунунла белә, нечә иллләрдән бәри өз мәнфәәти-шәхсијјәләрин фүгәраји-касибәнин ачлығында тапан кәмфүрсәт мөһтәкирләрин бу наинсафанә тичарәтләриндән наши хәрмән вәгтиндә халвары ијирми маната сатылан буғданын гијмәти бир ај кечмәмиш гырх манат, бәлкә дә артыг бир мәзәннә кәсб едиб вә дурур.

Шәһәрли олсун, кәндли олсун, һәр һәфтә азугә алмагдан өтрү һәфтә күнләриндә зәһмәт илә газаныб вә гәнаәт илә јығдыглары пулу, бир әлинә дағарчығазын алыб, үрәк парчалајан бир һали-изтирарда әллафлар дүканларынын габағында вә гапан күнчләриндә бојун-бојуна чатыб дурмагларын нәзәри-диггәтә алан гејрәтмәндани-вәтәнин һәмијјәти-фүгәрапәрвәранәләри чүнбүшә кәлиб бир овнијјә ширкәти тәшкил етмәк тәшәббүсүндә булунмагла ијирми нәфәрдән ибарәт зәвати-кирам сәккиз мин манатдан артыг бир сәрмајә чәмләјиб шәһәрин өзүндә вә әтрафында олан анбарлардан вә саир шәһәрләрдән әртыг гијмәтә тахыл алдырыб халварда сәккиз-доггуз манат зәрәринә һәфтәдә бир дәфә олараг чүмә күнүндә сәккиз јүз путдан[1] артыг сатмагла фүгәраји-касибинә көмәклик етмәкдәдиләр.

Ширкәти-овнијјәнин мөһтәрәм үзвләри бу иши өзләринә мәхсус мүгәддәс бир вәзифә билдикләриндән ичрасында һәр чүр зәһәматдан јорулмагсызын сәмими[2] бир фәалијјәтдә олурлар.

Бунларын бу тәшәббүси-хүдапәсәнданәләри сајәсиндә шәһәримизин кәмтәвана касыблары, дул вә јетимдар өврәтләри бир нөв илә гышын тагәтфәрса олан мәшәггәтиндән хилас олуб, өзләрин баһара јетириб вә көзләрини хәрмәнин тез кәлмәјинә тикибләр.

Инди икинчи илдир ки, һәмин ширкәти-овнијјә һәр илдә октјабр ајындан башлајыб ијул ајынын ахырына кими дәвам едир.

Кечән ил ширкәтин әсл сәрмајәси саһибләринә тәслим олундугда һәр сәһмә алтмыш манат зәрәр аид олмушду. Бу ил исә даһа зијадә олачағы зәнн олунур. Мәнә галыр исә ширкәти-овнијјәјә тәшәккүрати-сәмиманәмин әрзи бә'диндә[3] бәрвәчһи-ати бир ихтарда булунмаг истәјирәм. Белә ки, һәмин сәрмајәни ејни илә сахлајыб хәрмән вәгтиндә ки, Шамахыда һәр илдә буғданын халвары ијирмидән башлајыб ијирми беш манатдан зијадә гијмәтә олмур, бу гијмәтләрә буғда чәм едилиб пајыз вә гыш фәсилләриндә һәр путун алты аббасыја сатарлар исә һәм фүгәра учуз гијмәтә тахыл алмыш олурлар вә һәм әсл сәрмајә мәнфәәтбәрдар олур.

Зәннимчә, бу гәрар илә мүдавимәтдә булунурлар исә бир нечә илдән сонра әсл сәрмајә тәмамијјәт үзрә саһибләринә аид олуб да бир мајеји-тәвәккүл дәхи фүгәранын еһтијачатын рәф етмәкдән өтрү әлдә олар.

Бураја гәдәр јаздыгларым вәтәнимизин фүгәраји-касибәсинин еһтијачати-чисманијјәси рәф'инә даир олуб, үмдә мәгсәдим исә бундан даһа әһәмм вә бундан даһа[4] әлзәм олан өвлади-вәтәнин билкүллијјә еһтијачати-руһанијјәләринә аид бир нечә кәлмә мөһтәрәм вәтәндашларыма әрз етмәкдән ибарәт олачагдыр.

Әкәрчи бизим шәһәрдә мәктәбин вә фајидати-мәктәбин нә олдуғун билмәјәнләр чохдур исә, һәтта үсули-чәдид үзрә[5] тәдрисин адындан белә горханлар даһа зијадәдирләр исә дә, һәмд олсун, бу кими тәшәббүсатын әсри-һазырымызда нә дәрәчәдә әлзәм вә әвчәб олдуғуну билән гејрәтли вә һиммәтли рүәсамыз аз дејилдир. Анчаг бу аралыг бә'зән әрбаби-гәрәзләр, јә'ни кисәдустлар, худпәрәстләр, — мәктәб ачылыр исә кисәләриндән пул алыныр, — горхусундан үсули-чәдидәни әвамүннасын нәзәрләринә бир әмри-гәбиһ вә бир әмәли-намәшру' кими көстәрирләр.

Одур ки, ил јарым бундан әгдәм тәшәббүсүндә олдуғумуз мәктәби-миллијјәмиз бу һала кими әлачпәзир олу-

на билмәјир. Һәр вәгт игдамат олунур исә инсафа јарашмајан бир шајиә бурахылыб[6], өз кисәләрини мүһафизә етмәк үчүн өвлади-вәтәни, елм вә тәрбијә ачлары олан өвлади-вәтәни ачындан өлдүрүб мәһв вә набуд етмәк истәјирләр. Бу да инсафмы?...

Инди мәним кисәдустлара дејәчәк бир сөзүм јохдур. Гој онлар бу ләамәт илә мүһафизә етдикләри кисәләрин гәбрләринә апарсынлар. Гој онлар милләт өвлады дејил, өз өвладларын да охутмасынлар. Мәним бир тәвәггәм, бир хаһишим вар исә — исламијјәт гәдри, инсанијјәт рүтбәси, миллијјәт шә'ни, мәариф дәрәчәси танытан гејрәтмәндани-вәтәнимиздәндир.

Она көрә дә кәмали-инкисар илә чәнабларындан рича едирик ки, бундан артыг өвлади-вәтәнин фәлакәтинә вә өзләринин мәс'улијјәт алтында галмаларына разы олмујуб, бу мүгәддәс вәзифәни әнчамә кәтирмәкдә бәзли-һиммәт бујурсунлар ки, иншааллаһ индәллаһ вә индәлрәсул[7], әчрләри заје олмаз јәгин едирәм.

[ГӘДИМА ШАМАХЫ ШӘҺӘРИНИН...]

Гәдима Шамахы шәһәринин мәхсусијјатындан олан Мирахур булағы ки, сабигән фираван сују илә шәһәрин бир чох һиссәсини доландырырмыш, асари-хејри заје олмаға гојмајан зәвати-әхјарын әдәми-вүчудунданмы[1], ја нәдәнми, билмәм, фәгәт мүәххәрән кәлә-кәлә әксилиб чүз'и бир сурәтдә галдығы һалында дәхи чәмаәт пишрөвләринин мүсамәһәкарлыгларындан билистифадә бир зат һәмин сују өзүнә мәхсус билир имиш.

Шамахы ујездинин началники Фјодоров чәнаблары шәһәримизә һаким тә'јин олунан күндән бу һалә[2] гәдәр шәһәримизин пишрәфти үчүн бир чох игдаматда олдуғу кими, бу дәфә дәхи мәзкур булағын тә'сисин нәзәрә алыб губернатордан һасил етдији изн мөвчибинчә, шәһәрин мәхсуси пулундан мин маната гәдәр хәрч етмәклә бәрабәр сујун мәнбәјиндән булаға гәдәр хараб олмуш јолларын, азмыш вә гәсб олунмуш сулары чәм едиб булағы[3] әввәлки јериндә тазәдән тә'мир етдириб вә булағын нәһајәт дәрәчәдә наһәмвар олуб хәндәкләр тәшкил етмиш олан күчәсин дүзәлдиб, әнгәриб даш илә дәхи дөшәдәчәкдир. Һали-һазырда булағын сабигдәки мигдар сују олмагла белә чәмаәти сираб етмәкдәдир.

Лакин бу фираванлыгда сујун ајағы шәһәрин саир һиссәләриндә зијадәсинчә лазым олдуғу һалда, һејфләр олсун ки, бүтүн-бүтүнә чиркаб күрәбәндләриндән төкүлүб һәдәрә кетмәкдәдир.

Мә'лумдур ки, зәлзәлә һадисәсиндән сонра Шамахы тә'миратынын чох һиссәси ағач вә тәхтәдән гајырылыбдыр, бу исә һәр һалда јангылара уғрајачағы бәдиһидир. Нечә ки, бу бир-ики илдән бәри нечә јангылар иттифаг дүшүбдүр ки, әдәми-алати-итфаијјә чәһәтинчә сөндүрмәк

мүмкүн олмајыб, али имарәтләр вә дүканлар јаныб тәләф олубдурлар.

Бинаән-әлејһ, началник чәнаблары бу мүлаһизаты нәзәри-диггәтә алыб да белә бир нијјәти-мәрһәмәткаранәдә олубдур ки, мәзкур булағын ајағын дәмир турбалар илә мүстәгимән растәбазар ичәрисиндән апартдырыб һәр корпусда бир мәһфәзәдән әлавә, јухары вә ашағы мејданларда бөјүк һовузлар тәшкил етдирсин.

Вә зәлзәлә вәгтиндә ианә комитетдән[4] галмыш алати-итфаијјә ки, бүтүн шәһәрин малыдыр вә бу һалда Шамахынын јухары һиссәсиндә сахланыр, онун дәхи нисфини ашағыда сахламагдан өтәри мејданларын бириндә итфаханә гајытдырсын, таинки јангы иттифагатында кара кәлсин.

Вә бу хүсусда өз әфкарын дәфәат илә чәмаәтә мә'лум едиб, ичрасы хәрчинә дәхи онлардан һиммәт истәмишдир. Чәмаәт гәбул етмишләрсә дә, ешитдијимизә көрә, бә'зи мүлкәдарлар белә бир әһәмијјәтли ишә рә'ј вермәк истәмәјирләр. Әчәба, әкәр бу сөз доғру исә зәһи мүсамәһәкарлыг дејилми?

Әминиз ки, мүлкәдар һәзәраты бу азча хәрчи вермәкдә имтина көстәрмәјиб, һәм өз мүлкләрин вә һәм кирајәнишинләрин малын јангы атәшиндән мүһафизә едәрләр. Зира, фөвгдә әрз олунан кими, индики тә'миратымызын һәр һалда јангыдан нә дәрәчәдә горхусу олдуғу мә'лумдур. Худанәкәрдә, бир бәдбәхтлик үз верәр исә, сонра пешиманчылыг фајда вермәз. Әлач-е вагеә пиш әз вугу' бајәд кәрд!*

* Тәрчүмәси: Һадисә үз вермәздән әввәл гаршысы алынмалыдыр.

[БУ АХЫР ВӘГТЛӘРДӘ ШАМАХЫДАН...]

Бу ахыр вәгтләрдә Шамахыдан јазылмыш бә'з мәгаләләр бир пара имзалар илә мәһәлли гәзетәләрә көндәрилиб дә дәрч олунуб-олунмадығы көзә чарпышыр. Јаһу! Белә намә'гуланә һәрәкәтләр нә дәрәчәдә инсаны һејрәтә бурахыр; чүнки о имзалар илә мүсәмма олан әшхас әбәдән Шамахыда белә јохдур.

Әләлхүсус Кәрбәлајы Һүсејн Нәчәфов исмли Шамахыда бир зат олмадығы кими, јаздығы бөһтандан[1] дәхи бир әсәр олсун ешитмәмишик вә көрмәмишик. Һеч вәгт Шамахы үләмасы иттифаг вә иттиһада бәр'әкс бир һәрәкәтдә булунмујублар. Бәлкә дә онлар һәр һалда иттифаг вә иттиһад тәрәфдарларыдырлар.

Кәрбәлајы Һүсејн Нәчәфов пәрдәсинин далында кизләнән вүчуди-мүбарәки өз вичданына анд вериб, исламијјәтин бураларына тохунмамасын рича едиб дә, минбә'д Шамахыја даир көндәрилән мәгаләләрә вә мәктублара зијадә диггәт олунуб, хассә шәхсијјәтә вә иттиһадә тохунан мәгаләләрин мүһәррирләрин кәмалынча танымамыш дәрчинә мүсаидә бујурмамагларын гәзетәләримиз мүдирләриндән ачизанә истирһам едирик.

[ПАДАР КӨЧӘРИЛӘРИ ШАМАХЫ УЈЕЗДИНИН...]

Падар көчәриләри Шамахы ујездинин елаты арасында һәр ҹәһәтҹә ән сәрвәтли бир таифә олдугларынданмы, ја нәдәнми, билмирәм, фәгәт, јајлагда олсун, гышлагда олсун, галиба, мүҹадилә, мүгатиләдә олуб, хассә көч етдикләри зәманда араларында олан гәтлү гарәтләр вүгуунда һәр дәфә ешитдијимиз кими, бу дәфә дәхи тәфсили-зејл үзрә шаје олмуш бир хәбәри ешитдик.

Падар рүәсасындан олуб вә билдир өз әлиндә өз түфәнки ачылмагла мәгтул олан Ибад намын оғлу Ағалар һәмин мај ајынын једдинчи күнүндә әғнам вә мәвашиси илә бәрабәр сакин олдуглары биналарындан һәрәкәт едиб јајлаға әзимәт едәркән Күдури дүзү денилән јердә кечәләјиб галыр.

Бу хәбәри јенә Падар рүәсасындан Садај намын оғуллары ешитдикләриндә, мәзкурун көчүн орада сахлатмаг вә өз көчләрини габаға салмаг гәсди илә һаман јерә азим олмаг истәдикләриндә аталары олан Садај өвладынын бу кедишиндән бир һадисә төрәнмәсин дејә, онлара мане олуб, һаман кечә өзү ракибән Ағаларын көчүнә кәлиб дә орада төвгиф етмәји мүшарилејһә тәклиф едир. Ағалар исә гәбул етмәјиб, ишләри даваја, атышмаја мүнҹәрр олдугда Садај мәгтул вә бир чох гојунлар тәләф олур.

Будур бизим Падар рәисләринин иттихаз[1] етдикләри мәсләки-ҹәһаләткаранә!..

Аh!.. аh!.. Вәтәни-әзизимин заваллы өвлады ҹәһаләт гурбанлары олмагдадырлар, олдугҹа да һалалдан, һарамдан газанылмыш пуллар иманлы шаһидләрин, инсафлы вәкилләрин, даһа кимләр вә кимләрин ҹибләринә долдурулуб абруји-исламијјәмиз дәхи әҹнәбиләр гапыларында төкүлмәкдәдир... Инсаф...

Бундан да бетәр олурму зилләт?!
Гардашларым, ејләјин бир ибрәт!

[ВӘСАИТИ-МӘ'ЛУМӘ ИЛӘ Е'МАЛИ-ФИКР...]

Вәсаити-мә'лумә илә е'мали-фикр сајәсиндә ихтира олунмуш дәмир јоллар вә параходлар күреји-әрздә ваге олан бүтүн мәмләкәтләри, шәһәрләри, һәтта бә'з гәрјәләри бири-биринә рәбт вә васл етдији бир әсрдә, бәдбәхт Шамахы, билҹүмлә ләтафәти-заһирә вә батинәдән мәһрум олдуғу кими, билкүллијјә өлкәләрдән дә ајрылыб сүрүдән кери галмыш бир гузуја бәнзәјир ки, сәһрајинисјанә атылыб галмышдыр. Беләдирми?

Јох! Јох! Гузу исә онда бир мәләмәк һисси, бир дә ана мәһәббәти вардыр. Шамахы бунлардан дәхи мәһрумдур. Бәлкә дә гангрен (мөвти-үзви) олмуш бир үзвә шәбиһдир ки, тәбибләр тәҹвизи илә кәсилиб атылмышдыр?

Сәјјалеји-мәдәнијјәти бәдәни-аләмдә ҹари етмәкдә үруг мәнзиләсиндә олан дәмир јолларын шәһәримиздән кәсилдији үчүндүр ки, бу күндән севкили вәтәнимиз бүсбүтүн руһсуз, һиссиз белә галмышдыр.

Шамахыдан Күрдәмир мөвгәфинә гәдәр јетмиш ики верстлик мәсафәдә олан бирҹә шоса јолумуз вар исә, онун дәхи дөрддән бир һиссәси дағ вә тәпәләр олдуғундан маада, Ағсу денилән бөјүк бир гәсәбәнин јанында шиддәти-сејлан илә ҹәрәјан едиб јолумузу кәсән бир нәһр вардыр ки, нечә иллердән бәри көрпүсүз галдығы ҹәһәтинә әһалијә вә мүсафиринә малән вә нүфусән һәр илдә зијадәсинҹә хәсарәт јетирмәкдәдир.

Мүддәтләрҹә гүрбәтдә галыб вәтән һәсрәти чәкән заваллы мүсафирләримиз һини-өвдәтләриндә һәмин нәһрдән кечинҹәјә гәдәр вәтәнләринә кәлә биләҹәкләринә мүтмәин ола билмәјирләр.

Вахтилә бу нәһрә гурбан оланлар дәхи аз олмујубдур.

Һасили-кәлам, бүтүн гитәати-хәмсеји-әрзи истираһәт вә әмниjјәт илә кәзмәк мүмкүн олдуғу бу әсри-һазырда Күрдәмирдән Шамахыја, Шамахыдан Күрдәмирә әзимәт едәчәк олан мүсафирләр бу нәһрдән әмин ола билмәјирләр.

Зира, бу нәһрдә горху јалныз сел чәһәтинә дејил, бәлкә дә бу сејли-хүрушанын ичиндә јуварланмагла кәлмәкдә олан дашларын чәһәтинәдир ки, инсан дејил, филә дә тохунур исә һәлак едәсидир.

Һансы тачир вә мүсафирдир ки, бу нәһрдән аз вә ја чох зәрәрдидә олмујублар? Һансы илдир ки, әһали малән вә нүфусән бу нәһрә гурбанлар вермәјибләр?

Нили-мүбарәк һәр сәнә мисирлиләрдән бир гурбан алмагла гәнаәт[1] едирмиш исә дә, бу намүбарәк нәһр илдә биздән јүзләрчә гурбанлар алыр да гане олмур.

Мисирлиләри илдә бир гурбан вермәдән мүстәғни едән һәзрәти-Өмәр[2] рәзијәллаһү әнһ иди. Лакин бизләри илдә јүзләрчә гурбан вермәдән тәхлиси-крибан етмәјә һәзрәтләрин нечә-нечә пејрәвиләринә еһтијачымыз олдуғу һалда, әсәфән бир нәфәр дә олсун тапа биләчәјикми? Јә'ни Ағсу чәмаәтиндән олсун, Шамахы әһлиндән[3] олсун, елә зәвати-мөһтәрәмә тапылачагдырмы ки, бу хүсусда лазым олан јеринә әризә вериб һәмин нәһрин үзәриндә бир көрпү тә'мир етдирмәји һөкумәтдән хаһиш етсинләр? Һејһат!

Һәлә тәәччүб бурасыдыр ки, бу нәһрдән һансы биримиз зәрәрдидә олуруг исә, гәзадән белә вармыш, — дејә тәсәлли алыб да сакит отуруруг[4]. Чаным, гәзадә нә тәгсир? Гәдәрдә нә күнаһ?! Тәгсир вә күнаһ исә бизим дејил дә, киминдир? Нәһрин үзәриндә көрпү олур, көрпүдән дә сәламәт кечилир.

Буну билдикдән сонра, ағламајан ушаға мәмә вермәзләр, — дејә бир һәгигәтин мејданда олдуғун дүшүнүб дә бу хүсусда бир тәдбир етмәјимиз лазым дејилми?

Аһ! Мән бу сөзләри кимләрә дејирәм, јахуд кимләр ешидәчәк? Еј Шамахы әһли![5] Еј ешитдикчә мүсамиһә едән вәтәндашлар! Горхмајын! Бу дәфә сизә мәктәбимиллли ачын демирәм ки, инсафа јарашмајан шајиәләрлә өвлади-вәтән тәкфир олуна. Мән бу дәфә сизә[6] Ағсу чајынын үзәриндә көрпү тә'мири үчүн һөкумәтә әризә верин, дејә рича едирәм.

* *
*

Бу күн мајын 12-чи күнү шәһәримизә почт вүруду күнү олдуғу һалда Ағсу чајында суларын дашмасындан тә'хир едиб кәлмәди.

* *
*

Мајын онунда Ширван јајлагларында күләк вә човғун илә бәрабәр јаған[7] шиддәтли гарлардан көчәриләрә бир чох зәрәр исабәт едибдир. Узаг јајлаглардан һәләлик хәбәримиз јохдур исә дә, шәһәрин тәгрибән он беш верстлијиндә олан Күрдәмич, Авахыл вә Нағарахана јајлагларында ат, инәк вә улаг тәләфатындан әлавә, тәхминән ики јүзә гәдәр гојун һәлак олубдур.

[БАҺАРДАН ИКИ АЈ ЈАРЫМ КЕЧИР...]

Баһардан ики ај јарым кечир исә дә, бу ил Шамахы вә әтрафына галиба јағмагда олан јағмурларын чәһәтинә ики күн дә олур исә мүтәагиб күн үзү көрмәјиб, бир хош һавајы зијарәт едә билмәмишик. Һәлә гыш либасындан чыха билмәдијимиздән гәт'и-нәзәр, бә'зән гоча кишиләр дүканларында мангал гојуб атәшә гызындыглары дәхи көзә чарпыр. Бундан гијас олунсун ки, гышын мәшәггәтиндән хилас олуб јаза чыхмагла севинчәк олан фүгәраји-касибин нә дәрәчәдә фәлакәт илә күзәран етмәкдәдирләр... . . . .

. . . .

Күзәштә әз ин[1] шәһәримизин шәрг, гәрб вә чәнуб чәһәтләриндә олан Пирсәид, Рус, Зоғалабад чајларынын бу ахыр күнләрдә ашыб-дашмасы әһалијә вә көчәриләрә һәр күн минләрчә зәрәр јетирмәкдәдир.

Күн кечмәз ки, бу чајларын биринин јахуд үчүнүн дә әһалијә јетирдији зәрәрләрдән бир хәбәр ешидилмәсин.

Илләрдән бәри белә хәбәрләри ешитмәклә гулагларымыз долан биз чәмаәтдә дәхи бу кими мүһүм вугуата әһәмијјәт вермәјиб, сакит отурмаг адәт дејил, тәбиәт олуб кетмишдир. Ән кәрәкли бир мәсәләдән өтрү бә'зән бир мүзакирәдә олуруг исә дә, нәтичеји-кар һәмән бинәтичәликдән маада бир шеј олуб галыр да; нечә ки, сабигдә ешидирдик ки, зәлзәлә вәгтиндә саир шәһәрләрдән ианә үнванилә јығылыб көндәрилән пуллардан бир мәблəғ ајрылыб ки, онунла Зоғалабад чајынын үзәриндә мәрһум Һачы Аға Рәһим бәјин бинакәрдәси олуб бу күн шикәстә-бәстә галан көрпү тә'мир олунсун. Олундуму?..

һансы ки, бу көрпү јалныз Шамахы әһлинин дејил, бәлкә дә үмум көчәриләримизин вә бүтүн әһли-дәһатымызын бәдәниндә руһ мәнзәләсиндә кими лазымәли тәк бирчә јолумуздур.

Әкәр һәмин шикәстә-бәстә дедијимиз көрпү шиддәтлә һүчумавәр олан бу илки селләрдән сәламәт гала билмәз исә, әмвати-мүслимини дәфн үчүн гәбристана чајын селиндән кечә билмәдијимиздә нә едәчәјик, билмирәм...

Бу фәгәраты јазмагдан үмдә мәгсәдим Шамахы ујединдә олан чајларын бә'зисинин бу ахыр күнләрдә әһалијә јетирдији хәсарәти әрз етмәкдир. Һәр тәрәфдән чох хәбәрләр ешидирик исә дә инандығымыз бунлардыр: Кирдман чајы бир нечә гарамал апардығындан маада, лаһыч Һачы Тејмур намын дәхи евин апарыбдыр.

Ағсу чајынын нәһајәт дәрәчәдә чәрәјан едән шиддәтли селиндән тәләф олан һејванатдан башга зәрәрдидә олан бағлар нә гәдәр исә, бизә јетишән хәбәрә көрә Аға Иса бәј, Мәшәди Һәмид, Хәлилуллаһ вә Мәшәди Әһмәдин бағларыдыр вә бир дә Давар бағыдыр ки, ону сел биттәмам апарыбдыр. Мајын 19-чу күнү Шамахы түччари-мө'тәбәранындан Мәшәди Мәһәммәдсадыг Күләһмәдов Күрдәмирдән Шамахыја кәлиркән Ағсу чајынын кәнарына варид олур, чајда артыг сел олдуғуна көрә кечмәјиб, чајын гәрб тәрәфиндә олан Шых Мәчид кәндиндә мираб Мәшәди Әбдүләзизин евиндә кечәләјиб галыр, сүбһ сујун әгәллән бир аршын азалдығын мүлаһизә етмәкләринә көрә фајтончусу олан Мәһәммәд намын фајтонунда әјләшиб чаја дахил олурлар. Аз кетмәмиш сел фајтону чевирир. Мәшәди Мәһәммәдсадыг исә өзү илә бәрабәр кәтирдији гановуз тајындан әл чәкиб, фајтонун ичиндән чыхыр; бәрәкәт версин ки, фајтону су чевирдикчә, јуварладыгча фајтон үзәриндә өзүн мүһафизә етмәјә мүгтәдир ола билир. Бу әснада Ағсу јүзбашысы һәмијјәтли Әлиөвсәт вә мәзкур Мәшәди Әбдүләзиз ракибән өзүнү јетириб мүшарилејһи вә фајтончуну хилас един. Гановуз тајын сел бир гәдәр апардыгдан сонра[2] ону дәхи тутарлар. Чамаданы вә мабаги әшјасы ахыб кедәр вә кедән шејләрдән бу вәгтә гәдәр бир хәбәр јохдур вә фајтону јарым тәләф һалда чыхардырлар.

МҮҺӘРРӘРАТ

Фикримчә:

137-чи нөмрәниздә «Һәфтеји-әдәби» үнваны алтында нәшр етдирдијиниз мәгалеји-мүфидәји[1] охудуг. «Шимди кәләчәк һәфтеји-әдәби үчүн бир суал ирад едијоруз илах...» мәфаидинә кәлинчә, гәзетәнизин фәгәт Бакы шәһәри үчүн олмајыб, Гафгазымызын маһали-бәидәсинә шүмули олдуғу мә'лумунуздур. Бинаән-әлејһ бир һәфтә мүддәтиндә узаг вилајәтләр илә мүрасилат үчүн заман кифајәт едәмәјәчәјиндән, бу мүддәтин он беш күн олмасыны мүгәррәр етсәниз, даһа мүнасиб олур зәнними араји-мүсибәнизә әрз едијорум.

ХАГАНИ

Улуларымыздан ешитдијим

Ширван хаганларындан, — хагани-кәбир Мәнучөһр[1] олса кәрәк, — бир күн еркән ова кетдији әснадә Шамахынын шимал-гәрбисиндә, ән јавыг бир мәһәлдә ваге Мәлһәм кәнди кәнарындан кечәркән, пишвазы үчүн кәнд әһлиндән бир кимсәнин кәлдијини көрмәдији һалда анчаг чыпырты јығмагла мәшғул көрдүјү бир ушағы јанына чағырыб демиш ки:

— Оғлум, сизин кәнддә ән бөјүк кимдир?

— Әми, бизим кәнддә ән бөјүк камушдур.

— Оғлум, мән ојлә бөјүк демәдим. Буну демәк истәдим ки, сизин кәнддә адам габағына чыхан кимдир?

— Әми, бизим кәнддә адам габағына чыхан итдир!

— Јох, чаным, јә'ни ағсаггал адам кимдир?

— Әми, адам истәсән мән, саггал истәрсән билмәм.

Шаһ күләрәк:

— Оғлум, сөјлә бахајым, сән бурада нә јапырсан?

— Әми, мән бурада чөр-чөп топлајырам!

— Оғлум, чөп мә'лум, чөр нәдир, әчәба?

— Әми, чөп ајагда дуран, чөр исә јерә јыхылмыш чыпырты демәкдир!

Ушағын бу сөзләри хаганын хошуна кедәр, бир гызыл чыхарыр:

— Ал, оғлум!

— Нәдир о?

— Бир гызылдыр, сәнә бағышлыјырам.

— Сағ ол, әми! Мән истәмәм!

— Нәјә?

— Истәмәм, чүнки анам мәни чөр-чөп јығмаға көндәрмиш, бу гызылы көстәрсәм сорар ки, нерәдән булдун? Шүбһәләнир дә, сонра мәнә ачыгланар.

— Оғлум, мән Ширванын шаһы хаганам. Анана сөјлә ки, гызылы мәнә хаган верди.

Ушаг тә'зим едәр:

— Шаһым, ојлә исә һеч аламам, чүнки падшаһ адама еһсан едәр, бир гызыл вермәз ки!.. Чох... чох версин кәрәк! Анам да дејәр ки, кәрәк сәнә падшаһ чох версин, сән бу пулун галаныны нә јапдын?

Кичик бир ушагда бу бөјүк исте'дады көрән хаган ушағын охурса, шүбһәсиз, кәләчәкдә бөјүк фазил бир шәхс олачағына әмин олдуғу чәһәтлә, ушағын атасыны еһзар етдириб онун охума мәсарифинә кәфил[2] олачағыны вә'д илә ушағын бир алим затын тәһти-тәрбијәсинә верилмәсини вүзәрајә әмр едәр.

Әвәт, охумаг бәрәкәти сајәсиндәдир ки, мәлһәмли дүлкар Әли кишинин оғлу Ширван шаһларынын сәрмајеји-тәфахүрү олан «Хаган» ләгәбини онлардан алмаға кәсбиләјагәт едиб. Хагани Ширвани кими бир шөһрәти-әбәдијә наил олур ки, бу күн бүтүн үдәба, шүәра вә фүзәла ниндиндә шајани-тәгдир олмагла биз ширванлылар, хассә биз Ширван шаирләри онунла тәфахүр етмәкдә һаглы галыјоруз. Иштә, охуманын бәхш етдији фајда будур!

МӘКТУБЛАР

I

Мүдир әфәндим!

Мәтбуат аләминә гәдәмкүзар олан мөһтәрәм «Бәһлул» журналымызы мән сәмимүлгәлб тәбрик, дәвам вә бәгасыны һәгдән тәмәнна едиіорум. Мәлфуфәниздә әхбар, эш'ар вә мүштәри тәмәннасында булундуғунуздан долајы әрз едирәм үч-дөрд ај олур ки, дүкан ачыб кәсбкара мәшғул олдуғумдан, идарәләрә мә'лум олдуғу кими, әхбарнәвислији билкүллијјә тәрк етмәјә мәчбурәм.

Вә кәза мүштәри арамаға даһа кәсрәти-мәшағилимдән вәгтим галмадығы үчүн чәнабларыныздан мүнфәилләм.

Анчаг һәјати-миллијјәмизә даир ше'р јазмаг илә мүавинәтиниздә булунмагда олачағымы, јаздығым ше'рләри имзасыз дәрч етмәниз шәртилә вә'д едијорум.

Әләкбәр Сабир Таһирзадә Ширвани.

Бә'д-эттәһрир. Әфәндим! Инсафсыз адамлар аз дејилдир; бәса ола биләр ки, бир шәхсин, ја бир әмрин әлејһиндә мәним әгидәмин бәр'әкси олан гәрәзи-шәхсијјә, хаһиши-нәфсанијјәләр сајәсиндә мәктублар јазылсын, сизи инандырмагдан өтрү мәним адым илә имзалыјыб көндәрилсин, сиз дә алданасыныз. Она көрә лазым кәтирир ки, әввәлән, мәним шивеји-хәттимә диггәт бујуруб танијасыныз вә санијән, минбә'д сизә көндәрәчәк олдуғум кағызда имза гојмујуб, әвәзиндә сизин почта нөмрәнизи јазачағам (248).

II

Фи 17 іанвар 1908. *Шамахыдан.*

Горидә маарифпәрвәр Султан Мәчид Гәнизадә һүзурләринә!

Бә'д-эссәлам, һимматзәдә пәрвәранәләри сајәсиндә јаздыглары мәктуби-али рәсидеји-дәсти-миннәтдарымыз олду. Ихтар: кәнди алыш-веришимә даир русча данышмаг, имза етмәк вә пакетләр үнваны јазмаг кими шејләрә мүгтәдирәм. Русча гәләмә алынмыш јазылары лајигинчә охуја билмирәмсә дә, чап олунан китаблары бир әндазәјә гәдәр охурам. Вәгт мүсаидә едәр исә мүталиатда, мүкалиматда булундуғумча, әмримә кафи дәрәчәдә русча јазмаға, охумаға вә данышмаға мүвәффәг ола биләчәјим бәдиһи олса кәрәк.

Метрик шәһадәтнамәси һазырдыр исә дә, Шамахы шиә газиси ујездни олдуғундан ганун мөвчибинчә аттестат шәһадәтнамәси Бакыда губернски газидән алынмалыдыр. Она дәхи мүвәффәг олмағым васитә илә олур исә Бакыда чох зәват тапа биләрәм...

Мәктубумун үзәриндә олан пакетин русча јазысы кәнди хәттимдир.

Баги ихлас вә мәһәббәт, әфәндим.

Һәгиги достум Фиридунбәј[1] чәнабларына мүхлисанә салам едирәм.

Мүхлисиниз Әләкбәр Сабир Таһирзадә Шамахы.

Бә'д-эттәһрир:

Бу күндән е'тибарән началникә әризә вериб әхлаг шәһадәтнамәси алмаға мүбадирәт етдим. Шәһадәтнамәни аландан сонра Бакыја имтәһандан өтрү кетмәлијәм. Чаршешм интизар илә чәвабыныза мүнтәзирәм.

Ә. С.

III

Фи 27 іанвар 1908. *Шамахыдан.*

Горидә дусти-дирин вә бәрадәри-сәдагәтајиним Султан Мәчид һүзури-шәрифләринә!

Мәктуби-мәвәддәтүслубунузу икинчи дәфә олараг дәсти-шүкранә алдым. Һәгги-ачизанәмдә ибзал бујурдуглары тәвәччөһати-алиләринә гаршы тәшәккүрдән ачизәм.

Үмум әбнаји-вәтән уғрунда бәсләдикләри һиссијјатимиллэтпәрвәранәләри әрзи-тәшәккүрә мөвчиб икән ачизләри кәминин гәләми-шикәстәрәгәми о тәшәккүратын ифасындан ачиз олдуғу тәбиидир.

Асари-начизанәм чәһәтинә тәшвиг вә тәһрис бабиндән тәвсиф вә тәмчидимдә јаздыглары бәјанати-алиләринә изһари-итминан едәрәк үдәба вә шүәраји-әсримизин рәһлеји-тәдрисиндә фејзи-ифадәләри илә мүстәфиз олмаға чох муштагәм.

Һиссијјати-сәдагәтпәрвәранәләри илә ачизләрини мәарифә хидмәт вә мүәллимләр сырасына чәлб етмәјә игдам бујурдуглары дә'вәтнамәләри бир сәмими мәһәббәтдән нәш'әт етдијин дәрк едирәм. Јохса о рүтбеји-үзмајә әдәми-ләјагәтими кәндим көзәлчә һисс едирәм.

Бәли!

Дидеј-е пак ин ченин бинәд,
Назәнин чомле назәнин бинәд*.

Бари шимдилик лазым олан шәһадәтнамәләри һазырламышам. Бир нечә күндән сонра Бакыја кетмәк хәја-

---

* Тәрчүмәси: Пак көрәр пак көрән нәзәр һамыны,
Назәнин—назәнин көрәр һамыны.

лында варам. Һәгигәтән сиз бујуран кими сабун вә чызлаг тијанынын гырағындан гуртарыб, бир нечә дәгигә өмрүмдә инсан кими асудә нәфәс чәкиб, еһтирамати-мөвһибеји-вичданијјәми севкили милләтимин тәрәгги вә тәалиси јолунда әрсеји-шүһудә гојмаглығымы баркаһи-һәзрәти-газијүл-һачатдән мүстәмәнданә нијаз едирәм.

Һәләлик имтәһан мәсәләләри илә долашмагдајам. Бу әгәбәји кечдикдән сонра вәгтим мүсаидә етдикчә русча өјрәнмәјә сә'ј едәчәјәм. Баги ихлас вә мәһәббәт.

Әли Сабир Таһирзадә Ширвани.

IV

Фәзиләтли Султан Мәчид Гәнизадә һүзури-шәрифләринә!

Ихтар:

Мәним имтәһаным хүсусунда Бакы губернски мәчлисин тә'јин етдији күн ки, һәмин апрелин 11-чи күнү иди, Бакыда олуб чами'и-шәрифдә имтәһан вердим. Аттестатым исә әнгәриб шејхүлислам идарәсиндән кәләсидир.

Апрелин сәккизиндә Тифлисдә идим. Чох истәрдим ки, орадан хидмәтләринизә кәлиб, сизи вә гаибанә дост дутдуғум Фиридунбәј чәнабларыны зијарәт едәм. Бәхтин әдәми-мүсаидәтиндән, вәгтин тәнклијиндән Бакыја гајытмаға мәчбур олдум. Она көрә дә чох тәәссүф едирәм. Мүшарилејһ чәнабларына мүштаганә сәлам едир, фејзизијарәтинә наил олмағымы дәркаһи-һәгдән нијаз едирәм. Баги ихлас вә мәһәббәт.

Шамахыдан Әләкбәр Сабир Таһирзадә.

23 апрел 1908.

V

Маарифпәрвәри-мөһтәрәм Султан Мәчид Гәнизадә һүзури-алиләринә!

Рүф'әтли бәј әфәндим!

Сабигдә мәһәлли гәзетәләр васитәсилә нәшр олунан мәнсәбиниздән әзлиниз хәбәри-һүзнавәрини һәр нә гәдәр гәзетә идарәләри тәкзиб едирләр идисә дә, билкүллијјә әмнијјәти-гәлб һасил олмујорды. Бинаәнәлејһ бу хәбәри-күдурәтәнкиз Шамахыда олан достларыныз үчүн бир мајеји-әлам, бир мәбдәи-әкдар олмушду.

Буну мүтәагиб дусти-һәгигимиз Маһмудбәј[1] чәнабларына вә нури-чешми Мәһәммәдтәги[2] бәрадәримизә тәрәфи-алиләриндән ирсал бујурулан мәктублара о сөзләрин әсассыз олдуғуну јазмыш олдуғунузу билмишдик. Билмишдик исә дә, јенә раһәт оламујордуг. Та ки, гәзетәләрдә тәбдили-мәнсәб хәбәри-мәсәррәтбәхшаләрини охумагла мафөвгүлһәдд мәмнун олдуг.

Бу мәнсәби-алиләрин тәбрик илә зати-әдибанәләрининн јөвмән-фәјөвмән тәрфи'и-рүтбә етмәкләри илә милләтә хидмәтдә пајдар вә бәргәрар олмаларын чәнаб һәгдән ән сәмимүлгәлб нијаз едирәм.

Ачизләринә кәлинчә, бу вәгтә гәдәр чарчешми-интизар илә јолунузу көзләјәнләрин ән биринчиси мән идим. Зира зати-фәзиләтмәабләри илә мәвасиләтмизи арзу едирдим. Һәм дә кәнди әфкари-мәхсусәми шифаһи олараг әрз едәчәкдим.

Нә едәјим ки, Шамахыны әдәми-тәшрифинизлә бу мәгсәдимә мүвәффәг оламадым[3].

Шимди мүсаидә едәр исәниз бурада олсун кәнди һалымдан бир гәдәр јазмаг истәјирәм.

Әввәлән, Шамахынын һалы сизә мә'лумдур. Сиз дә билирсиниз ки, бура мәним кимиләр үчүн бир зиндани-фәлакәтшүмулдур. Одур ки, кетдикчә мәишәтим тәнәззүл едијор. Әвәт, бу тәнәззүлү мән дә севирәм; чүнки иштијаг вә мәһәббәтим елм вә маарифәдир. Бојлә олдуғу үчүндүр ки, беш ај олур ки, мәдари-мәишәтим олан дүканчығазымы фүрухт едиб, үсули-тәдрисин әмәли олараг ганун вә гәваидин тәһсил үчүн фәзиләтмәаб Әбдүлхалыг әфәндинин мәктәбинә кетмәклә бәрабәр, мәктәбә лазым олан үлумә дә кәсби-бәләдијјәт етмишәм.

Һала ики ајдан зијадәдир ки, о мәктәбдә ушаглара тә'лим едирәм. Һәм дә тә'лимими тәгдир едијорлар.

Шимди әчәба нә едәјим? Бир јер јох ки, орaја тә'јин олунуб да вәзифәми ичра едәјим.

Ики ај бундан мүгәддәм «Тазә һәјат»да[4] Бакыдакы «Сәадәт» мәктәбинә ики нәфәр мүәллимин лүзуми бабиндә бир е'лан[5] вар иди. Бу е'ланы көрәрәк мән дә орaја бир әризә вердим.

Бу анә гәдәр бир хәбәрим јох. Билмирәм насыл олду?

Бунлара о гәдәр әмнијјәтим јохдур. Јалныз үмидим сизәдир ки, тәһти-идарәниздә вә ја башга јерләрдә мәһлул бир јер булунар исә орасыны ачизләри үчүн газанмаға чалышачагсыныз.

Һәр һалда мөвгеи дүшдүкдә бәндәләрини фәрамушихатир етмәјиб, мәмнун едәчәјинизә әминәм. Баги ихлас вә мәһәббәт.

Әли Сабир Таһирзадә Шамахы.

17 август 1908.

VI

Султан Мәчид һүзури-шәрифләринә!
Давәрим, әфәндим!

Ке дәст-е тешне микирәд бәр аби?
Ходавәндане фәзл ахәр сәваби!*

Кечән сәнә өз һәмвәтәнләримә хидмәт етмәјә һиммәт бағладым. Лакин бу хидмәтләрә гаршы онлардан мүкафат əвәзинә алдығым мүчазатлара да пәк ағладым... Даһа тагәтим, таг вә сәбрим баша кәлибдир, Јусиф[1] кими ихван әлиндә әсир галмышам. Бириси силли илә үзүмә урур; ағуши-мәһәббәт ачыб о бириси тәрәфә јөнәлдикдә јумуруғун башыма золлујур; ондан рукәрдан олуб башгасына мүтәвәччеһ олдугда дөшүмдән итәлијир, ағзыма урур; она дал чевирәндә дикәри далымдан урур, ағзы үстә јыхылырам...

Һалым фәна, күзәраным бир гәмли фачиә мәнзиләсиндәдир...

Бир даһа Шамахыда галмаға табү тәваным галмыјыбдыр. Бир нәфәр һәвадар вә гәмхарым јохдур. Јенә сизә үмидвар олуб да дәрдсәр вермәјә чәсарәт едирәм.

Баз амәдәм бе дәркәһе то илтичаконан,
Кәр һачәтәм рәва нәкони ру коча конәм?**

Ачизанә истида едирәм бундан артыг мәним бурада «каторга» чәзасына мәһкум олуб галмағыма разы олму-

* Тәрчүмәси: Тәшнәләрә әл тутар ким бир гашыг су илә?
Фәзиләт әһли, ахыр сәвабә һүммәт ејлә!

** Кәлдим һүзуруна, сәнә мән бир рича едим,
Рәдд ејләсән, де, онда гапындан һара кедим?

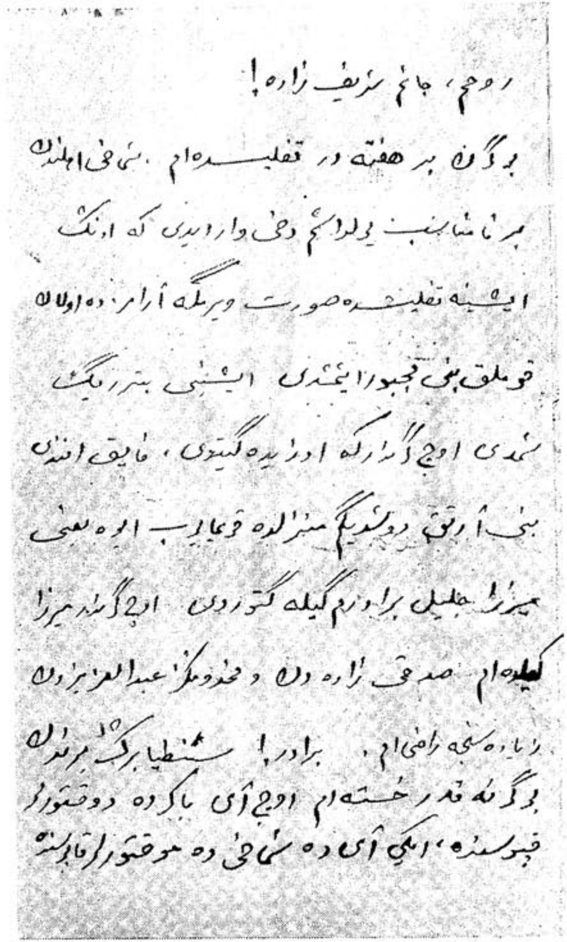
روحم، جانم شریف زاده!

Г. Шәрифзадәјә мәктубун автографы (илк сәһифә).

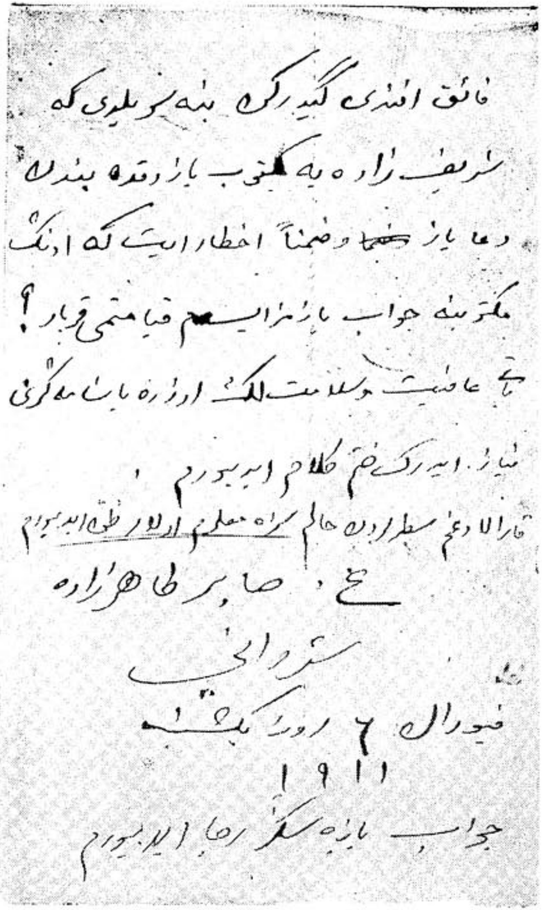

Г. Шәрифзадәјә мәктубун автографы (сон сәһифә).

јасыныз. Лүтф вә мәрһәмәт элинизи мәним тәрәфимә узадыб, бу чәһәннәмдән мәни хилас едәсиниз. Баги ихлас вә мәһәббәт.

Әләкбәр Сабир Таһирзадә Ширвани.

21 нөмрәли «Зәнбур» мәчмуәсинин[2] почта гутусунда «Рәһм гыл, Сабир!» үнванлы бир бејт[3] вар иди. Шамахылылар мәни зәнн етдиләр вә һалонки мән дејиләм. О дәхи мәндән өтрү тә'сирбәхши-су'и-зәнн олду...

Тәвәккүл бәхуда!

VII

Мәктуби-мәхсуси

Мөhтәрәм әфәндим!

Ики hәфтә бундан габаг хүсуси мәктубумла бәрабәр кечәнләриндә «Иршад»да чап олунмуш ше'рләримдән бир danә көндәрмишдим. Вә кечән hәфтә Сәмәдовлара[1] јаздығым хүсуси бир мәктуб илә бәрабәр «Мәмдәлинин»[2] hаггындә јени дедијим бир ше'ри дәхи көндәрмишдим ки, сизә јетирсинләр. Үммид ки, вүсул олмушдурлар. Будур, бу күн дә бир ше'р көндәријорум.

Әфәндим! Јаваш-јаваш дирчәлирәм. Үмидварам ки, чох шe'p јазам. Баги мәhәббәт.

Достунуз Ә. Сабир Таhирзадә Ширвани.

16 јанвар. 25 мәhәррәм.

VIII

Руhум, чаным, Шәрифзадә!

Бу күн бир hәфтәдир Тифлисдәјәм. Шамахы әhлиндән бир намүнасиб јолдашым дәхи вар иди ки, онун ишинә Тифлисдә сурәт вермәјә арамызда олан гоhумлуг мәни мәчбур етмишди. Ишини битиририк. Шимди үч күндүр ки, өзү дә кетди.

Фаиг әфәнди[1] мәни артыг дүшдүјүм мәнзилдә гојмајыб евә, јә'ни Мирзә Чәлил бәрадәримкилә кәтирди. Үч күндүр Мирзәкилдәјәм. Сидгизадәдән[2] вә мәхдумунуз Әбдүләзиздән зијадәсинчә разыјам.

Бәрадәр! Сентјабрын бириндән бу күнә гәдәр хәстәјәм. Үч ај Бакыда докторлар гапысында, ики ај да Шамахыда могторлар гапысында тәз'ији-hәјат етдим. Дәрдимә әлач буламадым. Ахыр лаәлач олуб, мүаличә үчүн Тифлисә кәлмишәм. Көрәјим бурада сағала биләчәкмијәм?!

Доктор Рудниковдан дава јејирәм. Хәстәлијим гара чијәримин бөјүмәсиндән нәш'әт етмиш.

Шамахыда икән Мирзә Чәлилдән мәктуб алмышдым. Јазмышды ки, февралын он бешинә гәдәр Тифлисә кедәчәјик. hәлә бу вәгтә гәдәр кәлмәјибләр. Вә Фаиг әфәнди ики күндүр ки, кәндә кетди.

Сизи арзу едијорум. Тифлис сојугдур, печин гырағындан ајрылмајырам. Сиз дә күрсүдән чыха билмәсиниз зәнн едијорум. Пәс насыл көрүшәчәјиз, сағлыг олсун. Фаиг әфәнди кедәркән мәнә сөјләди ки, Шәрифзадәјә мәктуб јаздыгда мәндән дуа јаз вә зимнән ихтар ет ки, онун мәктубуна чаваб јазмаз исәм гијамәтми гопар?

Баги афијәт вә сәламәтлик үзрә јашаманызы нијаз едәрәк хәтми-кәлам едијорум.

Гараладығым сәтирләрдән һалым сизә мә'лум олар зәнн едијорум.

Ә. Сабир Таһирзадә Ширвани.

Феврал 6, рузи-јекшәнбә, 1911.

Ҹаваб јазасыныз рича едијорум.

Аризи-гәмләр әлиндән ки, башым шишмиш иди,
Зәнн едәрдим она бәлкә едә чарә ҹијәрим;
Бәхти-мәнһусими көр, мән бу тәмәннадә икән
Башлады шишмәјә имди үзү гарә ҹијәрим.

Ә. С.

IX

Гардашым Сәһһәт!

Мүаличәдән өтрү Тифлисә кәлдикдән сонра сәнә мәктуб јазмамышам; зира ки, һалым мүсаид олмајыбдыр. Мирзә Ҹәлил вә Һәмидә ханым ҹәнабларындан чох разыјам. Билмирсән мәнә нә гәдәр еһтирам едирләр! Бу нечә мүддәтдә тәмам мәхариҹими вә зәһмәтымы мүтәһәммил олмушлар. Мәни меһманхана ја хәстәханада јатмаға разы олмадылар, өз евләриндә мәнзил вермишләр. Хүласә, билмирәм нә дил илә тәшәккүр едим; рәбби-тәала һәзрәтләри әвәз версин. Бу гәдәр бил ки, өз евимдән артыг мәнә пәрәстариш едирләр. Докторлары ҹәм' едиб, консултасија јапдылар; докторларын бә'зиси операсија, јә'ни әмәлијјати-ҹәрраһијјә ичра етмәк лазым билди. Мәнә тәклиф етдиләр ки, ҹијәриндәки илләт кәмалынча бизә мә'лум вә мүшәххәс дејилдир; разы олсан әмәлијјати-ҹәрраһијјә јапарыг; ҹијәрләриндән кәсмәк лазым исә, кәсәрик, јох, лазым дејилсә, јенә кәсдијимиз јери тикиб, әлач едәрик.

Дедим:

— Бағышлыјасыныз, доктор әфәндиләр! Мәним гарным портманат, кисә дејил ки, истәдијиниз кими ачыб, гапајасыныз. Бәлкә кәсдиниз, сонра әмәлә кәлмәди?!

Мәним бу сөзүм һәкимләрин чох хошуна кетди, күлүшдүләр. Вә бурадакы әһибба да докторларын гәт'и сөз вермәдијинә көрә әмәлијјат ичрасына разы олмадылар. Һәләлик дахили мүаличә илә мүдара едирәм. Доктор Каспарјанс мәнә мүаличә едир.

Мөвла көрәлим нејләр. Нејләрсә, көзәл ејләр.

Баги ихлас вә ирадәт.

Гардашын Ә. Сабир.

15 ијун 1911.

X

Гардашым Сәһһәт!

Мәктубун јетишди. Евдән, ушаглардан бир әндазәјәчән никәранлығым рәф' олду.

Галды ки, мәним әһвалым, сабигдә сәнә мәктуб јаздығым һалда индики һалдан мин дәфә јахшыраг иди; өзүм өз бәдбәхтлијимә баис олдум. Доғрусу, Мирзә Ҹәлил вә Һәмидә ханым ҹәнабларынын һәддән артыг илтифатларындан хәҹаләт чәкдијимә көрә чалышдым ки, бәлкә бир аз тез сәһһәт тапым; даһа да хәстәлијим шиддәт еләди. Бојлә ки, бурада бир нәфәр Гандәмиров адлы доктор вар, — Иран консулунун мәхсуси һәкимидир, Русијада вә Јевропада тәһсил етмишдир, османлы түркчәсилә дә көзәлҹә данышыр, — кетдим онун јанына. Мәни мүајинә етди, сорушду ки, кимдән әлач едирсән. Дедим:

— Доктор Қаспарјансдан.

Деди:

— Қаспарјанс еји бир доктордур, лакин бир гәдәр ихтијарлашмыш.

Доғрусу, онун бу ибарәси ғајәтдә мәним хошума кетди. Түркләрә мәһәббәтимин кәсрәтиндән хәјал етдим ки, бу адамын данышығы јалныз мәнә әлачдыр.

Ондан әлач истәдим. Мәнә бир һәб вә бир ичмә дәрман јазды. Деди ки:

— Бу һәбдән кечәләр јатан вәгтдә ики данә атарсан, о ичмә дәрмандан да ики саәтдә бир хөрәк гашығы ичәрсән. Бир аз вәгтдә бүтүн-бүтүнә сәһһәтјаб оларсан, шишманлашарсан. Вәтәнинә кедиб, гәзетәләрдә мәни мәдһ едәрсән.

Бу адамын јаздығы дәвалары Мирзә Ҹәлил ҹәнабларына мәсләһәт етмәмиш, алдым. Чүнки билирдим она мәсләһәт етсәјдим, разы олмајаҹагды. Һәким ики һәб демишдисә, мән кечә бир данә һәб атдым. О гәдәр мәни исһала апарды ки, даһа тагәтим галмамышдыр. Хәҹаләтимдән әһвалаты Мирзә Ҹәлил ҹәнабларына демәјә утанырам. Јенә дә доктор Қаспарјанса ричу' етмишәмсә дә, лакин һәјатымдан билкүллијјә гәт'и-үмидәм. Ахыр нәфәсләрим олдуғун дәрк едиб дә, бу мәктубла сәнә әһвалымы хәбәр верирәм. Бир гәдәр бабәт олар исәм Шамахыја гајыдаҹағам. Мәндән Маһмудбәјә сәлам ет. Меһдибәј Һачынски[1] ҹәнабларына ајры мәктуб јазмаг фикриндәјәм. Лакин әлим даһа гәләм тутмајыр. Әһлиәјалымы сизә, сизи дә аллаһа тапшырырам. Өлүрсәм, гәм етмәрәм; чүнки билирәм сиз мәним асарымы тәб' етдирәрсиниз. Баги вәссәлам.

Гардашын Ә. Сабир.

27 ијун 1911.

XI

[Мәктубдан бир парча]

Дүнјадән, һәјатымдән бизарәм. Бәрадәр, јәгин ет ки, шәр'ән мәс'ул олмасејдим, өзүмү мәсмум едәрдим. Бир дәфә дүнјанын әзабиндән хилас олурдум. Лакин нә етмәли, тәрбијеји-ибтидаијјәнин тә'сириндәнми, диндарлыгданмыдыр ки, буна вичданән разы оламыјорам. Нә гәдәр чисмән нараһәт...

ИЗАҺ ВӘ ШӘРҺЛӘР

Јени нәшрин изаһларында «Һопһопнамә»нин 1912-чи ил чапы «биринчи нәшр», 1914-чү ил чапы «икинчи нәшр», 1922-чи ил чапы «үчүнчү нәшр», 1934-чү илдә бурахылмыш «Бүтүн әсәрләр» «дөрдүнчү нәшр», «Һопһопнамә»нин 1948-чи ил чапы «бешинчи нәшр», 1954-чү ил чапы исә «алтынчы нәшр» кими гејд олунур.

[МӘН ХӘЛИЛУЛЛАҺ-Е ӘСРӘМ, ПЕДӘРӘМ ЧОН АЗӘР]

(Сәһ. 7)

Кечән әсрин ахырларында јазылмыш бу парча Сабирин илк, мә'лум гәләм тәчрүбәләриндәндир. Илк дәфә 1912-чи илдә Аббас Сәһһәтин «Һопһопнамә»јә јаздығы мүгәддимәдә чап олунмушдур. Сон нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрин мүгәддимәсинә дахил едилмишдир.

А. Сәһһәт ше'рин нә мүнасибәтлә јазылдығыны белә изаһ едир: «Бир-ики ил мәктәбә (Сејид Әзим Ширванинин Шамахыда ачдығы мәктәб нәзәрдә тутулур — *тәртибчинин гејди*) давам етдикдән сонра чүз'и фарсча, түркчә охујуб өјрәндијинә атасы иктифа етмиш, бир даһа мәктәбә кетмәјә риза вермәјиб, өзү илә бәрабәр дүкана апарыр. Сабир исә исте'дади-фитриси мочибинчә дүканда олдуғу һалда јенә китабәт вә гираәтә мәшғул олур. Алыш-веришдән зијадә охујуб-јазмаға һәвәснак олдуғундан атасы дилтәнк олуб, ону мәзәммәт едирмиш, һәтта бир дәфә ше'р китабыны да чырмыш. Бу исә Сабирин тәб'инә накүвара кәлиб Шамахыдан гачмаға мүсәммәм олуб бојлә бир гәсидә јазмыш:

Мән Хәлилуллаһ-е әсрәм, педәрәм чон Азәр

. . . . »

[1] *Хәлилуллаһ* — Ибраһим Хәлил пејғәмбәрин ләгәбләриндәндир, аллаһын досту демәкдир. Дини әсатирә көрә, гурбан бајрамынын әсасыны гојмушдур.

[2] *Азәр* — Ибраһим Хәлил пејғәмбәрин атасыдыр. Дини рәвајәтә көрә, пејғәмбәрлик иддиасына дүшән оғлунун ән кәскин әлејһдарларындан бири олмушдур.

[3] Бурада мүәјјән тарихи әфсанә нәзәрдә тутулур. Дини әсатирә көрә, Бабил шәһәринин әсасыны гојан вә һөкмранлыг едән Нәмруд бүтпәрәст имиш. Куја Ибраһим Хәлил пејғәмбәр бүтпәрәстлик әлејһинә тәблиғат апардығы үчүн Нәмруд ону ода атыб јандырмаг истәмишдир. Ше'рдә һәмин һадисәјә ишарә едилир.

[ХҮМСИ-ШӘРАБЫ СЕЈЈИДӘ САГИ ВЕРИБ ДЕДИ]

(Сәһ. 8)

Кечән әсрин ахырларына аид олан бу бејт Сабирин бәдаһәтән дедији илк ше'р парчаларындандыр. Илк дәфә 1912-чи илдә А. Сәһ-

һәтин «Һопһопнамә»јә јаздығы мүгәддимәдә чап олунмушдур. Бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

А. Сәһһәт бу бејтин нә мүнасибәтлә дејилдијини беләизаһ едир: «...Нәмәки данышмағы, шух, зәриф вә һазырчаваблығы сәбәбиндән аз заманда үләма вә ә'јанын јанында мә'руф вә мәшһур олур вә үмумин мәһәббәтини чәлб едир. Хүсусән устады мәрһум Һачы Сејид Әзимин мәнзури-нәзәри олур. Бир вәгт Сејид илә бәрабәр сәфәрдән кәлмиш бир нәфәр шәхсин көрүшүнә кедирләр. Мүсафир чамаданындан он дәнә луму чыхарыб, ики дәнәсини Сејидә, бир дәнәсин Сабирә вериб, буна мүнасиб Сабирдән бәдаһәтән бир ше'р истәр. Сабир бир аз фикирдән сонра дејир:

Хүмси-шәрабы Сејјидә саги вериб деди:
Сабир фәгирдир, јетәр анчаг зәкат она.

Мәрһум Сејид дә:

Сејјиддир устад мәнә нәзмү нәсрдә,
Мөһтачи-истифадәдәдир каинат она —

бејтин дејиб, һәман ше'рә нлтиһагын Сабирә тәклиф едир».

1 Мүсәлманлар һәр ил өз газанчларындан «хүмс» вә «зәкат» адыилә ики гисим дини верки вермәли идиләр. Хүмс газанчын бешдә бир, зәкат исә онда бир һиссәси олурду. Хүмс сејидләрә, зәкат исә јохсуллара, фәгирләрә вериләрди. Он лумунун икиси — хүмс, јә'ни бешдә бири, бириси — зәкат, јә'ни онда бири олур. Ше'рдә һәмин һадисәјә ишарә едилир.

[ШЕ'Р БИР КӨВҺӘРИ-ЈЕКДАНЕЈИ-ЗИГИЈМӘТДИР]

(Сәһ. 9)

Шаирин кәнчлик илләриндә гәләмә алдығы бу ше'р илк дәфә 1912-чи илдә А. Сәһһәтин «Һопһопнамә»јә јаздығы мүгәддимәдә чап олунмушдур. Дөрдүнчү нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

А. Сәһһәт бу ше'рин јазылма тарихчәсиндән данышаркән көстәрир: «Затән гәсидә дејиб бә'з ә'јаны тә'риф етмәјә һеч маил олмамышдыр. Гәсидә јазмагда әдәми-игтидарыны көстәрән әшхаса дедији бу иди: «Пулдан өтрү јалан мәдиһәләр јазмагда игтидарым јох исә дә, доғру һәчв јазмагда чох һүнәрлијәм», — дејә бу гит'ә илә ифтихар едәрди:

Ше'р бир көвһәри-јекданеји-зигијмәтдир

. . . . »

[СӘН ПИРИ-ЧӘҺАНДИДӘСӘН, ЕЈ СЕЈЈИДИ-СӘРҚАР]

(Сәһ. 10)

Кечән әсрин ахырларында гәләмә алынмыш бу ше'р илк дәфә 1912-чи илдә А. Сәһһәтин «Һопһопнамә»јә јаздығы мүгәддимәдә чап олунмушдур. Бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

А. Сәһһәтин дедијинә көрә, бу ше'р Сејид Әзим Ширванинин:

«Еј мәһ, билирәм фитнеји-дөвран олачагсан,
Еј гашы һилалым, мәһи-табан олачагсан» —

бејти илә башланан гәзәлинә чаваб јазылмышдыр.

[САБИРИ-ШЕЈДА ҚИ, ТӘРКИ-ШӘҺРИ-ШИРВАН ЕЈЛӘДИ]

(Сәһ. 11)

Кечән әсрин 80-чы илләриндә шаирин Хорасан сәјаһәти вахты дедији бу ше'р илк дәфә 1912-чи илдә А. Сәһһәтин «һопһопнамә»јә јаздығы мүгәддимәдә чап олунмушдур. Бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

1 Һичри тарихә көрә, илләрин һәр бири бүрчләрлә әлагәдар олараг куја мүәјјән бир һејван (сичан, өкүз, пәләнк, довшан, балыг, илан, ат, гојун, мејмун, гуш, ит вә донуз) үстүндә тәһвил олур. «Мејмун или» дедикдә шаир һәмин һадисәни нәзәрдә тутур.

[ҮЧ ЈҮЗ ОН ДОГГУЗ ИДИ БӘ'Д ҺӘЗАР]

(Сәһ. 12)

1902-чи илдә Шамахыда вагe олан зәлзәлә мүнасибәтилә јазылмыш бу мәнзумә илк дәфә 1948-чи илдә чап олунмушдур. Јалныз сон ики нәшрә дахил едилмишдир

«Һопһопнамә»нин 1948-чи ил чапынын тәртибчиси Һ. Сәмәдзадәнин јаздығына көрә, «бу ше'ри Бакы мүәллимләриндән Ширалы Рзабәјли јолдаш өз атасынын архивиндән тапмышдыр. Рзабәјлинин атасы Әлисолтан о заман Фәрганәдә мәһкәмә дилманчы вәзифәсиндә ишләјирмиш. Зәлзәлә заманы Шамахыда јашајан Мир Муртуза адлы бир гоһуму Шамахынын вәзијјәти һаггында Фәрганәјә, Әлисолтана јаздығы мәктуба бу ше'ри дә әлавә етмишдир».

Әлјазмасында ше'рдән әввәл беләбир гејд вардыр: *«Шамахы тәзәлзүлатынын хүсусунда Шамахы шүәраларындан Сабир тәхәллүс Аға Мәшәди Әләкбәр Таһировун әш'ари-ширин тәранәләриндән бир һәдијјеји-ачизанә вә тәшәккүранәсидир».*

1 *Тур* — әфсанәви дағдыр. Куја Муса пејғәмбәр һәмин дағын үстүнә чыхыб, аллаһла данышармыш. Шаир Ширванын әзәмәтини Тур дағына бәнзәдир. Тур дағынын Ширвана гибтә етдијини көстәрир.

2 *«Нәфхеји-сур»* дедикдә шаир мүәјјән дини-әфсанәви һадисәјә ишарә едир. Куја гијамәт күнү Исрафил өз суруну (шејпуруну) чалачаг вә гијамәт бәрпа олачагмыш.

3 Әлјазмасында бу мисра дүзкүн јазылмадығындан мә'на вә вәзн позулмушдур.

4 Сон нәшрдә *галыб* әвәзинә: *галиб.*

5 Бу бејтдә мүәјјән дини-әфсанәви һадисә нәзәрдә тутулур. Куја Јә'губ пејғәмбәр өз истәкли оғлу Јусифи итирдикдән сонра һәмишә ону ахтарар, көз јашы төкәрмиш. «Пири-Кән'ан» — Јә'губ пејғәмбәрә ишарәдир. Гардашларынын хәјанәти нәтичәсиндә Јусиф Кән'андан Мисрә апарылмышдыр.

6 Шәргдә кениш јајылмыш Хосров вә Ширин әһвалатына ишарә олунур.

[7] *Мәликов, Һәсәнбәј Зәрдаби (1837—1907)* — Азәрбајчан мәдәнијјәтинин көркәмли нүмајәндәләриндән бири, милли театр вә мәтбуатын баниси, журналист, дарвинист алим вә бөјүк ичтимаи хадим иди. Нәшр етдији «Әкинчи» гәзети (1875—1877) илә Азәрбајчан мәтбуатынын әсасыны гојмушдур. Тәбиијјат вә кәнд тәсәррүфатына, маариф, дил, әдәбијјат, инчәсәнәт, театр вә елмин бир сыра башга саһәләринә даир чохлу әсәрләрин мүәллифидир.

[ШҮКР ЛИЛЛАҺ КИ, АФИТАБИ-СҮХӘН]

(Сәһ. 17)

Илк дәфә «Шәрги-Рус» гәзетиндә (27 ијун 1903, № 37) *«Әләкбәр Таһиров»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз сон үч нәшрә дахил едилмишдир. Дөрдүнчү нәшрдә *«Әдәбијјат»* ады илә верилмишдир. Бу мәнзумә Сабирин илк мә'лум мәтбу ше'ридир.

Гәзетдә ше'рдән әввәл редаксијанын белә бир гејди вардыр: *«Шамахылы Әли Әзимов бәрадәримизин идарәмизә көндәрдији хејирхаһанә мәктубунун ләффиндәки «Сабир» тәхәллүслү бир шаирин кәламыдыр».*

[1] *«Шәрги-Рус»* — 1903—1905-чи илләрдә Тифлисдә Азәрбајчан дилиндә «чәмијјәт ишләринә вә әдәбијјата» даир нәшр олунан гәзет иди. Илк нөмрәси мартын 30-да бурахылан бу гәзетин сәһифәләриндә рәсми һөкумәт хәбәрләриндән әлавә, ичтимаи-сијаси вә мәдәни һәјатын бир чох чәһәтләрини ишыгландыран мәгалә, фелјетон, һекајә, пјес вә с. чап олунмушдур. Гәзетдә Ч. Мәммәдгулузадә, Ф. Көчәрли, А. Сәһһәт, М. Ә. Сабир, М. С. Ордубади, Р. Әфәндијев вә бир сыра башга јазычы вә ичтимаи хадимләр иштирак етмишләр.

[2] *Мәһәммәдаға Шаһтахтылы (1848—1930)* — «Шәрги-Рус» гәзетинин нашир вә редактору, көркәмли журналист вә ичтимаи хадим иди. Нахчыванын Шаһтахты кәндиндә доғулмуш, узун мүддәт Петербург, Москва, Парис, Истамбул вә башга шәһәрләрдә јашамыш, әрәб, фарс, алман, франсыз, инкилис дилләрини өјрәнмишди. Онларча әдәби-елми әсәрләрин мүәллифи кими танынмышдыр.

[3] Гәзетдә *бу күнүн* әвәзинә: *бу күн.*

[4] Ахырынчы дөрд бејт сон ики нәшрдә верилмәмишдир.

[5] Дөрдүнчү нәшрдә *өмри-пүрмајәмиз* ифадәси әвәзинә: *өмрүмүз, мајәмиз.*

[6] *Ола* сөзү дөрдүнчү нәшрдә *олан,* сон ики нәшрдә исә *олар* шәклиндә кетмишдир.

МҮСӘЛМАН ВӘ ЕРМӘНИ ВӘТӘНДАШЛАРЫМЫЗА

(«Әсримиз хаһиш едәркән иттифагү иттиһад»)

(Сәһ. 19)

Илк дәфә «Һәјат» гәзетиндә (1 ијул 1905, № 19) *«М. Әләкбәр Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир. Сон дөрд нәшрдә *«Бејнәлмиләл»* ады илә верилмишдир.

Ше'ри чап үчүн «Һәјат» гәзети редаксијасына көндәрән Сабир әсәрин ахырында белә бир гејд вермишдир: «Һәјат» гәзетинин 10-чу нөмрәсиндә маарифдост М. Һәсән Таһиров һәзрәтләринин руһәфза мәгаләсинин әвахириндә охудум: һәмин «һәр биримиз шу гәзетәни охујуб истигбалымыз үчүн иш көрмәлијиз» кәлимати-хејирхаһанәсинә пејрәви олараг тәгазаји-заманәмизчә бәр'әкс иттифаг душәни әрамինә вә мүслимин зиддијјәтинин ислаһында фөвгәззикр бир нечә гит'әнин тәнзимини әнсәб вә әлзәм көрдүм. Башга дәфәләр дә һәм әһвали-үмумә даир мәтләбләри өз габилијјәтим гәдәринчә нәзм етмәјә муштагәм. Вә белә хидмәти-чакәранәләри вәтән гардашларымызын јолунда өзүмүзә вачиб билириз. Әкәр тәшвиг бабиндән тәб' едәчәк олурсаныз мәмнун галырыз».

М. Һәсән Таһиров «Һәјат» гәзетинин Шәки үзрә мүхбири иди. Онун *«Маарифимиз баһары»* адлы мәгаләси «Һәјат» гәзетинин нәшри мүнасибәтилә јазылмыш вә гәзетин 1905-чи ил 17 ијун тарихли 10-чу нөмрәсиндә чап олунмушдур. Һәмин мәгалә бу сөзләрлә гуртарырды: «Һәр биримиз шу гәзетәни охујуб истигбалымыз үчүн иш көрмәлијиз. Шу гәзетә бизим үчүн чох иш көрәчәк. Һәр мәсәләмиз онда һәлл олуначаг. Даһа о мәгамы төвсиф вә тә'рифә һачәт көрмәјириз. Үнваны олан «Һәјат» кәлмәсиндән һәр шеј бәлли олур. «Һәјат» дедијимиздә «баһар» тәсәввүр олуначагдыр. Иштә маарифимизин баһары бундан ибарәтдир, гардашларым!»

«Һәјат» гәзети редаксијасынын Сабирин ше'ри һаггында белә бир гејди вардыр: «Ше'ринииздә түркчәјә мүхалиф бә'зи әлфаз вә чүмләләрлә бәрабәр гәваиди-әрузә дахи мүғајир бә'з мисралар вә кәза мүтәаддид ималәләрә раст кәлдијимиздән тәсһиһә лүзум көрдүк. Затән гәзетәмизин һәр нүсхәси башында тәсһиһ хүсусунда мухтар булундуғумуз е'лан олунмушдур».

Ше'рин әлјазмасы итиб-батдығындан редаксијанын һансы «әлфаз вә чүмләләри», әруз вәзнинин гајда-ганунлары илә ујушмајан һансы мисралары дәјишдирдијини вә нечә «тәсһиһ» етдијини мүәјјәнләшдирмәк мүмкүн дејил.

[1] Сон ики нәшрдә *алмаг* әвәзинә: *олмаг.*

[2] *Фитнеји-иблиси-мәл'ун* дедикдә шаир чар һөкумәтини вә онун Гафгазда јеритдији фитнәкар милли гырғын сијасәтини нәзәрдә тутур.

[3] Дөрдүнчү нәшрдә *гәрјә* әвәзинә: *дүнја.*

[4] Сон ики нәшрдә *дәф'индә* әвәзинә: *дәф'инә.*

ШИМДИ ФҮРСӘТ ВАР ИКӘН БИР ИШ КӨР ИСТИГБАЛ ҮЧҮН!

(«Гылма, еј мүн'им, тәчаһүд кәсрәти-әмвал үчүн»)

(Сәһ. 21)

Илк дәфә «Рәһбәр» журналында (24 сентјабр 1906, № 1) *имзасыз* чап олунмушдур. Јалныз сон үч нәшрә дахил едилмишдир. Һәр үч нәшрдә *«Истигбал үчүн»* ады илә верилмишдир.

[1] Һәр үч нәшрдә *фүрсәт* әвәзинә: *вүс'әт.*

[2] Һәр үч нәшрдә *һалынча* әвәзинә: *фикринчә.*

[3] Бу мисра һәр үч нәшрдә белә кетмишдир: *Дүнкү дәрвиши бу күн көр мүн'ими-тәгдирә бах.*

4 Һәр үч нәшрдә *билмәзәм* әвәзинә: *билмирәм.*
5 Бу мисра һеч бир нәшрдә верилмәмишдир.
6 Һәр үч нәшрдә *иззәт* әвәзинә: *милләт.*
7 Һәр үч нәшрдә *милләт* әвәзинә: *иззәт.*
8 Һәр үч нәшрдә *дәрс* әвәзинә: *тәһсил.*

СӨЗ

(«Еј сөз, нола дерсәм сәнә хуршиди-сәмават»)
(Сәһ. 23)

Илк дәфә «Фүјузат» журналында (18 декабр 1906, № 5) *«Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз сон дөрд нәшрә дахил едилмишдир.

[ГӘРИНИ-МӘҒФИРӘТ ГЫЛ, ЈА ИЛАҺИ]

(Сәһ. 24)

Мүзәффәрәддин шаһын вәфаты мүнасибәти илә јазылмыш бу ше'р илк дәфә «Иршад» гәзетиндә (11 јанвар 1907, № 8) *«Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур. *«Дуа»* ады илә јалныз икинчи нәшрә дахил едилмишдир.

2 *Мәһәммәдәли Мирзә (1872—1925)* — 1907—1909-чу илләрдә Иран шаһы олмушдур. Онун шаһлығы дөврүндә харичи империалистләр Ираны јарыммүстәмләкәјә чевирмишләр. Әсримизин әввәлләриндә кенишләнән халг һәрәкатынын күчлү тәзјиги алтында Мүзәффәрәддин шаһ 1906-чы илин августунда конститусија верилмәси вә милли мәчлисин чағырылмасы һаггында фәрман вермәк мәчбуријјәтиндә галды. 1906-чы илин декабрында конститусијанын биринчи һиссәсини имзалады.

2 *Мәһәммәдәли Мирзә (1872—1925)*—1907—1909-чу илләрдә Иран шаһы олмушдур. Атасы Мүзәффәрәддин шаһын вәфатындан сонра тахта чыхмыш вә гыса мүддәтли шаһлығы дөврүндә ири торпаг саһибләринин, феодалларын мәнафејини мүдафиә едәрәк ингилаб әлејһинә гызғын мүбаризә апармышдыр. Мүзәффәрәддин шаһын вердији конститусијаны кери алмыш, милли мәчлисә гаршы мүбаризәни давам етдириб, 1908-чи илин ијун ајында мәчлиси говмушдур.

М. Ә. Сабир аз сонра Мәһәммәдәли шаһ әлејһинә гәти мүбаризәјә башламыш, ону «Мәмдәли, Мә'дәли, Мәндәли» вә саир адларла өз сатирасынын әсас һәдәфләриндән биринә чевирмишдир.

АБДУЛЛА ЧӨВДӘТИН ӘШ'АРЫНЫ ТӘХМИС

(«Әчәб, кәшфи-нигаб етмәзми јарым рујн-зијбадән»)
(Сәһ. 26)

Илк дәфә «Фүјузат» журналында (12 јанвар 1907, № 7) *«Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз үчүнчү, бешинчи вә алтынчы нәшрләрә дахил едилмишдир. Үчүнчү нәшрдә *«Тәхмис»* ады илә верилмишдир.

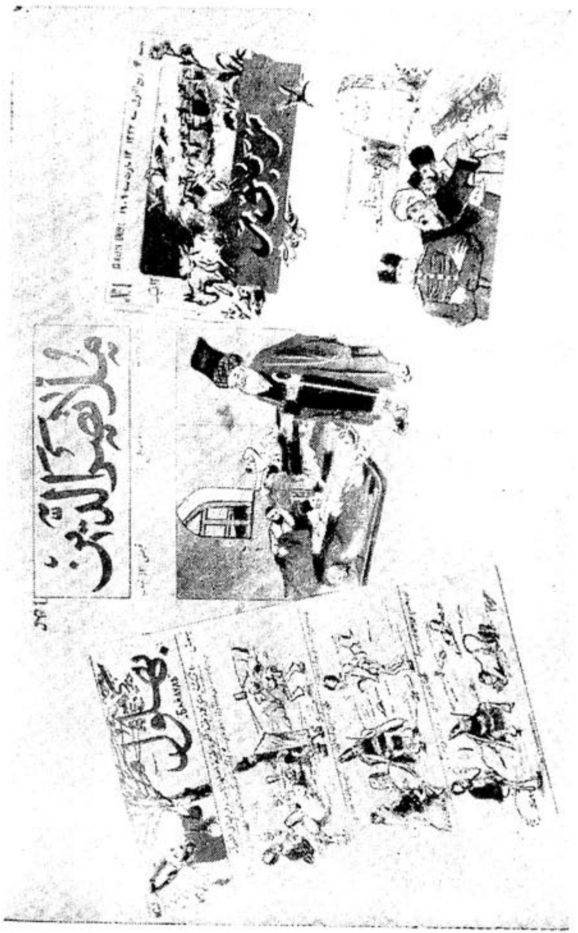

М. Ә. Сабирин иштирак етдији сатирик журналлар. «Молла Нәсрәддин», «Бәһлул» вә «Зәнбур».

«Һопһопнамә»нин илк дөрд нәшри (1912, 1914, 1922 вә 1934-чү илләр).

Бу ше'р түрк шаири Абдулла Чөвдәтин 1906-чы илдә «Фүјузат» журналынын 26 нојабр тарихли 3-чү нөмрәсиндә чап олунмуш бир гит'әсиндән тәхмисдир. Һәмин гит'ә беләдир:

«Јолунда бин һәгигәт вердијим бир шанлы рә'јадән
Галан пишаниҹи-өмрүмдә бир набуд көвкәбдир;
Тәнәффүрләр, тәрәһһүмләр, тәхәттүрләрлә дүнјадән
Күзарим зәхмдари-вәсл бир һичри-мүкәвкәбдир».

ТӘҺӘССҮР

(«Олсајды сәфа зүмреји-ирфан арасында»)

(Сәһ. 27)

Илк дәфә «Иршад» гәзетиндә (22 феврал 1907, № 31), сонра исә Петербургда чыхан «Үлфәт» гәзетиндә (8 март 1907, № 63) *«Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур. Икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрә дахил едилмишдир.

«Үлфәт» гәзетиндә М. Ә. Сабирин ше'риндән әввәл *«Әдәбијјат аләми»* адлы бир мәгалә верилмишдир. Редактор тәрәфиндән јазылмыш һәмин мәгаләнин бир јериндә дејилирди: «Гафгаз затән шаир јатағыдыр. Орада пәк бөјүк шаирләр јетишмишдир. Һазырда бир чох тәбиәти-ше'ријјә саһибләри булундуғу «Иршад» вә «Фүјузат» кими мәһәлли чаридәләрдә дәрч едилмиш ше'рләриндән көрүлүр... Биз кәрәк Гафгаз, кәрәк Газанда зүһур едән јени шаирләримизин әсәрләрини гејри гәзетәләрдә көрдүкчә нәгл едиб, «Үлфәт» охучуларыны дәхи ләззәтјаб еләмәкдән кәндимизи аламыјоруз. Бу дәфә «Иршад» рәфигимиздән «Тәһәссүр» исмли ше'ри нәгл етдик... Мәгсәдимиз гаре'ләримизи һәр шејдән һиссәдар етмәкдир. Әкәр јени шаир гардашларымыз а'сари-әлијјәләрини доғрудан-доғруја идарәмизә көндәрәрләрсә, мәәлмәмнунијјә дәрч едәриз».

ТӘРАНЕЈИ-ШАИРАНӘ

(«Сүлуки шаирин ејнән сәфа дејил дә, нәдир?»)

(Сәһ. 29)

Илк дәфә «Тазә һәјат» гәзетиндә (6 ијун 1907, № 47) *«Әли Сабир Таһирзадә Ширвани»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

Гәзетдә ше'рдән сонра «Ә. С. Т. задә» имзасы илә белә бир *«Ихтар»* верилмишдир: «Шишәдә, Бакыда, Әрдәбилдә шаир тәхәллүсдашларымыза олдугча тәшәккүр едәчәјиз. Фәгәт, тәшхисдән өтрү бачардыгча вә бәһри-ше'рә мүсаидә етдикчәјә гәдәр әсил адымыздан олан «Әли» кәлмәси илә бәрабәр тәхәллүсүмүз олан «Сабир» кәлмәсин бир мисраја јерләшдирмәк сә'јиндә олмаға мәчбуруз».

О заман Бакы гәзетләриндә «Сабир» имзасы илә ше'р јазан чох

олдуғундан бөјүк шаир белә бир гејди вермәји лазым вә вачиб билмишдир.

[1] Бу мисра гәзетдә вә икинчи нәшрдә белә кетмишдир: *Гуламиһиммәт ол, шаири-гәзәлханым.*

ИЛТИҺАБИ-ТӘӘССҮРАТЫМДАН ЈЕНӘ БИР ШӨ'ЛЕЈИ-ЧӘҺАНСУЗУМ

(«Әл'әман, еј шаһи-Јәсриб мәдфәнү Мәкки вәтән»)

(Сәһ. 31)

Илк дәфә «Тазә һәјат» гәзетиндә (3 август 1907, № 89) *«Әли Сабир, Таһирзадә Ширвани»* имзасы илә чап олунмушдур. Икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрә дахил едилмишдир. Үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә *«Тәәссүратым»* ады илә верилмишдир.

[1] Дөрдүнчү нәшрдә *булмаз* әвәзинә: *олмаз.*

ШӘКИБАИ

(«Јар кетдикчә тәһәссүр дили-шејдадә дурар»)

(Сәһ. 33)

Илк дәфә «Тазә һәјат» гәзетиндә (16 август 1907, № 98) *«Әли Сабир Таһирзадә Ширвани»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

Гәзетдә ше'рин сонунда М. Ә. Сабирин белә бир гејди вар: *«Бу гәзәлин мәтләи-мәзмунун Хагани Ширванинин:*

Чинан истадәәм пишо пәсе-тә'н
Ки, истадә әлифһаји-әтә'на—

бејтиндән иглибас етдијимизи ачизанә ихтар едирик».

[1] Сон үч нәшрдә дағ ады олан *Бисутун* сөзү *бусбүтүн* шәклиндә верилдијиндән бејтин мә'насы вә мәзмуну тәһриф едилмишдир.

[2] Әрәб әлифбасында «әт'әна» сөзү белә јазылыр: اطعنا Бу сөзүн көку «тә'н» һәр ики тәрәфдән әлифлә әһатә олунмушдур. Бејтдә буна ишарә едилир.

ӘНИН

(«Учдун, еј руһи-пурфүтуһи-һәсән!»)

(Сәһ. 34)

Һәсәнбәј Зәрдабинин вәфаты мүнасибәти илә јазылмыш бу ше'р илк дәфә «Иршад» гәзетиндә (19 јанвар 1908, № 9) *«Әли Сабир Таһирзадә Ширвани»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Гәзетдә вә икинчи нәшрдә *савулдун* сөзүнә *сағыныб бир тәрәфә чәкилмәк* дејә изаһ верилмишдир.

[2] Һәсәнбәј Зәрдабинин нәшр етдији «Әкинчи» гәзетинә (1875—1877) ишарә олунур.

[3] *Чүһәла хабкаһидир әл'ан* мисрасы әвәзинә гәзетдә: *Бир даһа доғмаз олду әһли-лисан* мисрасы верилмишдир.

НӨВҺӘ

(«Әрсеји-аләмин јенә вәз'и бәлалы көрсәнир!»)

(Сәһ. 35)

Илк дәфә «Тазә һәјат» гәзетиндә (30 јанвар 1908, № 25) *«Әләкбәр Таһирзадә Шамахы»* имзасы илә чап олунмушдур. Икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] *Нуһ*—дини әфсанәјә көрә, пејғәмбәрләрдән биридир. «Нуһ туфаны» һаггындакы әсатирдә туфандан сонракы инсанлығын илк нүмајәндәси кими көстәрилмишдир.

[2] *Фәрат*—Иргда чај адыдыр.

[ЧҮНКИ ВҮЧУДИ-АЛИМ БИР НЕ'МӘТИ-ХУДАДЫР]

(Сәһ. 36)

Илк дәфә «Тазә һәјат» гәзетиндә (29 феврал 1908, № 49) Шамахыдан јазылмыш мүхбир мәктубунун ичәрисиндә чап олунмушдур. Јалныз икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрә дахил едилмишдир.

Бу вә бундан сонракы ше'р шамахылы губернија газысы Һачы Әбдүлмәчид әфәнди Әфәндизадәнин вәфаты мүнасибәти илә јазылмышдыр. Һачы Мәчид әфәнди 1908-чи ил февралын 21-дә вәфат етмишдир.

Матәм мәрасимини кениш тәсвир едән мүхбир, мәктубунун бир јериндә јазыр: «Минләрчә һазирун әфәнди һәзрәтләринә игтида едәрәк намаза шүру' олунду. Намаз хитам булдугда сәфләр позулмагсызын чәмаәт кәмали-арамијјәт илә дуруб, пуштбамда нөвһә охумаға амадә дуран, мәшһур хошавазлар Аға Хәлил вә Сејфуллаһын охујачаг олдуглары нөвһәни көзләјирдиләр. Бу әснада мүшарилејһләр һәмаһәнк олараг Ә. Сабир Таһирзадә чәнаблары, әфәнди мәрһумун вәфаты мүнасибәтинчә иншад етдији атијәззикр нөвһәни охујуб һазируни ағлатдылар...

Чүнки бу чүр алим бир не'мәти-худадыр

. . . . »

[1] Гәзетдә *вүчуди-алим* ифадәси әвәзинә: *бу чүр алим.*

[ЕЈ МҮСИБӘТЗӘДӘ ДИНДАШЛАРЫМ, ЕТДИКЧӘ НӘЗӘР]

(Сәһ. 37)

Илк дәфә «Иршад» гәзетиндә (8 март 1908, № 29) А. Сәһһәтин Һачы Мәчид әфәндинин вәфатына даир јаздығы мәгаләнин ичәрисиндә чап олунмушдур. Икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Дөрдүнчү нәшрдә *бејти-ибадәтдә* әвәзинә: *бејти-имамәтдә.*

РӘҺКҮЗАРИ-МӘХЛУГАТДА БИР МӨҺТАЧИ-МӘСАРИФ

(«Еј дәрбәдәр кәзиб үрәји ган олан чочуг!»)

(Сәһ. 39)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (9 март 1908, № 10) *имзасыз* чап олунмушдур. Бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир. Үчүнчү нәшрдә *«Мөһтачи-мәсариф»*, дөрдүнчү нәшрдә исә *«Мөһтачи-мәариф»* ады илә верилмишдир.

Бу ше'р Мәһәммәд Һадинин 1908-чи илдә «Тазә һәјат» гәзетинин 10 вә 11 март тарихли 32 вә 33-чү нөмрәләриндә чап олунмуш *«Рәһкүзари-мәтбуатда бир шукуфеји-мәариф»* адлы әсәринә нәзирәдир. Һәмин әсәрин илк бәнди беләдир:

«Еј иктисаби-елмә шитабан олан чочуг!
Еј талиби-шукуфеји-ирфан олан чочуг!
Бир тәрзи-дилрубалә хураман олан чочуг!
Агуши-мәктәби-әдәбә чан атан чочуг!
Еј каинати-иззәтә султан олан чочуг!
Еј чәннәти-сәадәтә ризван олан чочуг!..»

НӘ ЈАЗЫМ?

(«Шаирәм, чүнки вәзифәм будур әш'ар јазым»)

(Сәһ. 41)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (13 октјабр 1908, № 41) *«Әбунәср Шејбани»* имзасы илә чап олунмушдур. Бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] *Писи пис* ифадәси әвәзинә икинчи нәшрдә: *кәчи кәч*, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә исә: *бәди бәд*.

[2] Илк дөрд нәшрдә *үстүмә* әвәзинә: *үзүмә*.

[3] Бүтүн нәшрләрдә *истәмирсән* әвәзинә: *истәмәзсән*.

[4] Сон үч нәшрдә *ејмән* әвәзинә: *гадир*.

[5] *Ејмән дејиләм* ифадәси икинчи вә үчүнчү нәшрләрдә верилмәмиш, бунун әвәзинә сонракы мисранын *һәм әһли-гәләм* сөзләри тәкрар чап олунмушдур.

СӘТТАРХАНА

(«Һали-мәчзубим көрүб, гаре, демә диванәдир»)

(Сәһ. 43)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (20 октјабр 1908, № 42) *«Мәчзуб»* имзасы илә чап олунмушдур. Дөрдүнчү нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир. Журналда, биринчи вә икинчи нәшрләрдә *«Хана»* ады илә верилмишдир.

[1] *Сәттархан (?—1914)*—чәсур халг гәһрәманы, Чәнуби Азәрбајчандакы ингилаби һәрәкатын рәһбәри иди. Гарачадағ рајонунда

кәндли аиләсиндә доғулмушдур. Узун мүддәт Загафгазијанын сәнаје мәркәзләриндә чалышмыш, фәһлә һәрәкатында иштирак етмиш, сосиал-демократ «Һүммәт» тәшкилатынын үзвү олмушдур. 1905—1911-чи илләрин Иран ингилабы дөврүндә шаһ һакимијјәти вә јерли феодаллара гаршы, конститусијанын бәрпасы уғрунда мүбаризәләрә рәһбәрлик етмишдир.

Ше'р чап олунаркән чар сензурасы «Сәттар» адынын нәшринә ичазә вермәмиш, она көрә дә һәм журналда, һәм дә «Һопһопнамә»нин ингилабдан әввәлки нәшрләриндә адын јеринә нөгтәләр гојулмушдур. Беләликлә, «Сәттар» ады илк дәфә «Һопһопнамә»нин 1922-чи ил чапында мәтнә дахил едилмишдир.

[2] *Гачарилар*—1794—1925-чи илләрдә Иранда һакимијјәт сүрмүш сүлаләнин адыдыр. Бу сүлаләјә мәнсуб олан шаһларын (Аға Мәһәммәд шаһ, Нәсрәддин шаһ, Мүзәффәрәддин шаһ, Мәһәммәдәли шаһ вә б.) һакимијјәти дөврүндә Иранда ичтимаи-игтисади мүнасибәтләр саһәсиндә вә сијаси гурулушда орта әср феодал гајдалары сахланмыш вә Иран харичи капиталистләрин јарыммүстәмләкәсинә чеврилмишдир.

[3] *Зөһһак*—гәдим Иранын әфсанәви падшаһларындандыр. Күјә чијинләринә ики илан јапышмыш имиш; бу иланлар она әзаб вермәсин дејә бунлара күндә ики ушағын бејнини једирәрмиш. Тарихдә ән залым падшаһлардан бири кими мәшһурдур.

[4] Бу сөз биринчи, икинчи вә үчүнчү нәшрләрдә дүшмүшдүр.

[5] Шаир бурада Ејнүддөвләјә ишарә едир. Ејнүддөвлә Тәбризә һүчум едән вә Сәттарханла вурушан шаһ гошунлары сәркәрдәсинин ләгәби иди.

[ЈАШАДЫГЧА ХӘРАБӘ ШИРВАНДА]

(Сәһ. 45)

1910-чу илин јанвар ајында јазылмыш бу ше'р илк дәфә «Револјусија вә култура» журналында (1939, № 5) әлјазмасына әсасән *«Ә. Сабир Таһирзадә Ширвани»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз сон ики нәшрә дахил едилмишдир.

Журналда әсәр ашағыдакы гејдлә нәшр олунмушдур: «Сабирин бурада дәрч етдијимиз ше'ри илк дәфә нәшр олунур. Сабирин оғлу Мәммәдсәлим Таһирзадә тәрәфиндән әлдә едилиб редаксијамыза верилмиш бу ше'р Сабир Бакыда олдуғу заманлар јазылмышдыр. Ше'р, Бакыја кәләркән јазычыја һөрмәт вә јардым етмиш адамлара, хүсусилә Сабирин һәмвәтәни Әлигулу адлы бир адама мүрачиәтлә јазылмыш олса да, јазычынын тәрчүмеји-һалынын бә'зи чәһәтләрини ајдынлашдырдығы вә хүсусилә Шамахыда кечирдији ағыр күнләрин тәсвирини вердији үчүн бөјүк әдәби гијмәтә маликдир. Ше'рин имласына вә дилинә тохунулмамышдыр».

[1] Журналда *вәтәндән* әвәзинә: *вәтәнимдән*.

[2] Журналда *пак* әвәзинә: *ти ки*.

ӘГВАЛИ-ҺИКӘМИЈЈӘДӘН МУГТӘБИС БИР МӘНЗУМ

(«Көнүл, ол талиби-һикмәт,—о һикмәт ким, һәгигәтдир»)

(Сәһ. 49)

Илк дәфә «Сәда» гәзетиндә (7 феврал 1910, № 31) *«Балаханы мәктәби мүәллимләриндән Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир. Үчүнчү нәшрдә *«Әгвали-һикәмијјә»*, дөрдүнчү нәшрдә исә *«һикмәтли сөзләр»* ады илә верилмишдир.

[1] Сон үч нәшрдә *кәч* әвәзинә: *кеч.*

[2] Сон үч нәшрдә *тә'зир* әвәзинә: *тә'сир.*

ТӘБАӘТ

(«—Сәрмајеји-ирфаны насыл кәсб едәр инсан?»)

(Сәһ. 50)

Илк дәфә «Сәда» гәзетиндә (3 ијун 1910, № 127) *«Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] *Һутенберг, Иоһанн (1400—1468)*—алман ихтирачысыдыр. 1440-чы илин орталарында китаб чапынын Авропа үсулуну јаратмышдыр.

[ИДРАКДИР МҮСИБӘТӘ МИЈЗАН, ӘВӘТ, ӘВӘТ]

(Сәһ. 51)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (12 октјабр 1910, № 39) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир. Дөрдүнчү нәшрдә сәһвән *«Милләт дејир ки»* ады илә кетмишдир.

[ДӘРДИМ ОЛДУР КИ, МӘНӘ АРИЗ ОЛАН ДӘРДЛӘРИН]

(Сәһ. 52)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (13 октјабр 1910, № 40) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

[БИР ӘЗМДӘ СӘБАТ ЕДӘМӘЗ ӘҺЛИ-ЕҺТИЈАЧ]

(Сәһ. 53)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (14 октјабр 1910, № 41) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

[ЕЈ ДИЛБӘРИ-ҺУРРИЈЈӘТ, ОЛАНДАН БӘРИ АШИГ]

(Сәһ. 54)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (15 декабр 1910, № 92) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

БӘНЗӘТМӘ

(«Севдаји-мәвәддәтдән»)

(Сәһ. 55)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (19 декабр 1910, № 95) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

РУҺУМ!..

(«Руһум, еј шаһбази-үлвијјәт»)

(Сәһ. 56)

Илк дәфә «Јени фүјузат» журналында (28 декабр 1910, № 11) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

Журналда ше'рдән сонра редаксијанын белә гејди вар: «Сабир, бөјүклүјүн ән бөјүк сифәти сәбрдир. Иштә сән дә бу сифәтлә мөвсум вә мөвсуфсан. Әзизим, сәни инчидәнләрә һәмпа олмамаг үчүн сабир ол, сән өлмә! Сән өлүрсән, өлүмүнлә севинәчәк гәдәр бинәсиб инсанијјәт тәсәввүр едәмәм. А Сабир!.. Сана да әгјар олачаг гәдәр тәдәннији-әхлагәми дүшдүн?...

Фәләк һәр дүрлү әсбаби-чәфасын топласын, кәлсин,
Дөнәрсәк, алчағыз милләт јолунда бир әзимәтдән!»

[1] Сон үч нәшрдә *етмә* әвәзинә: *тутма.*

[2] Журналда вә «Һопһопнамә»нин 1914-чү ил нәшриндә бу вә бундан сонра кәлән мисрадакы *һүрријјәт* сөзүнүн чапына чар сензурасы ичазә вермәдијиндән әвәзинә нөгтәләр гојулмушдур. Бу сөз јалныз «Һопһопнамә»нин ингилабдан сонракы нәшрләриндә мәтнә дахил едилмишдир.

ТӘРБИЈӘ

(«Үммәтин рәһнумасы тәрбијәдир»)

(Сәһ. 57)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (29 декабр 1910, № 104) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

[ДӘҺР БИР МҮДДӘТ ОЛДУ МӘНЗИЛИМИЗ]

(Сәһ. 58)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (16 јанвар 1911, № 13) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

АНАЛАР БӘЗӘЈИ

(«Кәр олса нисадә елмү ирфан»)

(Сәһ. 59)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (20 јанвар 1911, № 17) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир. Үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә *«Елмли вә елмсиз ана»* ады илә верилмишдир.

[1] Сон үч нәшрдә *о јолда* әвәзинә: *бу јолда.*

АНАЛАР БӘЗӘЈИ

(«Бәзәк, бәзәк ки, дејирләр, чәваһират дејил»)

(Сәһ. 60)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (25 јанвар 1911, № 4) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Бу мисра икинчи вә үчүнчү нәшрләрдә верилмәмишдир. Үчүнчү нәшрдә бу барәдә белә бир гејд вардыр: *«Бу бејтин биринчи мисрасы әлдәки нүсхәдә јох иди вә булунмасы мүмкүн олмады».*

НИТГӘ ХИТАБ

(«Еј натигеји-бәдиәпәрдаз!»)

(Сәһ. 61)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (28 јанвар 1911, № 7) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

ҺӘВӘС

(«Һәвәс сөвг ејләр инсаны һәјатә»)

(Сәһ. 63)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (16 феврал 1911, № 21) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

[ТӘРК ЕДӘР КИМ КИ, ШҮКРИ-НЕ'МӘТИ-НАС]

(Сәһ. 64)

Илк дәфә «Һопһопнамә»нин 1914-чү ил нәшриндә чап олунмуш, сонра исә јалныз үчүнчү нәшрә дахил едилмишдир.

[НОЛА ӘРБАБИ-КӘМАЛ ЕЈЛӘЈӘ ТӘҺСИН МӘНӘ КИМ]

(Сәһ. 65)

Илк дәфә «Һопһопнамә»нин 1922-чи ил нәшриндә чап олунмушдур. Сонракы нәшрләрин һеч биринә дахил едилмәмишдир.

Китабда ше'рдән әввәл белә бир гејд вардыр: *«Мәрһум Сабирин дәсти-хәттилә јазылмыш әсил нүсхәси Сабир китабханасында мәһфуздур».*

[1] *Сүлејман*—рәвајәтә көрә, һәм пејғәмбәр, һәм дә гонаәтчиллији сајәсиндә бөјүк вар-дөвләт саһиби падшаһ олмушдур.

[НӘКӘРДӘД КӘЗ ӘЧӘЛ ПОШТӘМ ХОМИДЕ]

(Сәһ. 66)

Бу бејт Султан Мәчид Гәнизадәнин «Әдәбијјат гәзети»ндә (31 октјабр 1936, № 26) чап олунмуш хатирәләри әсасында китаба дахил едилир.

Хатирә мүәллифи бејтин нә мүнасибәтлә дејилдијини белә изаһ едир: «1911-чи ил ијул ајында мән Бакыдајдым. Орада галдығым бир нечә күн әрзиндә, Сабири јохламаға тез-тез кедирдим. Тбилисидә кечирдији мүаличәдән сордугда, һәмидә ханымдан разылыглар сөјләјиб, өмрү олурса онун хәчаләтиндән чыхмағы арзу едирди:

Нәкәрдәд кәз әчәл поштәм хомиде

. . . . »

[1] *Һәмидә ханым (1873—1955)*—Азәрбајчанын илк маарифпәрвәр гадынларындан бири, Чәлил Мәммәдгулузадәнин һәјат јолдашы иди. Совет дөврүндә Азәрбајчан јазычылары иттифагынын үзвү олмуш, рус әдәбијјатындан тәрчүмәләр етмиш, Ч. Мәммәдгулузадә һаггында мүфәссәл хатират јазмышдыр.

[ИСТӘРӘМ ӨЛМӘЈИ МӘН, ЛЕЈК ГАЧЫР МӘНДӘН ӘЧӘЛ]

(Сәһ. 67)

Илк дәфә «Мә'лумат» гәзетиндә (4 ијул 1911, № 3) Һ. И. Гасымовун хатирәси ичәрисиндә, 1912-чи илдә исә А. Сәһһәтин «Һопһопнамә»јә јаздығы мүгәддимәдә чап олунмушдур. Бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

А. Сәһһәт бејтин нә мүнасибәтлә дејилдијини белә изаһ едир: «...Мәрәзи кетдикчә шиддәт едир. Даһа Бакыда гала билмәјиб, Шамахыја гајыдыр вә орадан Тифлисә мүаличә үчүн кедир. «Молла Нәсрәддин» журналынын һеј'әти-тәһриријјәси мадди чәһәтдән чох

мүавинәт едирсә дә, һејфа ки, мүаличәси фаидәбәхш олмајыб, биләхирә Шамахыја гајыдыр вә даһа мәрәзин зәһмәтиндән хилас олмагчын өлмәк арзу едиб бу ше'ри дејир:

Истәрәм өлмәји мән, лејк гачыр мәндән әчәл
. . . .»

[1] Газетдә *истәрәм* əвəзинә: *разыјам.*

[АРИЗИ-ГӘМЛӘР ӘЛИНДӘН ҮРӘЈИМ ШИШМИШ ИДИ]

(Сәһ. 68)

Илк дәфә «Мә'лумат» газетиндә (29 ијул 1911, № 25) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

Газетдә ше'р *«Мәрһум Сабирин ахырынчы күнләриндә дедији кәламларындан»* гејди илә верилмишдир.

[1] Газетдә *аризи гәмләр* ифадәси әвәзинә: *аризи дәрдләр.*

[2] Газетдә *она* әвәзинә: *буна.*

[3] Шаирин Гурбанәли Шәрифзадәјә јаздығы мәктубунда бу бејт беләдир:

«Аризи гәмләр әлиндән ки, башым шишмиш иди,
Зәни едәрдим она бәлкә едә чарә чијәрим».

[4] Мәктубда *бәхти-мәнһусимә бах* әвәзинә: *бәхти-мәнһусими көр.*

[МӘНӘ БӘД КЕЧДИ ШӘҺРИ-ШИРВАНДА]

(Сәһ. 69)

Илк дәфә «Мә'лумат» газетиндә (10 август 1911, № 35) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Сабир күллијјатына илк дәфә дахил едилир.

Газетдә ше'рдән әввәл *«Шаири-мәрһум Сабирин ахырынчы кәламларындан бири»* гејди вардыр.

[РАҺӘМ БЕДӘҺИД, РУ БЕРАҺ АМӘДӘМ]

(Сәһ. 70)

Илк дәфә «Мә'лумат» газетиндә (21 ијул 1911, № 18) Әли Фәһминин шаирин вәфаты мүнасибәти илә јаздығы «Вәг'еји-дилсуз» адлы мәгаләнин ичәрисиндә чап олунмушдур. Илк дөрд нәшрин мүгәддимәсинә дахил едилмишдир.

А. Сәһһәтин јаздығына көрә, шаир бу рүбаини *«ахыр нәфәсләриндә»* демишдир.

ГӘЗӘЛЛӘР

[ГОЈМА КӘЛӘ, САГИЈА, ЗАҺИДИ МЕЈХАНӘЈӘ]

(Сәһ. 73)

Илк дәфә «Фүјузат» журналында (13 апрел 1907, № 15) *«Ә. Сабир Таһирзадә Ширвани»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә *јохса гојуб* ифадәси әвәзинә: *гојду мәкәр.*

[2] Икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә бу бејт илә сонракы бејтин јери дәјишик кетмишдир.

[3] *«Шимди ки, үздүн әлин зүлфи-пәришандән»* вә *«Шәм'и дә јахмагдадыр атәши-севдаји-ешг»* мисралары илә башланан бејтләр икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә белә верилмишдир:

«Чүнки үзүлдү әлин зүлфи-пәришандән,
Дәрдини бари сөјлә, хәстә көнүл, шанәјә.
Ашиги мә'шуг илә јандырыр ешг атәши,
Хассә мүәссирди бу шәм' илә пәрванәјә».

[4] *Адәм* — дини әфсанәјә көрә, арвады Һәвва илә бирликдә гырх күн чәннәтдә јашајан, күјә аллаһын әмрини позуб гадаған олунмуш мејвәни једији үчүн чәннәтдән говулан, инсанлығын илк нүмајәндәсидир.

[ҺӘР СӘРИ-МУЈДӘ МИН АШИГИ-НАЛАНЫН ВАР]

(Сәһ. 74)

Илк дәфә 1914-чү илдә «Һопһопнамә»дә чап олунмушдур. Бүтүн сонракы нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] *Лејли вә Гејс* — Шәргдә кениш јајылмыш ашигане «Лејли вә Мәчнун» әфсанәсинин гәһрәманларыдыр.

[ВИРАНӘ ШӘМАХИДӘ МӘНӘ КӘНЧ ТАПЫЛМАЗ]

(Сәһ. 75)

Илк дәфә 1914-чү илдә «Һопһопнамә»дә чап олунмушдур. Бүтүн сонракы нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Илк нәшрдә *сән* әвәзинә: *мән.*

[МӘФТУНИ-СӘРИ-ЗУЛФҮНӘ ГҮЛЛАҺ КӘРӘКМӘЗ]

(Сәһ. 76)

Илк дәфә 1914-чү илдә «Һопһопнамә»дә чап олунмушдур. Бүтүн сонракы нәшрләрә дахил едилмишдир.

[КУЈИНИ ХУНАБЕЈИ-ЧЕШМИМЛӘ НӘМНАК ЕЈЛӘРӘМ]

(Сәһ. 77)

Илк дәфә 1914-чү илдә «Һопһопнамә»дә чап олунмушдур. Бүтүн сонракы нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Илк нәшрдә *чәһанда* әвәзинә: *чәһан.*

[2] Дөрд мә'насында олан *«чәһар»* сөзүнүн хәфифләшдирилмиш шәклидир.

[КӘР ИСТӘСӘН КИ, ФИТНЕЈИ-АЛӘМ ОЈАНМАСЫН]

(Сәһ. 78)

Илк дәфә 1914-чү илдә «Һопһопнамә»дә чап олунмушдур. Бүтүн сонракы нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Бу мисрадакы тәшбиһин мә'насы будур: куја ај (гәмәр) әгрәб бүрчүндә оланда үзүнә көлкә дүшүр. Шаир көзәлин үзүнү аја, сачыны (зүлфүнү) исә әгрәбә бәнзәдир.

[ИСТӘСӘН КӨНЛҮМ КИМИ ЗУЛФҮН ПӘРИШАН ОЛМАСЫН]

(Сәһ. 79)

Илк дәфә 1914-чү илдә «Һопһопнамә»дә чап олунмушдур. Бүтүн сонракы нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] *Әһримән* — зәрдүштиликдә шәр аллаһы вә дивләр падшаһы сајылыр. «Әһримәнләр» сөзү ше'рдә бәдхаһ, фитнә вә фәсад төрәдән адамлар мә'насында ишләнмишдир.

[ЕЈ ДИЛ, АМАНДЫ, СИРРИНИ БИКАНӘ БИЛМӘСИН!]

(Сәһ. 80)

Илк дәфә 1914-чү илдә «Һопһопнамә»дә чап олунмушдур. Бүтүн сонракы нәшрләрә дахил едилмишдир.

[ЕЈ ШУХ, ЈЕНӘ ҺӘМДӘМ ОЛУБ КАКИЛӘ ЗУЛФҮН]

(Сәһ. 81)

Илк дәфә 1914-чү илдә «Һопһопнамә»дә чап олунмушдур. Бүтүн сонракы нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] *Һарут* — дини рәвајәтә көрә, мәләк имиш, куја гадына мәһәббәт бәсләдијинә көрә чәннәтдән говулмуш вә ишләдији күнаһын мүгабилиндә Бабил гүлләсиндәки бир гујуда башыашағы асылмышдыр.

[ХОСРОВИ-ҺУСНҮН, ӘЗИЗИМ, СӘН ИМИШСӘН ТАЧИ]

(Сәһ. 82)

Илк дәфә 1914-чү илдә «Һопһопнамә»дә чап олунмушдур. Дөрдүнчү нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Сон ики нәшрдә *кәч никаһилә* әвәзинә: *кәч никарилә.*

[ГӘМИНДӘ ЧӘРХИ-ЧАРҮМДӘН КЕЧӘН ФӘРЈАДУ АҺИМ ВАР]

(Сәһ. 83)

Илк дәфә «Гуртулуш» журналында (1 октјабр 1915, № 1) *«Мәрһум Сабирин тәб' олунмамыш бир гәзәли»* ады алтында дәрч едилмишдир. Сабир күллијјатына илк дәфә дахил едилир.

[1] *Иса* — рәвајәтә көрә, пејғәмбәрләрдән бири вә христиан désininin банисидир. Куја милади тарихин илк илиндә Фәләстиндә дүнјаја кәлмишдир.

УШАГЛАРА ҺӘДИЈЈӘ

МӘКТӘБ ШӘРГИСИ

(«Мәктәб, мәктәб, нә дилкүшасән»)

(Сәһ. 87)

Илк дәфә «Дәбистан» журналында (20 декабр 1906, № 17) *«Ә. Сабир Таһирзадә Шамахы»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи вә икинчи нәшрләрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Бүтүн нәшрләрдә *тәфәррүчүндән* әвәзинә: *тәфәррүчүндә.*

МӘКТӘБӘ ТӘРҒИБ

(«Мәним бағым, баһарым!»)

(Сәһ. 88)

Илк дәфә «Милли нәғмәләр» мәҹмуәсиндә (1907) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи вә икинчи нәшрләрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

ЕЛМӘ ТӘРҒИБ

(«Елмин иззәти пајидар олур»)

(Сәһ. 90)

Илк дәфә «Тазә һәјат» гәзетиндә (31 август 1907, № 109) Шамахыдан јазылмыш бир мүхбир мәктубунун ичәрисиндә чап олунмушдур. Јалныз үчүнчү вә бешинчи нәшрләрә дахил едилмишдир.

Ше'рин јазылма тарихчәсини вә Сабирин Шамахыдакы театр тамашалары илә әлагәсини ајдынлашдырмаг үчүн әһәмијјәтли олан *«Театр нәдир?»* адлы һәмин мүхбир мәктубуну ашағыда ејни илә веририк:

«Әдиби-мәшһур, шаири-мә'руф Қамал Намиг һәзрәтләри демиш ки, театр бир ајинеји-кејтинүмадыр ки, орада һәр кәс өз ејбини көрүр.

Бәли, театр бир ајинеји-ибрәт, бир бинаји-хејир, бир мәһәллитәјәггүз олдуғуну һамы тәсдиг едијор. Гафгаз мүсәлманлары да тәсдиг едијор. Амма инди, нечә-нечә иллэрдән бәри тәртиб олунмуш комедијаларымыз, фачиәләримиз, Тифлис, Бакы мүстәсна олдуғу

һалда, инди мејдана чыхыр. Чыхдығы үчүндүр ки, бу аз заман ичиндә театр көрмүш һәр бир кәсдә бир ојаныглыг, бир һушјарлыг һисс олунмагдадыр. Даһа о зүлмәти-чәһаләт, гәфләт аләмләри кечди. О гара пәрдәли мази чыхыб кетди. Инди кәләчәјимизи дүшүнүб өвлади-милләтин бәхтијаранә јашамасы үчүн лазыми тәдабирә тәшәббүс заманы кәлди. Инди әсбаби-сәадәти дәрдәст едиб дә мәктәбләримизи даһа ислаһ, театрларымызы даһа рөвнәгли мејдани-тәмашаја вәз' етмәк вәгти кәлди. Одур ки, өмрүмүздә көрмәдијимиз әмәли комедијалары, фачиәләри ики илдән бәри надирүл-вүгу' олараг үч-дөрд дәфә көрдүк.

Ҹәмаәтимизин дәхи мүтәнәссеһ, мүтәнәббеһ олдуглары ашикар һисс олунур. Әләлхүсус һәмин август ајынын 17-синдә Саламовларын евиндә јетим ушагларын мәнфәәти үчүн мөһтәрәм Нәҹәфбәј Вәзировун «Мүсибәти-Фәхрәддин» фачиеји-әләми-иштималлары зијалы ҹаванларымыз тәрәфиндән ојнанылды. Зијадә ибрәтамиз бир фачиә олдуғуну һәр кәс көрүб дә мүтәәссир олдуглары бәдиһеји-мә'лум олурду.

Ојнајанлар исә бәһадиранә һәр бири өз ролунда бөјүк бир мәһарәт көстәрир иди. Чүнки ҹүмләни һејрәтә кәтирәҹәк дәрәҹәдә һазыр олмуш идиләр. Әлавә олараг һәр пәрдәнин арасында мәктәб ушаглары мәшһур шаир Ширвани Сабир әфәндинин мүхтәлиф аһәнкдә олан мүтәәддид тәранеји-миллијјәләрини һәмаваз олуб охујурдулар. Һәгигәтдә о ушаглар ағзындан ешидилән, мәарифә, тәрәггијә, миллијјәтә даир олан әбјат ҹүмләни тәрәннүмеји-тәәшшүгә кәтирир иди. Нүмунә олмаг үчүн бу пүр мә'на әш'арын бир гисмини јазырам, будур:

Елмин иззәти пајидар олур,
Ҹәһлин чикбәти чашикар олур

. . . .

Белә-белә шејләри көрдүкчә, әлһәмдүлиллаһ, ҹәмаәтимизин дәхи театра рәғбәти кетдикҹә кәсби-гүввәт етмәкдәдир. Даһа «театра кедән кафирдир» гөвли-намәшруину фәрамуш едиб, тәриги-ниҹатә васил олмагдадырлар. Бурасына тәшәккүр олунар. Тәәссүф олунаҹаг бир ејбимиз вар исә, о да билетләри ашағы мәртәбәдә оланларын хилафи-гаидә јухары мәртәбәдә отурмалары иди. Ојлә исә бир сөз зијалы ҹаванлара, бир сөз дә әфради-ҹәмаәтә кәстаханә әрз едәҹәјәм. Сәһв едир исәм, бағышласынлар. Валлаһ, чајкир олмасыны тәмәнна едирәм.

Еј зијалы ҹаванлар! Бу јолда сә'ј вә ичтиһадынызы даһа да артырын! Дөрд ајда бир олмујуб, ајда, ламәһалә, ики ајда бир дәфә мејдана чыхмалы! Ингиразә, измеһлалә үз чевирмиш авам ҹәмаәти иһјадә һәзрәт Иса олмалы! Гојун сизи тәкфир, тәкзиб етсинләр, чүнки тәкзиб олунмаг әнбија сифәтидир.

Әлкәламу јәҹүррүл кәлами, икинчи бир сөз даһа дејәҹәјәм. Билет гијмәтләрин учуз етмәли ки, һәр кәс кәлә билиб дә ибрәт алсын. Үмдә мәтләб пул олмујуб, бәлкә авам ҹәмаәтин даһа да һәвәсини артырмаг вә театрларда нә төвр рәфтар етмәк гандәсини өјрәтмәк олсун. Јашајын, ҹаванлар! Јашајын да, милләт адына, вәтән адына хидмәтдә гүсурлуг етмәјин!

Кечәлим ҹәмаәтә: Еј бә'з әғнијалар, көмәк етмәкдә тәкаһүл, тәкасүл едирсиниз, даһа етмәјин! Чүнки нашәр' иш көрмүрсүнүз, бәлкә

дүшмүшләрин әлиндән јапышырсыныз, атасызлары аталы едирсиниз, өлмүшләри дирилдирсиниз. Һансы ки, милләтин хошбахтлығы пишрәфти бир тәрәфдән дә сиз чәнаблара вабәстәдир. Бир тәрәфдән дејирәм, хејр, бәлкә бу әмрин рүкни-ә'зәми олуб да тәриги-нičатә васил олмаг сиз илә гаимдир.

Галды ки, авам чәмаәтләрә дејәчәјим будур ки, ојун вәгтиндә һәр кәс өз јериндә отуруб, ибрәт алсынлар. Бурада ермәниләрин сәлигәли театрлары јадыма дүшдү. Хатирләрә кәлал кәлмәсин дејә гарении-кирам һүзуринә әрздән ичтинаб едирорум».

УШАГ ВӘ БУЗ

(«Дәрсә кедән бир ушаг»)

(Сәh. 92)

Илк дәфә «Биринчи ил» дәрслијиндә (1907) *«Мәнзумеји-Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи вә икинчи нәшрләрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

ЈАЗ КҮНЛӘРИ

(«Кәл, кәл, а јаз күнләри!»)

(Сәh. 93)

Илк дәфә «Биринчи ил» дәрслијиндә (1907) *«Мәнзумеји-Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи вә икинчи нәшрләрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

АҒАЧЛАРЫН БӘҺСИ

(«Алма, палыд, шам ағачы һал илә»)

(Сәh. 94)

Илк дәфә «Икинчи ил» дәрслијиндә (1908) *«Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи вә икинчи нәшрләрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Сон үч нәшрдә *јетишир* әвәзинә: *јетишә.*

ЧҮТЧҮ

(«Чыхды күнәш, долду чаһан нур илә»)

(Сәh. 96)

Илк дәфә «Јени мәктәб» дәрслијиндә (1909) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи вә икинчи нәшрләрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Бүтүн нәшрләрдә *тарласыны* әвәзинә: *тарлалары.*

ГАРҒА ВӘ ТҮЛКҮ

(«Пендир ағзында бир гара гарға»)

(Сәh. 97)

Илк дәфә «Јени мәктәб» дәрслијиндә (1909) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи вә икинчи нәшрләрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Ше'рин сонунда *«(Крыловдан тәрчүмә)»* гејди верилмишдир.

МӘКТӘБ УШАГЛАРЫНА ТӨҺФӘ

(«Доғар инсан ата очағында»)

(Сәh. 98)

Илк дәфә «Сәда» гәзетиндә (14 феврал 1910, № 37) *«Балаханы мәктәби мүәллимләриндән Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир. Үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә *«Ата вә ана һөрмәти»* ады илә верилмишдир.

[1] Истәр гәзетдә, истәрсә икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә *очағында* әвәзинә: *отағында.*

[2] Икинчи нәшрдә *соралым* әвәзинә: *севәлим.*

МӘКТӘБ ШАКИРДЛӘРИНӘ ТӨҺФӘ

(«Еј ушаглар, ушаглыг әјјами»)

(Сәh. 100)

Илк дәфә «Сәда» гәзетиндә (25 феврал 1910, № 46) *«Балаханы мәктәби мүәллимләриндән Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир. Икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә *сәрләвһәсиз* верилмишдир.

[1] *Сәрфәраз* сөзү әвәзинә гәзетдә: *сәзавар,* дөрдүнчү нәшрдә исә: *сәрәфраз.*

ТӘБИБ ИЛӘ ХӘСТӘ

(«Бир тәбибә кедиб дә бир бимар»)

(Сәh. 101)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (18 ијун 1910, № 138) *«Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

Гәзетдә сәрләвһәнин алтында белә бир гејд вардыр: *«Һәфтеји-әдәби үчүн».*

«Һэгигэт» гэзетинин эдэби-елми сэвиjjэсини jүксэлтмэк үчүн 1910-чу ил 13 ijун тарихли 133-чү нөмрэдэн е'тибарэн *«Һэфтеjи-эдэби»* вэ *«Һэфтеjи-фэнни»* ады алтында хүсуси кушэлэр аjрылачағы е'лан едилмишди. Аз сонра һәмин сэһифэдэ чап үчүн мүсабигэjэ көндэрилмиш эсэрлэри сечмэкдэн өтрү хүсуси комиссиjа аjрылмышды. Гэзет бағланана кими һәмин сэһифэлэрдэ мүнтэзэм олараг эсэрлэр дэрч едилмишдир.

М. Э. Сабир истэр эдэби, истэрсэ елми мүсабигэнин эн фэал иштиракчысы олмушдур. Шаирин «Тэбиб илэ хэстэ», «Гарынча» вэ бир сыра башга эсэрлэри «һэфтеjи-эдэби» үчүн jазылмыш, мүсабигэдэ биринчи jери тутараг мүкафата лаjиг көрүлмүшдүр.

ГОЧА БАҒБАН

(«Бир тагым кэнч jол кэнарындан»)

(Сэһ. 102)

Илк дэфэ «Һэгигэт» гэзетиндэ (21 ijун 1910, № 140) *«Э. Сабир Таһирзадэ»* имзасы илэ чап олунмушдур. Биринчи нэшрдэн башга, бүтүн нэшрлэрэ дахил едилмишдир.

ГАРЫНЧА

(«Көрдүлэр бир гарынча бир мэлэхи»)

(Сэһ. 103)

Илк дэфэ «Һэгигэт» гэзетиндэ (23 ijун 1910, № 142) *«Э. Сабир»* имзасы илэ чап олунмушдур. Биринчи нэшрдэн башга, бүтүн нэшрлэрэ дахил едилмишдир.

МОЛЛА НЭСРЭДДИНИН JОРҒАНЫ

(«Кечэ jатмаг заманы чатмыш иди»)

(Сэһ. 104)

Илк дэфэ «Күнэш» гэзетиндэ (23 ноjабр 1910, № 75) *«Э. С.»* имзасы илэ чап олунмушдур. Биринчи нэшрдэн башга, бүтүн нэшрлэрэ дахил едилмишдир.

[1] Бүтүн нэшрлэрдэ *алдылар jорғаны* ифадэси эвэзинэ: *jорғаны гапдылар.*

УШАГ ВЭ ПУЛ

(«Кучэдэн бир чочуг jүjүрдү евэ»)

(Сэһ. 105)

Илк дэфэ «Jени фүjузат» журналында (23 ноjабр 1910, № 6) *«Э. Сабир»* имзасы илэ чап олунмушдур. Биринчи нэшрдэн башга, бүтүн нэшрлэрэ дахил едилмишдир.

[1] *Көрэрэк* сөзү журналда *көрэк* шэклиндэ кетмишдир.

ИСКЭНДЭР ВЭ ФЭГИР

(«Күн өнүндэ бир ачизү мүзтэр»)

(Сэһ. 107)

Илк дэфэ «Күнэш» гэзетиндэ (20 декабр 1910, № 96) *«Э. С.»* имзасы илэ чап олунмушдур. Биринчи нэшрдэн башга, бүтүн нэшрлэрэ дахил едилмишдир.

[1] *Искэндэр (j. е. э. 356—323)* — гэдим дүнjанын мэшһур сэркэрдэси вэ дөвлэт хадими иди. 336-чы илдэн е'тибарэн Македониjа һөкмдары олмушдур. Он ил давам едэн ишғалчы мүһарибэлэр нэтичэсиндэ Һинд чаjындан Дунаj чаjына гэдэр кениш эразини эһатэ едэн гүдрэтли дөвлэт jаратмышдыр.

АЗАРЛЫ КЭНДЧИ

(«Хэстэ олмушду бир нэфэр деһган»)

(Сэһ. 109)

Илк дэфэ «Күнэш» гэзетиндэ (21 декабр 1910, № 97) *«Э. С.»* имзасы илэ чап олунмушдур. Биринчи нэшрдэн башга, бүтүн нэшрлэрэ дахил едилмишдир.

ЧАМУШЧУ ВЭ СЕЛ

(«Бир киши сахлаjырды бир чамуш»)

(Сэһ. 111)

Илк дэфэ «Күнэш» гэзетиндэ (26 декабр 1910, № 101) *«Э. С.»* имзасы илэ чап олунмушдур. Биринчи нэшрдэн башга, бүтүн нэшрлэрэ дахил едилмишдир. Бүтүн нэшрлэрдэ *«Чамуш вэ сел»* ады илэ кетмишдир.

МОЛЛА НЭСРЭДДИН ВЭ ОҒРУ

(«Молланын бөркүнү чалыб оғру»)

(Сэһ. 112)

Илк дэфэ «Күнэш» гэзетиндэ (2 jанвар 1911, № 1) *«Э. С.»* имзасы илэ чап олунмушдур. Биринчи нэшрдэн башга, бүтүн нэшрлэрэ дахил едилмишдир.

ӨРҮМЧЭК ВЭ ИПЭК ГУРДУ

(«Бир өрүмчэк өзүн өjүб дурду»)

(Сэһ. 113)

Илк дэфэ «Күнэш» гэзетиндэ (10 jанвар 1911, № 8) *«Э. С.»* имзасы илэ чап олунмушдур. Биринчи нэшрдэн башга, бүтүн нэшрлэрэ дахил едилмишдир.

[1] Бүтүн нәшрләрдә *ејуб* əвəзинə: *чәкиб.*
[2] Сон ики нәшрдә *көрәк* əвəзинə: *көрүм.*

АРТЫГ АЛЫБ, ӘСКИК САТАН ТАЧИР

(«Бир нәфәр тачир өз дуканында»)

(Сәh. 114)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (3 феврал 1911, № 12) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи вә икинчи нәшрләрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Сон ики бејт һеч бир нәшрдә верилмәмишдир.

ЈАЛАНЧЫ ЧОБАН

(«Бир чобан бир күн етди дағда һарај»)

(Сәh. 116)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (11 феврал 1911, № 18) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

[КӨРДҮМ НЕЧӘ ДӘСТӘ ТАЗӘ ҜҮЛЛӘР]

(Сәh. 121)

М. Ә. Сабирин Шәрг әдәбијјатындан илк, мә'лум тәрчүмәсидир. Шаирин мәктәбдә охудуғу илләрдә едилмиш бу тәрчүмә илк дәфә 1912-чи илдә А. Сәһһәтин «Һопһопнамә»јә јаздығы мүгәддимәдә чап олунмушдур. Бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

А. Сәһһәт ше'рин тәрчүмә тарихчәсини белә изаһ едир: «Он ики синнә јетишдикдә мәрһум Һачы Сејид Әзимин мәктәбинә дахил олмуш. Сејид онда һисси-шаиранә көрдүјү үчүн дәрс вердији мәнзум фарси һекајәләрин түркчә мәнзум тәрчүмәсини Сабирдән истәрмиш. О чүмләдән «Ҝүлүстан»да:

«Дидәм ҝули-тазә чәнд дәстә
Бәр күнбәди әз ҝијаһ бәстә»

— һекајәсини түркчәјә бојлә нәзмән тәрчүмә етмишдир:

Көрдүм нечә дәстә тазә ҝүлләр
. . . .»

«ШАҺНАМӘ»ДӘН ТӘРЧҮМӘ

(«Белә нәгл едир мөбиди-һушјар»)

(Сәh. 122)

Илк дәфә «Рәһбәр» журналында (31 октјабр, 1, 23 декабр 1906; 17, 30 јанвар 1907, №№ 2. 3, 4, 5, 6) *«Сабир»* вә *«Сабир Таһирзадә»* имзалары илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир. Сон дөрд нәшрдә *«Фирдовсинин «Шаһнамә»синдән»* ады илә верилмишдир.

[1] Дөрдүнчү нәшрдә *кәтирмәләри* әвәзинә: *көтүрмәләри.*
[2] Дөрдүнчү нәшрдә *кәтирдим* әвәзинә: *көтүрдүм.*
[3] *Фиридун* — Иранын гәдим вә әфсанәви шаһларындан бири, Пишдадиләр сүлаләсинин алтынчы падшаһы Чәмшидин нәвәсидир.
[4] Сон үч нәшрдә *биәдәд* әвәзинә: *бир әдәд.*
[5] Сон нәшрдә *тәхти-ач* ифадәси *тәхти-тач* шәклиндә кетдијиндән мисранын мә'насы тәһриф олунмушдур.

[6] *Тәһәмтән* — әфсанәви пәһливан Рустәми-Залын ләгәби; *Забил* — Иран шәһәрләриндән бири; *Рәхш* — Рустәми-Залын мәшһур атынын адыдыр.

[7] Бүтүн нәшрләрдә *хәбәр бирлә* әвәзинә: *хәбәрләрлә.*

[8] Сон дөрд нәшрдә *е'зазу икрамлә* әвәзинә: *е'заму икрамлә.*

[9] Дөрдүнчү нәшрдә *мәчмәри-удлә* ифадәси әвәзинә: *мәчмәри-судлә.*

[10] *«Издиjад»* ады алтында верилән парча Сабир тәрәфиндән дастана әлавә едилмишдир.

[11] Икинчи нәшрдә тәрчүмәнин сонунда белә бир геjд вардыр: *«Ишбу мәнзумә дәхи натамам галмышдыр».*

ТӘРЧҮМЕJИ-ГӨВЛӘЛ-МҮФТИ

(«Гәм етмәзәм, денилсә, Мәһәммәд сағалдымы»)

(Сәһ. 135)

Илк дәфә «Фүjузат» журналында (16 иjул 1907, № 22) *«Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур. Jалныз үчүнчү вә бешинчи нәшрләрә дахил едилмишдир.

«Фүjузат» журналынын 1907-чи ил 23 иjун тарихли 20-чи нөмрәсиндә чап олунмуш «Гөвләл-мүфти һеjнүл-еһтизар» адлы jазыда деjилирди: «Диjари-Мисриjjә мүфтиjи-сабиги үләмаjи-шәһир Шеjх Мәһәммәд Әбдә мәрһумун вәфатындан бир гач саәт мүгәддәм ағлаjа-ағлаjа сөjләмиш олдуғу бир гач беjти-дилсуздур ки, мәали аләми-исламын әһвали-һазирәсинә даирдир. Биз бу әбjати-мүнифәjи тәрчүмә илә гареини-кирамы мүстәфид етмәк истәрдик. Лакин лисани-чәлилиәрәбиjә биздән зиjадә вагиф олан алимләримизин һиммәтинә мүрачиәтлә онлардан тәрчүмәсини рича етмәjи ула көрдүк. Үмидимиз пүркәмалдыр ки, үләмаjи-кирам кәләчәк нүсхәjә гәдәр бу ше'рин тәрчүмәсини бизә көндәрмәклә үмумә бир хидмәти-мүфтәхирә әда едәрләр».

Бу jазыдан сонра журнал Шеjх Мәһәммәд Әбдәнин әрәб дилиндәки ше'рини чап етмишдир. Сабир һәмин ше'ри тәрчүмә едиб, журнала көндәрмишдир.

ШЕ'Р ТӘРЧҮМӘСИ

(«Тапшырма сиррини мәкәр әһли-кәрәмләрә»)

(Сәһ. 136)

Илк дәфә «Фүjузат» журналында (8 сентjабр 1907, № 26) *«Әли Сабир Таһирзадә Ширвани»* имзасы илә чап олунмушдур. Jалныз үчүнчү, дөрдүнчү вә бешинчи нәшрләрә дахил едилмишдир. Дөрдүнчү вә бешинчи нәшрләрдә *«Әрәбчә бир гит'әнин тәрчүмәси»* ады илә верилмишдир.

Журнал 25-чи нөмрәсиндәки (15 август 1907) *«Мәтлубумуз»* адлы мүрачиәтиндә деjирди: «Диjари-Мисриjjә мүфтиси Шеjх Мәһәммәд Әбдә мәрһумун ше'рини нәсрән вә нәзмән тәрчүмә илә идарәмизә ирсал буjуран әсһаби-һиммәтә тәшәккүр едир вә Имам Әли кәрәмуллаһи-вәчһә һәзрәтләринин әш'ари-атисинин дә тәрчүмә вә ирсалыны әрбаби-һиммәт вә игтидардан рича едириз».

Сабир һәмин ше'ри дә тәрчүмә етмиш вә тәрчүмәдән әввәл «Фүjузат» журналында ше'рин әрәбчәси тәкрар чап олунмушдур. Әрәбчәси беләдир:

«Ла тәвдәиссиррә илла индә зи кәрәмин,
Вәссирру индә кираминнаси мәктумун,
Вәссирру инди фибеjтин ләһу ғәләгун
Гәд зәа мифтаһәһу вәлбеjту мәхтумун».

[1] Дөрдүнчү вә бешинчи нәшрләрдә *jанымда* әвәзинә: *jанында.*

ЛӘФФАЗЛЫГ

(«Мәчлис» гәзетәсиндән тәрчүмә»)

(Сәһ. 137)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (2, 4 иjул 1910, № 150, 151) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Jалныз бешинчи нәшрә дахил едилмишдир.

[1] Китабда *тутуб* әвәзинә: *гоjуб.*

[2] *Дөрд аjаға* ифадәси китабда *дөрд аjаг* шәклиндә верилмишдир.

[3] *Һеjһат* сөзү китабда сәһвән *һәjат* шәклиндә кетмишдир.

[4] Китабда *ола билмәз* ифадәси әвәзинә: *олмасын.*

[5] Китабда *jүз мин түмән* әвәзинә: *jүз бир түмән.*

[6] *Сөһбан Ваил* — VIII әсрдә хәлифә Һарунәррәшид заманында jашамыш, дил вә үслубунун көзәллиjи, зәнкинлиjи саjәсиндә шөһрәт газанан мәшһур әрәб натиги олмушдур. Ш. Саминин jаздығына көрә, «фәсаһәт вә бәлағәтдә исми зәрби-мәсәл һөкмүнә кечмиш»дир.

Сөһбан Ваилин ады мәнбәдән дүзкүн охунмадығына көрә «Һопһопнамә»нин 1948-чи ил нәшриндә *сө'бан вә иблиси* шәклиндә кетмишдир.

[7] *Jәғма (1782—1860)* — көркәмли фарс шаири, сатирик вә лирик әсәрләр мүәллифидир.

[8] *Әнвәри* — XII әсрдә jашамыш фарс шаиридир. Султан Сәнчәрин сараj шаирләриндән бири олмушдур. Гәсидәләр устасы кими танынмышдыр.

[9] *Гәзәбләрини* сөзү китабда *гәзетләрини* шәклиндә кетдиjиндән чүмләнин мә'на вә мәзмуну тамам тәһриф олунмушдур.

[10] *Иншад етдикләри* ифадәси китабда мәтндән дүшмүшдүр.

[11] Сонунчу чүмлә китабда верилмәмишдир.

[12] Китабда *мин дүрлү* әвәзинә: *бир дүрлү.*

ФЕЛЈЕТОНЛАР

ҺАМЫСЫН ТАПА БИЛИРӘМ, БИРИН ТАПА БИЛМИРӘМ

(Сәһ. 143)

Илк дәфә «Бәһлул» журналында (14 ијул 1907, № 5) *«Ачизләри гыгылдыјан»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи вә алтынчы нәшрләрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир. Үчүнчү, дөрдүнчү вә бешинчи нәшрләрдә *«Тапмача»* ады илә верилмишдир.

1 Дөрдүнчү вә бешинчи нәшрләрдә *кәрәк* әвәзинә: *көрә.*

2 Бүтүн нәшрләрдә *дедијин* әвәзинә: *дејиләк.*

3 Дөрдүнчү вә бешинчи нәшрләрдә *билсәм* әвәзинә: *билмәсәм.*

ШИРВАНДА МҮҺҮМ ҺӘВАДИС

(Сәһ. 145)

Илк дәфә «Бәһлул» журналында (7 октјабр 1907, № 7) *«Лаубали»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз бешинчи нәшрә дахил едилмишдир.

1 Бу ифадә китабда мәтндән дүшмүшдүр.

2 *«Бурһани-тәрәгги»* — 1906—1911-чи илләрдә Һәштәрханда мүәјјән фасиләләрлә нәшр олунан күндәлик гәзет иди. Илк нөмрәси 1906-чы ил ијун ајынын 8-дә чыхмышдыр. Нашири вә редактору Мустафа Лүтфи Исмајылов Ширвански иди. Гәзетдә јерли мүәллифләрлә јанашы, Нәриман Нәриманов да иштирак етмиш, «елми вә фәнни» мөвзуларда бир сыра мәгаләләр («Тибб вә ислам» вә с.) дәрч етдирмишдир. Бурада һабелә М. Ә. Сабир, М. Һади вә башгаларынын да бә'зи әсәрләри чап олунмушдур.

3 *«Бәһлул»* — 1907-чи илдә Бакыда «Молла Нәсрәддин»ин тә'сири илә нәшрә башлајан, ајда ики дәфә чыхан «мәзһәкә сәјағында сијаси, фәнни, әдәби, игтисади вә ичтимаи» журнал иди. Илк нөмрәси мај ајынын 19-да, сон 9-чу нөмрәси исә нојабрын 4-дә чыхмышдыр. Редактору болшевик Әләскәр Әлијев иди. Журналда М. Ә. Сабир, Ә. Гәмкусар, С. Һүсејн, Һ. И. Гасымов вә башгалары фәал иштирак етмишләр.

4 Бу сөз китабда мәтндән дүшмүшдүр.

5 *«Иршад»* — 1905—1908-чи илләрдә Бакыда нәшр олунан күндәлик ичтимаи-сијаси гәзет иди. Илк нөмрәси 1905-чи ил декабрын 17-дә, сон нөмрәси исә 1908-чи ил ијун ајынын 25-дә чыхмышдыр. Редактору Әһмәдбәј Ағајев (бир мүддәт мүвәггәти редактору Һашымбәј Вәзиров олмушдур), нашири исә Исабәј Ашурбәјов (сонралар Бәширбәј Ашурбәјовла бирликдә) иди. Гәзетдә буржуа мүһәррирләриндән әлавә, Н. Нәриманов, М. Ә. Сабир, С. М. Әфәндијев, Ү. Һачыбәјов, А. Сәһһәт, Ф. Көчәрли, Ә. Гәмкусар, С. М. Гәнизадә, Р. Әфәндизадә вә башгалары иштирак етмишләр.

6 Китабда *ону* әвәзинә: *мән.*

7 Сон ики чүмлә китабда верилмәмишдир.

8 Журналда фелјетонун ахырында *«һәлә вар»* сөзләри јазылмышса да, нөвбәти нөмрәләрдә мабәди чап олунмамышдыр.

ЈАДИКАР

(Сәһ. 148)

Һәсәнбәј Зәрдабинин вәфаты илә әлагәдар јазылмыш бу фелјетон илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (13 јанвар 1908, № 2) *«Мухлисиниз Малхулачы»* имзасы илә чап олунмушдур. Алтынчы нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

1 Үчүнчү, дөрдүнчү вә бешинчи нәшрләрдә *устумузә* әвәзинә: *устунә.*

2 Биринчи нәшрдән башга, бүтүн нәшрләрдә *даньшыылар, даньшылар* әвәзинә: *даньшарлар.*

3 Үчүнчү, дөрдүнчү вә бешинчи нәшрләрдә *олан* әвәзинә: *ујездни.*

4 Бу сөз бүтүн нәшрләрдә мәтндән дүшмүшдүр.

5 Үчүнчү, дөрдүнчү вә бешинчи нәшрләрдә *зәбани-әрз едәрәм* ифадәси әвәзинә: *зәбани-тәфсилән әрз едәрәм.*

МӘГАЛӘЛӘР

М. Ә. Сабир Азәрбајчанда нәшр олунан гәзетләрдән бир чоху-нун («Һәјат», «Иршад», «Тазә һәјат» вә с.) хүсуси мүхбири олмуш, һәмин гәзетләрдә мүнтәзәм сурәтдә әдәби-тәнгиди вә публисист мәгаләләри илә фәал иштирак етмишдир. Шаирин мәгаләләринин әксәријјәти сәрлөвһәсиз, «Шамахыдан», «Шамахы мүхбиримиздән», «Шамахы хәбәрләри» вә саир бу кими үмуми башлыглар алтында нәшр олунмушдур. Хүсуси башлығы олмајан мәгаләләрин илк сөзләри квадрат мө'тәризә ичиндә сәрлөвһә кими верилир.

ВӘФАТ ХӘБӘРИ

(Сәһ. 153)

Илк дәфә «Иршад» гәзетиндә (18 феврал 1906, № 49) *«М. Әләкбәр Сабир Ширвани»* имзасы ил чап олунмушдур. Сабир күллијјатына илк дәфә дахил едилир.

[БИР ИЛДӘН ЗИЈАДӘ ВӘГТДӘН БӘРИ...]

(Сәһ. 155)

Илк дәфә «Һәјат» гәзетиндә (18 ијул 1906, № 157) *«М. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Сабир күллијјатына илк дәфә дахил едилир.

[БУ КҮН ГАФГАЗИЈА МӘМЛӘКӘТИНДӘ...]

(Сәһ. 157)

Илк дәфә «Һәјат» гәзетиндә (18 ијул 1906, № 157) *«М. Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Сабир күллијјатына илк дәфә дахил едилир.

[ГАРАБАҒ ДАВАСЫ ГӘТ'И ХҮСУСУНДА...]

(Сәһ. 160)

Илк дәфә «Һәјат» гәзетиндә (6 август 1906, № 173) *«М. Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Сабир күллијјатына илк дәфә дахил едилир.

[1] *Воронсов-Дашков (1837—1916)*—чаризмин дөвләт хадимләриндән бири, 1905—1915-чи илләрдә Гафгаз чанишини олмушдур. Гафгаздакы фәалијјәтини јерли буржуазијаја истинад едәрәк ингилаби һәрәкаты боғмаға доғру јөнәлтмишдир.

[2] *Голошапов*—о заман Шуша шәһәринин кенерал-губернатору иди. Милли гырғын вахты фитнәкарлыг етмишдир.

[АВГУСТУН 3-ДӘ САЛАМОВЛАРЫН ЕВИНДӘ...]

(Сәһ. 162)

Илк дәфә «Һәјат» гәзетиндә (10 август 1906, № 177) *«М. Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Сабир күллијјатына илк дәфә дахил едилир.

[1] *Султан Мәчид Гәнизадә (1866—1938)*—маарифпәрвәр јазычы вә педагог иди. Шамахыда доғулмуш вә илк тәһсилини дә орада алмышдыр. 1887-чи илдә Тифлисдә Александр мүәллимләр институтуну битирмишдир. Өмрүнүн чох һиссәсини мүәллимлијә, маарифин тәрәггисинә һәср етмиш, бир сыра елми-методик вә әдәби-бәдии әсәрләр јазмышдыр.

[ШАМАХЫ ТҮЧЧАРИ-МӨ'ТӘБӘРАНИНДӘН...]

(Сәһ. 164)

Илк дәфә «Һәјат» гәзетиндә (13 август 1906, № 179) *«М. Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Сабир күллијјатына илк дәфә дахил едилир.

[ҺӘМД ОЛСУН, О КҮНДӘН КИ...]

(Сәһ. 165)

Илк дәфә «Һәјат» гәзетиндә (17 август 1906, № 183) *«М. Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Сабир күллијјатына илк дәфә дахил едилир.

[ҺӘМД ОЛСУН, ШАМАХЫДА БУКҮНКҮ...]

(Сәһ. 167)

Илк дәфә «Һәјат» гәзетиндә (24 август 1906, № 189) *«М. Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Сабир күллијјатына илк дәфә дахил едилир.

[КҮРДӘМИР МАҺАЛЫНДА ГАРАСАГГАЛЛЫ КӘНДИНДӘН...]

(Сәһ. 168)

Илк дәфә «Һәјат» гәзетиндә (31 август 1906, № 192) *«Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз бешинчи нәшрә дахил едилмишдир.

[1] Китабда *чинајәтләрә* әвәзинә: *чинајәтә*.

[27 АВГУСТ, БАКЫ...]

(Сəһ. 169)

Илк дəфə «Һəјат» гəзетиндə (3 сентјабр 1906, № 194) *«Сабир»* имзасы илə чап олунмушдур. Сабир күллијјатына илк дəфə дахил едилир.

МƏТБУАТ

(Сəһ. 171)

Илк дəфə «Иршад» гəзетиндə (26 сентјабр 1906, № 226) *«Сабир»* имзасы илə чап олунмушдур. Сабир күллијјатына илк дəфə дахил едилир.

[1] «Һəјат» гəзетинин бағланмасына ишарə олунур. Сон нөмрəси 1906-чы ил сентјабрын 3-дə бурахылмышдыр. «Һəјат» бағланандан сонра əвəзинə «Фүјузат» журналы (1906—1907) нəшрə башламышдыр.

[2] «Һəјат» вə «Иршад» гəзетлəри нəзəрдə тутулур.

[ШƏҺƏРИМИЗДƏ РЕАЛНИ УШГОЛА ТƏШКИЛИНДƏН...]

(Сəһ. 174)

Илк дəфə «Иршад» гəзетиндə (9 октјабр 1906, № 237) *«Сабир Таһирзадə»* имзасы илə чап олунмушдур. Јалныз бешинчи нəшрə дахил едилмишдир.

[1] Китабда *истигбалымыз* əвəзинə: *истиглалымыз.*

[2] Китабда *иттихаз* əвəзинə: *интихаб.*

ГЕЈРƏТ

(Сəһ. 176)

Илк дəфə «Иршад» гəзетиндə (13 октјабр 1906, № 241) *«Сабир»* имзасы илə чап олунмушдур. Сабир күллијјатына илк дəфə дахил едилир.

[ШАМАХЫНЫН ГƏРБИНДƏ ВАГЕ'...]

(Сəһ. 177)

Илк дəфə «Иршад» гəзетиндə (13 октјабр 1906, №241) *«Сабир»* имзасы илə чап олунмушдур. Күллијјата илк дəфə дахил едилир.

[1] Һəмин мəгалə 1906-чы илдə «Һəјат»ын 17 август тарихли 183-чү нөмрəсиндə дəрч олунмушдур.

[ШАМАХЫ РЕАЛНИ УШГОЛАСЫНА ИНСПЕКТОР...]

(Сəһ. 178)

Илк дəфə «Иршад» гəзетиндə (16 октјабр 1906, № 243) *«Сабир Таһирзадə»* имзасы илə чап олунмушдур. Күллијјата илк дəфə дахил едилир.

[ОКТЈАБРЫН ОНУНДА ГОШУНЛУ МАҺАЛЫНДА...]

(Сəһ. 180)

Илк дəфə «Иршад» гəзетиндə (19, 31 октјабр 1906, № 246, 254) *«Сабир»* вə *«С.»* имзалары илə чап олунмушдур. Јалныз бешинчи нəшрə дахил едилмишдир.

[1] Китабда *ерменилəриндəн* əвəзинə: *сакини.*

[2] Китабда *əррадəчи ерменилəр* əвəзинə: *əрəбəчилəр.*

[НОЈАБРЫН ДӨРДҮНДƏ КҮРДƏМИР ИЛƏ АҒСУ...]

(Сəһ. 181)

Илк дəфə «Иршад» гəзетиндə (12 нојабр 1906, № 262) *«Сабир Таһирзадə»* имзасы илə чап олунмушдур. Јалныз бешинчи нəшрə дахил едилмишдир.

[1] Ахырынчы ики сөз китабда верилмəмишдир.

[2] Китабда *апарыбдыр* əвəзинə: *апарыблар.*

[БУ ИЛ ШАМАХЫ ƏҺЛИ...]

(Сəһ. 183)

Илк дəфə «Иршад» гəзетиндə (17 нојабр 1906, № 266) *«Сабир Таһирзадə»* имзасы илə чап олунмушдур. Күллијјата илк дəфə дахил едилир.

[ГАБЫСТАН МАҺАЛЫНДА ƏРƏБШАҺВЕРДИЛИ...]

(Сəһ. 184)

Илк дəфə «Иршад» гəзетиндə (24 нојабр 1906, № 271) *«Сабир Таһирзадə»* имзасы илə чап олунмушдур. Күллијјата илк дəфə дахил едилир.

[НОЈАБРЫН 18-ДƏ ШАМАХЫЛЫ МАЛАҠАН...]

(Сəһ. 185)

Илк дəфə «Иршад» гəзетиндə (26 нојабр 1906, №272) *«Сабир Таһирзадə»* имзасы илə чап олунмушдур. Күллијјата илк дəфə дахил едилир.

ЛƏББЕЈК ИЧАБƏТ

(Сəһ. 186)

Илк дəфə «Иршад» гəзетиндə (5 декабр 1906, № 278) *«Ə. Сабир Таһирзадə»* имзасы илə чап олунмушдур. Јалныз бешинчи нəшрə дахил едилмишдир.

[1] «Иршад» гәзети багланмаг тәһлүкәси гаршысында галдығы вахт редактор Әһмәдбәј Ағајев гәзетин әмәкдашлары адындан *«Умум мусәлманлара!»* мүрачиәт шәклиндә јаздығы бир мәгалә илә чыхыш етмишдир. Гәзетин 1906-чы ил 26 нојабр тарихли 272-чи нөмрәсиндә дәрч олунмуш һәмин мүрачиәт белә башланырды:

«Иршад» фөвт едәјир!

Бу сөзләри демәк, јазмаг, чап едиб аләмин, јар вә әғјарын әнзарына атмаг нә дәрәчәдә ағыр олдуғуну һәр бир саһиби-зөвг вә бәсирәт, һәр бир әрбаби-гејрәт вә намус, һәр бир милләт вә вәтән досту асанлыгла дүшүнә билир...»

Сабир һәмин мәгаләни нәзәрдә тутур.

[2] *Әшрәф, Мәһәммәд әфәнди (1845—1912)*—М. Ә. Сабирлә бир вахтда јашамыш көркәмли түрк сатирик шаиридир.

[3] Китабда *мәһзун* әвәзинә: *мәһрум.*

[4] *Аббас Сәһһәт (1874—1918)*—М. Ә. Сабирин мүасири вә гәләм досту, көркәмли шаир вә мүтәрчим иди. Рус вә Гәрб шаирләриндән етдији, «Мәғриб күнәшләри» ады илә чап етдирдији (1912) ше'рләри мәшһурдур.

[5] *«вә ачылмасы...»* ифадәсиндән бураја гәдәр олан парча китабда верилмәмишдир.

[6] Китабда *хидмәт* әвәзинә: *көмәк.*

[НЕЧӘ КҮН БУНДАН ӘГДӘМ БАКЫДАН...]

(Сәһ. 188)

Илк дәфә «Иршад» гәзетиндә (19 декабр 1906, № 288) *«Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур. Күллијјата илк дәфә дахил едилир.

ТӘШӘККҮР

(Сәһ. 189)

Илк дәфә «Иршад» гәзетиндә (21 декабр 1906, №290) *«Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур. Күллијјата илк дәфә дахил едилир.

[ДЕКАБРЫН 31-чи КҮНҮ...]

(Сәһ. 190)

Мүзәффәрәддин шаһын вәфаты мүнасибәти илә јазылмыш бу мәгалә илк дәфә «Иршад» гәзетиндә (11 јанвар 1907, № 8) *«Ә. С. Т.-задә»* имзасы илә чап олунмушдур. Күллијјата илк дәфә дахил едилир.

[ЈАНВАРЫН 24-дә КЕЧӘ СААТ...]

(Сәһ. 192)

Илк дәфә «Иршад» гәзетиндә (12 феврал 1907, № 23) *«Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз бешинчи нәшрә дахил едилмишдир.

[ШӘҺӘРИМИЗДӘ ШИРКӘТЛӘР, ЗАВОДЛАР...]

(Сәһ. 193)

Илк дәфә «Иршад» гәзетиндә (15 ијун 1907, № 112) *«Әли Сабир Таһирзадә Ширвани»* имзасы илә чап олунмушдур. Күллијјата илк дәфә дахил едилир.

ЗӘМАН НӘ ИСТӘЈИР? АММА БИЗ...

(Сәһ. 194)

Илк дәфә «Тазә һәјат» гәзетиндә (19 сентјабр 1907, № 124) *«Ә. Сабир Таһирзадә Ширвани»* имзасы илә чап олунмушдур. *«Зәман нә истәјир?»* ады илә јалныз бешинчи нәшрә дахил едилмишдир.

[1] Бу чүмлә китабда мәтндән дүшмүшдүр.

[2] Китабда *верилиб* әвәзинә: *вериб.*

[3] *«Мәктәби-исламијјә»* ифадәсиндән бураја гәдәр олан һиссә китабда верилмәмишдир.

[4] Бу сөз китабда мәтндән дүшмүшдүр.

[5] *Јәгин единиз ки* ифадәси китабда кетмәмишдир.

[МӘРҺУМУЛ-МӘҒФУР ҺАЧЫ МӘЧИД ӘФӘНДИ...]

(Сәһ. 197)

Илк дәфә «Иршад» гәзетиндә (8 март 1908, № 29) *«Әли Сабир Таһирзадә Ширвани»* имзасы илә чап олунмушдур. Күллијјата илк дәфә дахил едилир.

[ШАМАХЫ УЈЕЗДИ БАКЫ ГУБЕРНИЈАСЫНЫН...]

(Сәһ. 200)

Илк дәфә «Тазә һәјат» гәзетиндә (6 мај 1908, № 101) *«Әләкбәр Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз бешинчи нәшрә дахил едилмишдир.

[1] Китабда *сәккиз јүз путдан* әвәзинә: *јүз путдан.*

[2] Китабда бу сөз мәтндән дүшмүшдүр.

[3] *Әрзи бә'диндә* сөзләри китабда верилмәмишдир.

[4] Сонунчу ики сөз китабда кетмәмишдир.

[5] Гәзетдә *үзрә* сөзү *орада* шәклиндә кетмишдир.

[6] Бу сөз китабда мәтндән дүшмүшдүр.

[7] Сонунчу ики сөз китабда верилмәмишдир.

[ГӘДИМА ШАМАХЫ ШӘҺӘРИНИН...]

(Сәһ. 203)

Илк дәфә «Тазә һәјат» гәзетиндә (8 мај 1908, № 103) *«Сабир Таһирзадә Ширвани»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз бешинчи нәшрә дахил едилмишдир.

[1] *Зәвати-әхјарын әдәми-вүчудундамы* ифадәси китабда белә кетмишдир: *зәватын әдәми-вүчудуму.*
[2] Китабда *бу һалә* әвәзинә: *бу анә.*
[3] Бу сөз китабда мәтндән дүшмүшдүр.
[4] Китабда *комитетдән* әвәзинә: *комитетинин.*

[БУ АХЫР ВӘГТЛӘРДӘ ШАМАХЫДАН...]

(Сәһ. 205)

Илк дәфә «Тазә һәјат» гәзетиндә (8 мај 1908, № 103) *«Ә. С. Т.-задә»* имзасы илә чап олунмушдур. Күллијјата илк дәфә дахил едилир.

[1] «Кәрбәлајы Һүсејн Нәчәфов» имзасы илә Шамахыдан көндәрилмиш *«Мухтәсәр бир ихтар»* адлы мәгалә «Тазә һәјат» гәзетинин 1908-чи ил 27 апрел тарихли 94-чү нөмрәсиндә дәрч едилмишдир. Һәмин јазыны ашағыда ејни илә веририк:

«Ај мүсәлман гардашлар! Һачы Мәчид әфәнди мәрһум аләми-исламә бөјүк-бөјүк хидмәтләр етмәклә чүмлә мүсәлманын өһдәсинә әвәз олунмајачаг миннәтләр гојмушдур. Чанлары илә, дилләри илә бу даирәдә фәдакарлыглар едибдир. Бу чәһәтләрдән мәлазүл-мө'минин вә мәлчәүл-мүслимин олубдур. Биз, шиәләр о мәрһумун мәсләки даима иттиһад олмағыны билир идик; јә'ни чүмләмизи бир көз илә көрүрдү. Она бинаән индики Шамахы үләмамыздан тәвәгге едирик о мәрһумун мәсләки илә кетсинләр; јә'ни гардаш дејәк, чан ешидәк. Бу барәдә шамахылы мүсәлман гардашларымыздан зијадә миннәтимиз вар».

[ПАДАР КӨЧӘРИЛӘРИ ШАМАХЫ УЈЕЗДИНИН...]

(Сәһ. 206)

Илк дәфә «Тазә һәјат» гәзетиндә (15 мај 1908, № 109) *«Әли Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз бешинчи нәшрә дахил едилмишдир.

[1] Китабда *иттихаз* әвәзинә: *ифтихар.*

[ВӘСАИТИ-МӘ'ЛУМӘ ИЛӘ Е'МАЛИ-ФИКР...]

(Сәһ. 207)

Илк дәфә «Тазә һәјат» гәзетиндә (20 мај 1908, № 113) *«Ә. С. Т.-задә»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз бешинчи нәшрә дахил едилмишдир.

[1] Китабда *гәнаәт* әвәзинә: *кифајәт.*
[2] *Өмәр*—Әбубәкрдән сонра хилафәт тахтында әјләшән икинчи хәлифәдир. Онун һакимијјәти дөврүндә (634—644) әрәбләр гоншу өлкәләрә, о чүмләдән Ирана басгын етмиш вә бу басгын Азәрбајчаны да тәһлүкә алтына алмышды. Кирдман һөкмдары Чаваншир башда олмагла албан дәстәләри бир нечә ил әрәбләрә гаршы мәрдликлә мүбаризә апармышлар.
[3] Китабда *әһлиндән* әвәзинә: *әһалисиндән.*

[4] Китабда *отуруруг* әвәзинә: *олуруг.*
[5] *Еј Шамахы әһли* сөзләри китабда кетмәмишдир.
[6] Китабда *сизә* әвәзинә: *сиздән.*
[7] Бу сөз китабда мәтндән дүшмүшдүр.

[БАҺАРДАН ИКИ АЈ ЈАРЫМ КЕЧИР...]

(Сәһ. 210)

Илк дәфә «Тазә һәјат» гәзетиндә (27 мај 1908, № 119) *«Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз бешинчи нәшрә дахил едилмишдир.

[1] *Күзәштә әз ин* ифадәси китабда верилмәмишдир.
[2] Бу сөз китабда мәтндән дүшмүшдүр.

МҮҺӘРРӘРАТ

(Сәһ. 212)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (21 ијун 1910, № 140) *«Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур. Күллијјата илк дәфә дахил едилир.

[1] «Һәгигәт» гәзетинин 1910-чу ил 17 ијун тарихли 137-чи нөмрәсиндә баш мүһәррир *«Һәфтеји-әдәби»* адлы бир мәгалә илә чыхыш етмишди. Гәзетдә «Һәфтеји-әдәби» вә «Һәфтеји-фәнни» ады алтында ајрылмыш кушәләрин мәгсәд вә вәзифәләрини изаһ едән, Сабирин мәгаләси илә бағлы олан һәмин јазыда дејилирди: «...һәр һәфтә базар күнү «Һәфтеји-фәнни» вә пәнчшәнбә күнү «Һәфтеји-әдәби» үнванлары алтында бир гисми-мәхсус ачыјоруз. Һәфтеји-фәннидә дүнјада јени-јени кәшф олунан әсәрләрдән, истатисгалардан, гәраиби-һәвадисдән—һасили фәнн нәзәри-кәшфинә исабәт етмиш олан әһвалдан бәһс едиләчәкдир. Һәфтеји-әдәбидә исә бир һәфтә ичиндә нәшр олунан асари-әдәбијјә илә јени нәшр олунмуш китаблар вә театрлар һаггында бәјани-мүталиә олуначағы киби, бир һәфтә ичиндә «һәфтеји-әдәби»мизә ирсал олунан ше'рләрдән биринчилији газанан тәбрикән «Һәфтеји-әдәби»јә идхал едиләчәкдир. Бу һәфтәләрә харичдән көндәрилән әсәрләр дә мәәлмәмнунијјә гәбул олунур.

Шимди кәләчәк һәфтәки «һәфтеји-әдәби» үчүн бир суал ирад едијоруз:

— Охудуғунуз ше'рләр ичиндә ән зијадә тәгдир етдијиниз мисра һанкы мисрадыр?

Буну јазыб көндәрәнләрин ичиндә биринчилији газананын өз имзасилә интихаб еләдији мисра тәгдирән «һәфтеји-әдәби»јә идхал олуначагдыр».

ХАГАНИ

(Улуларымыздан ешитдијим)

(Сәһ. 213)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (6 ијул 1910, № 153) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз бешинчи нәшрә дахил едилмишдир.

1 *Мәнучеһр*—Сәлчуг дөвләтинин сүгутундан сонра һакимијјәт башына кечән Кәсраниләр сүлаләсинә мәнсуб Ширваншаһлардан биридир. Онун һакимијјәти дөврүндә (1120—1149) Ширван дөвләти хејли күчләнмиш вә Азәрбајчанын истиглалијјәти уғрунда мүбаризәнин мәркәзинә чеврилмишдир.

2 Китабда *кәфил* әвәзинә: *вәкил.*

МӘКТУБЛАР

М. Ә. Сабир өз дөврүндә мүасирләри вә гәләм достлары олан Чәлил Мәммәдгулузадә, Аббас Сәһһәт, Фиридунбәј Көчәрли, Султан Мәчид Гәнизадә, Әлискәндәр Чәфәрзадә вә башгалары илә мүнтәзәм мәктублашмыш, фикир мүбадиләси етмишдир. Әдәбијјат, мәтбуат, мәктәб, маариф мәсәләләринә даир бөјүк шаирин бир сыра гәзет вә журнал редакторлары, мүһәррирләри илә (Әләскәр Әлијев, Меһдибәј Һачынски вә б.) јазышдығы да мә'лумдур. Лакин бу мәктубларын чоху бизә кәлиб чатмамышдыр. Көркәмли тәнгидчи вә әдәбијјатшүнас Ф. Көчәрли М. Ә. Сабирин вәфаты мүнасибәти илә «Мә'лумат» гәзетиндә (3 август 1911, № 29) чап етдирдији мәгаләсиндә шаирин тәрчүмеји-һалы вә әсәрләри һаггында охучулара кениш мә'лумат верәчәјини вә'д етдикдән сонра дејирди: «Онун мәндә бир чох нәзмән вә нәсрән јазылмыш мәктубаты вар ки, чүмләси мәним мәһәлли-игамәтим олан Гори шәһәриндә галыбдыр...»

М. Ә. Сабирин мәктубларындан аз бир һиссәси галмышдыр. Сөз јох, кәләчәк тәдгигат вә ахтарышлар шаирин әлдә олмајан мәктубларынын мүәјјән һиссәсини мејдана чыхарачагдыр. Сабирин мә'лум мәктубларынын бир нечәси илк дәфә «Һопһопнамә»нин әввәлки чапларына (1914, 1922) дахил едилмиш, бә'зиси дә индијә гәдәр һеч бир китабына салынмамышдыр. Шаирин һәјатыны, әдәби-ичтимаи вә педагожи фәалијјәтини өјрәнмәк үчүн сон дәрәчә бөјүк әһәмијјәти олан һәмин мәктублары бу нәшрә дахил едилир.

I

МҮДИР ӘФӘНДИМ!

(Сәһ. 217)

1907-чи илин мајында нәшрә башлајан «Бәһлул» журналынын редактору Әләскәр Әлијевин үнванына јазылмышдыр. Сонралар әлдә едилмиш бу мәктуб «Револјусија вә култура» журналында (1937, № 1) чап олунмушдур. Јалныз бешинчи нәшрә дахил едилмишдир.

II

ГОРИДӘ МААРИФПӘРВӘР СУЛТАН МӘЧИД ГӘНИЗАДӘҺУЗУРЛӘРИНӘ!

(Сәһ. 218)

С. М. Гәнизадәнин шәхси архивиндә сахланан әлјазмасы әсасында илк дәфә 1922-чи илдә «Һопһопнамә»дә чап олунмушдур. Сонракы нәшрләрин һеч биринә дахил едилмәмишдир.

«Һопһопнамә»нин 1922-чи ил нәшриндә С. М. Гәнизадәнин үнванына јазылмыш бу вә бундан сонракы мәктублар белә бир гејдлә верилмишдир:

«Мәрһум Сабир өз дәсти-хәттилә С. М. Гәнизадәјә јаздығы беш тоғра мәктуб зејлдә дәрч олунур. Бу мәктубларын нәш'әти бојләдир: Гәнизадә мәрһум Сабирә Гори шәһәриндән кағыз јазыб Загафгазија дарүлмүәллиминининин түрк шө'бәсинә мүәллимлик вәзифәсинә дә'вәт етмишмиш. Бу хүсусда мүрасиләт башландыгда мәрһум Сабир мүәллимлик вәзифәсинә һазырлашмаг тәрәддүдүндә булунараг Гәнизадәјә атидәки мәктублары јазыр. Нәһајәт, Гәнизадәнин васитәтилә Бакы «Нәшри-мәариф» чәмијјәтинин тәһти-идарәсиндә булунан Балахана зүкур ибтидаи мәктәбиндә мүәллимлик вәзифәсинә наил олур».

[1] *Фиридунбәј Көчәрли (1863—1920)*—көркәмли Азәрбајчан әдәбијјатшүнасы вә тәнгидчисидир. Узун мүддәт Гори семинаријасында мүәллимлик едән Көчәрли Мирзә Чәлил вә Сабирин досту, мәсләкдашы иди. Онларча әдәби-тәнгиди вә публисист мәгаләнин, Азәрбајчан әдәбијјаты тарихинә даир санбаллы елми әсәрин мүәллифи кими танынмышдыр.

III

ГОРИДӘ ДУСТИ-ДИРИН ВӘ БӘРАДӘРИ-СӘДАГӘТ-АЈИНИМ СУЛТАН МӘЧИД ҺУЗУРИ-ШӘРИФЛӘРИНӘ!

(Сәһ. 219)

Илк дәфә 1922-чи илдә «Һопһопнамә»дә чап олунмушдур. Сонракы нәшрләрин һеч биринә дахил едилмәмишдир.

IV

ФӘЗИЛӘТЛИ СУЛТАН МӘЧИД ГӘНИЗАДӘ ҺУЗУРИ-ШӘРИФЛӘРИНӘ!

(Сәһ. 221)

Илк дәфә 1922-чи илдә «Һопһопнамә»дә чап олунмушдур. Сонракы нәшрләрин һеч биринә дахил едилмәмишдир.

V

МААРИФПӘРВӘРИ-МӨҺТӘРӘМ СУЛТАН МӘЧИД ГӘНИЗАДӘ ҺУЗУРИ-АЛИЛӘРИНӘ!

(Сәһ. 222)

Бу мәктубун бир һиссәси 1922-чи илдә «Һопһопнамә»дә дәрч едилмишдир. Мәктуб Сабирин Республика әлјазмалары фондунда сахланан автографы әсасында бүтөв шәкилдә илк дәфә «Азәрбајчан» журналында (1962, № 3) чап олунмушдур.

[1] *Маһмудбәј Маһмудбәјов (1863—1923)* — М. Ә. Сабирин мүасири вә јахын досту, көркәмли мүәллим олмушдур. Гори семинаријасыны битирдикдән сонра узун мүддәт рајон мәктәбләриндә вә Бакыда дәрс демиш, ушаглара мәхсус «Рәһбәр» журналыны (1906—1907) нәшр етмиш, милли мәктәбләр үчүн бир сыра дәрсликләр јазмышдыр. «Һопһопнамә»нин нәшриндә јахындан иштирак етмишдир.

[2] *Мәһәммәдтәги*—Шамахынын маарифпәрвәр зијалыларындан бири, М. Ә. Сабирин досту иди.

[3] *«Сабигдә мәһәлли гәзетәләр...»* ифадәсиндән бураја гәдәр олан һиссә Сабир күллијјатына илк дәфә дахил едилир.

[4] *«Тазә һәјат»*—1907—1908-чи илләрдә Бакыда күндәлик нәшр олунан «әдәби, сијаси, фәнни, игтисади вә ичтимаи» гәзет иди. Илк нөмрәси 1907-чи ил апрелин 1-дә, сон 230-чу нөмрәси исә 1908-чи ил октјабр ајынын 7-дә чыхмышдыр. Гәзетин нашири капиталист Һачы Зејналабдин Тағыјев, редактору исә Һашымбәј Вәзиров иди. Гәзетдә М. Һади, С. Һүсејн, М. Ә. Сабир, Ә. Мүзниб, М. С. Ордубади, Һ. И. Гасымов вә башгалары иштирак етмишләр. «Тазә һәјат» бағландыгдан сонра онун јеринә «Иттифаг» гәзети (1908—1909) нәшрә башламышдыр.

[5] Һәмин е'лан «Тазә һәјат» гәзетинин 1908-чи ил 18 ијун тарихли нөмрәсиндә дәрч едилмишдир.

VI

СУЛТАН МӘЧИД ҺУЗУРИ-ШӘРИФЛӘРИНӘ!

(Сәһ. 224)

Илк дәфә 1922-чи илдә «Һопһопнамә»дә чап олунмушдур. Сонракы нәшрләрин һеч биринә дахил едилмәмишдир.

[1] *Јусиф* — дини рәвајәтә көрә, Јә'губ пејғәмбәрин кичик оғлудур. Фөвгәл'адә көзәллији илә сечилән Јусифи куја атасы о бири оғулларындан чох истәрмиш. Буна пахыллыг едән гардашлары Јусифи алдадыб чөлә апармыш, чох әзијјәт верәндән сонра ону гујуја салмышлар. Мәктубда Сабир һәмјерлиләриндән көрдүјү зүлмү Јусифин гардашларындан көрдүјү зүлмлә мүгајисә едир.

[2] *«Зәнбур»*—1909—1910-чу илләрдә Бакыда «Молла Нәсрәддин»ин тә'сири илә нәшр едилән һәфтәлик сатира журналы иди. Илк нөмрәси 1909-чу ил мартын 13-дә чыхмышдыр. Нашири һәким вә јазычы Әбдүлхалыг Ахундов, редактору әввәлчә Рзабәј Сәлимханов, сонра Әзим Әзимзадә вә нәһајәт, књаз Муртузабәј Палаван-

дов олмушдур. Журналда М. Ә. Сабир, Ә. Нәзми, А. Сәһһәт, Ә. Мүзниб вә башгалары фәал иштирак етмишләр.

3 «Зәнбур» журналынын 1909-чу ил 31 ијул тарихли 21-чи нөмрәсиндә чап олунмуш һәмин бејт будур:

«Рәһм гыл, Сабир, бу гәдри әзмә ше'рүн башыны;
Заје етмә көзләрин, кәр пак едирсән гашыны».

VII

МӘКТУБИ-МӘХСУСИ

(Сәһ. 226)

«Молла Нәсрәддин» журналы редакторунун үнванына јазылан бу мәктуб Республика әлјазмалары фондунда Ҹ. Мәммәдгулузадәнин архивиндә сахланан автограф әсасында «Азәрбајчан» журналында (1962, № 3) чап олунмушдур. Күллијјата илк дәфә дахил едилир.

1 *Һачы Әбдүррәһим Сәмәдов (1841—1921)* — Шамахынын маарифпәрвәр тачирләриндән бири иди. Ҹ. Мәммәдгулузадә ону «мәшһур вә мөһтәрәм тачирләримиздән» бири кими гијмәтләндирмишдир. М. Ә. Сабир илә «Молла Нәсрәддин» журналы арасындакы ишкүзар әлагәләрдә мүәјјән рол ојнамышдыр.

2 Мәһәммәдәли шаһ нәзәрдә тутулур.

VIII

РУҺУМ, ҸАНЫМ, ШӘРИФЗАДӘ!

(Сәһ. 227)

«Молла Нәсрәддин» журналынын фәал әмәкдашларындан олан Гурбанәли Шәрифзадәјә јазылмыш бу мәктубун орижиналы профессор Әзиз Шәрифин шәхси архивиндәдир. Мәктуб күллијјата илк дәфә дахил едилир.

1 *Өмәр Фаиг Не'манзадә (1872—1937)* — ингилабдан әввәлки Азәрбајчан дөври мәтбуатында фәал иштирак едән, «Молла Нәсрәддин» журналынын нәшри тарихиндә хүсуси хидмәти олан мүһәррирләрдән биридир.

2 *Мәммәдәли Сидги (1888—1956)*—М. Ә. Сабири шәхсән танырјан зијалылардан бири, маарифпәрвәр мүәллим вә шаир Мәммәдтағы Сидгинин оғлудур. 1910-чу илин нојабрындан 1911-чи илин мартына кими «Молла Нәсрәддин» журналынын мүвәггәти редактору олмуш, ингилабдан сонра совет мәтбуатында фәал ишләмишдир.

IX

ГАРДАШЫМ СӘҺҺӘТ!

(Сәһ. 229)

Илк дәфә 1914-чү илдә «Һопһопнамә»дә чап олунмушдур. Сонралар јалныз үчүнчү нәшрә дахил едилмишдир.

Бу вә бундан сонракы мәктуб «Һопһопнамә»нин 1914-чү ил нәшриндә *«Мәрһум Сабир әфәндинин нахош олдуғу һалда Тифлисдән рәфиги Сәһһәтә јаздығы ахырынчы мәктублары»* гејди илә верилмишдир.

X

ГАРДАШЫМ СӘҺҺӘТ!

(Сәһ. 230)

Илк дәфә 1914-чү илдә «Һопһопнамә»дә чап олунмушдур. Сонралар јалныз үчүнчү нәшрә дахил едилмишдир.

1 *Меһдибәј Һачынски (1879—1941)*—XX әср Азәрбајчан мәтбуатында мүһәррир кими иштирак едән, «Һопһопнамә»нин нәшри тарихиндә мүәјјән хидмәти олан зијалылардан биридир.

XI

[МӘКТУБДАН БИР ПАРЧА]

(Сәһ. 232)

Илк дәфә 1912-чи илдә «Һопһопнамә»нин титул сәһифәсиндә *«Милли шаиримиз мәрһум Сабирин бир рәфигинә өз хәттилә јаздығы шикајәтнамәсиндән бир нәбзә»* гејди илә верилмишдир. Сонракы нәшрләрин һеч биринә дахил едилмәмишдир.

ЛУҒӘТ

А

Аб — су.
Аба — аталар, бөјүкләр; башчылар.
Абкун — су рәнкиндә олан, мави, көј.
Ағаз — башлама; ағази-кар — ишин башланғычы.
Ағүштә — булашмыш.
Адаб — гајдалар, үсуллар; адәтләр, ганунлар; адаби-бар — шаһын гәбул гајдалары.
Ади — адәт едән.
Азим — кедән; азим олмаг—јола дүшмәк.
Ајат—ајәләр, Гуран чүмләләри.
Ајә—Гуран сурәләрини тәшкил едән чүмләләрин һәр бири.
Ајин—дини адәт, мәрасим.
Ал—нәсил, аилә; али-әба—пејғәмбәрин аиләси (Мәһәммәд, Әли, Фатимә, Һәсән вә Һүсејн).
Алам—әләмләр, дәрдләр; мајеји-алам—әләмләр мәнбәји.
Алат—аләтләр, васаит.
Аләмара—дүнјаны бәзәјән, аләмә јарашыг верән.
Аләмхәрач—һәр јердә хәрач алан, һамынын табе олдуғу (шаһ).
Али-Адәм—инсан өвлады, адамлар; бәшәријјәт.
Али-киса—пејғәмбәр өвлады.
Алу—сары кавалы.
Амил—ишчи, гуллугчу, әмәл едән; алими-амил—сөзү илә иши бир алим.
Арастә—бәзәкли, бәзәдилмиш.
Ара—рә'јләр, мүлаһизәләр; арај и-мүсибә—јанылмајан, дүзкүн олан рә'јләр, фикирләр.
Ари—бәли, һә.
Ари—тәмиз; узаг.
Ариз—јанаг; аризи-ал—ал јанаг.
Ариз олмаг—үз вермәк, баш вермәк.
Аризи—баша кәлән; үз верән; аризи-гәмләр—күнүн, заманын гәмләри, дәрдләри.
Аријәтсәра—мүвәггәти дүнја; буровуз јер.
Асајиш—динчлик, раһатлыг, сүлһ, архајынлыг.
Асар—әсәрләр; асари-хејријјә—халгын хејринә олан әсәрләр, ишләр, асари-гәләмијјә—јазылан шејләр, әсәрләр.

Асиман—сәма, көј; мәһи-асиман—көзәл, дилбәр.
Асимани—көјләрә мәхсус олан шеј, чох тәмиз вә дәјәрли.
Аситан—сарај гапысы, сарај јолу.
Атәшбар—од јағдыран, јандырыб јахан; тазијанеји-атәшбар—кәскин һәчв.
Атидәки—ашағыдакы.
Атијәззикр—ашағыда көстәрилән, адлары чәкилән
Афаг—үфүгләр.
Афәт—бәла, мүсибәт.
Афијәт—чан сағлығы.
Афитаб—күнәш
Аһу—чејран, *мәч.* көзәл.
Ашигкүш—ашиг өлдүрән.
Ашијан—јува; мәскән.
Ашүфтә—гарышыг, вәлвәләли, нараһат.
Ач—фил сүмүјү; тәхти-ач—фил сүмүјүндән гајрылмыш тахт.

Б

Баб—фәсил, һиссә (китабда, елми вә ја әдәби әсәрдә).
Баб—гапы; хүсус; бу бабда—бу хүсусда, бу һагда; баби-кәрәм—сәхавәт вә бәхшишләр гапысы.
Бавәр етмәк—инанмаг.
Баги—галан; багиләри—галанлары, о бириләри.
Бад—күләк, рузикар; бади-сијаһ—гара јел.
Бади—сәбәб, баис.
Баәдәб—әдәблә.
Баинһәмә—бунунла белә.
Баис—сәбәб; баиси-иршад—доғру јола кирмәјә сәбәб олан адам; баиси-пишрәфт—тәрәггијә сәбәб олан.
Бак—горху, чәкинмә.
Бала—јүксәклик.
Бамдад—сәһәр, сүбһ.
Бан — бүхур; Һиндистанда битән лүбан адлы ағачдан алынан әтирли маддә; бәдмүшк.
Бандо—сөз вә ја оркестр дәстәси.
Бани јан—гуранлар, тәртиб вә тәшкил едәнләр.
Бану—бөјүк, һөрмәтли арвад, ханым.
Бар—1. дөвләт башчысынын рәсми гәбулу; 2. јүк.
Баран—јағыш.
Баригә—шимшәк.
Баркаһ—сарај, падшаһын еви.
Батини-шум—пис үрәк.
Бахәбәр—хәбәрдар.
Баһир—парлаг, көзәл.
Бејза—ағ, ишыглы, ајдын.
Бејн—ара; бејнүлбәшәр—инсанлар арасында.
Бејт—ев; бејти-һәрим—һәрәм еви; бејти-ибадәт—мәсчид.
Бехуда—аллаһа; тәвәккүл бехуда—аллаһа тәвәккүл.
Бешаһ—шаһа.
Бәга—даимилик, әбәдилик; мүлки-бәга—даими аләм.

Бәгәдр—гәдәр.
Бәгәдри-гүввә—бачарыг даирәсиндә, күч чатан гәдәр.
Бәғајәт—сон дәрәчә, лап чох.
Бәдаһәтән—бирдән-бирә.
Бәдәстур—тә'лимата көрә.
Бәдәфкар—суи-гәсдчи, чинајәткар.
Бәдиәпәрдаз—бәдии сөзләр јарадан, көзәл фикирләр сөјләјән.
Бәдиһә—дүшүнүлмәдән, дәрһал сөјләнилән көзәл сөз.
Бәдиһи—ашкар, шүбһәсиз, ајдын.
Бәди'и-әфлак—көјләри јарадан.
Бәди'-кәлам—бәдии сөз устасы, көзәл әсәрләр јарадычысы.
Бәдтәрин—ән пис, ән јаман.
Бәәзм—мәгсәдлә, нијјәтлә; бәәзми-шикар—овламаг гәсди илә.
Бәзл—вермә, бағышлама; бәзли-чан—чанындан кечмә.
Бәзм—мәчлис.
Бәнд—узаг; мәһали-бәндә—узаг мәһәлләр, јерләр.
Бәјан—ифадә, нитг.
Бәкәф—әл ичиндә; чан бәкәф—чаныны гурбан етмәјә һазыр.
Бәлағәт—көзәл данышыг габилијјәти.
Бәлдә (бәләд)—шәһәр, гәсәбә.
Бәләдијјәт—танышлыг, бәләд олма.
Бәлиғ—чох, артыг; сә'ји-бәлиғ—чох чалышма, артыг сә'ј етмә.
Бәллә'тү—уддум.
Бәм—бас (мусигидә).
Бәндәр—лиман, порт.
Бәр—тәрәф; бәри-шаһи-Иранә гылды хүрам—Иран шаһына тәрәф јолланды.
Бәрат—көндәрмә.
Бәрбәт—чалғы аләти, гопуз.
Бәрвәчһи-ати—ашағыдакы үзрә, ашағыда көстәрилән кими.
Бәрин—јүксәк, ә'ла.
Бәрк—јарпаг; бәрки-сәбз—көј јарпаг.
Бәрмәла—ашкар, көрүнән.
Бәрфәрз—тутаг ки.
Бәрһәм олду—позулду, дағылды.
Бәр'әкс—әксинә, тәрсинә.
Бәса—чох, кифајәт гәдәр, чохдур.
Бәсирәт—гәлб көзү илә бахма; һәгигәти көрмә; саһиби-бәсирәт—ағыллы, маһијјәти көрән.
Бәсит—кениш, ачыг; бах: бәст.
Бәст—дөшәмә, ачма, јајма; бәсти-бәсит—ачыг, кениш јајма.
Бәст-бәст—бағлама-бағлама.
Бәстәр—јорған-дөшәк.
Бәталәт—әталәт, ишсизлик.
Бәтһа—Мәдинә шәһәринин гәдим ады; шаһи-Бәтһа—Мәһәммәд пејғәмбәр.
Бәһа—дәјәр, гијмәт.
Бәһадиранә—гәһрәманчасына.
Бәһаји-тәләби-јар—јар тәләбинин баһасы, гијмәти.
Бәһәм (баһәм)—бирликдә, бир јердә.

Бәһәр һал—һәр һалда.
Бәһр—1. дәниз; бөјүк чај; 2. мејвә, мәһсул.
Бәһри-ше'р—әруз вәзниндә ше'рин өлчүсү, гәлиби.
Бәһчәт—шадлыг, күләрүзлүлүк.
Бә'д—сонра; бә'д һәзар—миндән сонра.
Бә'дә (бә'дән)—сонра.
Бә'д-әт-тәһрир—јаздыгдан сонра.
Бибәһрә—мејвәсиз, мејвә кәтирмәјән (ағач).
Бигәдрилвүс'и—имкан даирәсиндә.
Биғүнч—назсыз, ишвәсиз.
Бид—сөјүд ағачы.
Биәдәд—сајсыз, чох.
Биидрак—анламаз, дәрракәсиз.
Биинтиһа—сонсуз, нәһајәтсиз.
Бикр—илк, јени, тәзә; тохунулмамыш.
Бикиран—кәнарсыз, һүдудсуз, учсуз-бучагсыз.
Бикүман—шүбһәсиз.
Билад—шәһәрләр, гәсәбәләр.
Билаәввәл—әввәлсиз; әввәл вә билаәввәл—истәр әввәл, истәр сонра.
Билистифадә—истифадә едәрәк, истифадә илә.
Билкүллијјә—бүтүн, үмум, тамам.
Билчүмлә—бүтүн, тамам, һәр шеј...
Бил'иттифаг—иттифагла, бирликлә.
Бимар—хәстә, азарлы.
Бимүнтәһа—сонсуз, түкәнмәз.
Бина—көрән, көзү олан, кор олмајан.
Бинадил—һәссас, узағы көрән.
Бинаән—...көрә; она бинаән—она көрә.
Бинаән-әлејһ—она, сәбәбә көрә.
Бинаји-әзадарлыг бәрпа етмәк—тә'зијә сахламаг, јас тутмаг.
Бинакүзар—јарадан, әсасыны гојан.
Биналә—наләсиз, сәссиз.
Бинәсиб—мәһрум.
Бинәһајә—сонсуз.
Бинијаз—еһтијачсыз, мөһтач олмајан.
Бипәдәр—атасыз, јетим.
Бипәрва—горхмадан, чәкинмәдән.
Биранч—зәһмәтсиз, әзабсыз.
Бирәһманә—рәһмсизчәсинә.
Бирлә—илә; истигамәт бирлә—истигамәт илә.
Бисәрүпа—башсыз-ајагсыз; фырылдагчы.
Бисүтун—«Хосров вә Ширин» әфсанәсиндә Фәрһадын чапдығы дағ.
Битәвана—касыб, мадди чәһәтдән зәиф.
Биттәмам—бүтүнлүклә, тамамилә.
Бихар—тикансыз.
Биһиммәт—һиммәтсиз.
Биһудуд—һәдсиз, сонсуз, битмәјән.

Б и ш ә—мешә.
Б и ш у м а р—һәддән чох, сајсыз.
Б у г' ә—өлкә, јер, мәмләкәт.
Б уғ з—әдавәт, кин.
Б у з у р к а н — бөјүкләр; б у з у р к а н и-И р а н—Иранын бөјүк адамлары.
Б у л ә н д—јүксәк, уча; б у л ә н д о л м а г—јүксәлмәк.
Б у р у д ә т—сојуглуг; г ә м и-б у р у д ә т—сојуглуг дәрди, гәми.
Б у р у з—мејдана чыхма, көрүнмә.
Б у р һ а н—дәлил, сүбут.
Б у с а т и-т ә р ә б—кеф вә шадлыг мәчлиси.

В

В а б ә с т ә—бағлы; бир шејдән асылы олма.
В а г е ә н—һәгигәтән, доғрудан.
В а з е һ—ачыг, ајдын, ашкар, мә'лум.
В а л а—јүксәк, али; һ и м м ә т и - в а л а—бөјүк һиммәт, бөјүк сә'ј вә гејрәт.
В а л и д а т—аналар; аналыг.
В а л и д ә—ана.
В а һ ә с р ә т а—еј ваһ!...
В ә г у р—вүгарлы.
В ә г ф е т м ә к—гурбан вермәк, тамамилә һәср етмәк, вермәк.
В ә д и ә—әманәт, сахланмаг үчүн верилән шеј; һәдијјә.
В ә з'—вәзијјәт, һал, һәрәкәт.
В ә з ' и-м ә х а р и ч—хәрчләнмиш оланлар, лазыми хәрчләр.
В ә л е ј к—лакин, амма.
В ә л ә д—оғул.
В ә л и—амма, лакин.
В ә р т ә—учурум; в ә р т е ј и-һ ә л а к ә т—һәлак олма, өлүм учурумy.
В ә с а и л—вәсиләләр, васитәләр; сәбәбләр; в ә с а и л и - м у т ә ә д д и д ә—бир сыра васитәләр.
В ә с а и т—васитәләр; в ә с а и т и-и л һ а м—илһам мәнбәләри.
В ә с а т ә т—васитәчилик.
В ә с и л ә—васитә.
В ә с и '—вүс'әтли, кениш.
В ә с л—чатма, чатдырма.
В ә с ф—тә'риф; в ә с ф и - д у р у г—јалан тә'риф.
В ә с ф к у—тә'рифләјән, тә'риф дејән; мәдһчи шаир.
В ә ф а п ә р в ә р—вәфалы, сәдагәтли.
В ә һ м—горху, горхунч шүбһә.
В ә ч а һ ә т—көзәллик, көјчәклик.
В ә ч д—ешг илә чошма, дашгын һисс.
В ә ч һ ә н—үздә, үздән, заһирдә.
В и р а н ә з а р—харабалыг, дағылмыш.
В и ф а г—һәмрә'јлик, һәмфикир олма, достлуг.
В у г у а т—һадисәләр, вагеәләр.
В у з ә р а—вәзирләр.

В у р у д—кәлмә, варид олма.
В у с у г—инанмаг, е'тибар етмә.
В у с у л о л м а—чатма, јетишмә.
В у ч у д и-г а ј и б—јох олмуш, арадан чыхмыш инсан, гејб олмуш.

Г

Г а д и р—күчлү, бачарыглы, гүдрәтли.
Г а з и ј у л-һ а ч а т—һәр кәсин еһтијачыны өдәјән.
Г а и л о л м а г—инаныб разылашмаг, разы олмаг.
Г а и м—дуран, вар олан.
Г а ј е ј и-ә м а л—мәгсәд, сон арзу; г а ј е ј и-ә м ә л—ән мүһүм истәк.
Г а ј ә т—бир ишин, бир һалын сон дәрәчәси; г а ј ә т и-т ә һ ә с с у р—сон дәрәчә һәсрәт чәкиб тәәссүф етмә.
Г а ј ә т д ә—чох, сон дәрәчә, лап.
Г а л и б а—ола билсин ки, еһтимал ки.
Г а л ы—халы, бөјүк халча.
Г а р е—охучу, охујан.
Г а р е и н—охучулар, г а р е и н и-к и р а м—һөрмәтли охучулар.
Г а ч—нечә.
Г е ј д—бағ, бәнд, ип; зәнчир.
Г е ј з—гәзәб, һиддәт.
Г е ј р ә т м ә н д а н—гејрәт саһибләри.
Г ә б и һ—чиркин, пис, јарамаз; ә м р и-г ә б и һ—чиркин иш.
Г ә б л ә л в у г у '—бир ишин баш вермәсиндән габаг; һ и с с и-г ә б л ә л в у г у'—һадисә баш вермәдән габаг онун дујулмасы.
Г ә в а и д—гајдалар, үсуллар, јоллар.
Г ә в и ' ә г л—чох ағыллы, дәрин дүшүнән.
Г ә д д—бој, гамәт; бел.
Г ә д ә м - б ә р - г ә д ә м—аддым-аддым.
Г ә д ә м к у з а р—гәдәм гојан; киришән, ишә башлајан.
Г ә д р д а н—гәдирбилән, гијмәтбилән.
Г ә з ә л х а н—гәзәл охујан; гәзәл јазан.
Г ә ј у р—гејрәтли, намуслу.
Г ә л б ш и к ә н—гәлб гыран, үрәк сындыран.
Г ә м ф ә з а—гәм артыран, кәдәрли.
Г ә м х а р—гајғыкеш, биринин дәрдинә шәрик олан.
Г ә р з—борч.
Г ә р и б у л ф ә һ м—мә'налы, ағла кирән; тә'сир едән.
Г ә р и н—јахын; г ә р и н и - м ә г ф и р ә т—әфв олунмаға, күнаһларындан кечилмәјә лајиг.
Г ә р и һ ә—исте'дад.
Г ә р ј ә—бөјүк кәнд, кичик шәһәр.
Г ә с а и д—гәсидәләр.
Г ә с в ә т ә н к и з—гәм кәтирән, чансыхычы.
Г ә с р—сарај.
Г ә т л—өлдүрмә.
Г ә т '—кәсмәк; г ә т ' и-р а һ—јол кәсмә.
Г ә т ' и-т е ј ј—гәрар, тәдбир, сәрәнчам.

Гәффар—әфв едән, күнаһдан кечән (аллаһ).
Гәһр—кәдәр; мәһв олма, үмидин пуча чыхмасы.
Гәһт—гыт-гәһәтлик.
Гијас—мүгајисәли нәтичә; бәнзәтмә, мисал көстәрмә.
Гиссә—әһвалат, һекајә.
Гитәат—гит'әләр, јерин гит'әләри.
Гөвл—сөз, ифадә; гөвли-намәшру—шәриәтә хилаф сөз.
Гөвсејн—гөвсләр, јајлар; *мәч.* гашлар.
Гуллаб—әјирмә чархы, гыврымлама аләти.
Гүва—гүввәләр; гүвајн-миллијјә—милли гүввәләр.
Гүввејн-низамијјә—һәрби гүввә; милис дәстәси.
Гүддусијан—мүгәддәсләр.
Гүдум—гәдәм, аддымлар, кәлмә.
Гүтта'и-тәриг—јол кәсәнләр, гулдурлар.

Ғ

Ғәбғәб—бухаг; ғәбғәби-дилбәр—көзәлин бухағы.
Ғәлләчат—тахыл.
Ғәраиб—гәрибә шејләр.
Ғәрра—парлаг.
Ғүфран—әфв, күнаһы бағышлама; наили-ғүфран—күнаһлары бағышланан.

Д

Давәр—әдаләтли һаким, һөкмдар; аллаһ.
Дадрәслик—көмәклик, јардым етмә.
Дадүстад—алвер, тичарәт.
Дам—тәлә, тор.
Дана—биликли, алим.
Дарүлзијафә—гонаглыг еви.
Дарүлмүсаликәт—саламатлыг јери.
Дарүлтәһсил—тәһсил алынан јер, мәктәб, институт.
Дарүл'әман—тәһлүкәсиз јер.
Дарүл'ирфан—елм вә мәдәнијјәт еви; али мәктәб.
Дарүл'үгба—ахирәт, о дүнја.
Да'и—дә'вәт едән, чағыран.
Деһган—кәндли.
Дәван олмаг—јүјүрмәк.
Дәккәт—параланма, јарылма, гырылма; дәккәтүл-әрз—јер үстүнүн зәлзәләдән јарылмасы, параланмасы.
Дәлв—долча, ведрә; күнәш системиндәки он ики бүрчдән бири.
Дәлил—јол көстәрән, рәһбәр.
Дәмидә—чалынмыш, үфүрүлмүш.
Дәмкүзар—вахт кечирән.
Дәни—алчаг, зәлил.
Дәр—гапы.
Дәр ағуш—гучаглама.
Дәрдәст етмәк—әлдә етмәк, әлә алмаг.

Дәрәчат—дәрәчәләр, рүтбәләр; дәрәчаји-алијә—јүксәк дәрәчәләр.
Дәр-заман—өз вахтында.
Дәри-гәср—сарај гапысы.
Дәри-kәнч—хәзинә гапысы.
Дәркар—ишдә, ашкар, көз габағында.
Дәркаһ (дәркәһ)—ев, сарај гапысынын габағы.
Дәркуш гылмаг—јадда сахламаг, хатырламаг.
Дәрмијан етмәк—ортаја гојмаг, араја чәкмәк.
Дәрун—ич, дахили тәрәф.
Дәрһүзур етмәк—һүзура кәтирмәк.
Дәст—1. әл; 2. комплект.
Дәфәат илә—дәфәләрлә.
Дәхл—дахыл, пул гутусу.
Дәһан—ағыз; *мәч.* гәлб; сирри-дәһан—үрәк сирри.
Дәһат—кәндләр; әһли-дәһатымыз—кәндлиләримиз.
Дәһр—дүнја.
Дәшт—чөл, сәһра, бијабан.
Дә'ва—иддиа, тәләб.
Дибач—нахышлы ипәк гумаш.
Диван (диванхана)—һөкумәт идарәси.
Дидар—көрүш.
Дидар—үз, сифәт.
Дидә—көз; дидеји-шәһла—ала көзләр.
Диду бус—көрүшүб өпүшмәк.
Дијба—күллү ипәк парча.
Дил—үрәк, гәлб; дили-хак—јерин алты.
Дилара—үрәк бәзәјән, көнүл охшајан, көзәл дилбәр.
Дилaрам—үрәк сакит едән, фәрәһ верән.
Дилбәнд—әзиз, доғма, севимли.
Дилдадә—гәлбини вермиш, көнлүнү вермиш.
Дили-зар—инләјән гәлб.
Дилкүша—көнүл ачан.
Дилнәваз—көнүл охшајан.
Дилпәзир—үрәкалан, чазибәли.
Дилрүба—үрәкчәкән, чазибәли, көзәл.
Дилсуз—гәлби јанан; үрәк јандыран; вагиеји-дилсуз—үрәк јандыран, фәлакәтли һадисә.
Дилтәнк етмәк—гәмләндирмәк, кәдәрләндирмәк.
Дилфириб—көнүл алдадан; чох көзәл.
Дилшад—гәлби шад, севинән.
Динар—гызыл пул.
Динпәрвәр—дин тәрәфдары, динпәрәст.
Дирәм—күмүш пул, дирһәм.
Дирәхшәндә—парлаг.
Дириғ етмәк—әсиркәмәк, гыјмамаг.
Дирин—көһнә, гәдим; дусти-дирин—көһнә дост.
Дишрә—бајыра, харичә, дышары.
Дөвләтмәнд—дөвләтли.
Дөвләтсәра(ј)—һөкумәт сарајы, дөвләт бинасы.
Дөвру бәр—әтраф, һәр тәрәф, һәр јан.

Д у д ә—hис, түстү; *мәҹ.* чәhаләт.
Д у д м а н—ханәдан, сүлалә; бөјүк аилә, нәсил.
Д у н—алчаг, ашағы.
Д у р б и н—узагкөрән.
Д у р ә н к—икирәнкли; икиүзлү, ријакар.
Д у р у ғ—јалан.
Д у р у д—дуа, салам, тә'риф.
Д у р ү ш т—сәрт, кәскин, гаты.
Д у р ч—чаваhират гутусу.
Д ү х т ә р—гыз.
Д ү ш в а р—чәтин, мүшкүл.

Е

Е ј б ч у—ејиб ахтаран.
Е ј д — бајрам.
Е ј м ә н—архајын; тәhлүкәсиз, хатасыз.
Е ј н—көз.
Е ј ш—зөвгү сәфа, кеф-ләззәт.
Е л м и-h а л—дини әхлаг вә hәрәкәтләр дәрси.
Е р м ә н и ј ј ә т—ермәнилик.
Е h з а р—hүзура чағырма, hазыр етмә.
Е h м а л е ј л ә м ә к—е'тинасызлыг, әhәмијјәт вермәмәк.
Е h р а з е т м ә к—газанмаг, әлдә етмәк, бир шејә наил олмаг.
Е h т и з а р—чан вермә, чан чәкишмә; h и ј н и - е h т и з а р—өлүм вахты, өләркән.
Е h т и ш а м —дәбдәбә, тәнтәнә.
Е ш к (е ш к и - т ә р)—көз јашлары.
Е ' з а з—hөрмәт етмә, әзизләмә.
Е ' з а м—јола салма, көндәрмә.
Е ' л а м—мә'лум етмә, билдирмә.
Е ' т и д а л—орта hал, мө'тәдиллик.
Е ' т и л а—јүксәлиш, тәрәгги.
Е ' т и м а д—архајынлыг, инам.
Е ' т и н а—чох диггәт, әhәмијјәт вермә; н ә з ә р и - е ' т и н а—чох фикир вериб чалышма.
Е ' т и с а ф—hагсызлыг, әдаләтсизлик; тәзјиг.
Е ' ч а з—мө'чүзә.

Ә

Ә б—ата.
Ә б в а б—гапылар.
Ә б и р—әнбәр.
Ә б ј а т—бејтләр, ше'рин гоша мисралары.
Ә б н а—оғуллар; ә б н а ј и-в ә т ә н—вәтән оғуллары.
Ә б р—булуд.
Ә б р у—гаш.
Ә в а м и р—әмрләр; ә в а м и р и-и л а h и—аллаhын бујуруглары.
Ә в а м ү н н а с—гара чамаат.

Ә в а х и р—ахырлар, сонлар; ә в а х и р и-ә ј ј а м—сон күнләр, сон заман.
Ә в ч ә б—чох вачиб, ән вачиб.
Ә г а и д—әгидәләр.
Ә г б ә h—ән чиркин, ән пис.
Ә г в а л—гәвлләр, сөзләр, ифадәләр.
Ә г в а м—гәвмләр, халглар.
Ә г д ә м—даhа әввәл, даhа габаг.
Ә г д ә с—ән мүгәддәс, ән пак.
Ә г ә б ә—хаталы кечид, чәтин јохуш.
Ә г ә л л ә н—ән азы, hеч олмаса.
Ә г с а—ән узаг; ә г с а ј и - а л ә м—дүнјанын ән узаг јерләри.
Ә г с ә л к ә м а л—камалын сон дәрәчәси.
Ә ғ н а м—гојун-кечи.
Ә ғ н и ј а—дөвләт саhибләри, варлылар.
Ә д а—өдәмә, вермә.
Ә д а ј и - к ә л и м а т—дејилән сөзләрин үслубу, тәрзи, гајдасы.
Ә д а л ә т ш и а р—әдаләт тәрәфдары, әдаләт саhиби.
Ә д а л ә т м ә а б—әдаләтли; әдаләт олан јер.
Ә д д е т м ә к—сајмаг, hесаб етмәк, билмәк.
Ә д ә м — јохлуг; ә д ә м и-м ү т а б и г ә т — ујғунсузлуг; х а б и - ә д ә м —өлүм.
Ә д ә м и-в ү ч у д—јохлуг, тапылмазлыг.
Ә д ә м и - и г т и д а р—бачарыгсызлыг.
Ә д ј а н—динләр.
Ә д у к и р—дүшмән тутан, дүшмән јыхан.
Ә з а—әзијјәт, инчитмә, чәфа, чөвр, матәм, јас, тә'зијә.
Ә з а д а р—јас тутан.
Ә з - г ә з а—гәзадан, көзләнилмәдән.
Ә з ә л и—hәр шејдән габаг олан, ән әввәл олан.
Ә з и м—бөјүк, әзәмәтли.
Ә з и м ә т е т м ә к—кедиб-кәлмәк.
Ә з л—бир ишчини гуллугдан чыхарма.
Ә з м (етмәк)—нијјәт (етмәк), бир ишә киришмәк; ә з м и - Х о р а с а н е ј л ә д и—Хорасана јола дүшдү.
Ә з о н ч ү м л ә—о чүмләдән.
Ә з h а—гурбанлар; е ј д и-ә з h а—гурбан бајрамы.
Ә з h ә р — чох ашкар, лап ајдын; ә з h ә р ү н м и н ә ш ш ә л и — күнәшдән дә ашкар.
Ә ј а—еј (хитаб).
Ә ј ј а м—күнләр, заман.
Ә ј ј у г—көјүн јердән ән јүксәк нөгтәси.
Ә ј т а м—јетимләр; ә ј т а м и-з а р—ағлајан јетимләр.
Ә к б ә р—ән бөјүк.
Ә к д а р—кәдәрләр, гүссәләр.
Ә к р ә м—ән кәрамәтли, ән сәхавәтли, кәрәм саhиби.
Ә л а и м—әламәтләр, нишанлар; ә л а и м и-в ә ч h и ј ј ә—үздә көрүнән әламәтләр.
Ә л а ч п ә з и р—сағалан, әлачы, дәрманы олан, дәрд.
Ә л б а г и—галан, артыг галан.
Ә л ә н и ј ј ә т—ајдынлыг, ашкарлыг, мејданда олма.

Ә л з ә м—ән лазым.
Ә л и ј ј ә—бөјүк, јүксәк рүтбәли; ү м ә н а ј и - ә л и ј ј ә—бөјүк, е'тибарлы адамлар; а с а р и - ә л и ј ј ә—гијмәтли әсәрләр.
Ә л к ә л а м у ј ә ч у р р у л к ә л а м и—сөз сөзү чәкәр.
Ә л л а ф—дән, тахыл, от, саман сатан дүканчы.
Ә л м ә д а р и с—мәктәбләр, мәдрәсәләр.
Ә л с и н ә—лисанлар, дилләр.
Ә л һ а л—бирдән, дәрһал; инди.
Ә л һ а с и л—гысасы.
Ә л һ ә г г—доғрудан да, һәгигәтән.
Ә л һ ә м д—һәмд олсун, шүкр олсун.
Ә л һ ә м д ү л и л л а һ—аллаһа шүкүр.
Ә л 'а н—инди, бу дәгигә.
Ә л 'ә м а н—көмәк! аман! мәдәд!
Ә м 'а—корлуг.
Ә м в а л—мал-дөвләт.
Ә м в а т—мејитләр, өлүләр.
Ә м ә л ә ч а т—гуллугчулар, ишчиләр.
Ә м и г—дәрин; н ө в м и - ә м и г—дәрин јуху.
Ә м л а к—мүлкләр.
Ә м н—архајынлыг, асудәлик, әминлик.
Ә м н и ј ј ә т—горхусузлуг.
Ә м н и ј ј ә т ф ә з а—әминлик артыран.
Ә м р—иш, фе'л, һәрәкәт.
Ә н б и ј а—нәбиләр, пејғәмбәрләр.
Ә н а м—халг, чамаат.
Ә н в а р—нурлар, ишыглар; елм вә мәдәнијјәт.
Ә н в а '—нөвләр, чешидләр; ә н в а ' и-к ү т ү б—мүхтәлиф китаблар.
Ә н г ә р и б—јахында, тезликлә.
Ә н д и ш ә—гајғы, фикир-хәјал, гәмли фикир.
Ә н д у һ—гәм, кәдәр.
Ә н з а р—нәзәрләр.
Ә н ч а м—иши баша чатдырма.
Ә н ч ү м ш ү н а с—улдуз алими; улдузлары танызан.
Ә н 'а м—һәдијјәләр, бәхшишләр.
Ә р б а б—саһиб, јејә; ә р б а б и-н ә з ә р—көзү ачыг адамлар, ағыллы оланлар; ә р б а б и-г ә л ә м-јазанлар, јазычылар.
Ә р з—јер, дүнја.
Ә р зә л—ән рәзил, ән алчаг.
Ә р к а н—рүкнләр, баш үзвләр; ә р к а н и - д ө в л ә т—дөвләт башчылары.
Ә р р а д ә—араба, үстүнә шеј гојулан тәкәрли нәглијјат васитәси.
Ә р с ә—мејдан, бөјүк сәһнә; ә р с е ј и-а л ә м—дүнја сәһнәси.
Ә р ч ү м ә н д—мөһтәрәм, һөрмәт вә е'тибар саһиби.
Ә р ш—көј, сәма, көј гүббәси.
Ә с а с и-с ә ф ә р—сәфәрә, јола лазым олан шејләр.
Ә с б—ат.
Ә с б а б—сәбәбләр; ә с б а б и- т ә з а д—зиддијјәт сәбәбләри; ә с б а б и - с ә а д ә т—хошбәхтлик сәбәбләри
Ә с г а л—ағыр шејләр; мүхәлләфат, аваданлыг.
Ә с ә ф—тәәссүф.

Ә с ә ф а—тәәссүфләр олсун.
Ә с ә ф ә н—тәәссүф ки, һејф ки.
Ә с н а ф—сәнәткарлар, пешә саһибләри.
Ә с р а р—сирләр, кизли сөзләр; ә с р а р и-р у һ и ј ј ә—үрәк сирләри.
Ә с һ а б—саһибләр; мө'минләр, Мәһәммәд пејғәмбәрин сөһбәтиндә оланлар.
Ә т а б у ј у р м а г—вермәк.
Ә т в а р—төврләр, һаллар, вәзијјәтләр.
Ә т и г—көһнә, гәдим; м ә к а т и б и - ә т и г—көһнә мәктәбләр
Ә т р а к—түркләр.
Ә т ф а л—тифилләр, ушаглар.
Ә ф г а н—фәған, налә.
Ә ф з ә л—чох фәзиләтли.
Ә ф к а р—фикирләр; ә ф к а р и-ч ә д и д ә—јени фикирләр.
Ә ф л а к—фәләкләр, көјләр.
Ә ф р а д—фәрдләр, нәфәрләр.
Ә ф с ә р—тач.
Ә ф с у н—сеһр, чаду, овсун.
Ә ф 'а л—ишләр, һәрәкәтләр; ә ф 'а л и-м ү л ә в в ә с ә—мурдар ишләр.
Ә х б а р—хәбәрләр.
Ә х б а р н ә в и с л и к—мүхбирлик.
Ә х з е ј л ә м ә к—алмаг, мәнимсәмәк.
Ә х ј а р—јахшы адамлар, халгын хејринә чалышан фәзиләтли адамлар.
Ә х т ә р—улдуз; ә х т ә р и-и г б а л—бәхт улдузу.
Ә һ б а б и-х а с—һөрмәтли вә јахын достлар.
Ә һ г ә р—ән һәгир; ә һ г ә р и-н а с—инсанларын ән һәгири.
Ә һ д—заман, дөвр.
Ә һ д ш и к ә н—сөзүнү, әһдини позан.
Ә һ ә д и ј ј ә т—тәклик, ваһидлик; аллаһ, бир олан јарадан.
Ә һ ә м м—ән мүһүм, даһа мүһүм.
Ә һ и б б а—достлар.
Ә һ л и-д и ј а р—вәтәндаш, өлкә халгы, өлкә әһалиси; ә һ л и-г ә р ј ә—кәнд чамааты; ә һ л и - д и л—адам анлајан, дәрд баша дүшән.
Ә һ м ә р—лап гырмызы.
Ә һ р а р—һүррийјәт; азадлыг уғрунда чарпышанлар.
Ә һ с ә н ә л л а һ—чох көзәлдир.
Ә һ с ә н ү л в ә ч һ—ән көзәл үз.
Ә һ ф а д—нәвәләр, балалар; нәсил.
Ә һ ч а р—дашлар.
Ә ч ә м—иранлы, фарс.
Ә ч з—ачизлик, зәифлик, күчсүзлүк.
Ә ш и р ә—халг, бир елдән, бир јердән олан, гәбилә.
Ә ш р а ф—шәрәфли адамлар.
Ә ш р х а н л ы г—рөвзәханлыг, ашура күнләринин мүсибәтләрини данышма.
Ә ш х а с—шәхсләр.
Ә ш 'а р—ше'рләр.

Ә'д а д и—реални мәктәб, орта мәктәб.
Ә'з а—үзвләр; ә'з а ј и-а м и л ә—редаксија үзвләри.
Ә'з ә м—ән бөјүк, даһа бөјүк.
Ә'ј а н—чәмијјәтин вә ја милләтин бөјүкләри.
Ә'л а—ән јүксәк, ән уча; ө в ч и-ә'л а—улдузларын һәрәкәт даирәсинин ән узаг нөгтәси.
Ә'л а һ ә з р ә т—ән бөјүк (Иран шаһларынын титулудур).
Ә'с а б—әсәбләр.

З

З а и р—зијарәт едән.
З а к и р—зикр едән, дилиндә тәкрар едән.
З а р—бәдбәхт, чарәсиз; инләјән, ағлајан.
З а т—шәхс, шәхсијјәт, һөрмәтли адам.
З а һ и р—парлаг, ишылтылы.
З е ј л—ашағы, алт.
З ә б а н—дил, нитг; з ә б а н и-һ а л и л ә—долајы јолла.
З ә в а т—затлар, һөрмәтли адамлар.
З ә д а о л м а г—дағылмаг; тәмизләнмәк; чәкилиб јох олмаг.
З ә д у д ә—дағылмыш, јох олмуш.
З ә к а т—онда бир; шәриәтә көрә, варлынын дөвләтиндән јохсула чатан онда бир һиссә.
З ә л а л ә т—дүз јолдан азма.
З ә м ә н—заманә, дөвр.
З ә н а н—гадынлар.
З ә р б ә ф т—гызыл сапла тохунмуш парча.
З ә р д—сары, гызыл рәнкли.
З ә р и—гызыллы; г у м а ш и-з ә р и — гызыл саплардан тохунмуш парчалар.
З ә р и н—гызылдан.
З ә р н и ш а н—гызыл нахышлы, гызыл нишанлы.
З ә р р а т—зәррәләр.
З ә р р и н т и р а з—зәрли нахышларла ишләнмиш, зијнәтләндирилмиш.
З ә х м д а р—јаралы.
З ә һ ә м а т—зәһмәтләр.
З и б а т ә л'ә т—көзәл сурәт, көзәл сималы.
З и б һ—кәсмә, боғазлама, гурбан кәсмә.
З и г ә'д ә—әрәб гәмәри ајларындан он биринчиси.
З и г и ј м ә т—гијмәтли, дәјәрли.
З и ј а д—артыг, чох.
З и ј а ф ә т и-в и д а—сон гонаглыг, вида гонаглығы.
З и ј а ф ә ш а н—ишыг сачан.
З и ј б а—јарашыглы, көзәл.
З и ј в ә р—бәзәк, зијнәт.
З и к р и-х е ј р—јахшылыгла јада салма, адыны јашатма.
З и л һ и ч ч ә—әрәбләрдә гәмәри ајларын он икинчиси.
З и н д ә л и к—һәјат, дири олма, унудулмазлыг.
З и н д ә н а м—ады һәмишә јашајан.
З и н һ а р—аман!

З и һ и м м ә т—һиммәтли, гејрәтли.
З и ш а н—шанлы, шөһрәтли.
З ө в г ә ф з а—зөвг артыран, чох севиндирән.
З ө в р ә г—гајыг, тәкнә.
З ө в ч ә—арвад, биринин арвады.
З у р—зор.
З ү к у р—кишиләр, оғланлар.
З ү л м а т—гаранлыглар; з ү л м а т и-ш ә б—кечәнин гаранлығы.
З ү л м и н н ә н—миннәтләр саһиби, һамынын бојнунда миннәти олан (аллаһ).
З ү л'и г т и д а р—гүдрәтли, гүввәтли, игтидар саһиби.
З ү м р ә—инсан групу; з ү м р е ј и-и р ф а н—елм, мәдәнијјәт адамлары.
З ү һ у р—үзә чыхма, ашкар олма.

И

И а д ә — гајтарма; тәкрар етмә; дағылмыш, јох олмуш, бир шеји јенидән дүзәлтмә.
И а ш ә—доландырма, јашатма; и а ш е ј и - ә ј а л—аиләни сахлама, јашатма.
И б д а'—јарадычылыг, јаратма.
И б т и д а л ә н м ә к—башланмаг.
И б т и л а—мүбтәла олма, дүчар олма.
И б т и с а м—тәбәссүм, күлүш.
И г а м ә т—јашама, вар олма, сакин олма; м ә һ ә л л и-и г а м ә т—бир адамын јашадығы јер.
И г б а л—хошбәхт, көзәл кәләчәк; и г б а л и-х у ф т ә—бәхти јатмыш, кәләчәји шүбһәли.
И г д а м—бир ишдә сәбр илә чалышма, чалышмаға давам етмә.
И г д а м а т—матанәтлә чалышма, габаға кетмәјә сә'ј етмә.
И г л и м к и р—һәр тәрәфи тутан.
И г н а'-н ә ф с—нәфси гане етмә; гәнаәт.
И г р а р—дејилән сөз, ифадә.
И ғ б и р а р — кәдәрләнмә; и ғ б и р а р и-д ә р у н и — дахили гәм, гүссә.
И ғ т и р а б—вәтәни бурахыб гүрбәтә кетмә.
И ғ ф а л—алдатма, аздырма, јолдан чыхарма.
И з а м—бөјүкләр.
И з д и ј а д—артырма, чохалтма.
И з д и һ а м—адам чохлуғу, гәләбәлик.
И з з — шәрәф, иззәт, гәдр-гијмәт, е'тибар.
И з з ә т—әзизлик, һөрмәт, шәрәф.
И з з ә т к ү ш а—шәрәфли; е'тибарлы.
И з м е һ л а л (измиһлал) — әзилмә, мәһв олма, тапданма.
И з т и р а р—чарәсизлик, мәчбуријјәт.
И ј а д ә т—јолухма (хәстәни).
И к м а л—мүкәммәлләшмә.
И к р а м—һөрмәт етмә.
И к т и с а б—кәсб етмә, әлдә етмә, газанма.

Илзам—мубаhисәдә дәлилләрлә галиб кәлмә, гаршыдакыны гандырыб сусдурма.
Илла—јохса..., белә олмаса...
Илтимас—тәвәггe, хаhиш.
Илтиhаб—аловланма, алышыб јанма.
Илтиhаг—гошма, әлавә етмә.
Илhаh—исрар, бир ишдә сәбатла дајанма.
Имамәт—имамлыг; **имам**—дини рәhбәр.
Имтидад етмәк—узанмаг, давам етмәк.
Имтинан—миннәтдарлыг, тәшәккүр.
Им'ан етмәк—чох диггәтлә бахмаг, сә'ј көстәрмәк.
Инајәт—көмәк, јардым.
Инан—чилов; једәк.
Инбисат—севинмә, шадланма.
Ингијад—итаәт етмә, табе олма, бојун әјмә.
Ингираз—дағылма, арадан чыхма.
Инд—јан, нәзд, тәрәф; **инди-hәгдән**—аллаh тәрәфиндән.
Индәллаh—аллаhын јанында, hаггын нәзәриндә.
Индәррәсул—пејғәмбәрин јаны, пејғәмбәрин јанында.
Инки—бу ки.
Инкисар—гырылма; **инкисари-нәфс**—пәришанлыг, гәм ичиндә, гәлби гырыглыг.
Интисаб—мәнсуб олма.
Интифа—сөндүрмә, јанғыны ләғв етмә.
Интихаб тапмаг—сечилмәк, сечилиб ајрылмаг.
Интиhаләнмәк—гуртармаг, битмәк, сона чатмаг.
Интиhар—өзүнү өлдүрмә.
Интишар—нәшр етмә, јајма.
Инфиалат — ачыглар, дилхорлуглар; **инфиалати-мә'нәвијјә**—үрәк ачылары, дәрдләр.
Инфираг—ајрылыг, тәфригә.
Инчизаб—чәзб олунма; вурғунлуг.
Иншад—мәнзум әсәри бәдии охума.
Инши'ал—јанма, аловланма.
Ин'игад—гурулма, тәшкил олунма.
Ирад—кәтирмә, ортаја атма; **суал ирад етмәк**—суал вермәк.
Ирадәт—арзу, истәк, разылыг.
Ирз—намус, абыр, гејрәт.
Ирсал—көндәрмә.
Иртикаб—пис, күнаh бир иш етмә, гадаған олунмуш бир hәрәкәтин ичрасына тәhрик.
Ирфан—билик, анлајыш.
Иршад—доғру јол тапма, доғру јол көстәрмә.
Исабәт етмәк—раст кәлмәк, дүз кәлиб hәдәфә дәјмәк.
Исал—чатдырма, јетишдирмә.
Исламјан—мүсәлманлар.
Исму рәсм—ад-сан.
Истибдад—зүлм.
Истиглал—азадлыг, мүстәгиллик.
Истиғасә—јалварыш.

Истиғна—еhтијачсызлыг, гәнаәт, hеч кәсә вә hеч шејә еhтијачы олмамаг.
Истиграг—бир шејин ичинә батыб гәрг олма; далғынлыг.
Истиғфар—күнаhын бағышланмасыны истәмә, төвбә етмә.
Истид'а—хаhиш.
Истизhар—јардым вә hимајә үчүн хаhиш.
Истикраh—нифрәт, өјрәнмә.
Истила—зәбт етмә, басма, тутма.
Истимдад—көмәк истәмәк.
Истирhам—хаhиш, рича.
Истирча—истәјиб рича етмә, үрәкдән истәмә.
Истиhгарән—hәгарәтлә, hөрмәтсизликлә.
Истичабәт—дуанын гәбул олунмасы.
Истишмам етмәк—ијини алмаг, дујмаг, анламаг.
Исти'чал—бир ишин тез олмасыны истәмә, тәләсмә.
Исhал—мә'дә позғунлуғу.
Итлаг—ад, ад верилмә, адландырылма.
Иттила'—мә'лумат, хәбәр.
Иттифагат—тәсадүфләр, иттифаглар.
Иттихаз етмәк—бир шеји вә ја бир иши сечиб гәбул етмәк.
Иттиhад—бирлик, иттифаг.
Итфаијјә — јанғын сөндүрмәјә мәхсус; **алати-итфаијјә**-јанғын сөндүрмә аләтләри.
Итhам—төhмәт, мәзәммәт, тәгсирләндирмә.
Ифадат—ифадәләр; **ифадати-рәшигә**—нәфис, бәдии парлаг ифадәләр.
Ифна—јох етмә; **ифнаја уғратмаг**—јох етмәк, мәhв етмәк.
Ихван—достлар, мәсләкдашлар; гардашлар.
Ихлас—сәмимијјәт, гәрәзсиз мәhәббәт, саф вә дәрин hөрмәт.
Ихтар—хатырлатма; **ихтарда булунмаг** — сөјләмәк, билдирмәк.
Ихтилал—гарышыглыг, позғунлуг; **ихтилали-зеhни**—фикир гарышыглығы.
Иhанәт—hагсыз тәhгир; хәјанәт.
Иhам—бир шеј hаггында шүбhә јаратма, тәрәддүдә салма.
Иhја—дирилтмә, чанландырма.
Ичаб—лазым олма, вачиб олма; **вәгти-ичабында** — лазым олан вахтда.
Ичабәт—бир хаhиши вә ја чағырышы гәбул етмә, разы олуб hәрәкәт етмә.
Ичраји-әмәл—иш көрмәк.
Ичтима'—чәмијјәт, ичтимаи тәшкилат; бирлик.
Ичтинаб—чәкинмә, горхма, еhтијат етмә.
Ичтиhад—чәhд етмә, сә'ј, чалышыб чапалама.
Иш'арән—сөјләјәрәк, хәбәр верәрәк; јазылы сурәтдә билдирәрәк.
Иштибаh—шүбhә.
Иштијаг—шөвг.
Иштика — шикајәт.

Ј

Јал — бојун; јалу бал—бој-бухун, гамәт.
Јаран—достлар, әзизләр.
Јекданә—бир шејин бүтөв ири дәнәси.
Јексан—бәрабәр, һамар, дүз, бир.
Јексәр—башдан-баша, бүсбүтүн, тамам.
Јекча—бүтүн, һәр јер.
Јәд — әл; јәди-тәсәррүф—ихтијар.
Јәздан—јарадан, аллаһ.
Јәлда (јәлда кечәси) — илин ән узун кечәси, декабрын ијирми бирилә ијирми икиси арасындакы кечә.
Јәмин—сағ тәрәф.
Јәсар—сол тәрәф.
Јәсриб—Мәдинә шәһәринин гәдим ады; шаһи-Јәсриб—Мәһәммәд пејғәмбәр.
Јәфирр—гачма, гачышма.
Јәх — буз.
Јә'с—үмидсизлик; јас.
Јовунчу (јавунчу) — јалтаг, һәдјан данышан, јава.
Јөвм—күн.
Јөвмән-фәјөвмән—күн-күндән.

К

Какил (какүл) — кәкил.
Калбуд—гәлиб; бәдән, гәфәс.
Кам—арзу, истәк, мәгсәд.
Камран—мәгсәдинә чатан, хошбәхт, бәхтијар.
Кар—иш; кари-батил—һагсыз иш.
Кеј—ки, еј.
Кејл-кејл—чанаг-чанаг.
Кејсу (кејсу)—сач.
Кәбир—бөјүк; јашлы.
Кәза—һабелә, һәмчинин.
Кәјан—кејләр; гәдим Иран шаһларынын үмуми ады.
Кәлал—гүссә, гәм, сыхынты.
Кәлам—сөз, нитг, гијмәтли сөз, мә'налы чүмлә, ифадә.
Кәлимат—сөзләр, кәлмәләр, ифадәләр.
Кәмалат—камаллар, мә'рифәтләр, елм вә һүнәр; әрбаби-кәмалат—елм, һүнәр саһибләри.
Кәмаһи—һаггилә, һагги олан кими.
Кәмгәрар—зәиф, горхаг.
Кәмин—ачиз, һәгир.
Кәмјаб—аз тапылан, гијмәтли.
Кәмтәвана—аз бачарыглы, зәиф.
Кәме'тиналыг—диггәтсизлик.
Кәнз—хәзинә, дәфинә; кәнзи-лө'лө-раз—сирр инчиләринин хәзинәси.
Кәрима—еј кәрамәтли, бөјүк аллаһ!

Кәсб-кар—касыбчылыг.
Кәсра—Гәдим вә орта әср Иран һөкмдарларынын үмуми ады; Хосров.
Кәсрәт—чохлуг; кәсрәти-әмвал—мал-дөвләт чохлуғу.
Кәсри-шә'н—алчалма, алчаглыг.
Кәфил—замин, зәманәт вермә.
Кәшидә—тәртиб едилмиш, гурулмуш.
Кәшти—кәми.
Кә'б—нәрд зәри.
Кибрија—бөјүклүк, әзәмәт, чәлал.
Кизб—јалан.
Кирам—аличәнаб, чомәрд оланлар.
Кисәдуст—биринин пулуна көрә онунла дост олан, мәнфәәтпәрәст.
Китабәт—јазы, әсәр вә с. јазма.
Китабханлыг—китаб охума мәшғәләси.
Кишвәр—өлкә, мәмләкәт.
Көвкәб—улдуз.
Көвн—варлыг, аләм; көвну мәкан—јер-көј, каинат.
Көстаханә—сыртыгчасына, һәјасызчасына.
Куј—јурд, јер, вәтән.
Кур—кор.
Кус—бөјүк барабан.
Куфијан—куфәлиләр, Куфә чамааты.
Куһкән—дағ јаран; Фәрһад.
Кудурәтәнкиз—гәмкәтирән.
Күлаһ—папаг.
Күлл—бүтүн, чәми, һәр шеј; халиги-күлл—һәр шеји јарадан
Күлли-әсас—һәр шејин бинасы, көкү, әсли.
Күллијјәтән—һамы, һамылыгла.
Күрниш—баш әјмә, баш ендириб салам вермә.
Күрсији-хитабәт—хитабәт күрсүсү, натигләрин нитг сөјләдикләри јүксәк јер, кафедра.
Күрур—беш јүз мин.
Күтүб—китаблар.

Ҝ

Ҝав-сәр—башы өкүз башына бәнзәр әса; һөкмдарлара мәхсус икибујнузлу, јахуд икидишли әса.
Ҝәлубәнд—бојунбағы, һәмајил.
Ҝәндум—буғда.
Ҝәнч—хәзинә, дәфинә.
Ҝәр—әкәр, һәркаһ.
Ҝәрд—тоз.
Ҝәрдән—бојун.
Ҝәрдәнкәшан—һеч кәсә табе олмајанлар, бојун әјмәјәнләр.
Ҝәрдәнфәраз—мағрур, мүтәкәббир.
Ҝијаһ—от
Ҝијтинүма—дүнјаны көстәрән; харичи аләми өзүндә әкс едән.

Киран—ағыр.
Киранмаjә—баhалы, гиjмәти ағыр.
Кирәh—дүjүн.
Кирибан—jаха.
Кирами—дәjәрли, гиjмәтли, әзиз.
Кирjан—аглар.
Кирjә—аглаjыш.
Кирү бәнд—тутуб-бағлама; күләшмә; шивеjи-кирү бәнд—күләш гаjдасы.
Көфтар—нитг, данышыг.
Көфтку—данышыг.
Куна—нөв, чүрә, тәрз.
Куваh—шаhид.
Күзар—кечмә, кечиб кетмә.
Күзариши-hәjат—күзәран hәjат кечирмә.
Күзәштә әз ин—бундан кечәк; бу бир jана галсын.
Күлрух—күл jанаглы, көзәл.
Күhәр—көвhәр.

Л

Лаәлач—әлачсыз, чарәсиз; hеч олмаса.
Лаjәтәгәjjәр—дәjишилмәз.
Лала—бәсләjичи, мәскән, jер.
Ламе'—парлаг.
Ламәhалә—азындан, hеч олмаса.
Лејк—лакин, амма.
Лејл—кечә.
Лејлә—кечә; лејләтул-исра—ме'рач кечәси.
Лејли-зүлмәт—гаранлыг кечә.
Ләамәт—алчаглыг; зәлиллик.
Ләб—додаг.
Ләгләг—лејләк (гуш).
Ләғвкаранә—әбәс, бош, мә'насыз, jанлыш.
Ләззәтjаб—ләззәт апаран, зөвг алан.
Ләим—алчаг, рәзил.
Ләин—мәл'ун.
Ләм'ә—ишыг, парылты, шө'лә; ләм'еjи-вичдан—сөз.
Ләрзиш—титрәмә, тәрпәнмә; ләрзиши-әрз—зәлзәлә.
Ләhн—көзәл вә аhәнкдар сәс, хош аваз.
Ләшкәр—гошун.
Лә'ли-ләб—jагут кими гырмызы додаг.
Лива—баjраг; ливаjи-зәфәр—гәләбә баjрағы.
Лилвәла—достлуг хатиринә.
Лисан—дил, данышыг габилиjjәти; әhли-лисан—натиг, тәблиғатчы.
Лөвн—рәнк, боjа; бәниз, адам.
Лөвhи-саф—тәмиз беjин, саф гәлб.
Лө'бәт—оjунчаг; кукла; көзәл, гәшәнк гыз.
Лө'лә—инчи, дүрр.
Лүзумиjjәт—лазым олма, зәрурилик.

М

Мабаги—галан, бир шеjдән галан hиссә.
Мадәр—ана.
Маәда—... башга, саваjы.
Маjеjи-тәвәккүл—сопрадан лазым олачаг маjа.
Маламал—долдолу.
Малән—мал олараг, мал шәклиндә; малән вә нүфусән—hәм мал, hәм чан.
Ма-мәза—кечмишдә олан ишләр, кечмиш шеjләр.
Манәнд—бәнзәр, мисл, таj.
Мар—илан.
Мафөвгүлhәдд—hәддән зиjадә, сон дәрәчә.
Маh (мәh) — аj.
Маhи-әза—матәм аjы.
Маhмәнзәр (мәhмәнзәр) — үзү аjа бәнзәр.
Маhру—аjүзлү, көзәл.
Ма'—су; ма'и-зүлал—тәмиз, дуру су.
Меjкүсар—шәраб севән; бирликдә шәраб ичән, еjш-ишрәт jолдашы.
Меjмәнәт—хошбәхтлик, уғур.
Меhр—күнәш; мәhәббәт, севки.
Меhраб — мәсчидин баш тәрәфиндә намаз гылмаг үчүн jарымгүббә шәклиндә jер.
Меhриманә—севки илә, меhрибанчасына.
Мәаләндишлик—узагкөрүчүлүк, еhтиjаткарлыг, тәдбирлилик.
Мәани—мә'налар.
Мәарифмәндан—маарифпәрвәрләр.
Мәбад инки—олмаjа ки, белә олсун ки.
Мәбдә'—башланғыч.
Мәбhут—hеjран.
Мәваиз—мөв'изәләр, нәсиhәтләр.
Мәваши—мал-гара, гошғу hеjванлары, сүд, әт верән hеjванлар.
Мәвәддәт—мәhәббәт, севки, сәмими, jахын достлуг.
Мәвәддәткаранә—мәhәббәт вә достлугла.
Мәгал—сөз, сөјләмә, нитг данышыг.
Мәгам—jер, мәкан, мөвге; рүтбә
Мәгбәрә—гәбиристанлыг.
Мәгәрр—гәраркаh, мәhәл.
Мәгсуд—мәгсәдләр, арзулар.
Мәгтә'—ше'рин сон беjти.
Мәгтул—өлдүрүлмүш, өлән.
Мәғриб—күнбатан, гәрб.
Мәғфур—мәрhум, рәhмәтә кетмиш.
Мәдари-мәишәт—jашаjыш васитәси.
Мәдәдкар—көмәкчи, тәрәфдар.
Мәдиhәку—мәнсәб саhибинә jалтагланыб мәдh, тә'риф jазан (шаир).
Мәдфән—гәбиристан, мәзар,
Мәәлмәмнуниjjә—мәмнуниjjәтлә.
Мәзаг—дадма, ләззәт дуjма; бурада: әhвали-руhиjjә; мәзаги-милләт—милләтин зөвгү, руhу.

Мазариат—экин јерләри, тарлалар.
Мазаһиб—мәзһәбләр, тәригәтләр.
Мәзбут—зәбт олунмуш, мөһкәмләнмиш.
Мәзкур—зикр олунан, дејилән.
Мәзмумә—пис, чиркин, ејбли; хисләти-мәзмумә—чиркин кејфиjјәт, пис тәбиәт.
Мәзһәр—бир шејин вә ја һадисәнин заһир олдуғу, көрүндүјү јер вә ја адам; лајиг; наил.
Мәкатиб—мәктәбләр.
Мәкрәмәт—һөрмәт, иззәт.
Мәктубән—јазылы сурәтдә.
Мәлаз—сығыначаг јери, пәнаһ апарылан јер; мәлазүл-мө'минин—мө'минләрин пәнаһ апардыглары јер.
Мәлал—гәм, гүссә.
Мәламәт—тә'нә, төһмәт, мәзәммәт.
Мәләкмәнзәр—мәләкә бәнзәр, көзәл.
Мәләх—чәјирткә.
Мәлфуфә—бағлы мәктуб; зәрф, пакет.
Мәмалик—мәмләкәтләр, өлкәләр.
Мәлҹә'—сығыначаг јер, пәнаһ апарылан јер.
Мәмат—өлүм.
Мәназил—мәнзилләр; мәназил сүрмәк—мәнзилдән мәнзилә көчмәк.
Мәнзәлә—дәрәҹә, мәртәбә.
Мәнзур—көзләнилән, нәзәрдә олан.
Мәнзури-нәзәр олмаг—биринин диггәтини өзүнә ҹәлб етмәк, бирини чох марагландырмаг.
Мәнкус—сәрникүн, тәрсинә дөнмүш; мәнкусә-гәлб олмаг—әксинә чеврилмәк, тәрсинә дөнмәк.
Мәнфәәтбәрдар—газанан, мәнфәәт көтүрән.
Мәнфәәтбәхша—хејир верән, мәнфәәт верән.
Мәнһус—нәһс, бәд, уғурсуз; бәхти-мәнһус—уғурсуз тале.
Мәншур—фәрман, биринә јүксәк рүтбә верилмәси һаггында шаһын фәрманы.
Мәрарәт—ачылыг; мәрарәти-гәлбиjјә—руһи ачылыг, изтираб.
Мәратиб—мәртәбәләр.
Мәрбут—бағлы.
Мәргум—јазылмыш; ады чәкилмиш.
Мәрғзар—чәмән, чәмәнлик.
Мәрди-пир—гоча.
Мәрәз—хәстәлик.
Мәркәб—миник һејваны; ат, ешшәк.
Мәркуз—санчылмыш, тахылмыш.
Мәрһумүл-мәғфур—аллаһын рәһмәтинә наил олмуш.
Мәса—ахшам.
Мәсабә—дәрәҹә.
Мәсаи—сә'јләр, зәһмәтләр.
Мәсаиб—мүсибәтләр, бәлалар.
Мәсариф—сәрф олунанлар, хәрҹләр.
Мөһтаҹи-мәсариф—көмәк едилмәли адам.

Мәсдәр—бир шејин чыхдығы, баш вердији јер, мәнбә; мәсдәри-ирфан—елм вә мәдәниjјәт очағы.
Мәсәррәтбәхша—севиндиричи, шадландырычы.
Мәскәнәт—мискинлик, фағырлыг, касыблыг.
Мәсмум етмәк—зәһәрләмәк.
Мәсрур—шад, севинчли, фәрәһли.
Мәстур—јазылмыш, көстәрилмиш олан.
Мәс'адәт—сәадәт, бәхтијарлыг.
Мәс'әләт—рица, хаһиш.
Мәталиб—мәтләбләр.
Мәтлуб—тәләб олунан, көзләнилән.
Мәтбуә—чап едилмиш; вәрәгеји-мәтбуә—гәзет.
Мәфаид—мәзмунлар, мүндәриҹәләр, мә'налар.
Мәфгуд олмаг—итмәк, јох олмаг.
Мәфлук—бәдбәхтлијә дүшмүш, мүсибәт чәкмиш.
Мәфруш—дөшәнмиш.
Мәхдум—оғул, һөрмәтли бир адамын оғлу.
Мәхзән—хәзинә; мәхзәни-һикмәт—елм вә фәлсәфә хәзинәси.
Мәхруб—хараба, дағылмыш.
Мәхсусиjјат—хүсусиjјәтләр, јалныз биринә хас олан сифәтләр.
Мәһабәт—әзәмәтли вә фөвгәл'адә бир шеј; бир сәһнә гаршысында дујулан горхунҹ тә'сир.
Мәһбит—енилән јер; көјдән дүшүлән јер.
Мәһбуб—дост, севимли.
Мәһәллат—мәһәлләләр.
Мәһәлли-игамәт—бир адамын јашадығы јер.
Мәһзәр—һазыр олмаг јери, һүзур јери; мәһзәри-шаһ—шаһын һүзуру.
Мәһзуз—һәзз алан, зөвг алан.
Мәһин—бөјүк, мөһтәрәм.
Мәһи-табан—парлаг, шө'лә сачан ај.
Мәһлул—адамсыз, јијәсиз, бош.
Мәһмуманә—гајғылы; гүссәли; нәфси-мәһмуманә — гәмгүссәјә батмыш.
Мәһсусат—һисс олунан, дујулан шејләр.
Мәһсулавәр—чох мәһсул верән (торпаг).
Мәһтәл'әт—ај үзлү, көзәл.
Мәһфәзә—мүһафизә јери, анбар.
Мәһфуз—һифз олунмуш.
Мәһҹәбин—ај алынлы, көзәл.
Мәҹд—шан, шәрәф, бөјүклүк.
Мәҹзуб—ҹәзб олунмуш, вурулмуш, ашиг, диванә.
Мәҹид—шан-шөһрәт саһиби.
Мәҹлиси-мәшвәрәт—мүшавирә.
Мәҹлуб—ҹәлб олунмуш, бир шејә сон дәрәҹә мејл етмиш.
Мәҹмәр—ичиндә әтирли маддәләр јандырылан габ.
Мәҹмә'—топланыш јери, мәҹлис.
Мәҹруһ—јаралы.
Мәшағил—мәшғәләләр, ишләр.
Мәшајих—шејхләр.

М ә ш к у к—шүбһәли, ғејри-мә'лум.
М ә ш р и г—күндоғар, шәрг.
М ә ш ш а т ә—гадын бәзәкчиси; кәлини бәзәјән гадын.
М ә ш ' у м—бәдбәхт, талесиз.
М ә ' б у д—ибадәт олунан, танры, аллаһ.
М ә ' в а—јер, мәһәл, мәскән.
М ә ' г у л—ағыла мүвафиг, ағыллы.
М ә ' д у д—сајылмыш, сајы мә'лум.
М ә ' к у с—бир шејин әкси.
М ә ' м у р—тикинти, абаданлыг.
М ә ' н и—мә'на.
М ә ' р у ф—мә'лум, таныш; билинән, танынан; шөһрәтли.
М ә ' с и ј ә т—күнаһ.
М ә ' с у м—күнаһсыз.
М ә ' с у м а н ә — күнаһсызчасына; г ә л б и - м ә ' с у м а н ә—тәмиз үрәк.
М и г д а р и-ф и к р—ағыл дәрәчәси, шүур сәвијјәси.
М и д һ ә т—мәдһ, тә'риф, өјмә.
М и з а ч—сәһһәт вә хәстәлик һалы; ч а р е ј и-м и з а ч—сағалмаг, јахшы олмаг чарәси.
М и з а н—өлчү, тәрәзи.
М и к н ә т—гүввәт, игтидар.
М и л ә л—милләтләр.
М и н б ә ' д—бундан сонра, индән белә, кәләчәкдә.
М и н в а л—тәрз, јол, сурәт.
М и н н ә т к ү з а р—миннәт гојан.
М и р — әмир, һаким.
М и с б а һ—ишыг; чыраг, мәш'әл.
М и ф т а һ—ачар.
М и һ ә н—мөһнәтләр, әзијјәтләр, бәлалар.
М и ш к а т—чыраг үчүн ев диварында олан тахча.
М ө в г е и-т ә д р и с—дәрс дејилән јер.
М ө в г и ф—стансија.
М ө в г у ф е т м ә к—дајандырмаг.
М ө в л а—аллаһ, јарадан.
М ө в л у д—доғулмуш, дүнјаја кәлмиш ушаг; доғум, доғулма; м ө в л у д и-н ә б и—пејғәмбәрин анадан олан күнү.
М ө в р у с—мирас галмыш.
М ө в с у ф—вәсф едилмиш, тә'риф едилмиш.
М ө в т и-ү з в и—бәдән үзвләриндән бириндә тохумаларын чүрүмәси (гангрена).
М ө в һ и б ә—верки; һәдијјә, еһсан.
М ө в ч—далға, ләпә.
М ө в с ү м—исимләнмиш, адландырылмыш.
М ө в ч и б—бир ишә, һәрәкәтә сәбәб олан.
М ө в ч у д и ј ј ә т—варлыг.
М ө һ т ә ш ә м—әзәмәтли, чох һөрмәтли.
М ө ' б и д—зәрдүшт дининин башчысы.
М ө ' т ә б ә р а н—мө'тәбәрләр.
М ө ' т ә г и д—е'тигад едән, инанан.
М у ј (м у)—түк, сач, зүлф.

М у р—гарынча, гарышга.
М у с т а ф а—Мәһәммәд (пејғәмбәр).
М ү а в и н ә т—көмәк, јардым; әмәкдашлыг.
М ү а м и л е ј и-б и ш ү у р—шүурсуз әлагә, кобуд рәфтар.
М ү а ш и р ә т—достлугла јашама.
М ү б а д и р ә т—бир ишә сә'јлә башлама.
М ү б а һ а т—фәхр, ифтихар, өјүнмә.
М ү б а ш и р—идарә едән; м ү б а ш и р о л м а г—идарә етмәк, идарә етмәјә киришмәк.
М ү б ә р р а—тәмиз, пак.
М ү в а с и л ә т—бир-биринә чатма, көрүшүб говушма.
М ү в ә к к ә л—вәкил едилмиш.
М ү в ә ч ч и д—ичад едән.
М ү г а т и л ә—өлүб өлдүрмә, бир-бирини гырма.
М ү г ә д д ә м—габаг, әввәл.
М ү г ә д д ә р а т—тале.
М ү г ә р р ә б—јахын, дост.
М ү г ә р р ә р—гәрара алынмыш; јәгин, шүбһәсиз.
М ү г т ә б ә с—игтибас олунмуш.
М ү г т ә д и р—бачарыглы.
М ү г т ә з а—лазым кәлән, вачиб олан.
М ү ғ б ә р р — инчидилмиш; х а т и р и-м ү ғ б ә р р — күсдүрүлмүш.
М ү ғ и ј л а н—дәвәтиканы, тиканлы кол нөвү.
М ү д а в и м ә т—давам етмә, ишин арасыны кәсмәмә.
М ү д а р а—јахшы рәфтар, достлугла јола кетмә, хош әлагә.
М ү д д ә а—истәнилән, иддиа едилән шеј.
М ү д ә л л ә л—дәлилләрлә сүбут едилмиш.
М ү д ә х х ә р ә—топланмыш, бир јерә јығылмыш.
М ү д и л л—сүбут едән, дәлилләрлә исбат едән.
М ү ә ј ј ә д—гүввәт вә мәтанәт саһиби.
М ү ә с с и р—тә'сиредичи, ачыначаглы.
М ү ә с с и ф—тәәссүф етдирән, кәдәр кәтирән.
М ү ә х х ә р ә н—сон заманларда, ахыр вахтларда.
М ү ж к а н—кирпикләр.
М ү з и '—зијанлы, ешыглы.
М ү з т ә р—чарәсиз, зәрурәтдә олан.
М ү з т ә р и б—изтирабды; м ү з т ә р и б-ә һ в а л—гәм-кәдәр ичиндә, һалы пәришан.
М ү к а л и м а т—мүкалимәләр, данышыглар.
М ү к ә в в ә н н а т—вар олан шејләр; мөвчудат, мәхлугат.
М ү к ә д д ә р—кәдәрли.
М ү к ә в к ә б—улдузлу.
М ү л а з и м о л м а г—бириндән ајрылмамаг, һәмишә јанында олмаг.
М ү л а һ и з а т—мүлаһизәләр.
М ү л ә в в ә с—мурдар; булашыг; чиркин ишләр саһиби.
М ү л к и ј ј ә т—торпаг, әрази, мүлк.
М ү л т ә ч а о л м а г—пәнаһ апармаг, сығынмаг.
М ү л у к а н ә—шаһа лајиг.
М ү л һ ә г—битишмиш, гошулмуш.
М ү м т а з—сечилән; имтијазлы.

Мүнәззәм—низамлы.
Мүнәччим—улдузшүнас.
Мүниф—уча, јүксәк, али.
Мүнтәзим—театр ишчиси, режиссор.
Мүнтәхәб—сечилмиш.
Мүнтәһа—сон дәрәчә.
Мүнтәшир олмаг—јајылмаг, һәр јанда мә'лум олмаг.
Мүнфәил—хәчаләт, сыхылыб утанма; мүтәәссир.
Мүнчәли—парлаг, ишыглы.
Мүнчәрр олма—бир ишин бир нәтичәјә чатмасы, бир һадисәнин сона јетмәси.
Мүн'әкис—әкс олунмуш.
Мүн'им—халгы једириб ичирән, ән'ам вә еһсан верән.
Мүрасилат—мәктублашма, јазышма.
Мүрғ—гуш.
Мүрдә—өлү.
Мүрәссә'—чаваһиратла бәзәдилмиш.
Мүрәттиб—тамаша тәртибатчысы.
Мүсадимә—тоггушма.
Мүсаидәт—јардым ичазә, имкан; әдәми-мүсаидәт — имкансызлыг, изнсизлик.
Мүсалимәдуст—сүлһ вә саламатлыг тәрәфдары.
Мүсалимәт—саламатлыг, барышыг.
Мүсамиһә—е'тинасызлыг, диггәтсизлик.
Мүсамирә—консерт.
Мүсафир—сәфәр едән, јолчу.
Мүсафирәт—сәфәр.
Мүсафирин—јолчулар, сәфәр едәнләр.
Мүсәлсәл—бир-биринә бағлы, сыра илә, бир-биринин далынча.
Мүсәмма—адланан; исми илә мүсәммасы — бир шејин ады илә өзү.
Мүсәммим—гәрар верән, бир ишин ичрасыны гәти һәлл едән.
Мүсиб—доғру, јанылмајан, һәдәфә дәјән; араји-мүсибә—доғру рә'јләр.
Мүслим—мүсәлман.
Мүслимиjјәт—мүсәлманлыг.
Мүслимин—мүсәлманлар.
Мүслиһ—ислаһ едән, јахшылыға чалышан, сүлһ истәјән.
Мүстәгим—доғру, доғрудан-доғруја.
Мүстәгимән—дүз, доғру истигамәтлә.
Мүстәғни—еһтијачы олмајан, варына гане олан.
Мүстәғрәг—гәрг олмуш.
Мүстәғфиранә — күнаһларынын бағышланмасыны аллаһдан рича едәрәк, төвбә едәрәк.
Мүстәид—истe'дадлы, габил.
Мүстәмәнданә—һүзнлә, кәдәрлә.
Мүстәриһ—раһат.
Мүстәтаб—јахшылыг истәјән, хејирхаһ.
Мүстәфид—фајдаланма, фајдаландырма.
Мүстәфиз—фејз алан, фејзијаб олан.
Мүстәһагг—һаглы, лајиг.

Мүстәһсән—бәјәнилән, көзәл.
Мүтабигәт—ујғунлуг.
Мүталиат—мүталиәләр.
Мүтәагиб—тә'гиб едән, архасындан кәлән.
Мүтәагибән—далбадал, ара кәсмәдән.
Мүтәали—јүксәк, али.
Мүтәалијә—јүксәк, али шејләр.
Мүтәвәллид—баш вермиш, һасил олмуш.
Мүтәвәссил—бир васитә тапыб јахынлашан.
Мүтәвәччиһ—үз тутан, биринә тәрәф кедән.
Мүтәәббид—гуллуг едән, ибадәт едән.
Мүтәәддид—бир сыра, бир нечә.
Мүтәзәллиманә—зүлм вә тәһгирдән шикајәт едәрәк.
Мүтәјәггиз—ојаг, көзү ачыг.
Мүтәнәббеһ—ојанма, вәзијјәти анлама, хәбәрдар олма, ибрәт алма.
Мүтәнәссеһ—нәсиһәт гәбул едән.
Мүтәрәнним олмаг—охумаг, тәрәннүм етмәк.
Мүтәсәввифә—суфијанә; әш'ари-мүтәсәввифә — суфијанә ше'рләр.
Мүтәһәммил — дөзән, сәбр едән, бир ишин вә ја бир адамын ағырлығыны дашыјан.
Мүтәчавиз—тәчавүзкар.
Мүтәшәххис—көркәмли, габагчыл.
Мүтмәин—архајын.
Мүттәфигән—биркә.
Мүттәфигүррә'ј — һәмфикир, бир иш һаггында рә'јләри бир олан.
Мүттәһид—әлбир.
Мүфид—фајдалы.
Мүфтәхир—фәхр едән, күвәнән.
Мүхбир—хәбәрдар олан, билән.
Мүхәрриб—хараб едән, дағыдычы.
Мүхлис—сәмими дост, сәдагәтли дост.
Мүхлисанә—сәдагәтли, сәмими; үрәкдән кәлән.
Мүһәггәр—алчаг, пис.
Мүһәггәранә — дәјәрсиз, хырда, чүз'и; һәдијјеји-мүһәггәранә—кичик, лајигсиз һәдијјә.
Мүһәггир—тәһгир едичи.
Мүһәјјагылмаг—һазырламаг.
Мүһәррәрат—јазылар, мәктублар, мәгаләләр.
Мүһәссил—тәһсил алан, елм өјрәнмәјә чалышан.
Мүһлик—һәлак едичи, өлдүрүчү.
Мүчадилә—мүбаризә, далашма.
Мүчазат—чәза, пис бир ишин гаршылығы, мүкафатын әкси.
Мүчаһид — сә'ј вә гејрәт едән, халгын мәнафеји уғрунда фәдакарлыгла чалышыб, әлләшән.
Мүчәссәм етмәк—олдуғу кими көстәрмәк, чанландырмаг.
Мүшарилеһ—һәмин адам, ады чәкилән, көстәрилән, ишарә едилән адам.
Мүшарүнилејһүм—көстәриләнләр, ишарә едилән адамлар.

Мүшәррәф—шәрәфләнмә.
Мүшәххәс — тә'јин вә тәшхис олунмуш, диагнозу бәлли олан (хәстәлик).
Мүштаг — шөвг вә һәвәс көстәрән.
Мүштаганә—бөјүк һәвәслә.
Мүштәил етмә—аловландырма, гызышдырма.
Мүшфиганә — меһрибанчасына.

Н

Наб—тәмиз, саф; меји-наб—саф, тәмиз шәраб.
Набәкаһ—вахтсыз, көзләнилмәдән.
Набәча—јерсиз, лүзумсуз.
Набуд—тапылмаз, јох олан.
Навук (навәк)—ох; навуки-дилдуз—ґәлбә кирән (кирпик).
Нагабил—гејри-мүмкүн.
Надирән—һәрдәнбир, сејрәк, надир һалларда.
Надирул-вугу'—сејрәк баш верән, аз тәсадүф едилән.
Назил—јухарыдан енән, кәлән.
Наим—јатан, јухуда олан.
Нај (неј) — зурна.
Најиб—көмәкчи, муавин.
Накаһ (накәһ)—көзләнмәдән, бирдән, гәфилдән.
Накәһан—бирдән-бирә.
Накүвара—хош олмајан, ачы.
Нам—ад; нами-валидат—аналыг ады.
Намвәр—адлы-санлы, шөһрәтли.
Намдар—бах: намвәр.
Намәшру—шәриәтә зидд; әмали-намәшру'—шәриәтин гадаған етдији иш.
Намә'гуланә—ағылсызчасына.
Намүбарәк—уғурсуз.
Нан—чөрәк; гәһти-нан—чөрәк гытлығы.
Напәдид—көрүнмәз.
Нар—од, алов.
Нарәва—налајиг, јарашмаз; шивеји-нарәва—налајиг һәрәкәт.
Нас—халг, ел.
Насәза—јарашмаз, налајиг.
Насијә—алын, үз; насијеји-әһвал—үзүнүн көрүнүшү, сима
Насут—инсанлыг, инсанлар аләми.
Натәван—кучсүз, зәиф, гүввәтсиз.
Натигә—нитг гүввәси, данышыг габилијјәти.
Наһәмвар—дүз олмајан, чала-чухур, јонулмамыш.
Наһијә—рајон.
Начиз—дәјәрсиз, әһәмијјәтсиз, һәгир.
Начизанә—дәјәрсиз олан; асари-начизана—зәиф јазылмыш әсәрләр.
Начи—чәннәтлик; азад олмуш, саламатлыға чыхмыш, ничат тапмыш.

Нашәр'—шәриәтдән кәнар.
Наши — нәш'әт едән.
Неј—гамыш.
Нәбәрд—һәрб, муһарибә, вуруш.
Нәбзә—аз һиссә, бир парча.
Нәби—пејғәмбәр; нәбијјүл-мүслимин—мүсәлманларын пејғәмбәри; нәбијјүррәһмә—Мәһәммәд пејғәмбәр.
Нәва—сәс, аваз.
Нәваһи—гадаған олан шејләр вә ишләр, шәриәтә зидд һәрәкәтләр.
Нәвид—муштулуг, мүждә, шад хәбәр.
Нәгш—сурәт; нәгши-хәта—јанлыш һәрәкәт.
Нәдамәт—пешманлыг.
Нәим—боллуг, не'мәт ичиндә јашама.
Нәјјир—нурлу, парлаг; нәјјири-ә'зәм—күнәш.
Нәмәкбәһәрам—нанкор, јахшылыға јаманлыг едән.
Нәмәки—дузлу; нәмәки данышмаг—ширин данышмаг.
Нәмнак—нәмли, рүтубәтли.
Нәнк—ар, ејиб, бәднамлыг.
Нәсајеһ—нәсиһәтләр; нәсајеһи-мүшфиганә — шәфгәт вә меһрибанлыг нәсиһәтләри.
Нәсибә—гисмәт, пајына дүшән.
Нәсибәдар—пај алан, бир шејдән һиссә алан.
Нәсим—хош, сәрин күләк.
Нәфәрат—нәфәрләр, әскәрләр.
Нәфхә—үфүрмә; нәфхеји-сур—борунун үфүрүлүб чалынмасы.
Нәф'и-фираван—бол газанч, чох мәнфәәт.
Нәх—сап, иплик.
Нәхл — хурма ағачы.
Нәһар—күндүз.
Нәһиф—арыг, зәиф, кучсүз.
Нәш'әт—чыхма, баш вермә.
Нә'ш—мејит, чәназә.
Нигаб—үз өртүјү.
Нижад —әсил-нәсиб, нәсил.
Нијабәт—наиблик, муавинлик.
Нијаз—рича, дуа, итаәт.
Ник—јахшы; нику-бәд—јахшы-јаман.
Никбәт (нәкбәт)—бәдбәхтлик, игбалсызлыг, фәлакәт.
Никдан—јахшы билән, дүз билән.
Никпеј—хошбәхт, игбаллы.
Никру—көзәл үзлү, хошсифәт.
Никунам—ады хејрлә чәкилән, јахшылыгла дејилән.
Никар—сурәтли, шәкилли, бәзәкли; көзәл, севкили.
Никаһ—бахыш, нәзәр.
Нилфам—түнд мави.
Нимә—јарым, јары; нимеји-нәһар—күнорта.
Нимчан—јарымчан.
Нимшәб—кечәјарысы.
Ниса — гадын.
Нисар—төкмә, төкүлмә, сачма, сачылма.

Нисјан—унутма, јаддан чыхарма.
Нисван—гадынлар.
Нист—јох; нист вә набуд олмаг—јох олмаг.
Нисф—јары.
Нифаг—позғунлуг; парчаланма.
Ниһал—фидан, ағач.
Ниһан—кизли.
Ниһани—кизличә.
Ниш вурмаг—санчмаг, инчитмәк.
Нишат (нәшат)—севинч, шадлыг.
Нишимән (нишимәнк)—отурачаг јер.
Нөвзад—јени доғулмуш.
Нөвкүл—тәзә күл, јени ачылмыш күл.
Нөвм — јуху; нөвми-шита вә јөвми-шәтва — гыш јухусу, узун јатмаг, *мәч.* чәһаләт вә гәфләт јухусу.
Нөвһәкәр—нөвһә охујан, мәрсијә охујан.
Нөһ—доггуз.
Нури-дидә—ушаг, өвлад; көз ишығы.
Нури-чешм—көзүн ишығы.
Нушхәнд—ширин күлүшлү (көзәл гыз).
Нүбүввәт—пејғәмбәрлик.
Нүзул етмәк—енмәк, јухарыдан, көјдән кәлмәк.
Нүктә — инчә мә'налы сөз, ифадәдә олан рәмзли мә'на.
Нүмаләнмәк—көрүнмәк.
Нүсһ — өјүд, нәсиһәт.
Нүут—сифәтләр.
Нүфусән—инсан олараг, инсанлардан.
Нүчум—улдузлар.

Ө

Өвгат—вахтлар; һәмә өвгат—һәмишә, һәр вахт.
Өвдәт етмәк—гајытмаг, керијә дөнмәк.
Өвза'—вәзијјәт.
Өвнија—көмәк, јардым.
Өвранк—тахт, тахт-тач.
Өвч — ән јүксәк нөгтә; өвчи-сәма—көјүн ән јүксәк нөгтәси.

П

Пај—ајаг.
Пајан—сон, нәһајәт.
Пајбәнд—ајағы бағлы, бир шејә бағланыб галмаг.
Пајдар — чох давам едән; мөһкәм.
Пајә—дәрәчә, мәртәбә, рүтбә.
Памал вә пајмал етмә—ајаг алма, тапдалама.
Памешчик—мүлкәдар.
Папучител—әслиндә: попечител—мүдир; гәјјум, һами.
Пејвәнд—бағлылыг, рабитә; севки.
Пејда—көрүнән, үзә чыхан.

Пејғам—хәбәр, мүрачиәт.
Пејманә—гәдәһ, пијалә.
Пејрәв олмаг—архасынча кетмәк, изләмәк.
Пејрәви—биринин архасынча кедән, јолуну изләјән.
Пәдәр—ата.
Пәк—чох, артыг.
Пәрваз—учма, ганад чалма.
Пәрәстар—хидмәтчи; пәрәстиш едән.
Пәрәстариш—гајғыкешлик, һөрмәт, көмәк.
Пәрируј—пәри үзлү.
Пәришанһал—өвгаты тәлх, гәмли.
Пәрнијан—ипәк, гумаш; пәрнијан наимләри—ипәк атлас ичиндә јатанлар.
Пәртөвфүруз—ишыгсачан.
Пәс—арха, дал.
Пәсәндидә—бәјәнилән.
Пәсәр—оғул.
Пәст — алчаг; алчалдылмыш, көздән дүшмүш.
Пилтән—филбәдәнли, чох күчлү, ири көвдәли.
Пир—гоча.
Пирајә—зинәт, рөвнәг, бәзәк, зинәтли.
Пиранә—гочалар кими, гочалара јарашан.
Пири-Кән'ан—Кән'андан олан гоча—Јә'губ пејғәмбәр.
Пирузә—фирузә, гијмәтли даш.
Пиш—өн, габаг; пишүпәси-тә'н—тә'нәләр арасында.
Пишани—алын.
Пишбәндлик—габағыны тутма, гаршысыны алма, имкан вермәмә.
Пишва—башчы, рәис, габагда кедән.
Пишваз—габаға чыхма, гаршылама.
Пиш әз вәгт—иш баш вермәдән габаг; өз вахтында.
Пишкам—габагчыл, тәшәббүскар.
Пишрәфт—габаға кетмә, тәрәгги.
Пишрәв—рәһбәр, габагда кедән.
Пу јан—јүјүрән, сүр'әтлә кедән.
Пурбәһа—баһалы.
Пуркәмал—там мүсбәт, мүкәммәл; сарсылмаз.
Пурмајә—әһәмијјәтли, лазымлы, гијмәтли.
Пурмәлал—чох гәмкин, кәдәрли.
Пурмә'на—чох мә'налы, мәзмунлу.
Пурнур—нур долу, чох ишыглы.
Пурсилсилә—зәнчирләрлә долу, чох зәнчирли.
Пурфүтуһ — мә'нәви не'мәтләрлә, лүтфләр вә мәрһәмәтләрлә долу.
Пурхумар—сәрхош, сәрсәм.

Р

Радә (раддә)—тәгриби, тәхминән.
Раз—сирр.
Разү нијаз—дуа вә рича етмә, рәһм вә көмәк истәмә.

Р а к и б ә н—сувари олараг, атлы олараг.
Р а һ—јол.
Р а һ б ә р—рәһбәр.
Р а ч е '—гајыдан; мурачиәт олунан.
Р е а л и и у ш г о л а—орта мәктәб.
Р ә б б—аллаһ.
Р ә б б и-м ә ч и д—аллаһын адларындан вә сифәтләриндән бири; бөјүк олан аллаһ.
Р ә б т—бағлама, әлагәләндирмә.
Р ә в а г—усту өртүлү, габағы ачыг јер; чардаг.
Р ә в а н—руһ; р ә в а н и-п а к—тәмиз руһ.
Р ә в а н е т м ә к—јола салмаг.
Р ә г ә м г ы л м а г—јазмаг.
Р ә и ј ј ә т д у с т—халга дост олан.
Р ә и ј ј ә т н ә в а з—рәијјәтпәрәст, рәијјәти севән.
Р ә ј а һ и н—рејһанлар; әтирли биткиләр.
Р ә к—дамар; гејрәт.
Р ә м з—ишарә.
Р ә н ч—әзијјәт, изтираб; р ә н ч и-с ә р м а—гыш сојуғунун әзаб-әзијјәти.
Р ә н ч и-р а һ—јол әзијјәти.
Р ә н ч у р—хәстә, зәиф дәрдли.
Р ә с а л ә т—рәсуллуг, пејғәмбәрлик.
Р ә с и д ә—јетишмиш.
Р ә с и д ә л и к—тәфтиш, јохлама.
Р ә с м и-к ү ш а д—тәнтәнәли ачылыш.
Р ә у ф—мәрһәмәтли, меһрибан.
Р ә ф а г ә т—јолдашлыг, достлуг.
Р ә ф а һ—хош күзәран, боллуг.
Р ә ф и г—јолдаш, дост.
Р ә ф '—галдырма, арадан чыхарма, ләғв етмә; р ә ф ' и - к ү д у р ә т—гәм-гуссәни дағытмаг.
Р ә х т—пал-палтар.
Р ә х т х а б—јорған-дөшәк.
Р ә х ш а н—парлаг, парылдајан.
Р ә һ (р а һ)—јол.
Р ә һ а—гуртулуш, хилас олма.
Р ә һ к ү з а р—кечид јолу, јол үстү.
Р ә һ л—јол јүкү; р ә һ л и - и г а м ә т—јолда бир јердә узун вахт әјләшмә.
Р ә һ л ә—көһнә мәктәбдә үстүнә китаб-дәфтәр гојулан дар вә алчаг миз.
Р ә һ н ү м а—јол көстәрән.
Р ә ш а д—һәгиги јол, дүз јол; ә һ л и-р ә ш а д—халгы доғру јола јөнәлдәнләр.
Р ә ш и г—нәфис, көзәл, зәриф.
Р ә ш и д—мәрд, бачарыглы.
Р ә ш к—гибтә, пахыллыг.
Р ә ' н а—көзәл,ләтиф.
Р ә ' с—баш; б и р р ә ' с г о ј у н—бир баш гојун.
Р ә ' ф ә т—мәрһәмәт, ачыма, әсиркәмә.

Р и г г ә т—инчәгәлблик, һәссаслыг.
Р и д а—өртү; пәрдә.
Р и з а—разылыг, бәјәнилмә.
Р и з а м ә н д л и к—разылыг.
Р и з а н о л а н—төкүлән, ахан.
Р и з в а н—чәннәт гаровулчусу.
Р и з в а н ч а ј к а һ—јери чәннәт олан, бећиштли.
Р и з г—азугә.
Р и ј а—икиүзлүлүк; ә һ л и-р и ј а—икиүзлүләр.
Р и с а л ә—китабча.
Р и һ л ә т е т м ә к—көчмәк; вәфат етмәк.
Р ө в ш ә н—ишыг, ишыглы, ајдын.
Р ө в ш ә н з ә м и р—елмли, биликли.
Р ө ' б—дәһшәт, горху.
Р у д—симли мусиги аләти; б ә з м и-р у д—руд чалынан мәчлис.
Р у з—күндүз; р у з ү ш ә б—кечә-күндүз.
Р у з и к а р—мүддәт, бир гәдәр вахт.
Р у з н а м ә—гәзет.
Р у (р у ј)—үз; р у ј и-з и ј б а—көзәл үз.
Р у к ә р д а н—үз дөндәрән.
Р у һ б ә х ш—руһ верән, һәвәсләндирән.
Р ү ә с а—рәисләр.
Р ү м у з—рәмзләр, ишарәләр.
Р ү с у л—пејғәмбәр.
Р ү ф ' ә т—бөјүклүк, јүксәклик.
Р ү х—шаһмат ојунунда топ.
Р у һ н ә в а з—руһ охшајан.
Р ү к н—әсас үзв, дајаг.
Р ү ч у '—мурачиәт.

С

С а б и г—кечмиш.
С а б и г ә н—кечмишдә.
С а б и р а н ә—сәбрли адамлара мәхсус; г ә н а ә т и-с а б и р а н ә—сәбирли адамларын етдији гәнаәт.
С а б и т—сәбат едән, јериндә дуран.
С а г ә р—гәдәһ, пијалә.
С а д и г—сәдагәтли.
С а и—сә'ј едән, чалышан.
С а и б—доғру, сәһв етмәјән, мәгсәдә ујғун.
С а и л л и к—диләнчилик.
С а ј ә—көлкә.
С а к и н а н—сакин оланлар, јашајанлар.
С а л е һ—тәмиз адам, дини тәләбләри јеринә јетирән.
С а л и м—сағ, сағлам; ејибсиз, нөгсансыз.
С а м е '—гулаг асан, ешидән.
С а н е '—јарадан.
С а н и ј ә н—икинчи.
С а р и—сирајәт едичи.
С а т е '—јүксәлиб көрүнән, галхыб мејдана чыхан,

Сафтәл'әт—тәмиз үзлү, көзәл үзлү.
Саһәара—мејдан бәзәјән, зинәт верән.
Саһәт—мејдан, саһә.
Сејд—ов.
Сејлан—ахын, ахынты; шиддәти-сејлан—чох күчлү ахын.
Сејли-тә'н—тә'нә сели.
Сејри-хәјал—хәјала далма.
Сенати-али—али мәһкәмә вә али инзибати идарә.
Сәадәтгәрин—бәхтијар, хошбәхт.
Сәбат—сабит олма, давам етмә, гәрар тутма.
Сәбгәт—өтүб кечмә, габаға дүшмә.
Сәбһә—тәсбиһ.
Сәғир—кичик, хырда ушаг; сәғиру кәбир—бөјүк-кичик.
Сәд—јүз.
Сәдагәтајин—сәдагәтли.
Сәдагәтпәрвәранә—сәдагәтли, сәмими.
Сәдд — бағлама, гапама, манеә, әнкәл; сәдди-раһ — јолун гапанмасы.
Сәддданә—јүз дәнәдән (мунчугдан) ибарәт.
Сәдәмә (сәдмә)—зәрбә, вурулма, чарпылма; көзләнмәдән кәлән бәла.
Сәдиг—дост, доғру вә һәгиги дост.
Сәдри-ә'зәм — баш вәзир.
Сәза—лајиг, јарашан.
Сәзавар—лајигли.
Сәјјад—овчу.
Сәјјалә—ахын, чәрәјан.
Сәјјанән—бәрабәр, ејни дәрәчәдә.
Сәкәнат—сакит дурма.
Сәлаһ—јахшылыг, сүлһ, саламатлыг.
Сәмават—сәмалар, көјләр./
Сәмәр—мејвә, мәһсул, фајда.
Сәмимүлгәлб—сәмимијјәтлә, сидг илә.
Сәмин—баһалы; дүрри-сәмин—чох гијмәтли инчи.
Сәм'и-е'тибар—е'тибар едиб динләмә.
Сәнә—ил; сәнеји-һичрәт—һичрәт или; һичри тарих.
Сәнәм—бүт; көзәл.
Сәнк—даш.
Сәнкдил—дашүрәкли, рәһмсиз, инсафсыз.
Сәр—баш.
Сәрапәрдә—сарај пәрдәси, һәрәм евини өртән пәрдә.
Сәрбаз—әскәр.
Сәрбүләнд—башы уча.
Сәрвәр—башчы, рәис.
Сәрвәри—сәрвәрлик, бөјүклүк.
Сәрви-зијба—*мәч.* көзәл бәдән.
Сәрд—сојуг; аһи-сәрд—сојуг аһ.
Сәрдар—командан, баш командан.
Сәрәнчаму ағаз—бир ишин әввәли вә ахыры.
Сәрәфкәндә—башы әјилмиш; табе.
Сәрәфраз (сәрфәраз)—башы уча, јүксәк.

Сәрзәниш—гынама, тә'нә.
Сәрир — тәхт.
Сәркар—башчы, рәис, иш башында олан.
Сәркәш—баш галдыран, итаәтсиз.
Сәркәрдан—авара.
Сәрма—сојуг; гыш.
Сәрмајеји-ирфан—елм, сәнәт вә мәдәнијјәтә чатма васитәси.
Сәрмајәдаран—дөвләт саһибләри.
Сәрмәнзил—мәнзил башы, кедилән јолун сону; мәгсәд.
Сәрраф—пул хырдалајан, пул дәјишдирән; јахшы-јаманы сечән.
Сәфаралыг—һәрби нүмајиш.
Сәһаб—булуд.
Сәһаиф—сәһифәләр.
Сәһба—шәраб, бадә; сағәри-сәһба—бадә илә долу гәдәһ.
Сәһиһ—доғру.
Сәһм — пај, ширкәтин һәр бир иштиракчысына дүшән һиссә.
Сәһн—мејдан, орта, аралыг; һәјәт.
Сәһһәтјаб олмаг—сағалмаг.
Сәчаја—сәчијјәләр, характер.
Сәччадә—үстүндә намаз гылмаг үчүн кичик халча, өртүк.
Сидг—доғрулуг, һәгигәт.
Сијаһ (сијәһ) — гара.
Сијрәт—тәбиәт, хасијјәт, әхлаг.
Силә—бир әсәр, ше'р үчүн алынан мүкафат, һәдијјә.
Сим—күмүш.
Симаб—күмүшлү су (чивә).
Симат—нишанлар, әламәтләр, көзәл, гијмәтли нишанәләр.
Симбәр—ағ синәли; көзәл, дилбәр.
Синан—мизраг, низә.
Синәсипәр—дөш кәрән, көксүнү кәрән.
Синин—илләр.
Синни-сал—јашлы, јаш.
Сипас—шүкүр.
Сипаһ—орду.
Сипәр—галхан.
Сипәһбәд—сәркәрдә, кенерал.
Сипәһдар—сәркәрдә.
Сипәһсалар—баш командан.
Сираб етмәк—ичдириб дојдурмаг.
Сират—јол; сирати-һүда—доғрулуг јолу, һагг јолу.
Ситарә—улдуз.
Сифат—сифәтләр.
Су—тәрәф.
Суд—фајда, хејир.
Судмәнд—хејирли.
Суз—јанма.
Сузан—јанан; јандыран; аһи-дили-сузан—јанан гәлбин аһы.
Сур—шадлыг; зијафәт; toj.
Сур—бору; нәфәсли чалғы аләти; Сури-Исрафил—кија гијамәт күнү Исрафилин чалачағы бору.
Су'—јаманлыг, пислик; су'и-зән—бәдкүманлыг.

Сүбүл—јоллар; һадији-сүбүл—доғру јол көстәрән.
Сүвәр—сурәтләр, шәкилләр.
Сүлук—әхлаг; бир мәсләкә мәнсуб олма.
Сүн'—сәнәт; әсәр.
Сүрур—севинч, шадлыг.
Сүруд—нәғмә, шәрги.
Сүтуран—ат, дәвә; миник вә јүк һејванлары.
Сүубәт—чәтинлик.
Сүфәһа—сәфиһләр.
Сүхән—сөз.
Сүхәнданан—сөзбиләнләр, ағыллы адамлар.
Сүхәнсәнч—дүз, көзәл сөз сөјләјән.
Сүһа—улдуз ады.
Сүһуләт—асанлыг.
Сүчуд—сәчдә.

Т

Табавәр—дөзүмлү, таб кәтирән.
Табан етмәк—ишыгландырмаг.
Табәкеј (такеј)—нә вахта гәдәр?
Табәндә—парлаг, ишыг сачан.
Таг—гүббә, күнбәз.
Таг—күчдән дүшмә.
Тагәтфәрса—күчдән салан, тагәти түкәдән, үзүчү.
Тагым—груп, дәстә.
Та әбәд—һәмишә, даима.
Таәт—итаәт етмә.
Тазинәсәб—әрәб чинсли (миник вә јүк һејванлары).
Так—тәнәк, мејнә.
Талеһ—пис, ејибли.
Талиб—истәјән, тәләб едән.
Таммә—тамам, бүтөв, там.
Тар—гаранлыг, гара.
Тарач олмаг—таланмаг.
Таһир—пак, тәмиз.
Тачдар—тач саһиби, шаһ.
Тачкаһ—шаһа мәхсус, сарајда олан.
Тејји-раһ—јоллар кечмә, мәсафәләр ашма.
Тәала (тәали)—јүксәлиш, тәрәгги.
Тәам—јемәк.
Тәбаәт—чапчылыг иши.
Тәбар—нәсил.
Тәбаһ етмәк—пуч етмәк, мәһв етмәк.
Тәбдар—гыздырмалы.
Тәбдили-һиссијјат — әһвали-руһијјәнин дәјишмәси, тәбдили-мәнсәб—вәзифәнин дәјишилмәси.
Тәбәијјәт—табе олма.
Тәбәсбүсат—јалтагчасына јалварыш, алчалма.
Тәбл—тәбил.
Тәбризијан—тәбризлиләр.

Тәбшир—муштулуглама, мүждә вермә.
Тәб'ән—тәбиәтчә.
Тәвәррүм—вәрәмләнмә, вәрәмә тутулма.
Тәвәччүһ—үз чевирмә, мејл вә марагла бахма.
Тәвил—узун; әмри-тәвил—узун өмүр.
Тәгабүл—мүгабил дурма, гаршы-гаршыја кәлмә; бәрабәр олма.
Тәгдирән—гијмәтләндирәрәк, бәјәнәрәк.
Тәгдири-гәза—гәза-гәдәр, тале, баша кәләнләр.
Тәгсим—бөлмә, һиссәләрә ајырма.
Тәғјир—дәјишилмә.
Тәғсил етмәк—јумаг, гүсл вермәк, пак етмәк.
Тәдабир—тәдбирләр.
Тәдәнни—керијә кетмә.
Тәәјјүш—мәишәт, һәјат.
Тәәллүмат—гәмләр, әләмләр.
Тәәррүз—саташма, тохунма.
Тәәшшүг—ашиг олма.
Тәзајүд—артма, чохалма.
Тәзвир—һијлә.
Тәзәлзүл—титрәмә, тәрпәнмә.
Тәзәлзүлат—зәлзәләләр.
Тәзји'—зај етмә, пуч етмә.
Тәзмин—бир шаирин башга бир шаирдән ше'рдә ситат кәтирмәси.
Тәјәггүз—ојанма, хәбәрдар олма; ибрәт көзүнү ачма.
Тәјәммүнән—хошбәхтлик вә уғур сајараг.
Тәкасүл—тәнбәллик, кәсаләт.
Тәкаһүл—тәнбәллик; сүстлүк, гејдсизлик.
Тәкбир—аллаһү әкбәр демәк.
Тәкдир—писләнмә, писләмә.
Тәксир—чохалтма, артырма.
Тәкфир—кафир адландырма.
Тәлавәт (тилавәт)—Гур'ан охума, Гур'аны көзәл сәслә охума.
Тәлафи—әвәз алма, бир зијанын мүәјјән гаршылығыны алма; өдәмә, өдәнмә.
Тәлх—ачы.
Тәлхи—ачылыг.
Тәлхкам—мә'јус, кәдәрли, овгаты тәлх.
Тәл'әт—үз, сифәт, чамал.
Тәл'ин—лә'нәтләмә.
Тәмами—бүтүн, һамысы; тәмамијји-русул — бүтүн пејғәмбәрләр.
Тәмәввүч—далғаланма, ләпәләнмә.
Тәмәддүн—мәдәниләшмә, мәдәни олма; тәрәгги.
Тәмәллүгат—јалтаглыглар.
Тәмчид—бөјүтмә.
Тән—бәдән, вүчуд.
Тәнвир — ишыгландырма, нурландырма; тәнвири-үјун етмәк—елмини, билијини артырмаг.
Тәнәббүт—көјәрмә, битмә.
Тәнәффүр—нифрәт етмә, ијрәнмә.

Тәнкнаj (тәнкна) — дарлыг, дарысгаллыг; сыхынтылы, дар јер.
Тәр—тәзә, тәравәтли.
Тәранә—нәғмә, шәрги, маһны.
Тәрбиjәбахш—тәрбиjә верән, өjрәдән.
Тәрғиб—рәғбәтләндирмә.
Тәрәһһүм—рәһм етмә, мәрһәмәт етмә, ачыма.
Тәриг—јол.
Тәррар—оғру, чибкир.
Тәрса—христиан.
Тәрчешм—көзүјашлы.
Тәрфи'—јүксәлтмә, учалтма.
Тәсәллиjаб—тәсәлли тапан, дәрди јүнкүлләшән.
Тәслиjәт—тәсәлли; мөвчиби-тәслиjәт — тәсәлли алмаға сәбәб, васитә.
Тәтмин—тә'мин.
Тәфахүр—ифтихар, өјүнмә.
Тәфәррүг—парчаланма, аjры дүшмә.
Тәфәррүч—кәзиб фәрәһләнмә, шадлыгла сеjрә чыхма.
Тәфриг—аjырма, позма.
Тәфригә—аjрылыг, иттифагсызлыг.
Тәфсил—изаһат; тәфсили-зеjл—ашағыдакы изаһат.
Тәфсир—изаһ етмә, анлатма.
Тәхәллүф—ихтилаф, зиддиjјәт.
Тәхәттүр—хатырлама, јада салма.
Тәхлис—хилас етмә, гуртарма.
Тәхмис — бешләмә, бир шаирин әсәринин һәр беjтинә үч мисра артырыб бәндләри беш мисралы етмә.
Тәһалүк—һәвәс, арзу; чырпынма.
Тәһәjјүч—һәјәчанланма, чуша кәлмә.
Тәһәссүр—һәсрәт чәкмә.
Тәһлил—«ла илаһә илла аллаһ» демәк.
Тәһрик—һәрәкәтә кәтирмә, тәрпәтмә.
Тәһрис—һәвәсә кәтирмә, ширникдирмә.
Тәһсин—алгышлама, әһсән демә.
Тәһт—алт; тәһти-һимаjә—биринин һимаjәси алтында олма.
Тәчаһүд—чәһд етмә, чалышма.
Тәчвиз—ичазә вермә, мәсләһәт билмә.
Тәчәлли—көрүнмә, парлаjыб зүһур етмә.
Тәчәммүлат—бәзәк-дүзәк.
Тәчрүбәкар—тәчрүбәли.
Тәшбиһән—мисал үчүн.
Тәшjи'—јола салма.
Тәшриф—шәрәфләндирмә, һөрмәт етмә.
Тәшриффәрма олмаг—бир јерә тәшриф кәтирмәк.
«Тә'авәну бил-бирри» — јахшылыға, әмәлисалеһлиjә көмәк един!
Тә'зир—мәзәммәт, төһмәт.
Тә'лиф етмәк—јазмаг (әсәр).
Тә'сирбәхш—тә'сир бағышлаjан, тә'сиредичи.
Тиг—гылынч.
Тизпәр—тез ганадланан, ити учан.

Тила—гызыл.
Тилалат—гызыл-күмүш; гызыл күмүшдән гајрылмыш шејләр.
Тир—ох.
Тираз—ипәк сап; ипәк сап илә палтара чәкилән нахыш.
Тирә—гара, гаранлыг; бәхти-тира—талесизлик.
Тифаг—иттифаг, бирлик, сазиш.
Тишә—күлүнк; кәсәр, дүлкәр аләти.
Тогра (туғра)—хүсуси әламәтләр вә јазы шәкилләри илә јазылмыш олан: беш тогра мәктуб.
Тофир—фәрг, тәфавүт; чохалтма, артырма.
Төвғиф етмә—даjанма, әјләнмә.
Төвдиән—верәрәк, тапшырараг, әманәт гојараг.
Төвсиф—тә'риф.
Төвфиг—јардым, көмәк; аллаһын көмәји; мүвәффәгиjјәт.
Тулу дираз—чох узун.
Түндбад — шиддәтли күләк; нә'реји-түндбад—шиддәтли күләјин уғултусу.
Тураб—торпаг.
Турфә—көзәл, гәрибә, надир шеj.
Туфејл олмаг—далынча дүшмәк, гошулмаг, бирләшмәк.
Түччар—тачирләр.

У

Уд—симли чалгы аләти; Һиндистанда битән вә јананда хош иј верән ағач.
Уjезд—гәза.
Ула—үстүн, даһа үстүн, даһа лаjиг, даһа јахшы; ула көрмәк—бир шеји башгасындан үстүн тутмаг.
Усбуд (әсли: сепорд)—е'тибар етмә, тапшырма.

Ү

Үбур етмәк—кечмәк, кечиб кетмәк (судан, көрпүдән вә с.)
Үгба—ахирәт.
Үдәба—әдибләр.
Үзар—јанаг, үз; күл үзар—күл кими көзәл јанаг; көзәл үз.
Үзма—бөјүк, али.
Үјун—еjнләр, көзләр; тәнвири-үјун—көзләрә ишыг сачмаг, *мәч.* елм, билик газанмаг.
Үлвиjјәт—јүксәклик, бөјүклүк; үлвиjјәти-рүтбә—һөрмәт вә гиjмәтин јүксәк дәрәчәси.
Үләма—алимләр.
Үлум—елмләр.
Үлфәт—меһрибанлыг, достлуг.
Үмдә — әсас, ән мүһүм.
Үмәна—мө'тәбәр адамлар.
Үмм—ана.
Үммәт--диндашлар, бир диндә бирләшәнләр.
Үммәти-мәрһумә—Мәһәммәд үммәти, мүсәлманлар.

Үммәһат—аналар.
Үмур—ишләр; үмури-чәһан—дүнјанын ишләри; үмури-мүамилат—мүхтәлиф әлагәләр, гаршылыглы мүнасибәтләр.
Үмурат—ишләр; үмурати-аләм—дүнјанын ишләри.
Үнас—арвадлар.
Үнван—ад, ады алтында.
Үрәфа—арифләр, елм вә мә'рифәт саһибләри.
Үруг—дамарлар.
Үср—чәтинлик, мүшкүллүк.
Үсрәт—чәтинлик.
Үфтадә—әјилмиш.
Үфтан—дүшән.
Үхүввәт—гардашлыг; мәһәббәт.
Үчрәти-хидмәт—әмәк һаггы.

Ф

Фајидат—фајдалар.
Фасиг—пис ишләр саһиби; әчлаф.
Фасид—фәсад төрәдән, фитнәкар.
Фани—јох олма.
Фахир—фәхр едән.
Фачиат—фачиәләр.
Фаш олмаг—ачылмаг, үзә чыхмаг.
Фејзафејз—чох тәрәгги, сүр'әтлә, ирәлиләјиш.
Фејзи-тәһсил—тәһсил, ирәлиләмә, тәрәгги етмә.
Фе'лән—ишдә, әмәлдә.
Фәвајид—фајдалар.
Фәгәрат—фәгәрәләр; епизодлар.
Фәрг—јохсуллуг.
Фәзаилмәаб—фәзиләтләр, көзәл сифәтләр саһиби.
Фәзиләт—мә'рифәт, һүнәр, әхлаг көзәллији.
Фәзиләтмәаб—фәзиләтләр саһиби.
Фәзл—фәзиләт.
Фәлакәтшүмул—фәлакәтли, бәла вә мүсибәт јери.
Фәлаһ—гуртулуш, ничат.
Фәна—бош, мә'насыз.
Фәнајә вермәк—јох етмәк, пуч етмәк.
Фәрағәт—динчлик, раһатлыг.
Фәрамуш гылмаг—унутмаг.
Фәрамушхатир—јаддан чыхарма, унутма.
Фәрар—гачма.
Фәраһәм—топланмыш, бир јерә јығылмыш, һазыр.
Фәрд—тәк, јеканә, мисилсиз.
Фәрдән бә'д фәрд—тәк-тәк, бир-биринин далынча.
Фәрәһәфза—фәрәһ артыран, севинч кәтирән.
Фәрәһфәза—чох фәрәһ веричи, чох севиндиричи.
Фәрзанә—ағыллы, мүдрик.
Фәрзәнд—өвлад, ушаг.
Фәрзин—шаһмат ојунунда вәзир.

Фәрид — јеканә, тәк, мисилсиз; фәрди-чәһан — дүнјада тәк олан.
Фәрман—бујуруг, әмр.
Фәрманрәва—һаким, һөкмран.
Фәрхүндәкам—хошбәхт.
Фәрһәнкчү—елм ахтаран; мә'рифәтли.
Фәрш—јер, јер үстү.
Фәхарәт—ифтихар.
Фәхуранә—ифтихарла, өјүнәрәк.
Фәһм—анлама, дәрк етмә.
Фәһс — ахтарыб өјрәнмә; фәһси-һал—һалы, әһвалаты билмәјә чалышма.
Фи—...да, ...дә: фи 17 јанвар 1908—17 јанвар 1908-чи илдә
Фикар—јаралы, дәрдли; һали-фикаримиз—мүсибәтимиз.
Филмәчлис—мәчлисдә.
Фираван—чох бол.
Фираз олмаг—јүксәлмәк, јухары галхмаг.
Фиргәт—ајрылыг.
Фирдөвс—бағча, чәннәт бағчасы.
Фиристадә—көндәрилән, елчи.
Фитадә—дүшмүш, фитадә-бәкил—торпаға дүшмүш.
Фитрәт—тәбиәт, хасијјәт.
Фитри—тәбии; вәдиеји-фитри — тәбиәтин вердији шеј, габилијјәт, мәһарәт.
Фөвг—јухары, үст.
Фөвгәззикр—јухарыда дејилән.
Фөврән—дәрһал, бирдән-бирә.
Фөвт етмәк—итирмәк.
Фөвт олмаг—арадан чыхмаг, өлмәк.
Фөвч—бөлүк.
Фөһш—сөјүш.
Фуад—үрәк, гәлб, көнүл.
Фүгдан (фигдан)—јохлуг, олмама.
Фүгәра—јохсуллар, касыблар.
Фүгәрапәрвәранә—касыбларын гајғысына галма.
Фүзәла—фазил адамлар.
Фүјуз (фүјузат) — фејзләр, бәрәкәтләр, мә'нәви зөвгләр.
Фүнун—фәнләр.
Фүруг—ишыг, шө'лә, нур.
Фүрузан—парлајан.
Фүрухт етмә—сатма.
Фүруш—сатма; едирди фүруш—сатырды.
Фүсәһа—фәсиһ данышанлар, бир дилдә үслубијјат гајдаларына ујғун данышанлар.
Фүсун—овсун, чаду.
Фүтүввәт—чомәрдлик, сәхавәт; мәрдлик, икидлик.

Х

Хаб—јуху; хаби-гәфләт—гәфләт јухусу.
Хабкаһ—јатаг јери.

Х а в ә р—шәрг.
Х а к—торпаг, јер.
Х а л и—бош.
Х а м ә—ҝәләм, јазы аләти.
Х а м у ш и—сәссизлик, хамушлуг.
Х а н ә—ев, бина.
Х а н ә д а н—бөјүк вә әсил аилә, нәсил; х а н ә д а н и - п а к—тәмиз, һөрмәтли аилә.
Х а н и м а н с у з а н ә—евләри хараба гојучу, ев дағыдычы.
Х а н и-х ү л д а ш и ј а н—јери ҹәннәт олан хан.
Х а р—1. тикан; 2. алчаг, һәгир, зәлил.
Х а с а н—хаслар, бөјүкләр, сечмә шәхсләр.
Х а с с—мәхсус, јалныз биринә аид олан, хүсуси.
Х а с с ә—хүсусилә, әләлхүсус; һ е ј ' ә т и-х а с с ә—хүсуси һеј'әт.
Х а с ү а м—һамы, бүтүн халг.
Х а т ә м—үзүк, мөһүр, мөһүрлү үзүк.
Х а т и р и-г ә м-м а и л—гәмә мејл едән фикир, һисс.
Х а т у н—гадын, ханым.
Х а һ—истәр...
Х а һ а н—тәләбкар, истәјиб ахтаран.
Х а һ ә р—бачы.
Х а һ и ш и-н ә ф с а н и ј ј ә—шәхси арзулар; бәдхаһлыглар.
Х а ш а к—чөр-чөп.
Х е ј л—илхы, сүрү.
Х ә д ә м—хидмәтчиләр, гуллугчулар.
Х ә д ә н к—ох.
Х ә з а ј и н—хәзинәләр.
Х ә з а н ә—хәзинә.
Х ә з ә ф—килдән гајрылмыш габ-гачаг.
Х ә ј а л а т—хәјаллар, јүксәк фикирләр.
Х ә л ә ф—оғул, өвлад, биринин јеринә ҝәлән, јерини тутан.
Х ә м—әјри, бүкүк.
Х ә м с ә—беш; г и т а ә т и-х ә м с ә—беш гит'ә.
Х ә н д ә н а к—ҝүлән, севинән.
Х ә р и д а р—сатын алан.
Х ә р к а һ—чадыр.
Х ә с а р ә т—зијан, итки.
Х ә с а р ә т д и д ә—зијан ҝөрмүш.
Х ә с м—дүшмән, јағы.
Х ә т м—битирмә, сона чатдырма.
Х ә т м и-Г у р ' а н—Гур'ан охумаг, Гур'аны охујуб битирмәк.
Х ә т м и-к ә л а м—сөзү битирмә.
Х ә ф а—ҝизлилик.
Х и д а р ә т—тәнбәллик, каһаллыг.
Х и д и в (х ә д и в) — һаким, һөкмдар.
Х и д м ә т к ү з а р—гуллугчу, хидмәт едән.
Х и ј ш—өзү; х и ј ш ү т ә б а р—өзү вә нәсли.
Х и с л ә т—тәбиәт, кејфијјәт.
Х и т а б ә—нитг, ҹамаата хитаб олунан сөзләр.
Х и т а б ә т—натиглик, халга мүраҹиәт.

Х и т а м—сон; х и т а м ә ј е т и р м ә к вә х и т а м в е р м ә к—сона чатдырмаг.
Х и т т ә—мәмләкәт, өлкә, јер; х и т т е ј и-Ш и р в а н — Ширван өлкәси.
Х и ф ф ә т—тәнкнәфәслик, боғанаг.
Х и ш ү т ә б а р—аилә, нәсил, гоһум-гардаш.
Х о с р о в—шаһ, һөкмдар; х о с р о в и-Х а в ә р—Шәргин шаһы; күнәш; х о с р о в и-һ ү с н—ҝөзәллик султаны, ҝөзәлләр падшаһы.
Х о ш б ә ј а н—ширин дилли.
Х о ш л и г а—ҝөзәл сифәтли, үзлү.
Х у б—ҝөзәл.
Х у б ч е һ р—ҝөзәл, ҝөзәлүзлү (гыз).
Х у д—өзүм, өзүн, өзү; һәгигәтән, доғрудан да, әсил, мәһз.
Х у д а н ә к ә р д ә—аллаһ еләмәмиш.
Х у д а п ә с ә н д а н ә—аллаһа хош ҝедән.
Х у д к а м и—инад, инадкарлыг, өзбашыналыг.
Х у н—ган; г ә р г и-д ә р ј а ј и-х у н—ган дәнизинә батмаг вә ја батырмаг.
Х у н а б—ганлы су, ганлы ҝөз јашлары.
Х у н и н д и л—дәрдли, һәсрәтли.
Х у р д—јемә, јемәк; х у р д ү х а б—јејиб јатмаг.
Х у р ш и д—ҝүнәш; х у р ш и д и-с ә м а в а т—ҝөјләрин ҝүнәши.
Х ү з у '—тәвазө', табелик, итаәт
Х ү л г ә н—әхлагча.
Х ү л д—ҹәннәт; х ү л д и-б ә р и н—беһишт.
Х ү л д а ш и ј а н—јери, мәскәни ҹәннәт олан.
Х ү л у с—тәмизлик, сафлыг; х ү л у с и-г ә л б—тәмиз үрәклилик.
Х ү м с—бешдә бир.
Х ү м у д—сөнүк, сөнүклүк..
Х ү р а м—наз вә әда илә јеримә.
Х ү р р ә м—шад, севинчли.
Х ү р у ш а н—курултулу, ҹошгун.
Х ү с р—зијан.
Х ү с у м ә т—дүшмәнлик; д ә ф ' и-х ү с у м ә т—дүшмәнлији арадан галдырмаг.
Х ү ф т ә—јатмыш; гаранлыг.
Х ү ш у '—алчаг ҝөнүллүлүк, тәвазө.

Һ

Һ а д и—доғру јол ҝөстәрән.
Һ а д и с а т—һадисәләр, әһвалатлар.
Һ а д и с о л м а г—баш вермәк.
Һ а з и р у н—һазыр оланлар.
Һ а ј ы м—мат, һејран галан.
Һ а к ә з ә—һабелә, һәмчинин.
Һ а л а т (һ а л ә т) — һаллар, вәзијјәт.
Һ а л и—анлашылан; севилән.
Һ а л о н к и (в ә һ а л о н к и)—һалбуки, әслиндә.
Һ а с и д—пахыл.

һасилә-кәлам—сөзүн гысасы, хүласә.
һачәт—еһтијач; лазым олан шеј.
һејванијјәт—чәһаләт, наданлыг.
һеј'әт—көрүнүш, шәкил.
һеј'әти-тә'лимијјә—мәктәб шурасы, мүәллимләр һеј'әти.
һәвадис—һадисәләр.
һәвәснак—һәвәсли.
һәгаиг әда—һәгигәтчи, һәгигәт сөјләјән.
һәгбин—һәгигәти көрән, һагы көрән.
һәгга—һәгигәтән, доғрудан да.
һәгдадә—аллаһын вердији; не'мәти-һәгдадеји-руһаними з—һаггын бизә вермиш олдуғу мә'нәви не'мәт.
һәгтәала—бөјүк аллаһ.
һәдис—Мәһәммәдин вә ја имамларын ишләри вә дедикләри һаггында рәвајәт.
һәзар—мин; бә'д һәзар—мин (илдән) сонра.
һәзарә—бүлбүл.
һәзәр—горху; еjлә һәзәр—чәкин, горх.
һәзми-рабе'дән өтүрмәк—мәнимсәмәк.
һәким—философ, алим; һәкими-камил—камала јетишмиш, там инкишаф етмиш алим.
һәлавәт—ширинлик.
һәлакәт—һәлак олма.
һәмаваз—бир сәслә, хор шәклиндә.
һәмағуш—бир-биринә гучагламыш.
һәмана—шүбһәсиз, ајдындыр, будур.
һәмвар—һамар, дүз.
һәмгәм—сирдаш.
һәмдүлиллаһ—аллаһа шүкүр.
һәмијјәт—гејрәт, намуслулуг.
һәм'инан—биркә кедән, сувари јолдаш.
һәмкәлам—һәмсөһбәт.
һәмнишин олмаг—бир јердә отурмаг, һәмсөһбәт олмаг.
һәмсајә—гоншу.
һәмханә—бир евдә јашајанлар.
һәмчивар—гоншу.
һәмширә—бачы.
һәнзәл—ихтијары, ачы хијар.
һәнкам—вахт, заман.
һәнкамә—заман, бир һадисәнин баш вердији вахт.
һәнуз—һәлә, һәләлик.
һәрәмханә—сарај гадынларына мәхсус ев.
һәрәч—күнаһ, гәбаһәт.
һәрим—һәрәм еви.
һәрими—һәрәмханада јашајан, һәрәм әһли.
һәркиз—һеч вахт.
һәсәб—адамын дәјәри, өз гәдр-гијмәти; һәсәб вә нәсәб—өзү вә ата-бабалары.
һәчвку—һәчв јазан, һәчв дејән.
һәчәр—даш; Кә'бә диварында олан мәшһур гара даш.
һәшәм—халг, чамаат, тәбәә.

һидајәт—доғру јолу ахтарма.
һиј н—вахт, заман; һиј ни-зәвал—мәһв олмаг вахты.
һикәмијјә—һикмәтә, фәлсәфәјә мәнсуб.
һикмәт'әда—чох мә'налы, һәкиманә, философанә.
һилал—ајпара.
һимајә—горума, горунма.
һиммәт—сә'ј, гејрәт; јардым.
һирз—тилсим.
һирман—мәһрумлуг, мәһрум олма.
һиссәдар—пај алан; бир ишдә иштирак едән.
һиссијјат—һиссләр, дујғулар.
һичаз—Әрәбистан јарымадасынын шимал-гәрби; мүсәлманларын зијарәткаһы. Мәккә вә Мәдинә шәһәрләринин олдуғу өлкә.
һөкмфәрма—һөкм сүрән.
һур—1. чәннәт гызлары, һуриләр; 2. күнәш.
һуријјәчаһ—һури кими көзәл, һуријә бәнзәр.
һушјар—хәбәрдар, ағыллы.
һүбб—севки, мәһәббәт.
һүда—һәгигәт јолу, доғру јол.
һүдус—баш вермә.
һүзнавәр—гәм кәтирән; хәбәри-һүзнавәр—кәдәрли хәбәр.
һүзни-јетиманә—јетимләрә мәхсус гәм, гүссә.
һүкәма—һәкимләр, философлар, алимләр.
һүма(j)—чәннәт гушу, дөвләт гушу.
һүррийјәтшүар—һүррийјәт севән.
һүсни-сијрәт—әхлаг көзәллији, гәлб тәмизлији.
һүсули-әмәл—арзуја чатма, мәгсәдә јетмә.
һүчумавәр—һүчумедичи; шиддәтлә ахыб кәлән.
һүччач—һачылар.
һүччәт (һөччәт)—сүбут, дәлил.

Ч

Чак етмәк—јармаг, јыртмаг.
Чак олмаг—јыртылмаг, јарылмаг.
Чар (чәһар)—дөрд; чар (чәһар) үнсүр—дөрд үнсүр: су, од, торпаг, һава.
Чарәсаз—чарә едән; чарәсази сүлһ олмаг—барышыға јол тапмаг.
Чарчәшм—дөрд көзлә, чох марагла.
Чешм—көз.
Чешмдашт—үмид бәсләнилән.
Чәрхи-чарум—көјүн дөрдүнчү тәбәгәси.
Чидә—тәртиб; чидә етдији—дүзәлтдији, тәртиб етдији.
Чирәзәбан—көзәл данышан, ити дилли.
Чөһрә—үз, сима; чөһреји-сијаһ—гара үз; алчаг адам.
Чөһрәнүма—үзүнү көстәрән, көрүнән.
Чу—еләки; чу Кавус көрдү—елә ки, Кавус көрдү...
Чү—о заман ки, елә ки.
Чүн—чүнки.

Ч

Ч а—јер, мəкан.
Ч а в и д а н и—әдәби, даими.
Ч а д ә—јол, бөјүк јол, проспект.
Ч а и з ә ч у л у г—шаирин биринә тәгдим етдији ше'р мүгабилиндә. пул вә ја шеј истәмәси.
Ч а ј—јер.
Ч а ј к и р—јеринә дүшән, тә'сир бағышлајан.
Ч а м—гәдәһ, пијалә.
Ч а м ә—палтар, либас.
Ч а м и ' - ш ә р и ф—бөјүк мәсчид.
Ч а н к ү д а з—әзаб веричи, үрәк јандырычы.
Ч а н с у з—үрәк јандыран.
Ч а н ф и ш а н—фәдакар, чанындан кечән.
Ч а р и—ахан, чәрәјан едән.
Ч а һ—мәнсәб, рүтбә.
Ч е ј ш—орду, гошун.
Ч ә в а б ә н—чаваб олараг.
Ч ә в а н м ә р д—кәрәмли, сәхавәтли; аличәнаб.
Ч ә в а л—чох фәал.
Ч ә д и д—јени, тәзә.
Ч ә з и л—бол, чох; ә ч р и - ч ә з и л—бөјүк мүкафат.
Ч ә л и л—бөјүк, чәлаллы, јүксәк, зәнкин; л и с а н и - ч ә л и л и - ә р ә б—әрәбин зәнкин дили.
Ч ә л и л ә—чәлаллы, бөјүк.
Ч ә м а д—чансыз чисим, шеј.
Ч ә м а д а т — чансыз чисимләр, газ вә мајеләрдән башга чансыз шејләр.
Ч ә м и л ә—көзәл.
Ч ә м и ' ү л ч и һ а т—һәр тәрәфдән, һәр чәһәтдән.
Ч ә м ' а в ә р л и к е т м ә—јығма, јығыб топлама.
Ч ә м ' и ј ј ә т—топлама, чәм етмә, јығма; ч ә м ' и ј ј ә т и-ә с г ә л—мүхәлләфат, ев шејләри топлама.
Ч ә м и л—көзәл.
Ч ә н к—дава.
Ч ә н к ә л—мешә.
Ч ә н к ч у—һәрбчи, мүһарибә тәрәфдары.
Ч ә н н ә т м ә к а н—јери чәннәтдә олан, чәннәтлик.
Ч ә н н ә т р ү х—чох көзәл үзлү, дилбәр јанаглы.
Ч ә р а һ ә т—јаралылыг, јара.
Ч ә р ә ј а н е т м ә—ахма, сел, су ахыны.
Ч ә р и д ә—гәзет; ч ә р и д е ј и - ө в м и ј ј ә—күндәлик гәзет.
Ч ә һ а л ә т к а р а н ә—чаһилчәсинә, наданчасына.
Ч ә һ а н б и н—дүнјакөрмүш, тәчрүбәли.
Ч ә һ а н д а р—дүнјаја саһиб олан, бөјүк һөкмдар.
Ч ә һ а н д и д ә—дүнјакөрмүш, тәчрүбәли.
Ч ә һ а н н ү м а—дүнјаны көстәрән; а ј и н е ј и-ч ә һ а н н ү м а—һәр јери көстәрән күзкү.
Ч ә һ и м—чәһәннәм.
Ч ә ш н—бајрам, шадјаналыг, тәнтәнә.

Ч и в а р—гоншу, јахын јер.
Ч и д д—чалышыб чабалама, чәһд вә сә'ј етмә.
Ч и л в ә—дилбәрчәсинә наз вә һәрәкәт; көрүнмә, парлама.
Ч и н а н—чәннәт, бећишт.
Ч и с м а н и—мадди; е һ т и ј а ч а т и-ч и с м а н и ј ј ә—мадди еһтијачлар.
Ч ө в л а н—доланма, долашма, кәзмә, кедиб-кәлмә.
Ч ө в р—зүлм, чәбр, әзијјәт.
Ч у ш—дашма, чошуб дашма.
Ч ү м у д—донма, һәрәкәтсизлик.
Ч ү н б ү ш—тәрпәниш, һәрәкәт.
Ч ү н у н—дәлилик, мәчнунлуг; ашиглик.
Ч ү һ ә л а—чаһилләр, наданлар.

Ш

Ш а д а б—сулу, тәзә, тәравәтли.
Ш а д к а м—севинчли, фәрәһли.
Ш а д м а н о л м а г — севинмәк, фәрәһләнмәк
Ш а ј а н—лајигли, јарашан.
Ш а ј е '—јајылма, кәзишмә, долашма.
Ш а и г—һәвәскар, шөвглү, бәрк арзу едән.
Ш а к и—шикајәтчи.
Ш а к и р—шүкр едән, разы олан.
Ш а к и р а н—шүкр едәнләр.
Ш а м — ахшам.
Ш а м и л о л м а г—аид олмаг, әһатә етмәк.
Ш а н ә—дараг.
Ш а һ б а з—шаһин, гызыл гуш; *мәч.* гәһрәман, игид адам
Ш а һ ә н ш а һ—шаһлар шаһы.
Ш а һ и н ш и к а р—шаһин овлајан.
Ш а һ р а һ—бөјүк, кениш јол.
Ш е ј д а—дәли, ешг дәлиси.
Ш е ј т ә н ә т—шејтанлыг, һијлә, фәсад, фитнәкарлыг.
Ш е ш д ә р—нәрдин алты ханасы.
Ш ә б—кечә; ш ә б и-ј ә ' с—гәм кечәси.
Ш ә б а н ә—кечәјә мәнсуб.
Ш ә б и с т а н—кечә кәзинтиси; ч ә м а ә т и-ш ә б и с т а н—кечә кәзинтисинә чыхмыш адамлар; һәрәмханалар.
Ш ә б и һ—бәнзәјән, охшајан.
Ш ә б п ә р ә т ә б ' а н—јараса тәбиәтлиләр.
Ш ә в в а л—әрәб гәмәри ајларынын онунчусу, шәввал ајы.
Ш ә д а и д—шиддәтли.
Ш ә к в а—шикајәт, һаггыны тәләб етмә.
Ш ә к и б а — сәбр едән; сәбрлилик.
Ш ә м а т ә т—өзкәнин бәдбәхтлијинә севинмә, бәдхаһлыг.
Ш ә м '—шам.
Ш ә р а к ә т—шәриклик, ортаглыг.
Ш ә р а р ә—гығылчым.
Ш ә р ә ф ј а б—шәрәфли.
Ш ә р и ф—шәрәфли, чох һөрмәтли.

Шәр'—шәриәт, ислам ганунлары.
Шәр'ән—шәриәт илә, шәриәт гануну үзрә.
Шәтва—гыша мәхсус.
Шәтрәнч—шаhмат.
Шәфиг—шәфгәти.
Шәhан—шаhлар.
Шәhбаз—гызыл гуш.
Шәhидан—шәhидләр.
Шәhидә—шәhид олмуш, мәhв олмуш гадын вә ја гыз.
Шәhир—шөhрәт газанмыш, мәшhур.
Шәhла—ала; түнд мави; дидеји-шәhла—ала көз, ала көзләр.
Шәhријар — шаh, hөкмдар; шәhријари-hүрријјәт — азадлыг падшаhы.
Шә'н—ләјагәт, hејсијјәт.
Шә'рбафханә—тохучулуг е'малатханасы.
Шиар—әламәт, нишан, фәргләндиричи чәhәт.
Шиведи-матәм—јас hавасы, матәм hалы.
Шигат—иттифагсызлыг, ајрылыг; ихтилаф.
Шикар—ов.
Шикәстә-бәстә—сынмыш, истифадәјә јарамајан.
Шикәстәрәгәм—шикәстә хәтти илә јазан; гырыг јазан, јахшы јаза билмәјән.
Ширванијан—ширванлылар.
Ширдил—аслан үрәкли.
Ширкәт—шәрик олма, ортаглыг, ширкәти-өвнија — јохсуллара јардым чәмијјәти.
Шита—гыш.
Шитаб—тәләсмә.
Шитабан—јүјүрән, сүр'әтлә кедән.
Шөвкәт—әзәмәт, бөјүклүк.
Шум — уғурсуз, нәhс, мәш'ум.
Шуридә—ашиг, мүбтәла, мәфтун; пәришан.
Шуру шәр—мә'рәкә, говға.
Шүғл—иш.
Шүәра—шаирләр.
Шүкран—миннәтдарлыг, тәшәккүр едичи.
Шүкуфә—чичәк.
Шүру' етмәк—башламаг, киришмәк.
Шүhуд — көзлә көрүнән аләм, дүнја; әрсеји-шүhуд—дүнја мејданы.

ӘЛИФБА КӨСТӘРИЧИЛӘРИ

а) *Тарихи шәхс адлары*

Аббас аға—II, 155.
Абдулла Чөвдәт — III, 26.
Ағајев, Әһмәдбәј — III, 186.
Архимед — II, 86.
Атабәј Ә'зәм (Мирзә Әләскәр хан)—I, 94, 128.
Бағырхан — II, 84.
Бүнјадзадә, Дадаш — II, 176.
Бүнјадзадә, Чәфәр — II, 176.
Вамбери, Армини — II, 117.
Вәзиров, Нәчәфбәј—III, 160, 162.
Вәзиров, Һашымбәј — II, 57.
Вилһелм II — II, 122.
Воронсов-Дашков — III, 160, 183.
Гандәмиров — III, 230
Гаспарјанс — III, 229, 230—231.
Гәмкүсар, Әлигулу — II, 136.
Гәнизадә, Султан Мәчид — II, 183; III, 163, 218, 219, 221, 222, 224
Голошапов — III, 161.
Дара — II, 35.
Дараб Мирза — III, 139.
Дрепер, Чон Уилјам — II, 156.
Ејнүддөвлә — I, 194; II, 123.
Әбдүләзиз (Әзиз Шәриф) — III, 227.
Әбдүлхалыг әфәнди Әфәндизадә — II, 171; III, 223.
Әли нәччар (Хагани Ширванинин атасы) — III, 214.
Әлијев, Мирзәаға — II, 142.
Әнвәри — III, 140.
Әрәсзадә, Молла Мәһәммәдтағы — II, 175.
Әһәд хан — II, 35.
Әһмәд Мидһәт — II, 156.
Әшрәф — II, 142; III, 186.
Зәрдаби, Һәсәнбәј Мәликов — II, 183; III, 15, 34, 148.
Зилли-Султан — I, 223—224; II, 111, 113, 116, 121.
Зүлфүгар Ширвани — II, 183.
Илдырым Бајезид — I, 116.
Искәндәр — III, 107.
Јефрем хан — I, 220; II, 84.

Јәғма — III, 140.
Камил паша — I, 210.
Камиран мирзә — II, 121.
Көвһәр ханым — II, 138.
Леонтијев — III, 174, 178.
Маһмудбәјов, Маһмудбәј — II, 183, III, 222, 231.
Маһмудбәјов, Һәбибәј — II, 183.
Меншиков — II, 165.
Меһди — II, 133.
Меһдибәј Һачынски — III, 231.
Меһмандаров, Кәримбәј — III, 163, 164, 167.
Мәлик шаһ — I, 115.
Мәликүл-Мүтәкәллимин — I, 196.
Мәнучеһр — III, 213.
Мәһәммәд (пејғәмбәр) — III, 176.
Мәһәммәдәли шаһ — I, 173, 198, 209—210, 217, 219—220, 225; II, 66, 116—117, 118, 121, 147, 150, 154, 157—158, 163, 173; III, 25, 226.
Мир Һашым — I, 172, 186—187.
Мирзә Әбүлһәсән хан — I, 128.
Мирзә Әли Әкбәр — I, 171.
Мирзә Һүсејн — I, 69.
Мирзә Чавад — I, 69.
Мирзә Чаһанкир хан — I, 196.
Мирзә Чәлил (Чәлил Мәммәдгулузадә) — III, 227, 229, 230—231.
Молла Гәвам — II, 82.
Молла Нәсрәддин (мәшһур ләтифә устасы) — III, 104, 112.
Молла Сәлам — II, 82.
Молла Һачыбаба — II, 82.
Мүзәффәрәддин шаһ—III, 24—25, 190—191.
Мухбирүссәлтәнә — II, 149, 163.
Надир шаһ — I, 116.
Насирүлмүлк — II, 147—148.
Не'манзадә, Өмәр Фаиг — I, 130; II, 161; III, 227.
Нәсрәддин шаһ — II, 35.
Нәф'и — II, 142.
Оручәлијев, Әличаббар — III, 162—163.
Остроумов — II, 165.
Өмәр — III, 208.
Рајевски — II, 140.
Рәһим хан — II, 164.
Рәшидүлмүлк — II, 174.
Рудников — III, 227.
Сејид Әзим Ширвани — II, 183; III, 8, 10, 34.
Сә'ди — I, 222; II, 174.
Сәмәдов, Һачы Әбдүррәһим — III, 226.
Сәмсам — II, 84.
Сәрдар Баһадыр — II, 84.
Сәрдар Әсәд — I, 220, 225.
Сәттархан — I, 187, 192—194, II, 84; III, 43—44.
Сәһһәт, Аббас (Аббасгулу Меһдизадә) — III, 186, 197, 229, 230.
Сидгизадә, Мәммәдәли — III, 227.

Сипәһдар — I, 220, 225; II, 70, 84, 86.
Сөһбан Ваил—III, 138.
Султан Әбдүлһәмид II — I, 222, 225; II, 62, 119, 154.
Султан Сәлим — I, 116.
Тејмур, Тејмурләнк — I, 116.
Тәгизадә — I, 225.
Тохтамыш хан — I, 116.
Туманов — II, 130.
Үнсизадә, Сәид — II, 183.
Фатимә (Фатимеји-Зәһра) — III, 29.
Фәзлуллаһ — I, 172, 225.
Фиридунбәј Көчәрли — III, 218, 221.
Фјодоров — III, 160, 165, 177, 182, 188, 190—191, 203.
Фүзули — I, 225; III, 65—66.
Хагани Ширвани — II, 183; III, 140, 213—214.
Хәдичә ханым Әлибәјова — II, 171.
Һачы Әбдүлмәчид әфәнди — III, 36, 155—156, 190, 197—198.
Һачы Мирзә Һәсән — I, 172.
Һәмидә ханым Мәммәдгулузадә — III, 66, 229, 230.
Һутенберг, Иоһанн—III, 50.
Һүсејн (имам) — III, 14.
Һүсејн әфәнди Гајыбов — II, 171.
Һүсејн Кәмал — II, 87.
Чакәр — II, 153.
Чинкизхан — I, 115; II, 150.
Шапшал — I, 225.
Шаһ Исмајыл — I, 116.
Шаһтахтлы Мәһәммәд аға—III, 17.
Шејх Мәһәммәд Әбдә — III, 135.
Шејхәли аға Ширвани — III, 153.
Шејхзадә, Һафиз әфәнди — II, 138, 184.
Шекспир, Вилјам — II, 187.
Шәрифзадә, Гурбанәли—III, 227.

б) *Тарихи-әфсанәви шәхс адлары*

Адәм — II, 139; III, 73.
Азәр (Ибраһимхәлил пејғәмбәрин атасы) — III, 7.
Габил — II, 145.
Гарун — II, 96.
Губад — I, 214.
Әбрәһә — I, 186.
Әфрасијаб — III, 124.
Әһримән — III, 79.
Зәрдүшт — II, 189.
Зөһһак — II, 150; III, 43, 77.
Иса (Мәсиһ) — III, 83, 138.
Јусиф — III, 13, 224.
Кејкавус — III, 123—133.
Кив—III, 122—123.
Лејли—I, 105; II, 143; III, 74.

Меһди (имам) — II, 133.
Мәрјәм — I, 140.
Мәчнун (Гејс) — I, 103; II, 143; III, 74.
Нәмруд — I, 95; II, 158.
Нуһ — I, 143; III, 35.
Рустәми-Зал — I, 39, 110, 161, 168, 192; III, 124—127.
Сијавуш (Сијавәхш) — III, 124—134.
Сүлејман — III, 65, 79.
Тус — III, 122, 123.
Фәрһад — III, 14.
Хәлилүллаһ — II, 134—135; III, 7.
Һабил — II, 145.
Һарут — III, 81.
Чәм (Чәмшид) — I, 214; II, 189; III, 133.
Шәддад — II, 150.
Ширин — III, 14.

в) *Кизли имзалар*

Башыгапазлы — I, 56.
Бидәрдү гәм — I, 56.
Бириси — II, 90.
Гыздырмалы — I, 50, 56.
Диданәм — I, 56.
Коп-коп — I, 55—56.
Лаглагы — I, 50, 95.
Мәшәди Сижимгулу — I, 153.
Мозалан — I, 50, 56.
Молла Нәсрәддин — I, 40, 102, 155; II, 194; III, 148
Низәдар — II, 160.
Сыртыг — I, 50.
Тәшнәләб — I, 56.
Һејвәрә — II, 159—160.
Һоп-һоп — I, 50, 54, 56, 58, 60.

г) *Намә'лум шәхс адлары*

Абдуллајев — III, 169, 174, 188.
Ағабаба Садыгов — III, 198.
Аға Иса бәј — III, 211.
Ағалар Ибад оғлу — III, 206.
Ағалар бәј Һүсејнбәјов—III, 162.
Аға Кәрим — III, 158.
Аға Мир Меһди аға — III, 190.
Аға Нәчәф Јәһјајев — III, 164, 167, 174.
Аға Һәсән Күләһмәдов — III, 197.
Аға Һүсејн Нәзәров — III, 197.
Афанасјевски — III, 180.
Вејисов — III. 174.
Гәзәнфәр Мәһәррәмов — III, 198
Г. М. Шнејдер — III, 166.

Гулам Абдуллајев — III, 163.
Гуламһүсејн — III, 184.
Гуришингов — III, 185.
Долјов — III, 174.
Әбдүләһәд Искәндәров — III, 189.
Әләкбәрбәј Ашуров — III, 185.
Әлибәј Назир Һүсејнбәјов — III, 163.
Әлигулу — III, 46.
Әлиәвсәт — III, 211.
Әһмәд Султан Әсәд оғлу — III, 192.
Зивәрбәј Һәмидбәјов — III, 174.
Идрис — III, 177.
Исмајылов — III, 162.
Исмајыл Һачы Султан оғлу — III, 184.
Јусифбәј Султанов — III, 180.
Казым Абдуллајев — III, 162.
Кәрбәлајы Казым Күләһмәдов — III, 164.
Кәрбәлајы Нуру Кәрбәлајы Зејнал оғлу — III, 181.
Кәрбәлајы Һүсејн Нәчәфов — III, 205.
Мамај — III, 182.
Меликов — III, 190.
Мәһәммәд — III, 211.
Мәһәммәдов — III, 162.
Мәһәммәдтәги — III, 222.
Мәшәди Ағаһүсејн Мәшәди Гәдир оғлу — III, 181.
Мәшәди Әһмәд — III, 211.
Мәшәди Әбдүләзиз — III, 211.
Мәшәди Әбдүләли Абдуллајев — III, 164.
Мәшәди Мәһәммәд Садыг Күләһмәдов — III, 211.
Мәшәди Нәчәф Садыгов — III, 163.
Мәшәди Сәфтәр Гурбанов — III, 164.
Мәшәди Султан Мустафајев — III, 174.
Мәшәди Һәмид — III, 211.
Мир Бағыр — III, 190.
Мирзә Мәһәммәдтәги Әлијев — III, 169.
Мир Меһди аға — III, 164.
Мустафајев — III, 162.
Надожин — III, 188.
Новруз Кәрбәлајы Әзиз оғлу — III, 182.
Нуру — III, 177.
Садај — III, 206.
Сетраг Јеғанов — III, 188.
Сәлман — III, 168.
Сәфәрәлијев — III, 162.
Султанбәј Тәрланбәјов — III, 166, 177.
Тер-Аванесов—III, 174.
Тертет оғлу—III, 180.
Хәлилүллаһ — III, 211.
Хәлилүллаһ Әһмәдов — III, 199.
Һачы Ағаәли Искәндәров — III, 167.
Һачы Микајыл оғланлары — III, 181.

һачы Молла Әбдүлсәлам — III, 191.
һачы Тејмур — III, 211.
һәмид Мәшәди Әһмәд оғлу — III, 158.
һәсәнәли Бәдир оғлу — III, 180.
һүсејнбәј һүсејнбәјов—III, 163.
Чернышев — III, 166.
Чаббар һүсејнов — III, 163.
Чәбрајылов — III, 162.
Ширәлибәј Ширәлибәјов — III, 163.

г) *Гәзет вә журнал адлары*

«Бәһлул» — I, 121; III, 146, 217.
«Бүрһани-тәрәгги» — I, 110; III, 146.
«Дәбистан» — I, 110.
«Дин вә мәишәт» — III, 147.
«Әбрар» — I, 202.
«Әхбар» — I, 202.
«Әһрар» — I, 202.
«Зәнбур» — II, 17, 72; III, 225.
«Иран-е ноу» — III, 138.
«Иршад» — I, 110, 154; III, 146, 148, 173, 180, 186—187, 190, 226.
«Ишыг» — II, 171.
«Кәшкүл» — II, 183.
«Мәчлис» — III, 137.
«Молла Нәсрәддин» — I, 125, 126, 127, 138, 147, 155, 170, 196, 198, 230, 233—234; II, 24, 59, 171, 177; III, 145.
«Һаје-Фраје-Прес» — II, 116.
«Ничат» — II, 51.
«Рәһбәр» — I, 110; II, 183.
«Сәда» — II, 57, 80, 90, 176.
«Сури-Исрафил» — I, 196.
«Тазә һәјат» — III, 223.
«Тәкамүл» — I, 110.
«Тәрчүман» — II, 96.
«Тәрчүмани-һәгигәт» — II, 119.
«Үлфәт» — I, 110.
«һәјат» — I, 55, 59—60; III, 172, 177.
«һәмијјәт» — I, 110.
«Шәрги-Рус» — III, 17—18.

СӘРЛӨВҺӘЛӘР КӨСТӘРИЧИСИ

А

Аббас аға дејир ки (*«Чан вериб милләтә, али, әбәди нам алыр-рыз»*) — II, 155.
Абдулла Чөвдәтин әш'арыны тәхмис (*«Әчәб, кәшфи-нигаб етмәзми јарым руји-зибадән»*) — III, 26.
[Августун 3-дә Саламовларын евиндә...] — III, 162.
Авропада Мәмдәлинин ешгбазлығы (*«Мәмдәли: Рәһм ет мәнә, чан мадмазел!»*) — II, 157.
Ағачларын бәһси (*«Алма, палыд, шам ағачы һал илә»*)—III, 94.
[Агладыгча киши гејрәтсиз олур] — II, 167.
Ағлашма (*«Нә рәвадыр әгнијәләр баха ач галанә, ја рәб!»*)— I, 88.
[Адәми адәм ејләјән парадыр] — I, 229.
[Адәтимиз даш или дә'ва күнү] — I, 63.
Азарлы кәндчи (*«Хәстә олмушду бир нәфәр деһган»*) — III, 109.
[Ај нәнә, бир гырмызы саггал киши!] — I, 167.
Ај һарај! (*«Ај һарај, бир нечә шаир, нечә шаир кимиләр»*) — I, 157.
Ај чан!.. (*«Мүфтинин рә'ји илә кәшфи-вүчуһи-нисван»*)—II, 161.
Ај чан! ај чан!.. (*«Дүшдү бүтүн гәзетләр һөрмәтдән, ај чан! ај чан!..»*) — II, 82.
[Алданмарам ки, доғрудур ајинин. еј әму!] — I, 146.
Алманија императору Вилһелм дејир ки (*«Мөһтәрәм иранлылар, сиздән тәманнамыз будур»*) — II, 122.
[Алтмыш иллик өмрүм олду сәндә бәрбад, Әрдәбил!] — II, 19.
[Амалымыз, әфкарымыз ифнаји-вәтәндир] — I, 85
Амма, милләт а!... (*«Молдајы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..»*) — II, 84.
Аналар бәзәји (*«Бәзәк, бәзәк ки, дејирләр, чәваһират дејил»*) — III, 60.
Аналар бәзәји (*«Кәр олса нисадә елмү ирфан»*) — III, 59.
Арзу (*«Нә дәрс олајды, нә мәктәб, нә елмү сән'әт олајды!»*) — I, 196.
[Аризи-гәмләр әлиндән үрәјим шишмиш иди] — III, 68.
[Ариф чалышыр ки, милләт азад олсун] — II, 56.
Артыг алыб, әскик сатан тачир (*«Бир нәфәр тачир өз дүканында»*)—III, 114.
[Асудәлик бу саәт јердән көјә чәһанда] — II, 34.

Ата нәсиһәти (*«Бәсдир, еј оғул, бош јерә бу елмә чалышма»*) — I, 51.
Ах!.. (*«Ах!.. нечә кеф чәкмәли әјјам иди»*) — I, 179.
[Ахшам олчаг ученикләр һәрә бир мадмазелин] — II, 105.
[Аһ ејләдијим нәш'еји-гәлјанын үчүндүр] — I, 53.
[Ачылдыгча сәнин сүбһүн, мәним дә һөрмәтим артыр] — I, 181.

Б

[Бабам сүнни, нәнәм шиә, дүрәк мән] — II, 191.
Бајрам төһфәси (*«Еј төкән моллаларын камына шәрбәт, новруз!»*) — II, 186.
Бакы пәһливанларына (*«Көнлүм буланыр кучәдә чевланыны көрчәк»*) — I, 61.
Бакы фә'ләләринә (*«Бу чәрхи-фәләк тәрсинә дөвран едир инди»*) — I, 42.
Бакыда бир кәнддә мүһавирә (*«Кәндчи: Денилир «елм охујун» сөзләри һәр анда бизә»!)* — II, 73.
Бакыда Шамахы јолундакы һәбсханәнин габағында охунан нөвһәдир (*«Аста-аста, еј һачы, изһар олур хәлвәтдәки»*)—II, 128.
Бакылы дејир ки (*«Рәмәзан ејдинин ичрасыны һәрчәнд бизә»*)— II, 93.
Бакылылар дејирләр ки (*«Шамахылылар кими ишсиз, кифајәсиз дејилиз»*) — II, 101.
Балача сәһнә (*«Сәд шүкр ки, олду нур-баран»*) — II, 178.
Баракаллаһ (*«Сән беләсәнмиш, балам, ај баракаллаһ сәнә!»*)— I, 149.
Барышналара даир (*«Еј күл, нә әчәб силсилеји-мүшки-тәрин вар»*) — I, 57.
[Баһардан ики ај јарым кечир...] — III, 210.
[Башга милләтдән һүгугун алмаг үчүн һәр заман] — II, 64.
[Бә'зи јерләрдә тәсадүф олунур аша, әтә!] — I, 120.
[Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр ејлә!] — II, 36.
Бәнзәтмә (*«Севдаји-мәвәддәтдән»*) — III, 55.
[Бәс дејилмиш бунча Меһдиләр хуручи, инди дә] — II, 133.
Бәхтәвәр (*«Оғлумуз, ај Хансәнәм, бир јекә пәлван имиш!»*)— I, 161.
Бизә нә?! (*«Кәр бу ил хәлги тәбаһ етди киранлыг, бизә нә?!)*— I, 147.
[Бизи алдатма, хачә, һәр сөзүнә] — II, 54.
Бизим һачы дејир ки (*«Әл'әман артыг оручдан, әл'әман!»*) — II, 88.
[Билдир еһјаји-Сәмәргәнд етди Иран тачири] — II, 137.
[Билмәм нә көрүбдүр бизим оғлан охумагдан?!] — I, 38.
[Бимәрһәмәт ә'јанларына шүкр, худаја!] — I, 137.
[Бир бәһанә әлдә үнван етмәли бундан сора!] — I, 199.
[Бир бөлүк бошбоғазыг, һејвәрәлик адәтимиз] — II, 30.
Бир дәстә күл (*«Иранлы дејир ки, әдл илә дад олсун»*) — II, 68.
[Бир әэмдә сәбат едәмәз әһли-еһтијач] — III, 53.
[Бир илдән зијадә вәгтдән бәри...] — III, 155.
Бир күл (*«Ваиз ки, чыхар минбәрә, һеј пуфләр оду»*) — II, 81.
Бир мәчлисдә он ики кишинин сөһбәти (*«Вәкил: Һәгсизә һәгли дејиб, бир чох күнаһа батмышам»*) — I, 33.
[Бир мүдирин ки, кечмәјә голуна] — II, 80.
[Бир чибимдә әскинасым, бир чибимдә ағ манат] — I, 156.
[Бу ахыр вәгтләрдә Шамахыдан...] — III, 205.
Бу бојда!.. (*«Нәдир олур бу чочуглар әјан бу бојда, бу бојда?»*) — I, 185.
[Бу ил Шамахы әһли...] — III, 183.
[Бу күн Гафгазија мәмләкәтиндә...] — III, 157.
Бура сај! (*«Чәмаәт: Зилли-Султан, бура сај дөјдүрүб алдыглар ыны!»*) — I, 223.
[Бүтүн Авропада кәмјаб икән, амма Бакыда] — II, 172.

В

Вагнеји-јубилејкаранә (*«Кирдим јеримә башымда гијғу»*) — II, 182.
[Ваиз, гәләм әһлин нијә тәһгир едәјирсән?] — I, 226.
[Вај, вај! Нә јаман мүшкүлә дүшдү ишим, аллаһ!] — I, 90.
[Ваһ!.. бу имиш дәрси-үсули-чәдид?!] — I, 212.
Вермирәм а!.. (*«Мән өлүм, Молла, бизим Ханкишинин ганына бах»*) — I, 230.
[Вәгта ки, гопур бир евдә матәм] — I, 113.
[Вә'з етдијин инанды, сән амма инанмадын!] — II, 23.
[Вәсанти-мә'лумә илә е'мали-фикр...] — III, 207.
Вәфат хәбәри — III, 153.
[Виранә Шәмахидә мәнә кәнч тапылмаз] — III, 75.

Г

[Габыстан маһалында Әрәбшаһвердили...] — III, 184.
[Габла дәхи марфашыны, Мир Һашым!] — I, 186.
[Гарабағ давасы гәт'и хүсусунда...] — III, 160.
Гарға вә түлкү (*«Пендир ағзында бир гара гарға»*) — III, 97.
Гардашым Сәһһәт! — III, 229.
Гардашым Сәһһәт! — III. 230.
Гарынча (*«Көрдүләр бир гарынча бир мәләхи»*) — III, 103.
[Гафил јашамагданса көзәл кардыр өлмәк] — II, 146.
Гач, ат басды! (*«Гач, оғлан! Гач, ат басды! милләт кәлир!»*)— II, 43.
Гејрәт — III, 176.
[Гәдима Шамахы шәһәринин...] — III, 203.
[Гәзәтәләр төвгифини јалныз Сипәһдар әкмәјир] — II, 70.
[Гәминдә чәрхи-чарүмдән кечән фәрјаду аһим вар] — III, 83.
[Гәму мөһнәт фүзун олду] — I, 201.
[Гәрини-мәғфирәт гыл, ја илаһи] — III, 24.
[Гласны сечкисини гојду дум мүзакирәјә] — II, 100.
Гојма, кәлди! (*«Хандосту, аманды, гојма, кәлди!»*) — I, 175.
[Гојма кәлә, сагија, заһиди мејханәјә] — III, 73.
Горидә дусти-дирин вә бәрадәри-сәдагәтәјиним Султан Мәчид һүзури-шәрифләринә! — III, 219.

Гоpидә маарифпәрвәр Султан Мәчид Гәнизадә һүзурларынә!— III, 218.
Горхурам (*«Паји-пијадә дүшүрәм чөлләрә»*) — I, 118.
Гоча бағбан (*«Бир тағым кәнч јол кәнарындан»*) — III, 102.
Гочалар маршы (*«Бир гочајам чаг нәр кими јашарам»*)—II, 8.
Гочалыгдан шикајәт (*«Әфсус гочалдым, ағачым дүшдү әлимдән»*) — I, 41.
Гурбан бајрамы (*«Бајрам олчаг шөвкәтлиләр, шанлылар»*)— II, 134.
[Гурулубдур јенә мејдани-һәјаһаји-сүхән] — II, 142.

Д

[Даш гәлбли инсанлары нејләрдин, илаһи?!] — I, 141.
...Дејир (*«Ојлә сәнкиндир ки, әсгали-тәәссүбдән јүкүм»*) — II, 58.
[Дејирдик бир зәманлар биз кәмали-фәхрү һүммәтлә] — II, 78.
[Декабрын 31-чи күнү...] — III, 190.
[Дерләр, Иран күнбәкүндән хар олур, әлбәттә ки!] — II, 121.
[Дәрдим олдур ки, мәнә ариз олан дәрдләрин] — III, 52.
Дәрјада гәрг олан иранлыларын јетим балаларына тәсәлли (*«Ики јүз гәрг олан иранлыларын»*)—II, 132.
[Дәһр бир мүддәт олду мәнзилимиз] — III, 58.
Дилбәр (*«Еј дилбәранә тәрздә чөвлан едән чочуг»*)—I, 159.
Диләнчи дејир ки (*«Әл ачыб саил олмағын хошдур»*) — II, 102.
[Диндирир әср бизи,—динмәјириз] — II, 47.
Доғру (*«Доғру дејән олсајды јаланчы усанарды»*) — I, 158.
[Доғрудан да, Мәмдәли, гејрәт һәлал олсун сәнә!] — I, 217.
Дөрд дилли гырманч (*«Кәшфи-вәчһ етмәк дејил өврәтләрә шәр'ән һәрам»*) — II, 171.
Дрепер дејир ки (*«Елм олдуғу јердә оламаз динү дәјанәт»*) — II, 156.
[Дүн бир ешшәкхисал инсанә] — II, 72.
[Дүн јатыб Мир Һашымы рө'јадә кәрдүм, сөјләдим] — II, 57.
[Дүн охуркән бир мүдири-мәктәбин мәктубуну] — II, 65.
[Дүн чәһәннәм васфини заһиддән ејләрдим суал] — II, 51.

Е

[Еј анның ај, үзүн күнәш, еј гашларын кәман!] — I, 221.
[Еј вај ки, һејсијјәти-миллләт котүрүлдү!] — II, 21.
[Еј дил, аманды, сиррини биканә билмәсин!] — III, 80.
[Еј дилбәри-һүррријјәт, оландан бәри ашиг] — III, 54.
[Еј әзизим, хәләфим...] — I, 80.
[Еј мүсибәтзәдә диндашларым, етдикчә нәзәр] — III, 37.
[Еј он ки, үлуми-мәдәнидән хәбәрин вар] — I, 132.
[Еј пуллуларын сәфасы, новруз!] — II, 185.
[Еј фәләк, зүлмүн әјандыр...] — I, 74.
[Еј шух, јенә һәмдәм олуб какилә зүлфүн] — III, 81.
[Ејки куји шәрәфи-нәфс бе әдләсту бе чуд] — I, 95.
[Ејлә билирдим ки, дәхи сүбһ олуб] — I, 73.

Ејнүддөвләнин исте'фасындан долајы бәстә кирмәк истәјән Теһран тачирани-гејрәтмәнданәләринә (*«Бәстә игдам ејләјин, еј тачирани-мө'тәбәр!»*) — II, 123.
[Ел чәкир намымы мин лә'нәт илә] — II, 162.
Елмә тәрғиб (*«Елмин иззәти пајидар олур»*) — III, 90.
[Етди бу фәләк һәр кәсә бир төвр јаманлыг] — I, 46.
[Е'тила етдикчә, дерләр, јүксәјә тәјјарәләр] — II, 91.
Ешидириз ки (*«О зәмандан ки, Рәһим хан јетишиб Тәбризә»*) — II, 164.

Ә

Ә. Гәмкүсар бәрадәримә чаваб (*«Тәһвили-ибарәт» сөзүнү «тәрчүмә» ганмаг»*) — II, 136.
Әгвале һәкимане (*«Әз «Сәда» гареин безар ајәд»*) — II, 176.
Әгвали-һикәмијјәдән мүгтәбис бир мәнзум (*«Көнүл, ол талиби-һикмәт,—о һикмәт ким, һәгигәтдир»*) — III, 49.
Әзраилин исте'фасы (*«Әзраил әрз едәрәк сөјләди: «Еј рәббинәм...»*) — II, 166.
Эксимә (*«Заһидин эксимә дүшчәк нәзәри-худбини»*) — II, 48.
[Әл'әман, сәркәш олуб...] — I, 71.
[Әлминнәтү-лиллаһ ки, «Дәбистан» да гапанды!] — I, 110.
[Әлһәзәр, гојма баха эксимә заһид ки, онун...] — II, 69.
Әнин (*«Учдун, еј руһи-пурфүтуһи-Һәсән!»*) — III, 34.
Әрдәбил һакими Рәшидүлмүлкә (*«Еј голчомаг, әлсизләрә чох ејләмә азар»*) — II, 174.
Әһвалпүрсанлыг јахуд гонушма (*«—Нә хәбәр вар, мәшәди?»*) — II, 23.
[Әһли-Иранда, паһ оғлан, јенә һүммәт көрүнүр] — II, 49.
[Әчдадына чәкди, пәдәрин мүтләг унутду] — II, 150.
[Әшһәдү биллаһи әлијјүл әзим] — II, 188.

З

[Заһид өлмәкдән габаг мәгсудинә чатмаг диләр] — II, 5.
[Заһида, кәл сојунаг бир кәрә палтарымызы] — I, 191.
Заһидләрә (*«Ач дилини, јум көзүнү, заһида»*) — II, 142
Зәман нә истәјир? Амма биз...—III, 194.
[Зилли-Султана, амандыр, вермәјин Ирана јол] — II, 113.

И

[Идракдир мүсибәтә мизан, әвәт, әвәт] — III, 51.
[Ијирми једди август, Бакы...] — III, 169.
Ики чаваблара бир чаваб (*«Лоғалашыб, а көрмәмиш, чох да белә фырылдама!»*)—I, 128.
Илтиһаби-тәәссүратымдан јенә бир шө'леји-чәһансузум (*«Әл'әман, еј шаһи-Јәсриб мәдфәну Мәкки вәтән»*)—III, 31.
Интеликентләр дејир ки (*«Дејирик һаләти-тәһсилдә: милләт! милләт!»*) — II, 95.
Иранлылар дејир ки (*«Бунча гејрәт ки, биз етдик вәтән уғрунда бу күн»*) — II, 97.

Искәндәр вә фәгир (*«Күн өнүндә бир ачизү мүзтәр»*) — III, 107.
[Истәрәм өлмәји мән, лејк гачыр мәндән әчәл] — III, 67.
[Истәсән көнлүм кими зүлфүн пәришан олмасын] — III, 79.
Истигбал бизимдир (*«Јетәр, чаным, чәкил кет, етмә чох тәбхири-һүррријјәт!»*) — I, 203.
Истигбалымыз лағлағдыр (*«Инанмам, сөјләмә артыг ки, фејзабад олур аләм»*) — I, 177.
Ифтардан бир көфтәр, ја мәчмуәдән бир ләгмә (*«Атмыш нигаби-һүснин мәчмуәји-тәванкәр»*) — I, 135.
[Иштә бир һеј'әти-тәһриријјә] — II, 141.

Ј

Јадикар — III, 148.
Јаз күнләри (*«Кәл, кәл, а јаз күнләри!»*) — III, 93.
Јаланчы чобан (*«Бир чобан бир күн етди дағда һарај»*) — III, 116.
[Јанварын 24-дә кечә саат...] — III, 192.
[Јатмысан, Молла әму, күрчүләр ичрә һәлә сән!]—II, 59.
[Јашадыгча хәрабә Ширванда]—III, 45.
[Јашамаг истәр исәк сырф әвам олмалыјыз!] — I, 227.
[Јылдырымлар јағса көјдән титрәмәз руһум мәним] — II, 53.
[— Јолдашым, јатмышмысан?] — II, 63.
Јох, јазмарам! (*«Молла дајы, чох бәрк дашыр газанын!..»*) — I, 223.
Јуху (*«Һејвәрә, еј мүдири-әһлц-фүсун»*) — II, 159.

К

Кәндли дејир ки (*«Бакыда нафиз икән әллидән артыг үләма»*)— II, 92.
[Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!] — II, 6.
[Кимдир ариф? — дејә сордум, дедиләр әсрә көрә] — II, 76.
Киши (*«Дурма, јыхыл јат һәлә, Фаһрат киши!»*) — I, 190.
[Күјини хунабеји-чешмимлә нәмнак ејләрәм]—III, 77.
Күпәкирән гарынын гызлара нәсиһәти (*«Гары нәнәнин сөзләрини санма чәрәндир»*) — I, 64.
[Күрд чалдыгча бору чинкәнә ојнар, дерләр] — II, 52.
[Күрдәмир маһалында Гарасаггаллы кәндиндән...]—III, 168.

Ҝ

Ҝавур гызы (*«Билмәм нә чарә ејләјим, ај Молла Нәсрәддин»*)— I, 170.
[Ҝәр истәсән ки, фитнеји-аләм ојанмасын] — III, 78.
[Ҝәрчи пәрваз етди ајроплан дүнјаны бир гуш кими] — II, 104.
Ҝилеј јахуд уму-күсү (*«Ҝет-ҝедә, «Зәнбур» аға, сән дә чашырсан дејәсән?!»*) — II, 17.
[Ҝөрдүм нечә дәстә тазә ҝүлләр]—III, 121.
[Ҝөрүнчә шәхс бир әрбаби-сәрвәтин үзүнү]—II, 46.

«Ҝүлүстан»и-Сә'дидән бир һекајеји-мәнзумәјә бәнзәтмә (*«Јеки порсид әз он шаһ кештә фәрзәнд»*) — I, 222.
[Ҝүндә үч кағызы, беш копјаны имза едәрәк] — II, 140.

Л

...Лам дејир ки (*«Шејхүл-исламләрин, мүфтији-исламләрин»*) — II, 139.
Лејли-Мәчнун (*«Еј дөвләтимин зәвалы оғлум!»*) — I, 105.
Ләббејк ичабәт — III, 186.
[Лә'нәт сәнә, еј чәһл, нә бидад едијорсан!] — II, 145.
Ләффазлыг (*«Мәчлис» гәзетәсиндән тәрчүмә*) — III, 137.

М

Маарифпәрвәри-мөһтәрәм Султан Мәчид Гәнизадә һүзури-алиләринә! — III, 222.
[Мадам ки, һамијани-зүлмәт] — I, 152.
[Маһи-Кән'анын батыб, еј пири-Кән'ан, гәм јемә!] — I, 40.
[Маһи-рәмәзандыр, јенә мејдан да бизимдир!] — I, 183.
Меншиков дејир ки (*«Мәктәбә дүшмән олан бә'з мүгәддәс (?) үләма»*) — II, 165.
[Мәзлумлуг едиб башлама фәрјадә, әкинчи!] — I, 108.
Мәктәб ушагларына төһфә (*«Доғар инсан ата очағында»*) — III, 98.
Мәктәб шакирдләринә төһфә (*«Еј ушаглар, ушаглыг әјјамы»*) — III, 100.
Мәктәб шәргиси (*«Мәктәб, мәктәб, нә дилкүшасән»*) — III, 87.
Мәктәбә тәрғиб (*«Мәним бағым, баһарым!»*) — III, 88.
Мәктуб (*«Молла дајы, етмә шәрарәт белә»*) — I, 138.
[Мәктубдан бир парча] — III, 232.
Мәктуби-мәхсуси—III, 226.
Мәмдәли дејир ки (*«Насирүлмүлк, сәнә бојлә күманым јох иди»*) — II, 147.
Мәмдәли дејир ки (*«Русијјә дипломасјасына бағладым үмид»*)— II, 173.
[Мән белә әсрары гана билмирәм] — I, 122.
[Мән билмәз идим бәхтдә бу никбәт олурмуш] — I, 68.
[Мән Хәлилуллаһ-е әсрәм, педәрәм чон Азәр] — III, 7.
[Мән шаһи-гәвишөвкәтәм, Иран өзүмүндүр!] — I, 173.
[Мәнә бәд кечди шәһри-Ширванда] — III, 69.
Мәним тәк (*«Сәд шүкр ки, јох инди бу саатдә мәним тәк»*) — I, 188.
Мәнимки белә дүшдү! (*«Гәм раһнүмун олду, мәнимки белә дүшдү»*) — I, 209.
[Мәрһүму-мәғфур Һачы Мәчид әфәнди...] — III, 197.
Мәсләһәт (*«Ағрын алым, ај Мәшәд Сижимгулу»*) — I, 153.
Мәтбуат — III, 171.
[Мәфтуни сәри-зүлфүнә гүллаб кәрәкмәз] — III, 76.
Милләт дејир ки (*«Интеликент ағалар, биз сизи чохдан танырыг...»*) — II, 99.

[Милләт нечә тарач олур-олсун, нә ишим вар?!] — I, 35.
Милләт шәргиси (*«Гејрәт едиб чалышдын, дүшдүн габаға, милләт!»*) — II, 15.
[Милләтинин һалы пәришан ола] — II, 152.
[Молла Әрәсзадәнин... вај, јенә мабә'ди вар!] — II, 175.
Молла Нәсрәддин вә оғру (*«Молланын бөркүнү чалыб оғру»*) — III, 112.
Молла Нәсрәддинин јорғаны (*«Кечә јатмаг заманы чатмыш иди»*) — III, 104.
[Молла, сәмаварындан дәрда, һәзар дәрда] — II, 194.
Мүдир әфәндим! — III, 217.
Мүәллимләр сијезди (*«Баш тутду мүәллимләрин ичласи-сијезди»*) — I, 123.
[Мүлки-Ширазә Зилли-Султанын] — II, 111.
[Мүртәче хадимләрим, һа инди хидмәт вәгтидир!] — II, 66.
[Мүртәчеләр, севинин, кишвәри-Иранә јенә] — II, 112.
Мүсәлман вә ермәни вәтәндашларымыза (*«Әсримиз хаһиш едәркән иттифагү иттиһад»*) — III, 19.
[Мүтләгијјәтдә әбд шәклиндә] — II, 79.
Мүхабирә (*«Мәмдәли: Севкили султан бабам, сөјлә, сәнин һалын нәдир?»*) — II, 154.
Мүхбирүссәлтәнәјә (*«Јандығын һијләни һәр күнкү гәзетдә охудум»*) — II, 149.
Мүһавирә (*«—Гафгаз әһли үч ил әрзиндә нә е'мал ејләди?»*) — II, 151.
Мүһәррәрат — III, 212.
Мүһәррирләрә (*«Тә'лимә даир одлу јазылмыш мәгаләләр»*) — II, 181.

Н

[Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!] — I, 100.
Насирүлмүлк Бакыдан Ирана азим олдугда (*«Мәнчә, Иранә әбәс әзм едијор Насири-мүлк»*) — II, 148.
[Нејлијим, еј вај! бу урус башдылар] — I, 204.
[Нечә күн бундан әгдәм Бакыдан...] — III, 188.
Нечин вермәјир? (*«Бирчә бу мәшрутәни шаһ нечин вермәјир?)* — I, 216.
[Нечин мәктәбә рәғбәтим олмајыр?] — II, 41.
Нә јазым? (*«Шаирәм, чүнки вәзифәм будур әш'ар јазым»*) — III, 41.
[Нәдир, аја, јенә үсјанлары иранлыларын?] — I, 219.
[Нәкәрдәд кәз әвәл поштәм хәмиде] — III, 66.
Нәсиһәт (*«Еј хачә, чалыш сурәти-заһирдә гәшәнк ол!»*) — I, 182.
Нәфсин гәрәзи, әглин мәрәзи (*«Еј нәфс, фәрз билдијим үчүн нијајишин»*) — I, 78.
Нитгә хитаб (*«Еј натигеји-бәдиәпәрдаз!»*) — III, 61.
[Нојабрын дөрдүндә Күрдәмир илә Ағсу...] — III, 181.
[Нојабрын 18-дә шамахылы малакан...] — III, 185.
[Нола әрбаби-кәмал ејләјә тәһсин мәнә ким] — III, 65.
[Нолур ширинмәзаг етсә мәни һәлвајн-һүрријјәт] — I, 76.
Нөвһә (*«Әрсеји-аләмин јенә вәз'и бәлали көрсәнир!»*)—III, 35.

О

[Оғлунун васитеји-хилгәти олмагла фәгәт] — II, 77.
[Оғрулардан да бәдәхлаг гумарбазлардыр] — II, 109.
[Ојлә бир тәрчүмә ким, руһи-Шекспир көрчәк] — II, 187.
[Ојлә горхмам «биш»дән ким, горхурам «чәдвар»дән] — II, 127.
[Октјабрын онунда Гошунлу маһалында...] — III, 180.
[Ол күн ки, сәнә халиг едәр лүтф бир өвлад] — I, 36.
Олмур, олмасын! (*«Ата: Күчәдә туллан, еј оғул, сән'әтин олмур, олмасын!»*) — I, 150.
[Онлар ки, едир һөрмәтү намусуну тәгдис] — II, 114.
Оруч дејир ки (*«Еј һачы, мәндән шикајәт ејләмә»*) — II, 89.
[«Османлычадан тәрчүмә түркә»—буну билмәм] — II, 125.
[Османлылар, алданмајын, аллаһы севәрсиз!] — I, 171.
Охутмурам, әл чәкин! (*«Оғул мәнимдир әкәр, охутмурам, әл чәкин!»*) — II, 32.

Ө

[Өврадымыз, әзкарымыз әфсанеји-зәндир] — I, 92.
[Өврәт алмаг, бошламаг, өвлада ад гојмаг кими] — II, 131.
[Өјмә нәсәби, өјмәјә шајистә һәсәбдир] — II, 107.
Өрүмчәк вә ипәк гурду (*«Бир өрүмчәк өзүн өјүб дурду»*) — III, 113.

П

[Падар көчәриләри Шамахы ујездинин...] — III, 206.
[Паһ атоннан, нә ағыр јатды бу оғлан, өлүбә!] — I, 102
Пула тәвәччөһ (*«Нури-чешманыммысан, еј пул, ја чаныммысан?)* — II, 11.

Р

[Раһәм бедәһид, ру бераһ амәдәәм] — III, 70.
[Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!] — II, 26.
Рәһкүзари-мәхлугатда бир мөһтачи-мәсариф (*«Еј дәрбәдәр кәзиб урәји ган олан, чочуг!»*) — III, 39.
Руһум!.. (*«Руһум, еј шаһбази-үлвијјәт»*) — III, 56.
Руһум, чаным, Шәрифзадә! — III, 227.

С

[Сабири-шејда ки, тәрки-шәһри-Ширван ејләди] — III, 11.
[Санма бир мәсләки тә'гибдә мөһкәм галарам] — II, 71.
Сатырам (*«Молдајы, салмады ел дил боғаза...»*) — I, 214.
[Сахтә бир хәтти-хам илә мәнә кағыз јазыб] — II, 115.
Сәбир (*«Та кәлирик биз дә бир аз анлајаг»*) — I, 144.
Сәбр елә (*«Етсә дә аләм һамысы зәлзәлә»*) — I, 165.
«Сәда»нын 162-чи нөмрәсинә (*«Шаирәм, әсримин ајинәсијәм»*)— II, 90.

[Сән пири-чәһандидәсән, ej Сеjjиди-сәркар] — III, 10.
[Сәрадән бир дәли шеjтан деjәр: инсанлар, инсанлар!] — I, 84.
Сәрһесаб (*«Сәс учалашды, гојмајын!»*) — I, 86.
Сәттархана (*«Һали-мәчзубим көрүб, гаре, демә диванэдир»*) — III, 43.
Сәфил тачир деjир ки (*«Бир нечә илдир ки, ујуб ишрәтә»*) — II, 129.
Сипәһдар деjир ки (*«Архимед: «Бир нөгтә булсаjдым она бил'истинад»*) — II, 86.
[Солдуму күлзарын, ej Фанги-Не'ман пәсәр] — I, 130.
[Сонја, ej дилбәри-пакизә әда!] — II, 38.
Сөз (*«Еj сөз, нола дерсәм сәнә хуршиди-сәмават»*) — III, 23.
[— Сөјлә, тәгсири нәдир, тапдалаjырсан јазығы?] — II, 98.
Суал (*«Еjб икән шәхсә көрә нәфсини өјмәк, әчәба»*) — II, 144.
Суал-чаваб (*«—Көрмә!—Баш үстә, јумарам көзләрим»*)—I, 134.
Суал-чаваб (*«—Шәһри-мә'лумунузун вәз'ү гәрары нечәдир?»*)— I, 143.
Султан Мәчид һүзури-шәрифләринә! — III, 224.

Т

[Танры һәр јердә пулу бир үрәји сәхтә верәр] — II, 193.
Тап көрүм!.. (*«Һәп кичикләр кичик икән бөјүјүр»*) — II, 110.
Тапдым!.. (*«Гој саг олсун башымыз, дүшмәсин әсла ајаға»*) — II, 61.
....Тапмачанын тә'бири (*«Нә лап кичик, нә чох да чох иридир»*)— I, 198.
Тәбаәт (*«—Сәрмаjеји-ирфаны насыл кәсб едәр инсан?»*)—III, 50.
Тәбиб илә хәстә (*«Бир тәбибә кедиб дә бир бимар»*) — III, 101.
Тәбриз мүхбиринә (*«Мүхбирүссәлтәнәjә шәкк едәчәксәнми јенә?!»*) — II, 163.
Тәбриздән «Молла Нәсрәддин»ә көндәрилән кағызларын мүфәттишинә (*«Еj мүфәттиш, јолланан кағызлары ахтарма чох»*) — II, 177.
[Тәни-адәми шәрифәст бе нани-адәмиjjәт] — I, 99.
Тәранеји-әсиланә (*«Нә сохулмусан араjә, а башы бәлалы фә'лә?!»*) — I, 103.
Тәранеји-шаиранә (*«Сүлуки шаирин еjнән сәфа деjил дә, нәдир?»*) — III, 29.
Тәрбиjә (*«Үммәтин рәһнүмасы тәрбиjәдир»*) — III, 57.
[Тәрк едәр ким ки, шүкри-не'мәти-нас] — III, 64.
[Тәрпәнмә, амандыр, бала, гәфләтдән ајылма] — I, 48.
Тәрчүман деjир ки (*«Бе тә'мине лесане мадәр әз һәр ку бе Петресбург»*)—II, 96.
«Тәрчүмани-һәгигәт» деjир ки (*«Хәстәмиз Әбдүлһәмид артыг сағалды, сәмридн»*) — II, 119.
Тәрчүмеји-гәвләл-мүфти (*«Гәм етмәзәм, денилсә, Мәһәммәд сағалдымы»*)—III, 135.
Тәһәссүр (*«Олсаjды сәфа зүмреји-ирфан арасында»*) — III, 27.
Тәһсили-елм (*«Тәһсили-үлум етмә ки, елм афәти-чандыр»*) — I, 49.
Тәшәккүр — III, 189.
Тәшәккүр (*«Моллалар, талеимиз олду әчәб јар бу күн!»*) — II, 13.
Тө'меји-нәһар (*«Чығырма, јат, ај ач тојуг, јухунда чохча дары көр!»*)—I, 89.
[Төһмәт едир гәзетчиләр,—мәш'әри-насы бир бәлә!] — I, 140.
[Туманов изн алыр ки, Ширванә] — II, 130.
[Тутдум оручу ирәмәзанда] — II, 190.

У

Учителләр (*«Төвгиф едилмишди мағыл Кәнчә сиjезди»*) — I, 111.
Ушаг вә буз (*«Дәрсә кедән бир ушаг»*)—III, 92.
Ушаг вә пул (*«Күчәдән бир чочуг јүјүрдү евә»*)—III, 105.
Ушагдыр (*«Ај башы дашды киши, динмә, ушагдыр ушағым»*) — I, 176.
Ушаглара (*«Еj милләтин үммиди, дилү чаны, ушаглар»*)—I, 66.

Ү

Үрәфа маршы (*«Интеликентик, кәзәрик наз илә»*) — II, 9.
Үч арвад (*«Ах, бу ушаглар нечә бәдзатдылар!»*) — I, 163.
[Үч јүз он доггуз иди бә'д һәзар] — III, 12.

Ф

Фәзиләтли Султан Мәчид Гәнизадә һүзури-шәрифләринә! — III, 221.
[Фә'лә, өзүнү сән дә бир инсанмы санырсан?!] — I, 97.
Фәхриjjә (*«Һәрчәнд әсирани-гүјудати-зәманыз»*) — I, 115.
Фисинчан (*«Санма әздикчә фәләк бизләри виранлыг олур»*)— I, 145.
Фүзулиjә бәнзәтмә (*«Мәндә ар олсаjды өлмәк ихтиjар етмәзмидим?»*) — I, 225.

Х

Хагани (*«Улуларымыздан ешитдиjим»*) — III, 213.
Хәсисин һејфи, варисин кејфи (*«Еj пул! Еj зөвги-дилү руһи-тәнү гүввәти-чан!»*) — I, 82.
[Хосрови-һүснүн, әзизим, сән имишсән тачи]—III, 82.
[Хүмси-шәрабы Сеjjидә саги вериб деди] — III, 8.

Һ

[Һаләти-мәстлиjиндә нә олур, еj әjjаш!] — II, 120.
Һамысын тапа билирәм, бирин тапа билмирәм — III, 143.
[Һанкы алчаг бир әлин гејд етдиjи хәтдир о ки...] — II, 62.
Һатиф деjир ки (*«Бәс Шамахидә мәктәби-нисван»*) — II, 124.
Һатифдән кәлән бир нида деjир ки (*«Көрәсән Мәмдәлинин јапдығы әф'алы нәдир?»*) — II, 116.

[Һә, де көрүм, нә олду бәс, ај балам, иддәаларын?] — I, 94.
Һәвәс («Һәвәс сөвг ејләр инсаны һәјатә»)—III, 63.
«Һәјат»ын Коп-копуна чаваб («Бу тифл ки, нури-бәсәрү ширеји-чандыр») — I, 55.
[Һәмд олсун, о күндән ки...]—III, 165.
[Һәмд олсун, Шамахыда букүнкү...] — III, 167.
[Һәмдүлиллаһ ки, бу күн бәхтәвәр олду башымыз] — II, 189.
[Һәмәданда гонағымдан хәбәр алдым, кеј шејх] — II, 192.
[Һәр нә версән, вер, мәбада вермә бир дирһәм зәкат] — I, 70.
[Һәр сәри-мујдә мин ашиги-наланын вар] — III, 74.
Һүсејн Камал дејир ки («Тә'нү тәһгирә тәһәммүл едәрәм мән, лакин») — II, 87.

Ч

[Чапма атыны, кирмә бу мејданә, а Молла!] — I, 125.
[Чатлајыр, Ханбачы, гәмдән үрәјим] — I, 206.
[Чох да демә сәрвәтү саманлыјам, еј филан!] — II, 170.
[Чох тәәччүб едирәм тәрзи-чәдидә ки, ону] — II, 103.
[Чүнки вүчуди-алим бир не'мәти-худадыр] — III, 36.

Ҹ

Ҹаваблар ҹавабы («Елм ајинеји-сурәти-һал иди нәдән бәс?»)— I, 59.
Ҹаван («Ејванымыз уҹадыр») — I, 178.
Ҹамушчу вә сел («Бир киши сахлајырды бир ҹамуш»)—III, 111.
Ҹанын чыхсын! («Ҹанын чыхсын көзүндән ганмајајдын!») — I, 232.
[Ҹәванкән фәгрдән етмә шикајәт] — II, 108.
[Ҹәннәтдәки һуриләри, гылманлары аллаһ] — II, 75.
[Ҹәһд ејлә, сән анчаг нәзәри-хәлгдә пак ол] — I, 44.
[Ҹүмәләрдә дүкан ачмаз бакылы] — II, 106.
Ҹүтчү («Чыхды күнәш, долду ҹаһан нур илә») — III, 96.

Ш

[Шамахы реални ушголасына инспектор...]—III, 178.
[Шамахы түччари-мө'тәбәраниндән...] — III, 164.
[Шамахы ујезди Бакы губернијасынын...] — III, 200.
Шамахыда («Әсри-бистүмдүр, сәһаб алтында галмаз шәмси-елм») — II, 138.
[Шамахынын гәрбиндә ваге'...] — III, 177.
[Шанлы көрдүкчә мәни санки едир гәвр фәләк] — II, 55.
[Шаһ деди: — Ағлајырам, бәс ки, үзүм чиркиндир] — II, 94.
Шаһнамә («Шәһим, тачидарым, гәви шөвкәтим!») — I, 192.
«Шаһнамә»дән тәрчүмә («Белә нәгл едир мөбиди-һушјар») — III, 122.
[Ше'р бир көвһәри-јекданеји-зигијмәтдир] — III, 9.
Ше'р тәрчүмәси («Тапшырма сиррини мәкәр әһли-кәрәмләрә»)— III, 136.

Шәкибан («Јар кетдикчә тәһәссүр дили-шејдадә дурар») — III, 33.
[Шәһәримиздә реални ушгола тәшкилиндән...] — III, 174.
[Шәһәримиздә ширкәтләр, заводлар...] — III, 193.
Шикајәт («А киши, бундан әвәл хәлгдә һөрмәт вар иди») — I, 169.
Шимди фүрсәт вар икән бир иш көр истигбал үчүн! («Гылма, еј мүн'им, тәҹаһүд кәсрәти-әмвал үчүн») — III, 21.
[Шимди һәр милләт едир нәфсини ирфанә фәда] — II, 126.
Ширван («Ше'рими, Молла дајы, зәнбилә салсан, мәнә нә?!»)— I, 155.
Ширванда мүһүм һәвадис — III, 145.
[Шурә кәлиб шад олун, иранлылар!] — II, 118.
[Шүкр лиллаһ ки, афитаби-сүхән] — III, 17.

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

МҮХТӘЛИФ ШЕ'РЛӘР

[Мән Хәлилуллаһ-е әсрәм, педәрәм чон Азәр] . . . 7
[Хүмси-шәрабы Сејјидә саги вериб деди] . . . 8
[Ше'р бир көвһәри-јекданеји-зигијмәтдир] . . . 9
[Сән пири-чәһандидәсән, еј Сејјиди-сәркар] . . . 10
[Сабири-шејда ки, тәрки-шәһри-Ширван ејләди] . . . 11
[Үч јүз он доггуз иди бә'д һәзар] . . . 12
[Шүкр лиллаһ ки, афитаби-сүхән] . . . 17
Мүсәлман вә ермәни вәтәндашларымыза (*«Әсримиз хаһиш едәркән иттифагү иттиһад»*) . . . 19
Шимди фүрсәт вар икән бир иш көр истигбал үчүн! (*«Гылма, еј мүн'им, тәчаһүд кәсрәти-әмвал үчүн»*) . . . 21
Сөз (*«Еј сөз, нола дерсәм сәнә хуршиди-сәмават»*) . . . 23
[Гәрини-мәғфирәт гыл, ја илаһи] . . . 24
Абдулла Чөвдәтин әш'арыны тәхмис (*«Әчәб, кәшфи-нигаб етмәзми јарым руји-зибадән»*) . . . 26
Тәһәссүр (*«Олсајды сәфа зүмрәји-ирфан арасында»*) . . . 27
Тәранеји-шаиранә (*«Сулуки шаирин ејнән сәфа дејил дә, нәдир?»*) . . . 29
Илтиһаби-тәәссүратымдан јенә бир шө'леји-чәһансузум (*«Әл'аман, еј шаһи-Јәсриб мәдфәнү Мәкки вәтән»*) . . . 31
Шәкибан (*«Јар кетдикчә тәһәссүр дили-шејдадә дурар»*) . . . 33
Әнин (*«Учдун, еј руһи-пүрфүтуһи-Һәсән!»*) . . . 34
Нөвһә (*«Әрсеји-аләмин јенә вәз'и бәлали көрсәнир!»*) . . . 35
[Чүнки вүчуди-алим бир не'мәти-худадыр] . . . 36
[Еј мүсибәтзәдә диндашларым, етдикчә нәзәр] . . . 37
Рәһкүзари-мәхлугатда бир мөһтачи-мәсариф (*«Еј дәрбәдәр кәзиб үрәји ган олан чочуг!»*) . . . 39
Нә јазым? (*«Шаирәм, чүнки вәзифәм будур әш'ар јазым»*) . . . 41
Сәттархана (*«Һали-мәчзубим көрүб, гаре, демә диванәдир»*) . . . 43
[Јашадыгча хәрабә Ширванда] . . . 45
Әгвали-һикәмијјәдән мүгтәбис бир мәнзум (*«Көнүл, ол талиби-һикмәт,—о һикмәт ким, һәгигәтдир»*) . . . 49
Тәбаәт (*«—Сәрмајеји-ирфаны насыл кәсб едәр инсан?»*) . . . 50
[Идракдир мүсибәтә мизан, әвәт, әвәт] . . . 51
[Дәрдим олдур ки, мәнә ариз олан дәрдләрин] . . . 52

[Бир әзмдә сәбат едәмәз әһли-еһтијач] . . . 53
[Еј дилбәри-һүррийјәт, оландан бәри ашиг] . . . 54
Бәнзәтмә (*«Севдаји-мәвәддәтдән»*) . . . 55
Руһум! (*«Руһум, еј шаһбази-үлвијјәт»*) . . . 56
Тәрбијә (*«Үммәтин рәһнүмасы тәрбијәдир»*) . . . 57
[Дәһр бир мүддәт олду мәнзилимиз] . . . 58
Аналар бәзәји (*«Кәр олса нисадә елму ирфан»*) . . . 59
Аналар бәзәји (*«Бәзәк, бәзәк ки, дејирләр, чәваһират дејил»*) . . . 60
Нитгә хитаб (*«Еј натигеји-бәдиәпәрдаз!»*) . . . 61
Һәвәс (*«Һәвәс севг ејләр инсаны һәјатә»*) . . . 63
[Тәрк едәр ким ки, шүкри-не'мәти-нас] . . . 64
[Нола әрбаби-кәмал ејләјә тәһсин мәнә ким] . . . 65
[Нәкәрдәд кәз әчәл поштәм хәмидеј] . . . 66
[Истәрәм өлмәји мән, лејк гачыр мәндән әчәл] . . . 67
[Аризи-гәмләр әлиндән үрәјим шишмиш иди] . . . 68
[Мәнә бәд кечди шәһри-Ширванда] . . . 69
[Раһәм бедәһид, ру бераһ амәдәәм] . . . 70

ГӘЗӘЛЛӘР

[Гојма кәлә, сагија, заһиди мејханәјә] . . . 73
[Һәр сәри-мујдә мин ашиги-наланын вар] . . . 74
[Виранә Шамахидә мәнә кәнч тапылмаз] . . . 75
[Мәфтуни-сәри-зүлфүнә гүллаб кәрәкмәз] . . . 76
[Кујини хунабеји-чешмимлә нәмнак ејләрәм] . . . 77
[Кәр истәсән ки, фитнеји-аләм ојанмасын] . . . 78
[Истәсән көнлүм кими зүлфүн пәришан олмасын] . . . 79
[Еј дил, аманды, сиррини биканә билмәсин!] . . . 80
[Еј шух, јенә һәмдәм олуб какилә зүлфүн] . . . 81
[Хосрови-һүснүн, әзизим, сән имишсән тачи] . . . 82
[Гәминдә чәрхи-чарүмдән кечән фәрјадү аһим вар] . . . 83

УШАГЛАРА ҺӘДИЈЈӘ

Мәктәб шәргиси (*«Мәктәб, мәктәб, нә дилкушасән»*) . . . 87
Мәктәбә тәргиб (*«Мәним бағым, баһарым!»*) . . . 88
Елмә тәрғиб (*«Елмин иззәти пајидар олур»*) . . . 90
Ушаг вә буз (*«Дәрсә кедән бир ушаг»*) . . . 92
Јаз күнләри (*«Кәл, кәл, а јаз күнләри!»*) . . . 93
Ағачларын бәһси (*«Алма, палыд, шам ағачы һал илә»*) . . . 94
Чүтчү (*«Чыхды күнәш, долду чәһан нур илә»*) . . . 96
Гарға вә түлкү (*«Пендир ағзында бир гара гарға»*) . . . 97
Мәктәб ушагларына төһфә (*«Доғар инсан ата очағында»*) . . . 98
Мәктәб шакирдләринә төһфә (*«Еј ушаглар, ушаглыг әјјами»*) . . . 100
Тәбиб илә хәстә (*«Бир тәбибә кедиб дә бир бимар»*) . . . 101
Гоча багбан (*«Бир тағым кәнч јол кәнарындан»*) . . . 102
Гарынча (*«Көрдүләр бир гарынча бир мәлахи»*) . . . 103
Молла Нәсрәддинин јорганы (*«Кечә јатмаг заманы чатмыш иди»*) . . . 104
Ушаг вә пул (*«Күчәдән бир чочуг јүјүрдү евә»*) . . . 105

Искәндәр вә фәгир (*«Күн өнүндә бир ачизү мүзтәр»*) . 107
Азарлы кәндчи (*«Хәстә олмушду бир нәфәр деһган»*) . 109
Чамушчу вә сел (*«Бир киши сахлајырды бир чамуш»*) 111
Молла Нәсрәддин вә оғру (*«Молланын бөркүнү чалыб оғру»*) . 112
Өрүмчәк вә ипәк гурду (*«Бир өрүмчәк өзүн өјүб дурду»*) 113
Артыг алыб, әскик сатан тачир (*«Бир нәфәр тачир өз дүканында»*) . 114
Јаланчы чобан (*«Бир чобан бир күн етди дағда һарај»*) . 116

ТӘРЧҮМӘЛӘР

[Көрдүм нечә дәстә тазә күлләр] . 121
«Шаһнамә»дән тәрчүмә (*«Белә нәгл едир мөбиди-һушјар»*) . 122
Тәрчүмеји-гөвләл-мүфти (*«Гәм етмәзәм, денилсә, Мәһәммәд сағалдымы»*) . 135
Ше'р тәрчүмәси (*«Тапшырма сиррини мәкар әһли-кәрәмләрә»*) . 136
Ләффазлыг (*«Мәчлис» гәзетәсиндән тәрчүмә*) . 137

ФЕЛЈЕТОНЛАР

Һамысын тапа билирәм, бирин тапа билмирәм . 143
Ширванда мүһүм һәвадис . 145
Јадикар . 148

МӘГАЛӘЛӘР

Вәфат хәбәри . 153
[Бир илдән зијадә вәгтдән бәри] . 155
[Бу күн Гафгазија мәмләкәтиндә] . 157
[Гарабағ давасы гәт'и хүсусунда] . 160
[Августун 3-дә Саламовларын евиндә] . 162
[Шамахы түччари-мө'тәбәраниндән] . 154
[Һәмд олсун, о күндән ки] . 165
[Һәмд олсун, Шамахыда букүнкү] . 167
[Күрдәмир маһалында Гарасагғаллы кәндиндән] . 168
[27 август, Бакы] . 169
Мәтбуат . 171
[Шәһәримиздә реалнн ушгола тәшкилиндән] . 174
Гејрәт . 176
[Шамахынын гәрбиндә ваге'] . 177
[Шамахы реални ушголасына инспектор] . 178
[Октјабрын онунда Гошунлу маһалында] . 180
[Нојабрын дөрдүндә Күрдәмир илә Ағсу] . 181
[Бу ил Шамахы әһли] . 183
[Габыстан маһалында Әрәбшаһвердили] . 184
[Нојабрын 18-дә шамахылы малакан] . 185
Ләббејк ичабәт . 186
[Нечә күн бундан әгдәм Бакыдан] . 188
Тәшәккүр . 189
[Декабрын 31-чи күнү] . 190
[Јанварын 24-дә кечә саәт] . 192
[Шәһәримиздә ширкәтләр, заводлар] . 193
Зәман нә истәјир? Амма биз . 194
[Мәрһумул-мәғфур Һачы Мәчид әфәнди] . 197
[Шамахы ујезди Бакы губернијасынын] . 200
[Гәдимә Шамахы шәһәринин] . 203
[Бу ахыр вәгтләрдә Шамахыдан] . 205
[Падар көчәриләри Шамахы ујездинин] . 206
[Вәсаити-мә'лумә илә е'мали-фикр] . 207
[Баһардан ики ај јарым кечир] . 210
Мүһәррәрат . 212
Хагани (*Улуларымыздан ешитдијим*) . 213

МӘКТУБЛАР

Мудир әфәндим! . 217
Горидә маарифпәрвәр Султан Мәчид Гәнизадә һүзурләринә! . 218
Горидә дусти-дирин вә бәрадәри-сәдагәтәјиним Султан Мәчид һүзури-шәрифләринә! . 219
Фәзиләтли Султан Мәчид Гәнизадә һүзури-шәрифләринә! 221
Маарифпәрвәри-мөһтәрәм Султан Мәчид Гәнизадә һүзури-алиләринә! . 222
Султан Мәчид һүзури-шәрифләринә! . 224
Мәктуби-мәхсуси . 226
Руһум, чаным, Шәрифзадә! . 227
Гардашым Сәһһәт! . 229
Гардашым Сәһһәт! . 230
[Мәктубдан бир парча] . 232
Изаһ вә шәрһләр . 233
Лүғәт . 280
Әлифба көстәричиләри . 327
Адлар көстәричиси . 329
Сәрлөвһәләр көстәричиси . 335

АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЛИТЕРАТУРЫ И ЯЗЫКА им. НИЗАМИ

М. А. САБИР

ХОПХОПНАМЭ

в 3 томах
Том III

(на азербайджанском языке)

Издательство Академии наук Азербайджанской ССР
Баку—1965

Нәшриjјат редактору *Һ. Зеjналов*
Бәдии редактор *Ф. Сәфәров*
Техники редактору *Т. Исмаjылов*
Корректору *Әдилә Гасым гызы*

Чапа имзаланмыш 26/XI 1965-чи ил. Қағыз форматы $84 \times 108^1/_{32}$.
Қағыз вәрәги 5,50. Чап вәрәги 18,04. Һес.-нәшриjјат вәрәги 14,6.
Сифариш 32. Тиражы 10300. Гиjмәти 1 ман. 20 гәп.

Азәрбаjҹан ССР Назирләр Совети Дөвләт Мәтбуат Комитәсинин
«Елм» мәтбәәси. Бакы, Фәһлә проспекти, 96.

C(A3)
C 13

10р02